

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 35.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA

KIRÁLY ISTVÁN

35. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

IX.

1884

1965

MIKSZÁTH KÁLMÁN ELBESZÉLÉSEK

IX.

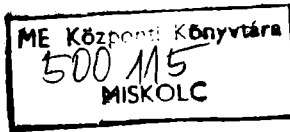
1884

1065

Sajtó alá rendezte:
REJTŐ ISTVÁN

Lektor:
RUBINYI MÓZES

1995 -10- 18

© Akadémiai Kiadó, 1965

A kötéstervezés Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Pásztor József Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1965. márc. 30. — Terjedelem: 22,25 (A/5) iv + 4 melléklet
Példányszám: 5750
65.60644 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

A LITAVAI ERDŐ

Öreg fák, melyek nem fölfelé, hanem oldalvást nőnek bele a levegőbe a bolondos litavai hegyháton. Ott korhadnak meg a sziklák között, miután letengették az életüket néhány száz esztendeig.

Unalmas sorsuk lehet. Más becsületes fának, mely egyenes földön nőtt, még megvan legalább az a gyönyörűsége, hogy az elsárgult levelei odahullanak őszkor alája, s ott envésznek el gyökereinek talaját hízlalva; a litavai fák levelei aláperegnek a hegyháton, szikláról sziklára esve, szél elsöpri őket könyörtelenül.

Aztán a litavai hegyháttal rosszul bánik a természet is: gyakran megteszi a felhő, ha megharagszik, hogy lejjebb oreszkedik nálánál, s akkor aztán ázik az egész világ, csak a litavai hegyhát nem.

Hanem azért azok a jámbor fák mégis növekednek, s meghozzák minden évben a lombjaikat. Ugyan minek? Ember oda nem jut úgyse, hogy hasznukat vehesse — de az ördögöknek jó hely lenne ez szánkázni télen . . .

Ha igaz, hogy a teremtésben mindennek oka, célja van, vajon mi célja lehet a litavai fának?

Ha csak nem az, hogy a madaraknak legyen mire ráépíteni a fészkeiket? . . . Mert azt a litavai fák is megteszik, hogy a fiatal gallyaik gyengéden ringatják a csipogó kicsinyeket . . .

Csakhogy a madarak miatt bizony fölösleges itt az erdő: ott van nekik nem messze a zellei cserjés, bizvást szaporodhatnak abban is.

A litavai erdőt igen kevés ember ösmeri, benne meg tán egy se járt. Járható út messze nincs körülte. Egészen a madaraké az, meg a kígyóké.

Azt se igen tudja senki, hogy voltaképpen a Párdy családé. Ki törné ilyeneken a fejét? Akárkié, hiszen úgysem ér semmit.

Régi följegyzésekből, itt-ott fölbukkanó diáriumokból maga a familia azonban tudja, hogy a litavai hegynek a délkeleti részé egy Gyurcsányi leány hozománya címén őket illeti.

Hát iszen könnyű is már nekik tudni, mijök van még!

A familia ez idő szerinti feje Párdy György. Hanem már erre a fejre nem jutott elég széles kalap. Az elszegényedett nemesek közé tartozik. Meglátszik imitt-amott az úri fény, de a fele már össze van kölcsönözve.

Ha vendég jön a házhoz, még dús az asztal, hanem ez már mind erőszakolt dolog, s ha ő megy valahova vendégnek, szépen megvannak vakarva a lovak, kikenve hájjal a hám, még mindig mutat valamit.

De hát ez már mind csak olyan, mint a litavai erdő harasztja, egy kis szél ha támad, elfújja örökösen. S mi lesz oszt akkor? Ej, lesz, ami lesz! Ő úgyse tehet róla, hogy elhibázták az elődök . . .

Sokszor simogatja meg sóhajtva unokája, ifjabb Párdy György buksi fejét.

— Hiszen, fiam, csak az az öt kenyér ne lett volna! Az az átkozott öt kenyér!

Elmondta ezt mindennap kétszer is. Az egész környék tudja, mit jelent: hogy mikor az a nagy éhség volt (évszámot se ő nem mondott, se én nem mondok), a nagyapjuk, Joannes Párdy de eadem, öt kenyérért adott oda két falut a Tihanyi nemzetségnek. Szórol szóra igaz. Megvan róla a hiteles dokumentum.

De öt kenyérért! Hát nem tudott még egy kicsit koplalni, akármilyen éhes volt is? Száradjon el a keze — vagy hogy már régen meg is száradt —, aki valaha dagasztotta azt az öt kenyeret! . . .

— Így tettek engem tönkre, így, így . . . Hja, szomorú dolog az, hogy az ember nem lehet saját magának az öregapja!

Igaz is. Párdyn nagyot lendítene most a két falu, mikor nincs már csak sovány nyolecvan holdacskája . . . no, meg a litavai erdő.

Ezzel az erdővel mindig gúnyolta a neje, meg az unoka, hanem az öreg csak nevtett.

— Hm. Jó az valamire. A litavai erdő is jó. Az bizony. Csakhogy tudni kell a dörgést! Igazi nemesember megbecsüli az ilyen jószágát. De ti nem értitek a familiáris politikát.

— No, ugyan mire való az az erdő?

— Mire? Nem mondom meg, ha észre nem veszitek. Mert ez már olyan dolog, amit az istennek sem szabad meghallani. Azaz hogy éppen csak neki nem szabad.

A dolog abban állt ugyanis, hogy a litavai erdőt századokon át a jótékonyságok kegyes gyakorlására használta a nemes Párdy família.

Ha valahol a környéken elégett a falu vagy ha templomot építettek a buzgó hívek, legott előlépett egy Párdy (aki éppen akkor élt és uralkodott), s nyakrafőre sietett felajánlani a község és hívek számára ingyen épületfát a litavai erdejükből.

Persze hogy senkinek sem kellett az ingyenfa, de azért az mindegy volt, a jótékonyságot mégis csak gyakorolták a Párdyak. Fényt vetett ez a családra mégis. Nem kell azt a szegény litavai erdőt lebecsmérelni. Jó politika az a mennyország megszerzésére!

De ifjabb Párdy György, mikor nagyapja előregedvén, őt tette meg gazdává (ő maga csak pipázott az ócska karoszekben az ambituson és sopánkodott az őt kenyér miatt), mondom, az ifjabb György nem sokra nézte a litavai erdőt.

Hiszen már maga Litava községe is cudar tót falu, melynek köves határát, hülye népét messze földön csúfolják. Régente a megyei rendek és karok száznyolcvan rénesi forintokat ígértek a szomszéd vármegyének, ha megengedi, hogy a határszélen fekvő Litava odakebeleztessék.

De a szomszéd megyének még száznyolcvan forint ráadással sem kellett. Majd bizony, hogy őt érje ezentúl mind az a csúfság, ami Litava miatt háramlik a nemes municipiumra!

Így aztán megmaradt Litava a megyéé, de nem volt nagy dicsőség komposzesszornak lenni benne. Hát még a litavai hegyhátat bírni.

Még csak rendes telekkönyve se volt szegénynek egész

1865-ig. Valami hiányos mappa és lajstrom maradt ugyan a Mária Terézia idejéből, de az elveszett. A megyei mérnökök, akik azóta térképeket készítettek a megye ábrázatáról, Litavát már nem is osztották el dűlőkre, parcellákra (ki az ördög vesződne azzal?), hanem a végtelenségnek eresztették olyanformán, mint mikor a nagy mappák legszélére egyszerűen oda írják, hogy »Adriai tenger«. Mérje meg aki akarja!

Mikor a mondott évben végre elrendelték, hogy Litavát is föl kell újból mérni, s rendes telekkönyvet csinálni róla, ifjabb Párdy György így okoskodott:

»Ha én bevallom a litavai hegyhátat, hát akkor nekem attól adót is kell fizetnem. Azt pedig én nem teszem... dehogyan teszem.«

S amint megkapta a végzést, miszerint záros határidőig odavaló netaláni birtokainak mérnöki fölvétele céljából a szükséges bizonylatokkal jelentkezni el ne mulassza, mert különben... egy nyilatkozatot küldött be, hogy igényt nem formál Litavához, nincs is arra nézve semmi tudomása, hogy neki ott valamije lenne.

Így menekedett meg furfangosan a Párdy család a litavai erdőtől. Hadd fizessék attól az adót a madarak, meg a kígyók, ha ők használják.

Örült is rajta ifjabb György, kivált mikor a litavai szegény komposzesszorok, kik fizették a sok adót az áldástalan földtől, meg-megfenyegették tréfásan:

— Nagy lurkó vagy, Gyuri! Van benned talentum, fiú!
Csak az öreg Párdy dörmögött, haragudott:

— Nem jó volt. Nem szeretem. Nem szabad a rögöt kiereszteni a talpunk alól.

— De ha szorít, édes nagyapa?

— Akkor sem, sohasem. Hej, az az átkozott öt kenyér is!

Ifjabb György csak nevetett erre, de nem sokáig, mert egyszer csak az történt, hogy az ocsmány litavai hegyhátra inzsellérek jövének, s elkezdtek méricskélgni. (No, ugyan mi lesz ebből, mi?). Nemsokára aztán vasutat építettek fel a tetejére. Hát ki gondolt volna arra, hogy ezt az istenkísértést megcselekszik?

S megcselekedtek még többet is. Fűrészmalomot állítottak a hegyhátra.

Csodák estek ott. A nagy százados tölgy és fenyőfák egyre ritkulnak, dőlnek, s odamennek engedelmesen, ahová gazdájok parancsolja.

Jó volna most, sokat érne most a litavai erdő. De vége már.

Az öreg Párdy György elkeseredetten borzogatja ősz haját, amint odahallik az ambitusra, ha csendes este van, a litavai vasút gúnyos füttye.

— Ostobák voltak az öregek — morogja epésen —, de még ostobábbak a fiatalok. Ki látott ilyet? Szörnyűség! Mondtam, becsljétek meg az erdőt! Hja, így van az, ha az ember nem lehet saját magának az unokája!

A NAGYAPA

Öreg, kopasz ember lépett be tegnap este a vendéglőbe. Lehetett vagy hatvan esztendő. Nagy szakálla és bajusza volt, azazhogy nagynak látszott, mert a feléről kisült, hogy csak zúzmara, s amint leült, olvadni kezdett róla, s pirosra mart képén csurgott alá a ruháira.

Egész lényén bizonyos keserűség és ridegség ömlött el. Szemeit szúrósan hordozta végig az asztalokon, míg végre odatelepedett, ahol én ültem.

Nem is köszönt, amikor leült. Háragosan eltaszigálta kesztyűimet és szivarszipkámát, s türelmetlenül zörgette meg az asztalt.

— Mi ez? Hát nem jön ide senki? — kiáltá nyersen.

Ijedten rohant elő egy vézna pincér.

— Bort! De előbb rohanj még a szobapincérhez, fűtesse be a huszadik ajtót, első emelet. Ki ne szaladjon a numerus az ostoba fejedből. Hogy jól fűtsön be, érted-e?

— Hány személyre parancsol fűttetni? — dadogá reszketve.

Az idegen mogorván emelte fel öklét, hogy takarodjék, míg a szomszéd asztaloknál nevetve súgtak össze a vendégek: »Ej, ej, még a meleget is porciókra osztják már a vendéglősök!«

Csöndesen lapultam meg az asztal végén, s míg ő kellenül szürcsölgette borát, nem mertem rátekinteni, de éreztem, hogy valami szörnyű, kísérteties fény lövell elő szemeiből.

Künn valóságos vihar zúgott, keményen rezegetve az ablakokat, az emberek, akik beléptek a nyikorgó ajtón, toporzékolva rázogatták a havat csizmáikról.

— Nem érdemes a kutyát kikergetni — mondá némelyik.

S nekem mégis úgy látszott, mintha künn melegebb, kellemesebb lenne az időjárás, mint itt. E rossz embernek a közelsége idegessé tett.

Már éppen fizetni akartam, midőn egy kissé kopottas ruházatú, hórihorgas alak jött be, megdermedt kezeit vidoran dörzsölgetve.

— Teringette! — szólt ismerősen a pincérekhez. — Madarak halála lesz az éjjel!

Egy oldaltekintettel észrevette asztalomnál az idegent.

— Hollá, Rikner papa! Ninini, hol az ördögbe veszi itt magát?

— No — szólt emberem pislogva —, maga az, Titli? Nem mutatott sem meglepetést, sem örömet.

— Brávó Rikner, öreg cimbor! Derék dolog, hogy rám ösmert!

S piros kendőjével a nedvességet törülgette szemeiből.

— Az ördögbe is, hiszen húsz esztendeig voltunk kenyeres pajtások, s épp annyi idő óta nem láttuk egymást. No, mármost hát együtt isszuk meg a félmesszelyünket . . .

— Ahogy tetszik, Titli — szól a vén Rikner közömbösen.

Titli kihúzta a nádszékek egyikét az asztal alól, s oda telepedett hozzánk. Csacska ember volt, csupa elevenség, csupa élet, s mint gallyról-gallyra a pintyőke, úgy ugrált tárgyról-tárgyra:

— Hej, Rikner papa, milyen idők voltak azok! Nem rossz bor, becsületemre mondom. Még most is vízzel szokta, papa? Pompás idők voltak, ha mondom! Még akkor maga se volt úgy elsavanyodva. De bezzeg nem is járt be még akkor Esztergomból Pestre, hogy a takarékpénztárba rakja a »levest«. Megházasodik az ember, családjá lesz, pénzt keres, de a kedélyét elveszti. Mit ér az egész? Hej, akkor még egyforma fickók voltunk, igaz-e?

Az epés ember restellt felelgetni, csak egy-egy »hüm« vagy »hja« csúszott ki néha fanyarul ajkairól, a kellnereknek parancsolt közbe-közbe egyet-mást, hol kinyitotta, hol becsukatta velök a felső ablakot (Gazemberek, mért nem teszték egy kis szenet a kályhába?), s reszelős hangjába oly fenyegető durvaság vegyült, mikor rárivallt a borhordozó fiúra (Miért olyan piszkos ma a gázláng, te bivaly?), hogy a szomszéd asztaloknál megfagyasztotta az ott vacsoráló hölgyek véréét. A szegény asszonykák félénken húzódtak közelebb férjeikhez (Hiszen csak nem moshatja meg szappannal ez a szegény kellnerfiú a gázlángot).

Titli pedig folyton fecsegett.

— Mi lett magából, öreg? Én is megöregedtem, az igaz, de vígan éltem mától holnapig. Élveztem és még ma is élvezem a világot. Istenemre, Rikner, nem sajnálom, hogy »vén korhely«-nek neveznek. Ha az ítélet napján számon kéri tőlem az isten, mit csináltam itt e világon, azt fogom neki mondani: »Sohasem unatkoztam, Uram«. S ez neki nagy bók lesz, mert ebből fogja látni, hogy az jól van megteremtve. De ön Rikner, ön unatkozik . . .

S valóban, beszélhetett Titli akármiről, az mind csak untatta őt, s olyanokat ásitott közbe, mintha el akarná nyelni.

— Hej, Rikner, mikor még együtt álltunk a táborban. Körülbelül harmincöt esztendeje! Teringette, akkor is ilyen hideg volt. Becsületesemre, még most is irigylem azt a jószabású honvéd atilláját! Pompásan állt az atilla, öreg! Olyat se viselünk már többet. Nagy hó volt, Rikner, emlékszem. Fehér volt a világ, hanem a kedvünk piros.

— Ostobaság! — szólt Rikner, s mindkét könyökét elrántotta az álla alól.

— No, iszunk még egy félmesszelyt? Nem ízlik? Dehogy nem! Nem mindennap találkozik ilyen régi pajtással, mint én. Cudarság, Rikner, amilyen vén medve lett önből. Önben már nincs szív, csak tapló. Mit, ön már távozni akar? Nem, annyira nem fog ön megsérteni.

S visszaerősakolta helyére Riknert, ki sehogy sem tudott átmelegedni a régi emlékektől.

— Igaz, biz az! A felesége meghalt, ugye? A lánya meg férjhez ment, ha jól hallottam, mégpedig valahová az Alföldre.

Most hát egyedül van, papa? De remélem, néha csak meglátogatja a vejét? Van-e már unoka, he? Teringette, lány-e, vagy fiú?

— Fiú — mondta az öreg Rikner csendesen.

Titli elhallgatott most, mert a fogait kezdte piszkálni egy megfaragott gyufaszállal.

— Fiú — szólt kisvártatva —, és milyen fiú!

Élénken nézett Titlire, ki a szomszéd asztalnál keletkezett vitára kezdett figyelni.

— Mennykő egy fiú! — ismétlé Rikner, kezét a Titli könyökére téve. — Ide hallgasson, Titli! Ha már ide ült, hát beszéljünk meg mi?

— Igaz, igaz — motyogta Titli ártatlanul —, miről is beszéljünk?

— Ej, hát miről beszéljünk volna — kiáltá Rikner türelmetlenül —, a fiúról.

— Miféle fiúról? — szólt az bámészan.

— Az én kis unokám felől kérdezősködött. Tartsa hát az eszét egy rakáson.

— Csakugyan, igen, igen, az unokáról volt szó. Egészséges?

— Mi? Egészséges-e? Valóságos vagyúró. És milyen impozitor? Titli, ön még nem látott olyat soha.

Szemei felcsillogtak, s barátságosan néztek Titlire, egyik kezével, látván, hogy rá akarok gyújtani, udvariasan tolt felém a gyufatartót, s eközben egyre beszélt.

— Olyan, mint a halcsík, ha megsózzák. Minden negyed-
évből leutazom, s viszek neki játékszereket. Követelő egy fickó. Jaj volna nekem, ha üres kézzel jönnék egyszer... De tán ihatnánk még egy liter bort, Titli? Forgósadtát! Hej, pincér, hozzál, édes fiacskám egyet a javából... egy burgundit, amolyan pókhálósat! Hopp! Hozhatsz mindjárt kettővel! (Minek mászná kétszer a lépcsőt szegény gyerek? — tette hozzá gyöngéden.) Hát izé... az én unokám. No, barátom, Titli, ha ön meglátná azt a gyereket, megenné mindenestől. Pedig olyan piszkos, mint egy ördög. Képzeld csak, most őszkor, hogy a vőmnél voltam, mit mond nekem a kópé. Hahaha.

Úgy kacagott, mint a zuhatag, még a könnyei is kicsordultak.

— Azt mondja nekem a fiú (igyunk egy kortyot, Titli), azt mondja, hogy: *»Te nagypapa, mikor halsz már te meg?«* Dühbe jövök. Hogy én mikor halok meg? s lerázom a kölyköt a térdemről. Kitől hallottad te ezt, gazember? *»Ne okoskodj, nagypapa, jól tudom én, hogy nekünk jobb dolgunk lesz, ha te meghalsz, az apa mondta, azért hát halj meg, kérlek alássan.«* Majd bolond vagyok a kedvetekért! Hallja ezt, Titli? Becsü-
letemre, ezt mondta. Látott már ilyen életre való kölyköt, aki így beszéljen az emberrel? Valami ez, Titli!

Húsos arca kigyúlt, jóságos derű ömlött el rajta, székét pedig egyre közelebb húzta Titlihez.

— Mikor eljöttem, aznap hozzám sompolyog titokzato-
san: — *»Nagypapa, tartsd ide a kezedet«*, suttogja, s egy réz-
krajcárt csúsztatott a markomba. Mit akarsz, mókus? kér-
dezem meglepetve. Rámnézett nagy, kék szemeivel, s pártfogó
modorban mondá: *»Egy kis útiköltségre való, csak tedd el,
nagypapa«*.

— Hm! Űm! — morgott közbe Titli unatkozva.

— Becsületemre mondom, úgy volt, Titli. Útiköltséget
adott a selyma! Ki látott már ilyet valamikor? De elhoztam,
megvan! — kiáltá diadallal. — Ez az, Titli!

S mohón gombolta ki kabátját, hol az óraláncon ott fitye-
gett aranyba foglalva egy rézkrajcár.

— Nagy dolog az, Titli. Lássá, ha ön is megházasodott
volna! Csodálatos egy kölyök, annyit mondhatok. Tudja mit
gondoltam, igyunk még az egészségére egy pezsgőt, mi?
Igyunk, hehehe.

S míg harsogó kacaja megrengette a falakat, a szék is
táncolt az öreg Rikner alatt, minden nevetett a nagy terem-
ben, a csillogó sörös poharak, a savanyúvizes palackok tarka
köténykéi, az öreg Gambrius a falon, vidáman ragyogtak a
gázak, és a fehér abroszok nyájasan mosolyogtak.

Csak Titli bámult némán maga elé. Most már ő a mogorva,
s Rikner lett csacska.

ŐSÖK ÉS UNOKÁK

Valamelyik nap egy Bihar megyei öreg beszélt nekem el egy dolgot, a mi Tisza Kálmánunk egyik őséről, Tisza Pál régi Bihar megyei szolgabíróról, akinek az eszejárásában benne van már a mi Kálmánunk eszejárása is.

Az öregúr is, aki nekem az adomát elmondta, az apjától hallotta, meglehet, hogy az ő apjához is hasonlóan jutott a kis történet — de akármilyen régi is, érdemes elmondani.

Tisza Pál szolgabírósága idején az ő kerületében lakott egy szűcsmester, aki arról volt híres, hogy egy olyan nagy vasládája van, melyet helyéből elvinni nem lehet, mert nagyon nehéz, a tűzben nem éghet el, mert vasból van, feltörni vagy idegen kulccsal felnyitni meg éppen lehetetlenség, mert titkos zára van, úgyhogy aki nem tanulta ki a módját, egész holtá napjáig babrálnak rajta, mégsem nyitja ki. Egy lakatos fia volt a szűcsnek, az csinálta neki a ládát remekbe.

Lőn, hogy egy szegény ember hallván a láda hírért, miután éppen egy nagyobb pénzösszeghez jutott, amit nem tartott bátorságosnak magánál tartani, azt gondolta magában: »Elmegyek a szűcs komámhoz, megkérem, tegye el ő ezt a pénzemet a ládájába, ott aztán teljes biztonságban lesz«.

A szűcs átvette a pénzt s betette a láda fenekére: »Úgy meglesz ez itt őrizve« — mondá — »hogy még a napvilág se jut be hozzá«. Írást persze még abban az időben nem igen volt szokás adni semmiről. Az adósok még akkor nem tudtak írni, a hitelezők pedig nem tudtak olvasni.

Eljött azonban az ideje, hogy a szegény embernek szüksége volt a pénzre, s elment a szűcs komához, hogy visszavegye.

A szűcs koma ránézett csodálkozva, és azt felelte:

— Miféle pénzről beszél kend? Én nem emlékszem semmire.

Sírt, könnyögött a szegény ember, de a szűcs nem emlékezett a háromszáz forintra, s még ki is nevette a szegény tulajdonost.

Nagyon elbúsult a szűcs rövid emlékező tehetsége miatt a szegény ember, s elment panasza Tiszához.

— Tekintetes uram, így meg így jártam.

— Hm, az bizony nagy baj — mondá a főbíró —, kivált ha tanúi nincsenek.

— Nincsenek, kérem alássan.

— Hát tudja mit, jöjjön el holnap, addigra kigondolok valami okos dolgot ehhez az ügyhöz.

A szegény ember eljött másnap. Tisza vidám arccal fogadta.

— No, atyafi, hát majd csak csinálunk mi is valamit. El fog menni kend a szűcshöz, s még egyszer kérni fogja a pénzét.

— Hiába való — felelte —, voltam már én ott tízszer is, rám se hallgat!

— Ne okoskodjon, ha egyszer én mondom. A hajdúmmal fognak elmenni, csakhogy a hajdúm átöltözik marhakupecnek. A hajdú bemegy hozzá előbb, akkor kisvártatva kend nyit rájuk, s kéri a pénzét . . .

A szegény ember a fejét csóválta lehangoltan. De azért másnap mégis elmentek a hajdúval. A hajdú bement a kapun által, a szegény ember pedig a szérú felől volt bemenendő.

A szűcs éppen otthon pipázott, mikor a parasztruhás hajdú beköszöntött alázatosan.

— Adjon isten kendnek is. Mi járatban van.

— A vasládás szűcsöt keresem.

— Én vagyok az.

— Azért jöttem kegyelmedhez, hogy én nagyon sok pénzt hozok magammal Erdélyből, de még mielőtt hazajönnék, egy kis dolgom akadt a Nyírségben. Nem akarom magammal hordani, mert félttem . . .

— Ördögé az, ami a Nyírbe kerül — monda a szűcs ravaszul. — Két-három banda is csavarog ott most . . .

— Hát én bizony azt gondoltam, hogy ilyen becsületes és biztos helyre teszem a pénzemet, addig míg visszajövök.

— Elfér, kedves atyámfia — szólt kenetesen —, elég nagy a láda. Szívesen adok neki helyet, nem kér enni. Sok-e a pénz?

— Kétezer forint.

— Teringette bizony sok! — mondá a szűcs örvendve.

— Márpedig én nem szoktam írást adni, mert nem értek az íráshoz, én csak a ködmönökre tudok írni szép tulipános időket.

— Isten ments, hogy írással zaklassam kegyelmedet. Többet ér a becsületes szó, mint száz kontraktus.

E pillanatban megjelent a nyitott ablaknál a szegény ember.

— Jó napot kívánok, kedves komám — üdvözlé a szűcs tettetett nyájassággal. — Tudom már mért jött — hadarta sietve —, tudom mért, kerüljön beljebb, kedves komám. Ugye a pénzéért jött? Mennyi is csak? Ugye háromszáz forint. Itt van, kedves komám. Ne köszönje, egy szót se, kedves komám . . . az isten szerelméért egy szót se, ami a kendé az a kendé . . . egy szót se, komám . . . Most pedig hagyjon kend magunkra, mert nem érek rá . . . majd megbeszélünk máskor mindent.

A szegény ember ámult-bámult erre a csodára, s örömlihegve pusztult a gonosz szűcs udvarából.

A hajdú ellenben elnevette magát, s így szólt:

— Bölcs ember az a mi tekintetes urunk mégis.

— Miféle uruk?

— Hát a Tisza szolgabíró úr.

— Mi közöm nekem a szolgabíró úrhoz?

— Az, hogy ő küldött engem ide.

— Minek?

— E kétezer forintot deponálni.

— Hát akkor adja ide kend, hadd tegyem el.

— Igen ám, de pénzt nem adott hozzá, szűcs uram.

Nincs énnálam egy árva rézdénár sem.

A szűcs dühösen ordított fel:

— Megcsaltak! Hisz akkor koldussá vagyok téve!

— Ne búsuljon, májszter, kap maga szállást, kosztot, úgy nézem, a nemes vármegyétől.

A BECSÜLETBÍRÁK ELŐTT

Méltóztatnak tudni, hogy aljegyző voltam a megyénél. (Engedelmet kérek, tisztelt becsületbíróság, rágyújtani egy cigarettre.) Éppen a képviselőválasztások közeledtek. No, a mi kerületünkben nagy csönd lesz most — gondoltuk. Páily

Mannheimer Ágost illusztrációja
A becsületbírák előtt c. elbeszéléshez (1885)

Csábrág_vára

Ismeretlen szerzőtől származó illusztráció
a *Csábrág vára* c. várregéhez (1884)

gróf ellenjelölt nélkül állt, s a cirkumstanciák olyanok voltak, hogy nem léphet fel ellene senki.

— Az idén nem isznak kendtek — rémítgették a népet a községi nótáriusok.

Maga a központi szolgabíró, amint elhajatott egyszer a málnai üveghuta mellett, lekiáltott a kocsiülésből a hutásra:

— Csupa befőttes üvegeket fúvasson az őszre, Kirner úr!

Mind e mondások úgy terjedtek el hegyeink közt, mint a tűz, ej, dehogy úgy — mint a pernye, mely feketén üli meg a tájéket.

Nem lesz választás! Hát miért nem lesz?

A tót falvakban mindenféleképp okoskodtak. Hogy a király, azt mondják, ráíratta az országot feleségére. A felséges asszony pedig nem szereti a verekedéseket: azért nem lesz választás.

A másik verzió ellenben, hogy az urak a múlt választáskor sok adósságot csináltak a korcsmákban, most pedig már nem kapnak addig hitelbe, míg ki nem fizetik a régit. Ezért kell a szegény embereknek szomjúhozni. No, ebben legalább volt valami igaz is.

A lehangoltság olyan nagy volt, hogy csak kevesen iratkoztak be a választási lajstromba. »A voksnak nem lesz ára«, »opánkodának oly arccal, mintha a zabról vagy más terményről volna szó.

Csak a kis-libercei Terepetye Mihály, a híres vereshajú kortes állította váltig: »Nem lehet az, hogy semmi se legyen. Fű nem nő meg eső nélkül, atyafiak!«

Bolond beszéd! Pálly gróf oly biztos lábon érezte magát, hogy ráért Bécsbe menni, s ott kényelmesen amputáltatni az egyik lábát, melyet a medve harapott meg. Haza se jön, úgy volt Nagy Tamással, az alispánnal kicsinálva, csak a mandátumot küldik fel neki egy ajánlott levélben. Tíz garasba kerül neki a kerület. No, ez már mégis csak szörnyűség!

Így álltak a dolgok, mikor egy délután az alispán hívatott. Az ember szíve (ha az ember csak aljegyző) félelemmel dlobban meg, mikor a vármegye hatalmas ura elé idézik.

— Egyedül van az alispán úr? — kérdém a hajdútól.
— Az egyik kisasszonyka van nála.

— Melyik?

— A hitvány — felelte közömbösen.

A hajdú azt akarta kifejezni, hogy a soványabbik, a délcege növésű Anna van bent apjánál s nem a testes szőke Mari.

Az alispán hivatalaszobái a megyeház túlsó szárnyában vannak. Egy ódon folyosón kellett végigmenni. A téglák sajtászerűen kongnak itt, s a vaskos oszlopok kísértetiesen visszhangozzák; a boltívekről téglaszínre festett bőrvedrek lógnak alá. A levegő fülledt s mindenütt penészszag terjed. A szögletekből, fülkékből árnyak suhannak elő. Minden komor, ünnepélyes és méltóságos. Mintha a kövek is éreznék, hogy az alispán közel van.

Félénken, nyomott hangulatban nyitottam be.

— Szervusz — szólt, tovább beszélgetve leányával, ki háttal állt az ajtónak. Kis fehér szalmakalap volt a fején, haboskék szalaggal átkötve álla alatt.

Egy album hevert az asztalon, mi tisztviselők adtuk az alispánnak nevenapjára. Azt lapozgattam szórakozottan, míg észrevesznek.

Éppen a saját arcképemre nyitottam rá, midőn az alispán odaszólt hozzám.

— Igaz, igaz. Hiszen én hivattam önt. Hát akkor talán magad mehetnél el lányocskám, mert egy kis dolgom van az izé... az amicével.

Anna most felém fordította üde arcát, s kislányos bosszankodással biggyeszté el ajkait.

— Nem, nem — szólt fejét megrázva, lenyírt szénfekete haja susterogva csapkodta vállait. — Inkább megvárlak, apa. Szürke köpenykéjét lecsatolta, s otthonosan dobta egy székre.

— Akkor mi meg a másik szobába menjünk — s előre bocsátott az ajtón.

Furcsa kinézése volt; szertelen hosszú fej, nagy, kiálló fogak. Haja már egész deres, de szemei fiatalosak. Összevont szemöldje, szögletes ajka ravaszságot árult el. Azt beszéltek róla, nagyon okos ember, de sohase mond igazat.

— Bízom az ön hallgatagságában — kezdé ridegen, szigorúan.

(Istenem, miről van szó? — töprengtem magamban.)
Nem kíván ő tőlem egyebet, folytatá, mint hogy egy pár
víg estét csapjak magamnak a korcsmában. Ennyi az egész,
ha úgy vesszük.

Ismeretlen szorongás, nyugtalanság fogott el.

— Nos, ehhez természetesen pénz kell, mint a hadvise-
léshez. De én nem is mondom, hogy ez szintén nem hadviselés!
Meglehet, kitudódik valaha! De jobb, ha ki nem tudódik.
Én megadom a hadiköltséget hozzá.

Leült mellém egy karosszékre, s kurta húsos lábait törö-
kösen felszedte maga alá:

— Már én így szoktam ezt, hehehe . . . Mert fiatal korom-
ban sokáig voltam Törökországban, és sokra becsülöm azt a
népet, ahol minden embernek több anyja van, hehehe . . .

Rámnézett fürkészőleg, majd vállon veregetett kedélyesen.

— Az van a dologban, amice, hogy nincs pénzünk. Tar-
tozunk, koldusok vagyunk. A vármegye se zsíros bődön már,
hanem csak palacsintasütő. Magok a nemesek is pusztulnak.
Milyen más volt az én fiatalkoromban! Minden volt. Most már
a cukor sem olyan édes. Micsoda urak voltunk mi akkor, én
istenem! Mikor egyszer Bécsben az udvari színházban ott
üldögéltem egy páholyban, hát a második felvonás alatt
bonyit hozzám a Ferdinánd király komornyikja, hogy —
azt mondja — kéret őfelsége, (aki éppen szemben ült velem)
fordítsam befelé a gyűrűm kövét, mert a szemét rontja a
csillogása.

— És befordította a tekintetes úr?

— Be biz én, öcsém — mondá szelíden —, mert lojális
ember vagyok, s aztán nem is voltam még akkor vicispán.

Olyan ártatlan képet tudott vágni a nagy mondásaihoz,
vakon hitt benne az ember, ameddig látta.

Most megint átcsapott a tervére. Nem sokból áll, csekély-
ség, csak a cimboráimat kell összehívni néhányszor s becsí-
jőtni, éjjel egy kis lármát csapni a csőcselékkel, s kikiáltani
valami követjelöltet.

— Követjelöltet? Hiszen van!

— Ne törődjék azzal, amice. Nem a maga dolga az.
No, miért néz rám olyan különösen?

— Mert nem értem . . .

— Nem is fogja. Nagypolitika ez magának. Ha megé-
tené, legott elcsukatnám, vagy oda ültetném a helyemre,
mert a vármegyének unosuntig elég egy okos ember.

E pillanatban nyikorgott az ajtó, s Anna dugta be fejecs-
kéjét.

— Menjünk, apa — sürgeté türelmetlen hangon.

— Mindjárt, mindjárt — felelt az öreg fészkelődve.

— Nem várok.

— Csak egy kicsit még.

— Egy csöppet se. — S makrancosan toppantott ott
künn a lábával.

— Ejnye, te mérges gyík, nini, nini. Tudja mit, amice,
várjon meg itt addig, csak a boltba megyek le.

Anna a fejével biccentett felém, mikor kiment. Úgy tet-
szett nekem, mintha mosolygott volna, ragyogó nap verőfénye
mintha besütne. Minden vér fejemnek tódult. De hát miért?
Hiszen csak köszönt.

Fáradtan estem bele egy karszékbe. Ez az egy mosolya ki-
fárasztott. Valami sajátos illat, valami friss léh maradt ott
hajából, ruhája suhogásából, megéreztem, amint küszködik
a szivarfüsttel és az iratok dohos szagával. Itt állt, itt, itt,
erre járt — megéreztem, hogy arra járt.

S amint ott ültem bágyadtan, álmodozva, önkénytelenül
kezdém lapozni újra a »tisztikar albumát«. Elém csapódtak
a megunt ismerős arcok, a másodalispán, a nagy memóriájú
szolgabíró, a juhszemű levéltárnok, az ülnökök, jegyzők...
istenem, a szemem káprázik vagy mi... hová lett innen az
én arcképem? Hiszen még itt volt, magam láttam, fogtam
egy óra előtt!

Lázasan, izgatottan forgattam az albumot előlről. De
nem volt ott. Semmi kétség többé. Anna vette ki, a kedves
Anna. Hiszen senki sem járt más a szobában!

A boldogság mámorossá tett, nem bírtam magammal.
Futni akartam innen, magam sem tudom hova. Egy tubus
hevert egy karosszéken. Az alispán azon szokott beszélgetni
Kiczkával, az öreg süket írnokkal. Fölragadtam a tubust,
mint egy bolond, és belekiáltottam: »Szeret, szeret«.

Elismerem, hogy gyerekség volt, mert éppen rámnyitott
az alispán, s megütközve kérdezé:

— Nem kiáltott ön?
— A tubust próbálgattam — feleltem elpirulva.
— Persze, elunta magát. Holmi asszonyi csecsebecsüket vásároltam az útra, mert a riki fürdőbe viszem holnap a famíliát. S ezek a kereskedők még az ördögöt is megcsálnák, ha nem vigyáz, pedig az édestestvérei. Holnapután visszajövök. Addig mindent elintéz. Itt van egyelőre száz forint.

— És kit kiáltunk ki? — kérdém nyugtalanul.

— Akit akar. Csak arra kell ügyelni, hogy ne legyen se nagyon okos ember, se nagyon oktalan ember, punktum . .

Átláthatatlan ködben gomolygott mindez. De végre is rám nem tartozik. Amit tőlem kívánnak, az nem nagy dolog, » egy kis sikerült éji zenebona után, reggelre megvolt az új jelölt, egy politizálni szerető jámbor polgár, névszerint Tóth Péter uram. Biz én magam sem tudom, hogy jutott éppen akkor eszembe.

Csak kétszer-háromszor kellett zeneszó mellett elkiáltani az utcákon. A szolgálók, akik még nem feküdtek le, kiálltak a kiskapukba, a homályos utcaaszögletek és sikátorok önteni kezdték mindenünnen a sok inasgyereket, kiknek visító vékony hangja belevegült becsipett cimboráim rikácsoló kurjantásaiba: »Éljen Tóth Péter követjelölt!« Az egyik inas két hatost kapott, amiért felmászott a piacon levő szobor derekáig, s egy cédulát tett Nepomuki János kőmarkába, melyen nagy betűkkel feketedett: »Keresztények, tartsatok Tóth Péterrel!« Biztos, hogy ez reggelre nagy hatást tesz a babonás öregasszonyok előtt!

Aztán a »Cserző utcából« a »Fazekas téren« át az »Ocskay úton« — végig a folyton szaporodó tömeg elért a Tóth Péter háza elé, s elkezdett ott tüntetni.

Kisvártatvást megnyílt az ablak, s egy fehér hálófőkötös női fej jelent meg benne.

— Miféle lárma ez, hé? — rikácsolá.

— Éljen Tóth Péter követünk!

A cigány ráhúzta a Rákóczit.

— Megbolondultak kegyelmetek vagy mi? — riadozott Tóthné asszonyom az ablakban. — Szerencséjük, hogy a sötétben nem látom, miféle szerzet, hanem eltakarodjanak, mert biz' isten, két fazék lúg rotyog a tűzhelyemen.

— Tóth Pétert akarjuk hallani!

— Tóth Péter nincs itthon. Tóth Péter elment sertéseket venni Moldvániába. De ha Tóth Péter itthon volna is, Tóth Péter szunnyadoznék most. És ha nem szunnyadoznék is Tóth Péter, sokkal tiszteségesebb perszóna, mintsem az ilyen gézengúzokkal összeálljon. Hagyjanak az én házamnak békét. Mert ha ki talállok rohanni kegyelmetek közé a lapáttal, tudom, megemlegetik az uram követségét.

Becsapta az ablakot haragosan, de a Tóth uram követsége már megfogamzott. Másnap az egész város erről beszélt, természetesen mosolyogva.

Harmadnap az alispán is mosolygott ravaszul, mikor megjött s hallotta. Megbiztatott: »csak rajta, folytatni kell«, s nyomban leült sürgönyt fogalmazni Pálly grófhhoz:

»Baj van, az ellenzék Tóth Péter népszerű polgárt föléptette.«

Estefelé megjött a válasz:

»Mennyi pénzt küldjek?«

Mindezeket én csak később tudtam meg. Nagy Tamás sohasem árulta el senkinek a »megyei politikát«. Ő osztott, ő emelt és ütött: a kártyáiba sohasem engedett belenézni senkit.

Megírta az ágyhoz szegzett Pállynak, hogy ez a dolog nem megy ám olyan kurtán; a pártnak a múlt választásokról tizenötezer forint adóssága van, addig pedig moccanni se lehet. Tessék talán előbb azt a tizenötezer forintot kifizetni.

Hát mit lehetett volna tenni egyebet, mint elküldeni postafordultával húszezer forintot. Tizenötöt a régi bizalomért a régi követük iránt, ötöt pedig az új bizalomra előlegképp.

Hiszen egyéb se kellett Nagy Tamásnak. A tekintetes úr ezt akarta csak: kihúzhatta a pártadósságot a tárcáját, hogy tessék vele kifizetni a pártadósságot, mely annyi nyugtalanságot okozott a megyei uraknak három esztendő óta. Apró kékes szemei diadalmasan csilloghattak: »No, ugye mégis valami az, ha okos ember ül az alispáni széken?«

És ezzel aztán véget ért volna a komédia, ha most meg már a gróf nem kezd nyugtalankodni.

Hiába irkálta neki az alispán, hogy elcsendesedett a Tóthféle léhaság, nincs semmi baj, minden nyugodt, a gróf nem

tárgított többé, hogy így, hogy úgy, hátha csak taktikából hallgat Tóth Péter, hátha titokban szervezkedik, s az utolsó percben galibát csinál? »Határozottan követelem, hogy minden választó behozassék a költségemen.«

(Ő nem tudhatta, amit mi tudtunk, hogy Tóth Péter uram most sertéseket vásárol Moldvaországban — mi pedig nem tudhattuk, amit Tóthné asszonyom tudott, hogy őkegyelme sohase látta Moldvát, hanem otthon ül elzárkózva az emberek és a nagy szégyen előtt.)

És az alispán végre is nem árulhatta el magát végképp, hanem ha a gróf kívánta, komolyan kellett vinni a drága védekezést a külszín miatt.

S így lón igaza a kis-libercsei Terepetye Mihálynak, hogy a fű nem nő meg eső nélkül . . .

Engem bíztak meg, hogy hozzam be a felső vidékről a választás napjára a szavazatokat. Mindössze kétszázharminc vótum van. Több nem iratkozott be, nem tartotta érdemesnek. A kerület alsó részébe pedig kiküldték a süket Kiczka irnokot: ott meg éppen csak kilencven választót találtak. Húsz kocsira felfér kényelmesen.

Érdekes út volt. A tót falvak lelkesedéssel fogadtak mindenfélé. Persze, két társzekerem vittem a spirituszt, dohányt és az élelmi cikkeket. A zelenyei kurtanemesek a falu közepén vártak dikcióval. Kis-Libercsen többedmagával a határig jött elém Terepetye Mihály lóháton, dolmányosan, mentésen, még a rozsdás fringiát is felkötötte, s egy ócska zászlót hozott kezében magásra emelve.

— Tudtam én azt, tudtam — kiáltá könnybe lábadt szemekkel. — Van hát még isten, atyafiak!

Azután felajánlta a szolgálatát életre-halálra.

— Köszönettel fogadom, Mihály bácsi. Segít nekem szekereket fogadni?

— Miféle szekereket?

— Hát amelyeken a választókat bevisszük holnap éjszákára a székvárosba.

Terepetye Mihály nagy szemeket meresztett, és elégedetlen arcot vágott:

— Mi? Holnap visszük be az embereket? Lehetetlen az! Hiszen arra idő kell, míg a lelkek meghízának. Mert a választó

csak akkor puha, ha meghízalják. Már pedig annak éppen négy hét az ideje, mint a lúdnál.

— De ha holnapután reggel van a választás.

— Hajhaj! — sóhajtá fejkavarva. — Aztán kicsoda az uraság?

— Mindegy az most, bátyó. Most a név nem kocka! Csak egy a jelölt!

— Ühüm... no! Van-e benne elég hazafiság?

— Megjárja. Pálinkát, dohányt kap minden ember, enni, inni valót, míg ott lesz, azonfelül öt forint diurnumot.

Nem volt eléggé invére. »Soványka« — mondá fitymálva, de nagy sóhajtások és hümmögések közt azért csak mégis odakötötte lovát a saroglyához, s ő maga felült a másik társzekerre.

Mert egész a Lopata hegységig nyúlt a kerület, s a legfelsőbb falunál kellett kezdenünk kocsira rakni a választókat. Zsarkócán hajnalra fölveltünk négy embert. (Ezekért ugyan nem volt érdemes idejönni — dörmögte Terepetye. S ezekből is hektikus az egyik, meghal, mire beérünk.) Csánkán harminchat választót találtunk. (Megérezték a dörgést ezek a ravasz csánkaiak!) Bátyon ellenben csak két szavazó vala, a két Csipkányi de eadem, édes testvérek, hanem azért külön kocsira kellett ültetni mindeniket, pedig csak egyetlen pár csizmájuk volt a gazembereknek, egyik a sarkantyús jobb lábát, másik a ballábát lógatta ki nagy kevélyen.

Emiatt aztán a csicsókaiaknak kellett megszenvedniök, akiből tizenhatot raktunk fel egy szénásszekerre. A hlinai pusztán a számadó juhásznak volt voksa, de az meg kikötötte magának, hogy a föl pántlikázott szamara hátán jöhessen, és hogy szamara is olyan diurnumot kapjon, mint egy választó.

Ezer vesződéssel végre felcihelődtek valamennyien. Nőttön-nőtt a menet, és minél jobban közeledtünk a székvároshoz, egyre tarkább, festőibb lett. Egy-egy jó módú paraszt négy szilaj csikót fogott be, utána kenderhámos szekér, majd nyikorgó ökrös jármű: a lovakra kendőket kötöttek, az ökrök jármába virágokat tűztek és gallvakat.

Így mentünk-mendegéltünk végig a falvakon, hol visítva és »vivát«-okat kiabálva futott ki a nép. A lelkek nyihogtak a szekereken, vagy kurjongattak. »Éljen!« . rivalgák, de

nevet senki sem talált hozzá. Igaza van Terepetye Mihálynak, hogy nevelni kell a lelket, legalább annyira, hogy tudják, kiéi.

Az egyik társzekér megállapodott negyedóránként, a vokok leugráltak bögréikkel, kulacsaikkal és a pléhiccéseikkel, megtölteni azokat a spiritusból. Éppen el is fogyott az egyik hordó uzsonnáig.

A másikkal pedig az történt, Travnik mellett a riki fürdővel szemben, hogy amint a nehéz szekér feldült a »Zsizsik« patakban, hordó és a dohányládák kifordultak belőle, sőt a hordónak az abroncsa is szétesett, és a spiritusz beömlött a patakba. Pipogya ér volt csak, félarasznyi langyos vizével, mely piszkos füvek közt szaladgált, zöldes sárnyeregben, s ugyancsak nem álmodhatta meg, hogy valaha pálinkává változik.

A travniki tótok, mihelyt észrevették, eszeveszett fővel, lóhalálban nyargaltak a Zsizsik felé. Férfiak széles kalapokkal fogdosták a vizet kóstolgatva.

— Valami fölséges! — kiáltá az egyik, s lehasalt a patakhoz, úgy szürcsölte.

— Meg kellene keverni — szólt egy másik.

— Bolond kend, sógor. Minek kedveznénk az agyagnak . .

A szép tót leányok is odaszállingóztak a kendertilők és kartácsoló kefék mellől. Kis bögréikkel és kékvirágú kannákkal jöttek, zöld szoknyáikat fölemelve kicsinyt, módosan lépkedvén hattúféhér lábacskaikkal.

— Jaj, jaj a kis halaknak! Meggyullad a gyomruk a pálinkától.

Aztán megmerítvén az edényeket, szájukhoz értették kacér röstelkedéssel. Csupa gyönyörűség, hogy összerázkódik tejszín válluk tőle, s hogy szalad ki képük kedves formájából.

Egy öreg anyóka kéztördelve fut az ér mentében.

— Hohó, emberek, hová lett az eszetek? Ide lejjebb hamar, mentsük meg a pálinkás patakot a falunak! Csináljunk neki gátat! Ne eresszük tovább a vizet! Ide! ide!

Tetszik a tótoknak a fölséges tanács; tízen is, húszan is szaladnak eltorlaszolni a pálinka folyását.

Hanem Terepetye, ki búsan látszik nézegetni a nagy romlást, míg a többiek a felborult szekeret rángatják helyre, magasabb szempontból fogja fel a dolgot.

— 'Iszen adok én nektek gátat mindjárt! Majd bizony, ha ti itt a Zaisziket megállítjátok, még egyszer ki talál önteni a víz emiatt valahol Lengyelországban. Tűzzel, vízzel nem jó tréfálni. Én ugyan nem veszem a lelkemre.

Eközben hozzám fordult nagy pátósszal:

— Mármost itt megakadtunk. Végünk van a hordó nélkül. Mivel megyünk odább, ugyan mivel? Oh, jaj, pedig még eső is lesz ma!

Majd keserűen megcsóválta bozontos vörös fejét.

— No, még ilyen baj sem ért engem soha a haza szolgálatában!

Sasszemei észrevették eközben, hogy a pálinka sorsa csakugyan szeget ütött az egyik szavazat fejébe, s kezdi a kocsí rúdját visszafordítani.

— Megállj, ne mozdulj! — rivallt rá.

— Mi közöd belém, te veres? — fortyant föl amaz.

— Veres!? — kiáltá Terepetye keserűen. — Ha veres is, jól van! Tudd meg, hogy most veres a tromf. (És mellé verte fennhéjázón.) Mindjárt ütök, ha rendet bontasz.

De csakhamar visszatért kortesi higgadsága, s nyájasan szólt oda két karcsú tót leánynak, kik nevetgélve nézegették a tarka jeleneteket. Piros szattyán csizma volt a lábaikon s egyforma fehérpettyes kendő egész a szemükre húzva.

— Hej, lányocskám! Ti, ti, kedves gyerekecskék, beneteket szólítlak. Jertek csak idebb, fiacskám, mondjátok meg nekünk, van-e itt a környéken vagy a riki fürdőben valami helyes korcsma, ahol sok, sok pálinkát kaphatnánk jó pénzért? Nem hiszem egyébiránt, mert ez a travniki árendás valóságos koldus kutya, bögrében hordja a szeszt a városból...

A leányok összenéztek, és el akartak szaladni.

— Ohó, bohó galambok! Még majd azt hiszik rólatok, elloptatok valamit a szekerekről.

S utánuk loholt nagy lépteivel, pajzán nevetéssel elfogta és megszorongatta selyma módra mind a kettőt. Az egyik sírva fakadt, a másik ellenben belemarkolt a Terepetye vörös hajába, s a körmeivel védte magát, miközben úgy rémlett nekem, mintha a nevemet kiáltaná.

Odaindulok fejszóválva.

— No, mi az, Mihály, nem kell bolondozni a leányokkal. Terepetye káromkodott.

— Ereszd el a hajamat, te sárkány.

De a sárkány nem eresztette; amint megfordult, s a pettyes kendő lecsúszván sötét hajáról a vállára, élem tűnt kigyúlt, bős arca, azt hittem, elájulok az ijedtségtől és örömtől.

Nagy Anna volt, az alispán leánya, a másik meg Mari, a testvére.

— Anna kisasszony! Kegyed az, Anna kisasszony? — kiáltám fojtott hangon.

— Én hát. Hiszen láthatja. Mentsen meg ettől az ördög-től. Vagy gyáva?

Nagy fekete szeme zöldes fénnel villant felém.

Rávettem magam fürgén, mint a gyík, Terepetyére.

— Ereszd el a kisasszonyokat, te gazember, mert a börtönben rothadsz el. Tudod-e, hogy az első alispán leányai? A kortes ijedten hőkölt hátra.

— Lehetetlen az! Száradjon el a kezem, ha gondoltam, kezét-lábát csókolom alázattal a nagyságos kisasszonyoknak.

— Takarodjék tüstént a szekerekhez.

Mire először megjuhászodva, mikor tovább volt, lassú morgással, majd végre panaszos kifakadásokkal sompolygott vissza. Bántotta mégis a csúfság, és kivált a röhej, amellyel a szekereknél fogadták.

— Szép két muskátli. Teringette, ki hitte volna, hogy lilimok. Az alispán leányai? Jó, de azért én mégis Terepetye Mihály vagyok. Mégsem kellene velem úgy bánni! Hiszen ha jobban meggondoljuk, hát ki csinálja az alispánokat alispánokká? Én, Terepetye Mihály!

A leányok szerencsére nem hallották. Mari nevetni kezdett az elmúlt veszedelmen, Anna pedig most fakadt sírva.

— Istenem, hogy jutottak ide kegyetek? Ebben az öltözetben?

— Virágokat szedünk és madárfészkeket keresünk. És erre nekünk ilyen ruhánk van. Tegnap varrtuk. Annának tetszett meg az itteni népviselet. Igaz-e, neked tetszett, te mondtad?

Anna a fejével bölintott szomorúan.

- De minek jönnek ilyen messzire?
- Anna mondta, menjünk megnézni a korteseket. Hogy tudták jövetelünket?
- Anna tudta.

Anna most hirtelen kitörülte szemeiből a könnyeket.

-- Nem igaz, én nem tudtam — mondá dacosan, megfogván kötényét, melyről tótos módra piros galandok csüngtek alá hátul, szájába vette, harapdálta a szélét.

– Mármost hát én hazakísérem magokat, utánam igazítom szekereimet, ott etetünk a fürdőben, s pálinkát veszünk a fogadóstól.

Úgy is lett: a szekerek utánam jöttek lassan, én pedig a két lánykát kísértem a réten és mezőkön át. Langyos szél futkározott a füvek fölött, a kukoricaszárak kedvesen suhogtak körülöttünk. A nap bágyadt őszi derűjét öntötte a természetre. Minden mosolygott, még a felhő is, amint bolondozék fenn, hol szétfutott száz kis darabra, hol összefutott egy szövetbe. A lányok mégis félték tőle. Ej, nem is felhő az tán, hanem az angyalok csipkekendője . . .

Némán mentünk egymás mellett. Egy-egy mondatot ha kiejtettem, az mind rossz tárgy lett egyszerűbe. Akadozottan, szagattottan beszélünk. S valami nehéz, rideg fagy ült a szavainkon.

– Nagyon meg voltam lepetve, kisasszony, hogy a nevenem szólított, azt hittem, nem is ösmer.

– Ah, hiszen találkoztunk már -- azt hiszem . . .

– Igen, igen, egyszer az alispán úrnál, de én azelőtt is sokszor láttam kegyedet

– Igen? — szólt vontatottan, és ismét hosszú hallgatás következett. Mari valami dalt dúdolt, nem törődve velünk.

– Hanem tudja-e, kérem, hogy ebben a ruhában nagyon csinos.

– És? — kérdé lesujtó tekintettel.

– És . . . hogy . . . mondhatnám . . . tulajdonképpen elragadó szép.

– Mondhatná? Ah! (Gúnyosan felkacagott.) Hát ne mondja, kérem.

Szent mennyei szűzecke — kiáltott fel e pillanatban Mari —, hogy megyünk itt át?

Ahá . . . a kedves Zsizsik patak úgy kanyargott a riki réten, hogy éppen benn voltunk a hosszú patkójában. Előtünk szaladt visszafelé egy nagy darabon, és nem eresztett át tovább száraz lábhal. A pallója is nagyon messze lehetett.

Anna először nézett rám bizalmasan — de meghökkenve.

— Mit csinálunk?

— Jaj, a piros csizmáink — sóhajtott Mari.

— A lábuk a csizmákban is megfázhatna, nincs más mentés, kisasszonyok, mint hogy én viszem át magukat egyenkint.

— Hova gondol? — szólt Anna ijedt hangon, és fülig pirult.

(De nem félhetett nagyon, mert legott hozzátette hízelkedve, pajkosan: »Ugyan idejött-e már a magok pálinkája«.)

— Rajta, kisasszonyok, ne kötekedjenek. Nincs itt más mód. Ha a pallónak kerülnénk, könnyen nekünk szalad az este.

Mari rögtön ráállt, felfogtam, s átvittem szerencsésen. Pedig nehéz volt, a Zsizsik alja meg nagyon ravasz, térdig süpedtem bele.

De bántam is én! Dobogó szívvel tértem vissza Annáért.

Hátraszökött, mint a zerge.

— Nem megyek! — kezeit elhárítólág emelte fel.

— Nem jön? — feleltem, s végtelen szomorúság tükröződhetett arcomon.

— Nem, soha! — Ajkait összeszorítá, mialatt az arca olyan sápadt lett, mint a marmancsvirág.

Lesújtva álltam meg, nem bírva szóhoz jutni. Úgy éreztem, hogy mindjárt meg kell halnom. Kezeimet leeresztettem, mintha el volnának törve, lábamat lassú reszketegség fogta el.

Anna rám nézett mereven, s elkezdett lassan, csendesen felém lépegetni, mint az árny, egészen közel, lehetétét éreztem arcomon.

— No, hát vigyen át — suttogta, szemeit rám emelve szelíden, álmodozón.

— Anna — rebegtem fülébe, felemelve őt. — Anna — folytattam hörögve, lázasan —, elvitte ugye az arcképeimet?

Keze nem volt szabadon, mert én fogtam mind a kettőt,

fejét szorítá oda roppant erővel ajkaimhoz, hogy ne szólhassak többet.

— Tudja? Oh, hát tudja? — kiáltá szívszaggatón, s megeredtek szemeiből a könnyek, amint a kis Zsizsik patakon átvittem.

Oh, hogy egyszerre kellett átéreznem azt, ami külön is egy életre gyönyörűség. A meleg könnycseppeket, amint kezemre folytak szép arcáról, a karcsú derék szorításának édességét, a lábamhoz csapkodó kurta szoknyácska ingerlő csiklandozását.

— Szeretem, Anna, és örökké fogom szeretni.

Mari vidáman szaladt felénk egy fogoly lepkével.

— Feleljen, kérem, feleljen hamar.

Szemeit lesütötte és sóhajtott.

— Igyekezék valami lenni, hogy szerethessem.

Ezek a szavak úgy csengtek a fülemben, mint a harang, hallottam őket a riki malom kepelésében, súgta minden fűszál, amelyet megtapostam a Zsizsiktől a fürdőig, hol már teljes rendben álltak a szekereink, s hol búcsút vettem a leányoktól.

Igyekezék valami lenni! Igyekeztem? Mintha már nem igyekeztem volna eddig is! De mivé lehet egy szegény fickó, míg egy alispán lányáig fölér? Rendes aljegyző tán négy év múlva. S mi az még?

Fejem égett, a gondolatok egymást kergették agyamban.

— Hej, Terepetye Mihály, jöjjön ide!

— Mit parancsol, ténsuram?

— Számítsa csak össze jól, hány szavazatunk van.

— Összeszámoltam már. Százkilencven lélek. Bizony vékony választás leszen . . .

— De jön még ahhoz a kerület alsó részéből is vagy nyolcvan, magában a székvárosban lehet negyven . . . összesen százhusz. Hm. Sokkal több a mienk . . . több is, mint kellene.

— Mit csináljunk velök, ténsuram, ha mind el akarnak jönni?

— Hogy mit csináljunk? Járja be őket sorba útközben, s tanítsa be, hogy legalább jól ki tudják mondani reggelre — a nevemet.

— Hej, haj! — rikkantott fel. — Hát miért nem mondta, hogy a nagyságos úr a követ, legalább meg nem eresztgetem akkor a hordóabroncsokat.

— Mit? Hát maga eresztgette szét, és tán maga fordította is fel a szekeret?

Terepetye Mihály büszkén hunyorított a szemével, hogy bizony ő volt.

— Aztán miért tesz ilyeneket?

— Miért? — felelte megütközve. — Hogy az uraké hadd fogyjon — no meg, tetszik tudni, a pompa végett.

Éjjelre szép lassan beérkeztünk a székvárosba. Minden rendben ment. Szavaztak a lelkek másnap, mint a parancsolat. Hatvan többséggel lettem meg képviselővé.

... De hisz ezeket már méltóztatnak tudni a lapokból, eljegyzésemet is Annával. S íme, most felgyógyul Pálly, és nyilvánosan gazembernek nevez a klubban.

Én a segédeimet küldöm hozzá; de ő megtagadja az elégtételt.

Elmondtam híven az esetet. Mert egy golyóról van szó, tisztelt becsületbíróság! Vagy Pállynak irányzom, vagy a mellemnek.

A becsületbírák összenéztek, az elnök rideg hangon mondá:

»Kényes dolog mindenestre. Legyen szíves, képviselő úr, elhagyni néhány percre a szobát!«

Ami aztán a határozatot meg a többit illeti, az már — bocsánatot kérek — egy másik elbeszélés.

CSÁBRÁG VÁRA

Ezek a falak még láthatták az Árpádokat.

Itt volt valamikor otthon a Hunth nemzetség, 1137-ben Hunth fiai, Dezső és Demeter bírták. Ősi neve Lytwa volt. Hanem ez a neve elveszett. A XVI-ik század óta Csábrágnak hívják.

... Ezekben az időkben olyan forgandó volt a vár, mint a pénz — természetes, hogy nem melegegdetett meg a fedele alatt sokáig senki se.

A várak és a fejek gyorsan gurultak a regényes közép-korban!

A cseh rablók, a »zsebrák urak«, úgy látszik, nagyon szerettek várakban lakni, mert már a XV-ik században őket találjuk ott olyan nyugalmasan, mintha benne születtek volna. Később azonban a Krusichoké lesz Csábrág, kiktől Bakács Tamás, az esztergomi püspök veszi meg — az öccse fiai számára. Csakhogy a két Bakács fiú politikába keveredett János király mellett, amibe Ferdinánd úgy szokott beleszólni akkoriban, hogy »tessék, menjete János király után, hanem a várakat is elmegy alólatok, ahová én küldöm« — és a várat elvette, s odaadta Illésházy Istvánnak.

Ez a forgandósága a váraknak sose volt olyan, mint az ellenkirályok alatt. Mert akinek vára volt, annak okvetlenül színt kellett vallani; vagy ide állni, vagy oda. Ha Ferdinándhoz állt valaki, akkor János kergette ki a birtokaiból, ha Jánoshoz szegődött, Ferdinánd üldözte el.

De hát mindez nem tartott sokáig. A szerencse változandó volt. Ha ma kikergették, holnap már diadallal jöhet vissza, úgy lehet. Nemsokára megint a Bakácsok kezén találjuk Csábrágot. Csakhogy ez a Bakács, névszerint Péter, tanult az apák kárán, s sietett eladni a várat Pálffy Péternek, ki atyja volt a későbbi győri hősnek, Pálffy Miklósnak.

S íme, jó előérzete vala Bakács Péter uramnak, mert éppen akkor élt a híres, nevezetes, gonosz lelkű Balassa Menyhért, akinek nagyon fájt a foga Csábrágra.

Márpedig Balassa uram nem azt tette, amit a többi főurak, ha valamit akart, hogy odament volna kuncsorogni valamelyik királyhoz adománylevelekért, hanem elvette ő maga erőszakkal. Sok gonosz cselekedet emléke maradt meg őkegyelme után . . .

Egy napon betört jól edzett katonáival a várba és elfoglalta. Most már három várból úzhetete rablásait, mert Léva és Szitnya is az övé volt.

A »Garam- és az Ipoly-mellék királyának« nevezték Menyhértet a hízelgők, de tulajdonképpen nem volt más, mint főúri rabló-lovag. Hanem azt az egyet meg kell neki adni, hogy a kardot jól tudta forgatni. S bár rettegte nevét

Mannheimer Ágost illusztrációja
a *Rózsaszínű rozsdá* c. elbeszéléshez (1885)

nk, aminőt csak elsőrendű írók-
tunk keresni.

ekete folt-ban a brezinai akol

lan

Olej

al is-

lünk

vaját-

min-

rdon-

czára

meg-

alak.

ura

egna-

s az

kibe

lehet

öttni;

egész

ak-

min-

l és

ontúl

nerre

lát, s

ik fe-

ója a

etes

gye,

nely-

emmi

nin-

uhász

iránt.

erre gondol: Minek is van a
herzeg, mikor olyan szép az,

gerlicze madár nem mondhatj

nak

ma

gyol

sebl

van,

reth

Oly.

gyo

az,

gerl

dár

eg

mad

A

here

nape

szól

H

meg

Mit

hozz

az a

edle

den

val,

ked

koz

A

elm

tán

ne

rébe

MIKSZÁTH KÁLMÁN.

gyetlen boldogsága: egyetlen

Anika, kit bojtárjának: Matyi-

Az öreg arczáról nagy verej

pek gyöngyöztek, s halk, reszk

Mikszáth Kálmán arcképe 1884-ből

mindenki az Ipoly és Garam partján, vitézségéről mégis legendákat beszéltek.

Hogy milyen hatalmas lehetett, mutatja az, hogy az 1548-iki pozsonyi országgyűlés intézkedő határozatot hozott ellene, s a pozsonyi gróf Salm Miklós haddal indult meg megfékezésére.

Gróf Miklóssal seregek indulának.
Erős Csábrág alatt álgyuk igazgattatának —

zengi a jó Tinódi Sebestyén, ki hosszadalmasan verseli meg Csábrág bevételeit Balassáékkal rokonszenvezve.

Menyhért úr egyébiránt élvén a gyanúperrel, jókor ellillant Erdélybe János Zsigmond hűségére, de váraiban vitéz őrséget hagyott, kik derekasan védték magukat, míg csak lehetett. Ferdinánd bevén a várat, visszaadta a Pálffyknak, de királyi őrséget tartott benne. 1568-ban meghalt Pálffy Péter, s a vár egy Krusich Jánosnál férjnél levő leányágra szállott, s így száz év múlva megint ott volt a vár a Krusichoknál. Krusichné férje halála után Illésházy Istvánhoz ment nőül, aki lázadási gyanúba keveredvén Rudolf előtt, a várat elvette a császár, s odaadta Keraházi Joó Jánosnak, kitől nemsokára visszavette a győztes Bocskay, s visszaadta előbbi gazdájának, a melléállt Illésházynak. II. Ferdinánd 1622-ben Koháry Péternek, érsekújvári főkapitánynak ajándékozta, Szitnya várával egyetemben.

Azontúl aztán megpihent Csábrág a Koháryak kezén, a kuruc harcok idejét kivéve.

Mert rövid időközre elfoglalta Thököly, s magát Koháry Istvánt is rabul ejtő. Ugyancsak keményen bánt vele. Hosszú három évig hurcoltatta mint rabot az egyik börtönből a másikba, Ungvárról Munkácsra, onnan Patakra.

Ez a Koháry István volt a költő, ki »keserves rabságban, Munkács kővárában« írogatta zamatos verseit.

Mikor végre kiszabadult fogságából, az uralkodó mindenféle kitüntetésekkel halmozta el, kinevezte grófnak, tábornoknak, s természetesen visszaadta neki Csábrágot is.

Hanem a nagy lojalitásával (minden Koháry lojális volt) még egyszer megjárta.

Thököly csillagának letűnte után megint megharsant nemsokára a tárogató, II. Rákóczi Ferenc lobogtatta a zászlókat — a »pro libertate«.

Lőn tehát, hogy a vár Rákóczi s illetve Bercsényi Miklós kezébe jutott 1705-ben, s maga Koháry bujdosni kényszerült.

Ugyanebben az évben Bercsényi uram a bányavárosokba menőben benézett Csábrág várába is.

A kapu fölött megpillantván Koháry kevély föliratát:

DAT DEUS CUI VULT —
STEPHANUS KOHÁRY.

Nyomban parancsolá, hogy a feliratot enyésztessek el, s tegyék helyére ezt:

ACCEPTIT UBI VULT —
NICOLAUS BERCSÉNYI.

A kuruc dicsőség letűntével ismét visszazállt a vár a hű Koháryakra. S bírták is békével, mígnem az utolsó Koháry-fiú, örököse nem lévén leányát egy Cobourgnak adta nőül oly föltétel alatt, hogy az a Koháry nevet is vegye fel.

Ma is a Cobourgok bírják Csábrágot.

A Koháry nevet azonban elhajította később a Cobourg-család, s a várral nem törődött sokat.

AZ ISTEN HÓNA ALATT

Az újságokban olvastam, hogy van a Felvidéken egy boldog falu, ahol a község vagyona és jövedelme untig fedezi nemcsak a közigazgatás költségeit, hanem öregbíró uram, amikor az adófizetés ideje megjön, belenyúl a helység ládájába, és kifizeti a falu minden lakosáért az államadót a felesleges készpénzből.

Ezt a községet Pálfalvának hívják. Én azonban soha nem hittem benne. Mese lesz az egészen. A pénzügyminiszter mulattatására gondolta ki valami élénk képzelődésű mameluk!

Hanem amint nyáron felindultam a Kárpátok közé, a »Czerova« rengetegen túl a kies völgyben egy keskeny út fut végig, mintha egy hosszú kiterített vászon lenne.

— Hová vezet ez a fehér út? — kértem a kocsiótól.

— Az isten hóna alá — mondja a kocsi.

— Nem úgy szokták azt mondani: az isten háta mögé.

— De uram, tudom én, mit beszélek. Az ott a legboldogabb falu a világon. Pálfalvának hívják: ott még a szegény ember is gróf.

— Teringette, hát ez az a híres Pálfalva? Tudja mit, kocsi, vigyen el engem oda.

Alig egy félóránira fekszik az országúttól, gyönyörű tisztáson, szép fehérre meszelt cserépfedelő házacskák nagy kertekkel. A torony a legkülönb, csillogó bádog a fedele, s óra mutogatja négy szélről a nap járását.

— Itt terem az arany — mutatja a kocsiom a messze elterülő káposztás földeket, melyeken éppen akkor borultak össze fejké a palánták acélszín levelei.

— Hogy-hogy?

— Innen kezdve egész Lengyelorszáig nem terem meg a káposzta, csak ezen a kis darabka földön. S ezek a bolond tótok élnek-halnak érte, olyan áron veszik meg itt a tövén a pálfalviaktól, aminőt kívánnak. Egy holdon kétszáz forint ára káposzta terem. Hát nem az isten hóna alatt van ez?

A bíróhoz szálltunk, ki örömmel fogadott.

Hatalmas alak volt, nagy bajusszal, torzonborz szemöldökkel, minden szavát megropogtatta, kurtán beszélt, és nem tűrt semmi ellenvéleményt. Sarvenyez Mihálynak hívták.

— Hallom, nagyon gazdag a község? — mondtam beszélgetés közben.

— Nono — felelte ő — ,van, amink van! Kár, hogy a megboldogult elődöm alatt sokat adtunk kölcsön a királynak, s ez most mintha nem emlékezne rá, se interest nem fizet, se a tőkét nem törleszti. Mit mondjon aztán az ember a többi udósainkról!

— De azért csak maradt még, bíró uram!

Hát 'iszen maradt, maradt. Annyira már vagyunk, hogy egyikünknek sem kell adót fizetni, hanem annyira még

nem vagyunk, hogy egyikünknek se kelljen dolgozni. Ámbátor a szolgák és szolgálók mind a szomszéd falvakból valók.

— Aztán mi gazdagította meg annyira ezt a falut?

— Mi? Hát ez ni. . .

És felemelte a mogyorófa pálcáját. . .

— Ebből hull az arany. . . Mert a nép sohase perlekedik, minden dolgát itthon igazítjuk el a saját törvényünk szerint. Nekünk semmi közünk, hogy milyen törvényeket csinál az ország és a vármegye, azok sokba kerülnek és nem jók, a mi törvényeinket én csinálom, és alkalmazom ingyen. Soha innen nem vitt el a fiskális egy garast sem. De most engedje meg uram, hogy egy kicsit magára hagyjam, a faluházához kell mennem. Ma van a koldusválasztás.

— Mi? Koldusválasztás?

— Igenis. Az eddigi koldusunk felgazdagodott, megszede magát a kópá. . . és most nem akar többé koldulni. Az pedig nagy baj. Mert ha saját koldusunk nincs, kénytelenek vagyunk beereszteni a szomszéd falvak koldusait. Ennek pedig nem szabad megtörténni. Isten áldja meg addig is.

— Nem addig van az, bíró uram, hanem én is kegyelmeddel megyek.

Úgy volt, ahogy a bíró mondta. Funta István uram, az eddigi koldus megjelent a tanács előtt, újdonszerű kék dolmányban, csikorgó kordovány csizmákban, hosszú, deres haját hátul mágnás-parasztok módjára felszedte hétfogantyús fésűvel, és így szólt:

— Tisztelt tanácsnok uraim! Köszönöm az eddig belém vetett bizalmat, de már meguntam a keresetet, nincs is rá szükségem, hála istennek. Fáradt, öreg vagyok én már koldusnak: csinálja valami erősebb, fiatalabb ember, én lemondok.

A tanácsnokok kezét szorítottak Funta bátyával, miközben felkelt öregbíró uram, s kinyitván a tanácsház ablakát, odakiáltott az egybegyűlt népekre:

— Ki akar koldus lenni közületek? Jelentse magát, jöjjön be.

Ezen kiáltvány után rágyújtott a makrára és várt egy darabig, hogy majd csak jó valaki, de bizony nem nyílt az ajtó.

— Hát mármost mit csináljunk? — kérdé aggodalommal.

Erre nekiestek a tanácsbeliek, kapacitálva az öreg Funtát, vállalja el még legalább egy évre a közjó érdekében.

Funta bátyó azonban erősen szabódott, hogy vannak immár önála szegényebb és érdemesebb emberek is erre az állásra: isten látja lelkét, hogy ő nem akar meggazdagodni.

— Ami becsület, az becsület — szólt most szigorú hangon a bíró —, koldusnak lenni kell, punktum. Más ember nem akad, tehát kelmed lesz, punktum. Megengedtetik azonban, hogy ha tetszik, pénzen helyettes koldust fogadhat, punktum.

Ki lévén mondvá a visszavonhatlan szentencia, ebbe aztán bele kellett nyugodnia Funta uramnak.

Bele is nyugodott, s a nép nagy örömjongásai közt ballagott hazafelé, az újonnan épült kőházába.

Amiből aztán megértettem, hogy ez a falu csakugyan az isten hóna alatt van.

MAGYAR VIRTUS-CSELEKEDETEK

(Egy könyvterjesztő ügynök elbeszélése)

Az ős koronázó város kitett magáért.

Megünnepelte Jókait úgy, hogy Kassa se jobban.

Még most is visszhangoznak tán az öreg falak a lelkesedéstől, mikor ezeket a sorokat írom. Sohase láttam ilyen szeretetet, ilyen örömet.

Még fülembe cseng a fogadási beszédből az a passzus: »hogyha az uralkodó ház egy tagja jött volna városunkba, akkor se éreznők magunkat jobban megtisztelve«.

Még látom lobogni a zászlókat, hallom a Zichy Jenő kocsisának ostorpattogtatását, fölharsan a viharos éljen, a Jókait-láz árja végigbzsereg ereimen, de csak mint álom, mert haj. . ., de ne rohanjunk ajtóstul a házba. Kezdjük az elején.

Azzal a vonattal, amellyel Jókait utazott Székesfehérvárra, én is odatartottam. Jókait az első osztályon ment, én a harmadikon, s velem volt egy nagy fekete láda teliden-tele Jókait legújabb regényfüzeteivel, a »Lőcsei fehér asszony«-nyal.

— Nagy kincset viszek magammal — gondoltam, s bizonyos önérzettel tekinték harmadik osztályú útítársaimra.

Az utazók közt hirtelen elterjedt az állomásokon, hogy a híres ember is ott van az egyik sárga kupéban.

»Bolondok vagytok. Az igazi Jókai itt van az én ládámban!«

Mikor végignéztem a nagyszerű fogadtatást, szomorúan sóhajtottam fel, hogy micsoda ostoba ember vagyok én, amiért még egy másik ládát nem hoztam.

Levett főveggel üdvözölték a nagy író, s a tolongásban alig lehetett mozdulni. Engem fellöktek ott vagy hatan, az egyik pláne rám rivallt:

— Hordja el magát ezzel a nyomorult ládával. Mit áll itt az útban?

Micsoda? Nyomorult ládának meritek ezt nevezni? Oh, ha tudnátok, mi van benne. A »Lőcsei fehér asszony« van benne.

Ki akartam ezt kiáltani, de senki sem hallgatott rám.

Majd holnap. . . elmélkedém villogó szemekkel — holnap lesz a napja.

Ma csak hadd hordja tenyerén Jókait mindenki, holnap majd én viszem el őt mindenkihez a hónom alatt.

Úgy is volt.

Már kora reggel talpon voltam, hogy a nagy aratáshoz fogjak, tudom lesz lőtás-futás egész estig, nem győzők új könyvekért hazafutkosni, ha az egyik »vitelt« szétkapkodják.

Bementem az utcában a legjobb kinézésű házba.

— Mi tetszik? — kérdé a háziúr, amint eléem jött.

— A Jókai »Lőcsei fehér asszony«-át hozom. Egy füzet huszonöt krajcár.

— Ej, hagyjon nekem békét, elég fehér asszony nekem a saját feleségem. Egy verdung púdert ken fel magára naponkint. Nem veszek könyvet.

Benéztem a szomszéd házba. Ott is a háziúr fogadott. Visszaemlékeztem rá a tegnapi ünnepélyről, ő ordította azokat a lelkes éljeneket a legvastagabban. No, ez már csak megveszi a Jókai könyvét.

— Sajnálom, barátom, de nem veszem meg a könyvet. Minek olvasnám én Jókait, mikor személyesen beszélgettem vele tegnap is.

Bementem a harmadik házba.

— Én egyfolytában szeretem olvasni a könyveket — mondá a bájos háziasszony. — Füzetes dolgot, amelynek a folytatására várni kell, sohasem veszek.

Búsan ballagtam ki a városház előtti térre. Hiszen ez elátkozott utca volt.

Egy nagy sárga házba tartottam.

— Kolportőr vagyok.

Igen? Mit árul?

— Könyveket. Jókai legújabb regényeit.

— Már olvastam — németül a Pester Lloydból. Nem kell.

Ha én valami könyvet elolvasok, nem veszem meg többé.

Ennek legalább igaza volt.

Most az ötödik helyen próbáltam szerencsét. Azt mondták a városban, hogy az illető úrnak bibliotékája van s nagy könyvgyűjtő.

Menjünk tehát a könyvgyűjtőhöz.

Amint elmondtam neki, mit árulok, így szólt:

— Én csak az olyan könyvet veszem meg, amelyet már előbb átolvastam, és ha megtetszik, elteszem a könyvtáramba. Vakon nem adok helyet polcaimon egyetlen könyvnek sem, mert én rendkívül válogatós vagyok.

Kétségbeesve ödöngtem ki az ajtón, s a szomszéd házban tettem kísérletet.

— Jókai-könyv? — förmedt rám a ház lakója. — Én katolikus ember vagyok. Menjen ön a Jókai könyveivel a kálvinistákhoz!

A véletlen úgy akarta, hogy a következő házban kálvinista ember lakott.

Éppen a Jókai-bankettre készült, a tükör előtt állt, fésülködött, miközben egy fehér lapról hangos mormogással olvasott valamit.

— Mit akar? — förmedt rám haragosan.

— Jókai egy regényét árulom. Tessék az első füzetet megtartani.

— Hagyjon nekem békét az ilyenekkel. Nem látja, hogy dolgom van? A tósztomat tanulom. Menjen útjára.

És távozóban csakugyan kihangzott; hallottam, amint deklamálva tanulta bent az elmondandó tósztyát:

»Te, ki betöltöd neved fényével a félvilágot, s ki betöltöd szíved melegével mindnyájunk szívét. . . ezer meg ezer világot. . .«

Többet nem hallottam a tósztból — hanem elhiszem, hogy szép lehetett.

Jókai ott maradt még, de én aznap hazautaztam, s a nagy fekete láda tartalma is velem jött.

A vasúti indóháznál örömteljesen beszélgettek az emberek a világhírű vendégről. Derék nemes magyarok úgy el tudtak vele dicsekedni:

»Engem megszólított.« »Nekem ezt mondta — nekem pedig azt.« »Énvelem kezét szorított, nem adnám ezer forintért.«

»Hanem szívesen is fogadtuk, atyafiak. Én magam kilenc zászlót csináltattam, de nem sajnálom.«

Oda fordultam ama hang felé, amelyik a kilenc zászlót csináltatta.

Hát azok közül való volt, aki délelőtt a füzetért sokallt huszonöt krajcárt adni.

A FELSŐKABÁTOK ESETE

(Történelmi elbeszélés, a Reáltanoda utcai kártyabank szétugratása idejéből)

Egyszer volt egy tudós ember, aki könyveket írt a harcászatról és taktikáról, végre pedig kitalálta az általános lefegyverzés lehetőségét is. Nem kell hozzá egyéb, úgymond, mint mindössze tízezer katona, de mindegyik úgy tudjon lőni, mint Tell Vilmos, hogy egyszer se hibázza el azt, akit megcélzott. . . Ez a tízezer katona, untig elég meghódítani a világot. Egyszer lő, tízezer ellenség esik el, kétszer lő, húszezer, háromszor harmincezer. . . egyszóval egy negyedóra alatt lőhet a tízezer ember húszszor, s akár mily erős hadsereget tönkre tész. . .

Mindez matematice be volt bizonyítva, csak abban hibázta el a nagy gondolkodó, hogy a többiek is lőnek, és

semmi esetre se fogják bevárni összetett kézzel, tétlenül, a halálos golyóbisokat.

Ilyenforma taktikus a mi rendőrségünk. Leccsap egy kártyabarlangra, de még az Andrásy Gyula veréb-esetéből se tanul, hanem bemegy mindennemű cirkumspektus intézkedések nélkül, és nem találja ott — csak a felsőkabátokat.

Hát ez is valami — sőt nagy fogás! A közönség elbámul holnap, hogy »nini, nini! mégse alszik hát ez a mi rendőrségünk!« Megfogott egypár télirokkot és néhány sétapálcát.

Három-négy rendőr vetette magát legott az engedelmes kabátokra, hogy valahogy el ne szaladjanak, aztán vitték őket a hónuk alatt a rendőrségi tanyára.

A kabátok színes bélési titokteljesen mosolyogtak a zordon arcú legényekre, amint lerakták őket a kapitánysági szobában.

— Hej, ha ezek a kabátok szólni tudnának!

De a kabátok még az aesopi mesék idejében sem tudtak szólni, annál kevésbé most, mikor nemcsak a kabátok, de az országyűlési szónokok sem tudnak szólni.

Ott heverték hát némán, csendesén, egy székre rakva, s egy csöppet sem búsulva a gazdáiktól való elváláson. A napfény, mely a hivatalos szobába besütött, apró aranyos karikákban táncolt rajtuk.

Thaisz bejött egy délelőtt. És maga elé rakta a vádlott kabátokat.

Volt közöttük mindenféle szín, szürke, kék, barna és vadgalamszínű. Egy rendőr, aki azelőtt teremőr volt a képviselőházban, vigyorogva mondá:

— Átkozottul ismerős gúnyák!

És verte a homlokát, hogy eszébe jusson, melyiknek ki a gazdája?

De a legfeltűnőbb volt két egész egyforma kabát, kávészín barnás kelméből, kék csíkos béléssel.

— Ezek bizonyosan testvérek kabátjai, akik egy szabónál varrattak egyszerre.

— Vagy ha nem testvérek, hát legalább is valami Pollux és Castoré.

Thaisz eközben így szólt fejedelmi szavakkal:

— Szóltassuk meg a vádlottakat. Tartsunk inkvizíciót. Hadd beszéljenek a kabátok!

Egy rendőr elkezdte kutatni a zsebeket. De nem volt azokban semmi különös. Egy-egy eltévedt zsebkendő, egy pár kesztyű, kis fésű, bajuszkéfe, egy pikkdáma s öt kulcs.

— A kulcsokról tán rá lehetne jönni — véleményezé a rendőr.

— Ostobaság! Pesten minden lyuk egyforma. Hiába próbálnók.

Hát végre örömteljesen kiált fel a kutató rendőr, egy levelet húzva ki az egyik kávészínű kabát oldalzsebéből.

— Nyom, nyom!

— Ide vele!

A kapitány olvasni kezdi:

»Kedves Mukikám!

Férjem ma nem lesz itthon. Fogoly van vacsorára — töltsük együtt az estét. A főajtónál ne csengess, ne vegye észre a szobalány. Én magam erősztket be a kisajtón. Pá, a viszontlátásig!

szerető

Milid

— Hisz ez szerelmes levél — dűnnyögte Thaisz —, s cím sincsen rajta. A gazember már hihetőleg megette a fogoly-vacsorát. Tegye vissza, János, a levelet.

És János rendőr visszatette — de fájdalom, az történt, ami a Szigligeti Ede előtti korszakban képezte a drámák és vígjátékok motívumait, visszatette, mondom János a levelet, de tévedésből a másik kávészínű kabátba. Ami nem csoda, kérem, hiszen egészen egyformák voltak ezek a kabátok!

Thaisz végre is nem találván semmi nyomozható szálát, szokása szerint felkiáltott:

— Isten nagy és hatalmas, ő bizonyára felvilágosít mindent.

Fel is világosított.

Mert bármilyen nagy legyen is a szemérem az emberekben, egy télikabát erejéig mégsem terjedhet. Hiszen, én istenem, mindennek kell lenni határának!

Eljöttek hát, s egyenkint jelentkeztek a kabátokért D'Equivilliers márki látogatói. A kapitányság kiadta őket

illő igazolás mellett. Így jöttek el a kávészín kabátok tulajdonosai is.

Valóban Pollux és Castor voltak, két jó barát, de a két jó barát közül csak egyiknek volt felesége, s az az egyik nem az volt, aki a »Mukikám« címzetű levelet kapta, hanem aki a »Mukikám« címzetű levelet írta, az csakugyan a másik felesége volt.

Eképpen állván a dolgok, a férj előtt kiderülvén a házi-barát álnoksága, a Mili hűtlensége, itt vérnek kellett folyni.

A két kabát birtokosa e napokban állt szemben egyik vívómesterünk termében, s a kereskedő férj kapott egy nagy vágást az arcára, — hanem — azért a becsületnek elég van téve.

S azonfelül egy nagy tanulság maradt hátra a leányaink és unokáink házi-barátjai számára: hogy örökkön-örökké óvakodjanak a férjéhez egészen hasonló kabátot csináltatni.

BIHARI NAGY ISTVÁNNAK AZ Ő GONOSZ PRAKTIKÁJA

A tekintetes úr főszolgabíró volt a megyében. Nem szerette senki, de akkor még nem volt feltalálva az a metódus, hogy akit nem szeretnek, hogy megszabadulhassanak tőle, elküldik képviselőnek.

Nem szerették a megyeiek, de mindig megválasztották, mégpedig egyszerűen azért, mert minden emberben benne van a démoni hajlam; mindenki azért adta rá a szavazatát, hogy többi embertársait mérgesítse.

Így lett meg három évről új három évre, s azután is folytonos átkozódások közt: hogy veszett volna a pokolban, hogy már a vármegye is kezd megkompolyodni, hogy csúfot ejt magán, ha ezt a nyúzót, ezt a tirannust nem átallja megválasztani.

A panaszok is nőttön-nőttek Bihari Nagy István uram ellen.

Nincs annak az embernek annyi lelke sem, mint a körmöm feketéje. A minap is egy szegény zeheri ember, aki az igazsága után járt, egy kis szopós borjút hozván a vállán; tartott a

Bihari Nagy István háza felé, mikor szembe nyitja rá az utcaajtót a kaszinóba ballagó tekintetes.

— Mit akar, kend? Kit keres, kend?

— A tekintetes urat keresném. Tetszik tudni, abban a Máthé János-féle ügyben.

— Tudom, tudom. Hát az az apró marha kit keres? —
förmedt rá Nagy István zordonan.

— Azt a tekintetes úrnak hoztam, mert aszongya az anyjuk. . . vigye be kend a tekintetes úrnak, hátha meglágyítja szívét ennek az ártatlan borjúnak a bőgése.

A főszolgabíró egy futó pillantást vetett a borjúra, mely szelíden nézte vissza a nagy kék szemével, s haragosan teremtetézte össze a parasztot:

— Hát én szoptassan azt a borjút, mi? Hát van magának esze, mi? Hát nem tudta kend elhozni az anyját is, mi?

A szegény paraszt persze hogy behozta másnap az anyját is, és a Máthé János-féle ügy gyors és igazságos elintézését nyert.

Ilyen história nem egy, száz keringett Nagy Istvánról, ami egészen ellene zúdította a közvéleményt.

Mert volt közvélemény már apáink idejében is, csak körme nem volt neki.

Ahol ellene tehetett a polgárság valamit, azt semmi esetre se mulasztotta el. Különösen a szigetváriak voltak dühösek a félelmetes hatalomra, s egylet alakult, ahol arra kötelezték magukat, a tagok, hogy nem köszönnek neki az utcán.

Az ablakait behajigálták éjjel, a leányának nem volt táncosa, ha a bálba ment, a veteményeit elgázolták, s a háziállatain töltötték a bosszújukat az emberek.

De ő ebből a nagy népszerűtlenségből is tőkét tudott csinálni. Ilyen fából való ember volt Bihari Nagy István.

Én még ösmertem gyermekkoromban a tekintetes urat, s amiért a legjobban megcsodáltam, az a tulajdonsága volt, hogy a szürke kabátján harminchat zsebe vala, az egyikben fésű volt, bicska a másikon, a harmadikban kis kefe, tapló a negyedikben, kova az ötödikben, a hatodikban cukor, amivel a kis gyermekeket kínálta meg, ha úri házhoz ment, a hetedikben acél, a nyolcadikban fogpiszkáló, a kilencedikben »medve-cukor« a saját köbhögeése ellen, a tizedikben fülvájó, a tizenegyedikben kis tintatartó, a tizenkettedikben toll tokban, a

tizenharmadikban (Isten bajt ne adjon) pápaszem, a tizennegyedikben Hoffmann-csöppek a kólíka ellen, tizenötödikben kis tükörke, a tizenhatodikban ezüst hagyma-óra, a következő zsebhen szekrényeinek kulcsai valának, a huszonegyedikben bajuszpedrő, a huszonkettedikben dugóhúzó (mivelhogy a saraglyában palackokat is hordott), a huszonharmadikban a szivarszopóka, a huszonnegyedikben a tubákos szelencéje, egy iskátulya étvágypor a huszonötödikben.

De a legcsodálatosabb ebben az volt, hogyha valamit keresett, hát mindig legutoljára találta meg azt a tárgyat, amit keresett, rendesen mind a harminchat zseb felkutatása után. Mert nagyon szórakozott ember volt, s csakis akkor gyűjtötte össze az eszét egy rakásba, amikor éppen kellett.

Lőn ugyanis, hogy a szigetváriak haragudtak a katonaságra is, mely ott feküdt a városban.

Mert bizony, valljuk meg, kevés vígasztaló van abból a szelíd, békés polgárookra, ha valahol katonaság fekszik.

Az végre is nagyon sovány kárpótlás, amit mondani szoktak: *hogy a következő generáció majd sokkal szebb lesz.*

Addig-addig áskálódtak hát a katonák ellen, míg sikerült kieszközölni a kormánytól, hogy a huszárság áthelyeztetett a szomszédos apró falvakba, melyek Szigetvárat sűrűn környezik.

Hanem ott aztán a katonák unták magukat, s most már ők peticionáltak, sürögtek-forogtak a kormánynál, hogy tegye őket vissza Szigetvárra.

Az intéző körök azonban azt felelték, hogy az csak úgy lenne lehetséges, ha a város és a megye is akarná.

No, ezt meg éppen nem lehetett remélni. Annyira már mégse bolond sem a megye, sem a város.

Gondol erre egyet Bihari Nagy István, aki szerette volna, ha bejönnek a katonatisztek, akiktől sok pénzt harácsolt el a ferbliben, s azt mondja:

— Csak adják be az urak a folyamodványukat a megyéhez.

— Kár arra a tinta és a papiros.

— No, csak adják be. Garantírozom én a többit.

Azok ránéztek, helyén van-e az esze; de azért mégis csak megfogadták a tanácsát.

A következő megyegyűlésen előkerült a népszerűtlen tárgy.

Felállott Bihari Nagy István, és egy hatalmas dikciót vágott ki, hogy semmi esetre se szabad visszaengedni a katonatiszteknek.

Hévvvel, lelkesedéssel beszélt ellenük, az atyafiak azonban zúgással fogadták a szavait.

— De bizony, csak azért is bejönnek a huszárok. Csak azért is!

Megszavazták egyhangúlag.

S valóságos diadalünnep volt rá néhány hétre, mikor a négy eszkadron végigrohogott az utcákon új lakóhelyére. A nők virágokat szórtak az ablakokból, a férfiak is elragadtatva éljeneztek. A gonosz praktikájú Bihari Nagy István uram pedig gúnyosan nevetett.

A KÜRTHYNÉ UBORKÁI

Kürthy Ferencné asszonyomról azt találjuk följegyezve az annálékban, hogy két élő férje volt egyszerre, és hogy olyan gyönyörű asszony vala, kit korának mind a három költője megénekelt. Már tudniillik Zrínyi Miklós uram őkegyelmesége, Koháry István uram őnagysága és Gyöngyösi uram őkegyelme.

Mert három nagy poéta élt akkor. Mindenben szertelen volt a bőség. Még a királyokból is kettő jutott csak nemrég is. S ha az ember nem volt megelégedve az egyikkel, átment a másikhoz. Nagy kényelem volt az a mi édes ősapáinknak!

Azóta aztán annyira bekapott ez a divat, hogy mindig akadt valami ellenkirály, ha más nem, hát az erdélyi fejedelmekből valamelyik.

És a nemes vármegyékbe az egyik is nevez ki főispánt, a másik is. A két főispán, mindenik a maga módja szerint, megalakítja a tisztkart: a viceispánokat és nemesi bírákat. Nem is rossz az így! Mindenki ott keresheti az igazságot, ahol neki tetszik. S meg is találja mindenki, olyannak, aminőnek képzeli — mert ha az egyik tisztkar elveri rajta a port, beál-

líthat a másik tisztikarhoz: az merő kötekedésből is biztosan pártját fogja.

Az pedig egészen az embertől függ, melyiket tartsa a kettő közül törvényesnek és igazinak.

Pörölhette hát Kürthy Ferencet a felesége miatt Detrik Péter uram, az első férj, nem ért az semmit: ha III. Ferdinándtól eszközölt ki valami rendeletet, fogta magát Kürthy, s átpártolt I. Rákóczi Györgyhez, minélfogva nem lehetett a rendeletet végrehajtani rajta. Mikor meg aztán Detrik is átment Rákóczi hűségére, hogy a feleségét annak a révén keríthesse meg, akkorra Kürthy Ferenc uram meg visszapártolt újra Ferdinándhoz, s megint nem lehetett végrehajtani a Rákóczi rendeletét.

Hát nem volt ez gyönyörűséges élet?

Nem lehet eléggé csodálkozni azon, hogy senki sem volt vele meglegedve.

De ha a szép asszonnyal nem bírtak a pápai rendeletek, sem a királyok, sem a megyék, jött egy sokkal hatalmasabb ellensége ezeknél — egy másik, éppen olyan szép asszony.

Történt pedig az olyanformán, hogy a híres Rosályi Kún Istvánné megunta magát Erdélyben a második ura mellett.

Istenem be jól járt Bethlen István uram, az első férj, hogy magától hagyta ott az asszonyt, halálnak halálával szakadva el tőle, mert úgy jár vala máskülönben, mint Kún István, kitől megszökött egy délelőtt. Jó »lőháti« asszony lévén, fölkapott egy paripára tréfából, és sohasem tért vissza többé. Elvágatott Déva várába egyhuzomra.

Utána ment Kún István sok lovas legénnyel, másnap éjjel csikorgó hidegben ott termett a várkapunál.

De biz azt csukva találta.

Elkezdte döngötni kegyetlenül.

— Én vagyok, Rosályi Kún István, az uratok!

— A mi urunk a mi asszonyunk! — felelte a várnagy, Szerkely Gábor.

— Nyissa ki kegyelmed — fogta Kún István rimánkodóra.

— Nem lehet, asszonyunknál vannak a kulcsok!

— Jelentsd hát az asszonynak, hogy megjöttem.

Kún Istvánné visszaüzente:

»Csak várj még egy kicsit, szerelmetes férjem, míg a cipellőimet felhúzó.«

Didergett a kapunál Rosalyi Kún István, és megint csak megzörögte a kardja markolatával.

— Megvesz itt az isten hidege! Menjen kegyelmed Máriához, hogy siessen!

Szerkely uram most is üzenetet hozott Széchy Máriától:

»Csak várj még egy kicsit, szerelmetes férjem, míg a köntöskémet bekapcsolom.«

Várt, várt künn Kún István, míg egyszerre csak hallja a bástyákon a sürgést-forgást, léptek közelednek, távolodnak. Szíve nagyot dobban . . . ez a Mária könnyű járása . . . következő percben a föld nagyot dobban és megrázkódik ez nehéz ágyúnak a dörgése!

Uccu, megriadnak a Kún István legényei erre a »fogadj isten«-re, vesd el magad . . . ki merre látott, meg sem állottak virradatig, s Kún István uram is (mit tehetett volna szegény feje egyebet?) elvitte onnan az irháját, tanúságára a jövő századoknak, hogy a régi férjek sem voltak boldogabbak a maiaknál.

Ennek a kalandnak a híre messze csordult, és válasz lett a vége. Mária az öccséhez, Széchy Évához jött lakni Murányba. Illésházy Gábor uram őkegyelmessége elküldte érte a várnagyát, Kádár uramat, az kísérte haza Erdélyből keserű szalmaözvegységre.

Útközben azt találta mondani Kádár uram:

— No, most már két olyan asszony lesz a vidékünkön, hogy olyan két rezedaszál a tündérkirály kertjében se nyílik.

Megütötte a Mária fülét ez a mondat, s bizony nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze: ki legyen vajon az a másik?

— Az bizony Kürthyné Rahóru! Olyan kívánatos piros annak a szája, mint a kökörcsin (szebb növény nem jutott eszébe Kádár uramnak), s olyan annak az arca, mint a tejbe mártott rózsza. Hanem szó, ami szó, kapós egy portéka! Most is két ura van, s veszekesznek felette halálosan.

— No, és hogyan eshetett az? — kérde Mária negédesen, mert őneki egy ura se volt most.

— Úgy eshetett biz az, hogy Detrik követségbe járván Erdélyben, a menyecskét otthon Kürthy Ferenc uram magá-

nak megnyerte, kitért a vallásából, s a pap összeadta Kürthyvel. Hiszen pap mindenre akad, kegyelmes nagyasszonyom. Elvitte Detriknét a selyma Kürthy fényes nappal nagy zenezővel Rahóra, s beültette oda, mint a tulajdon feleségét.

— Hát szabad ilyen istentelenségnek megtörténni?

— Tiltja az isten, instálom, de az istenre ki hallgatna, ha nem tart fegyverben se darabantokat, se mezei hadakat?

— Kend nagyon rossz ember, Kádár — mondá Mária megbotránkozva s alig várta, hogy Murányba érjen hatalmas sógorához, Illésházy Gáborhoz, mindjárt feszegetni kezdte ezt a Kürthy-ügyet.

Volt hozzá ideje elég. Mert bizony unalmas napok virradtak a »kisebbik asszonyra«. Illésházy és neje, Széchy Éva, vallásos, rideg életet éltek, és nagy kordában tartották a »murányi Vénust«. Pedig nyugtalan lelke kalandra, vigalomra vágyott.

Összes mulatsága abból állt, hogy kilovagolhatott, és akkor egész Tiszolcig szárguldozott. Sarkantyú volt piros lovagló csizmáján. Vérig vágta vele paripáját minden lovaglásnál.

Egyszer eszébe jutott szép verőfényes délután, hogy megnézi azt a rahói szép asszonyt: szebb-e hát őnála?

Megkérte a sógorát is, hogy kísérje el: útközben pedig erősen fellovalta, hogy milyen istennek tetsző dolgot cselekednék, ha megbüntetné Kürthynét.

— Úgyis van nálam egy parancs Rákóczitól, hogy fogassam el és vitessem Detrik Péterhez.

— Hát azt bizony meg is tehetné ked az én kedvemért.

Amire pedig Mária azt mondja: »tegye meg az én kedvemért«, az meg volt téve bizonyval. Olyan volt annak a nézése, mosolygása, hogy az ellen hiába volt valaki sógor.

Az volt mondvá, hogy a rózsás szép asszonyhoz nagyon nehéz a bemenet. Pedig nem volt nehéz.

Alighogy beüzentek az erődített kastélyba, nyomban kijött maga az úr, s kérdé: mi járatban vannak?

— Szomszéd a szomszédot látogatja. Illésházy van itt és Széchy Mária!

Nosza lett erre sürgés-forgás, Kürthy uram pedig kapta le rögtön a főveget a fejéről, s úgy kísérte az udvaron át a tornácra az előkelő vendégeket.

Az udvar tele volt virágokkal, daloló parasztleányok éppen akkor is öntözgették a piros bőrvödörökből.

—A húgom a kegyelmed feleségével kívánna megismerkedni.

Kürthy nem tett semmi ellenvetést. Benyitott a tornácra egy ajtót.

— Íme, a feleségem.

S előttük állt most a híres Kürthy Ferencné Bozók Klára, cifra selyemruhában, arany csipkével szegettben.

Hanem hát ez nem valami nagyon szép asszony, ez még elbújhat öelötte!

Össze is szidta otthon Kádárt még aznap este, miért bolondította ei? Kádár uram aztán bevallotta, hogy ő sose látta Kürthynét. Rege beszéli a szépségét. Mit tudja ő azt, hogy már a regének sem lehet hinni!

Máriának minden féltékenykedése elpárolgott, s meghitta a rahói asszonyt, adja vissza a látogatását Murányvárban.

Az megígérte, s el is jött, de Illésházy uram gonosz szándékban lévén, elfogatta, s egyenesen a Mária szobájából hurcoltatta börtönbe, aztán lovas embert küldött az erdélyi táborba Detrikhez, hogy mi történjék az élete párjával?

Detrik azt kívánta, hogy a feleségét küldje utána erős fedezet alatt. A fejedelemtől is ilyen értelmű parancs jött. Mária könyörgött. Kürthy protestált, de hasztalan, az asszonyt elküldték Kolozsvárra hetven vitéz kíséretében.

Két álló hónapig tartott az út odáig és vissza.

Nyár derekán indultak, s őszkor tértek haza az Illésházy cselédei, de ami a legkülönösebb, Kürthynét is hozták.

— Hát mi történt? — kérde Illésházy, amint megpillantá a hintóban Kürthynét.

— Azt én bizony nem tudom — felel Kádár uram. — Itt van a levél Detriktől.

Illésházy mohón bontotta föl.

»Nemzetes és nagyságos uram!

Nekem különös jóakaróm!

Mi is érhetne vajon kegyelmedet, hogy íme szégyenszemre egy idegen asszonyszemélyt küldö nyakamra.

Megkaptam kegyelmed embereitől az illető perszónát, melyet kegyelmed feleségemnek állít lenni, de én őt soha életbenem nem ösmertem, nem láttam.

Azért hát ezennel visszaküldöm, a nagyságos fejedelemnek azzal az üzenetével, hogy máskor jobban nyissa fel kegyelmed a szemeit. Dátum« stb.

No iszen, előfogta érte Illésházy uramat a méreg, megesküdött ott nyomban, hogy Kürthynét kézre keríti, és lenyakaztatja. Isten legyen neki irgalmas és kegyelmes.

Széchy Mária nemkülönbén nagy dühre lobbant, s valatás alá fogta az ál-Kürthynét.

— Én csak a frájja vagyok az asszonyomnak. Úrnóm a virágokat öntözte az udvaron parasztruhában, mikor asszonyom hozzánk látogatott.

— Szép-e az úrnód?

— A legszebb azok között, akiket valaha láttam.

— Ezért a szavadért meghaltok mindketten — sziszegte Mária.

Elhatározták Illésházyval, hogy valamelyik éjjel megrohanják a rahói várkastélyt, s fogságba ejtik Kürthyt, Kürthynét. Hiszen gyerekjáték az egész! Csak Kádárnak kell megparancsolni — Mária közbe is járt Rákóczi Györgynél a halálos szentencia dolgában. A fejedelem udvarias volt: egy szép asszonytól nem akarta megtagadni egy másik szép asszony fejét, s az ő nevére címezve küldte Naláczy Istóktól a halálítéletet, meg egy iskátulya ritka virágmagot. Mert akkor ez volt a kedveskedés módja.

Hanem most, mikor már minden megvolt, egyszerre csak közbe avatkozott a sors.

Ferdinánd parancsot adott valami Wesselényi Ferenc nevű füleki kapitánynak, hogy menten lóra üljön, és vegye be Murányvárát, ha lehet, sőt vegye be akkor is, ha nem lehet. Mert ettől függ a felvidéki hadjárat sorsa Rákóczi ellen.

Wesselényi uram vette kelleetlenül a parancsot, és megindult nagy immel-ámmal, hogy »lesz, ami lesz«. Hanem a »lesz« közt nem is mert álmodni a bevételről.

A Széchy-familiával kikötni, melynek háta mögött a hatalmas Homonnai Drugethek és az Illésházy-atyafiak voltak, tán Ferdinánd egész hadserege is kevés lenne, hát még a Wesselényi rongyos dandárai?

Illésházy uram fenn a várban csak nevette ezt az áldat-

lan erőlködést, de azért a »szoknyaháborút« abba kellett hagynia Rahó ellen. Az csak békeidőre való mulatság!

Wesselényi megszállta haddal Murány környékét, és ő maga valahol Rahón ütött tábort, hol Kürthy Ferenc uram ez idő szerint Ferdinánd hűségén élt.

Ily viszonyok közt magában a murányi várban is hadilábra állott minden. Kovácsok az ágyúkat tisztogatták, fehér-cselédek levágott marhák húsát sózták és rakták füstre. Éjjel eleséget szállítottak be, nappal sáncokat hánytak, falakat erősítettek. Egyszóval, készültek az ostromra. Halálbüntetés terhe alatt nem volt szabad sem bejönni, sem kimenni senkinek engedelem nélkül.

A községekben ellenben ki volt hirdetve, hogy aki Wesselényit élve vagy halva előhossa, ezer aranyat kap Illés-házytól.

Mária egy füst alatt pedig azt hirdettette ki, hogy aki Kürthy Ferencné élve vagy halva elhossa, száz arany jutalmat kap őtőle.

Csupán ez a két személy volt, akiknek a murányi kapu megnyílnék ezekben a nehéz időkben is.

Hanem ez a két személy nem bolond, hogy ide jöjjön!

Egypár hétig csak el volt ez így, míg Mária rá nem unt arra a kedvtelésre, hogy most csillogó páncélban, nehéz csizmákban járhatott-kehetett a bástyákon. Mit ér, ha senki sem látja, ha sóvárgó szem nézése soha meg nem csiklándozza azt a kis parádés páncélt.

Még az a mulatsága is megromlott, hogy kilovagolhatott messzire. Most attól kellett tartania, elfogják, ha messze megy a vártól. Végre pedig annyira elunta magát, hogy azon kezdett sopánkodni, miért nem fogja el már valaki?

— Ha egy akkora ember jönne kérőbe, mint a kisujjam, már ahhoz is elmennék — panaszkodott egy nap a bástyafokon Kádárnak.

Hát éppen abban a pillanatban megcsikordult alul a nehéz kapu sarkaiban.

— Ki jött? — kérdé Mária harsányan.

— Egy rahói paraszt Kürthynét hozta elfogva.

— No, ez az én ügyem — kiáltá Mária a dühtől elsápadva, s leszaladt az udvarra.

Egy délceg parasztleány állt ott a puskásoktól körül-fogva, árvaleányhajas kalappal, tulipános szűrrel a vállán, erősen fogva egy nőszemélyt, ki inkább cigányasszonynak nézett ki, mintsem Kürthynének. A ruha cafatokban lógott le róla, az ingváll végig volt hasítva, egy helyen a hátán láttatni hagyva fölséges márvány nyakát. Nagy beszélő szemeit lesütötte szelíden.

— Ez az, ez az! — súgta Máriának az a saajtszerű ösztön, mely csak a nőknél van meg.

— Eressz el! — kiáltá most a cigánynő merészen, megvillogtatva azokat a gyémánt ragyogású szemeket. — Mit akarsz velem?

— Kik vagytok? — kérde Mária, lázas reszketéssel szemlélve a cigánynőt, kinek barna arcán a fürkésző tekintettől átgyúlt a pirosság, s kimondhatatlan széppé tette. Szébb volt, bizony isten, szébb volt még Máriánál is.

— Ez Kürthy Ferencné — felelte a legény, ki majd el-elyeltte szemivel Széchy Máriát. — Elhoztam ide, hogy fölvegyem érte Széchy Máriától a száz aranyat. Melyik az a Széchy Mária, hol találom?

— Én vagyok.

— De Kürthyné meg nem én vagyok — vágott közbe a szép fogoly.

Fehér kézikosár volt a karján, piros pettyes kendővel betakarva, azt meglóbázta, megzörgette haragosan.

— Ez az ember megfogott útközben. Bolonddá akar téged tenni, nagyasszonyom.

— Te akarsz bolonddá tenni — förmedt rá Mária —, mint ahogy már egyszer elámítottál. Te Kürthyné vagy!

— Cigány leány vagyok, könnyörgöm. Bár lehetnék úri asszony, nem bánám — s újra lesütötte a szemeit. — Ide igyekeztem reggel óta a várba, egy kis korán érő uborkát akartam néked hozni, kegyelmes asszonyom. Mert tudom, a várban három héttel érik később, mint a mi kertünkben!

S ezzel nagy kecsesen meghajtotta magát, átnyújtván a kis kosarat.

— Hisz ez az uborka már túlérte — szólta Mária, olyan arccal nézván meg a kosár tartalmát, mint a bíró szokta a bűnjeleket.

— Csak az egyik túlérett, amit a magja végett hoztam, kegyelmesem. Vágd szét, és nézd meg, mikor egyedül leszel.

Ingerlő titokzatosság volt a leány szavaiban, Mária kiérezte azt, s önkéntelenül befutott a kosárral szobáiba. Ott, amint a nagy sárga uborkát megfogná, egyszerre szétvált közepén magától, és egy levél hullt ki belőle »Széchy Máriának« címezve.

Wesselényi Ferenc kézírása. Szerelmet, házasságot ígér neki, és találkoztót kér tőle valahol a mezőn, hogy ott megbeszélhessék a »többit«.

A »murányi Vénus« elrejtette a levelet keblébe, s aztán kiöntötte az uborkát a kosárból, benyúlt a szekrény fiókjába, betett az uborka helyére ő is egy levelet, és letakarta a kendővel.

Mire visszament az udvarra, akkorra már a szegény leány arca volt sápadt és az övé bíborpiros.

— Itt a kosarad, lányocskám — szólt nyájasan. — Köszönöm az uborkát. Te pedig, fiam — mond a legényhez fordulva —, ne légy olyan bolond, hogy minden személyt Kürthynének nézel. Itt van három arany ajándékba. Elmehtetek! Örök, eresszétek ki őket!

Megcsillant a legény szeme, a nyájas hangtól-e, vagy az aranyaktól, de a cigányleány is megörült odakünn, mikor megtalálta kosarában a gonosz életű, erkölcstelen Bozók Klárának a halálos szentenciáját, aláírva I. Rákóczi Györgytől. Milyen mulatság volt azt most dirib-darabra szaggatni, friss nyári szellőnek enyelgő szárnyaira adni, hadd hordja, hajígálja szét a virágok s füvek közé. . .

*

Eddig a krónika a Kürthyné uborkáiról, se hozzá nem tettem, sem belőle el nem vettem. Hanem azt a »többit«, azt elénekelte előlünk Gyöngyösi István uram.

Mária ötödnapra sárga pecsétetes levelet küldött Wesselényinek Kádár által. Utána egy hétre megtörtént a híres találkozás a tiszolci regényes forrásnál.

— Megismertem Kürthynét — mondá a murányi Vénus beszélgetés közben mosolyogva. — Mégis kuruc asszony, hogy oda merte hozni a szép fehér nyakát.

- Hát a legény se cenk — felelte Wesselényi ravaszul.
 — Csak tán nem? — álmélkodék Mária, felugorva a kőrül, amelyen ült.
 — De bizony én voltam, kegyelmes hűgocskám.
 — Ej, kár, hogy nem tudtam — fakadt ki Mária elkomorodva. — Mégis csak le kellett volna nekem nyakaztatnom azt az asszonyt!

HOGY BUKTAM ÉN MEG A KERÜLETEMBEN?

Hja, ilyen a sors — pedig az én megválasztásom is több volt, mint bizonyos. A kilenc tót községből öt föltétlenül az én pártomon volt. Egészen a markomban tartottam a mandátumot!

Pedig csak pusztá véletlen, hogy fölléptem. Eszem ágában sem volt törvényhozóvá lenni. Nagynak, nagyon nagy-nak képzeltem én azt. Kigyúlt arccal, dobogó szívvel gondoltam gyermekkorom óta azokra a férfiakra, akik az ország legfőbb tanácsában ülnek méltóságos komoly képpel. Dehogy mertem én vágyakozni ezek közé.

Hanem itt Pesten meglehetősen szétfoszlottak apródokint az illúzióim, melyeket a képviselői állás iránt tápláltam.

Egy bankár nagybátyám van, az meghítt egyszer vacsorára, s produkáltatta előttem a kilenc éves kisfiát, aki angolul, olaszul és franciául úgy beszélt és szavalt, mint a folyóvíz, vagy még annál is jobban.

Meg akartam dicsérni a gyereket, s rokoni szeretettel cirógattam meg a két csattanós piros orcáját.

— Ebből a gyerekből még képviselő lesz! — mondtam olyan arccal, mint aki meg van győződve, hogy valami retten-tően nyájas dicséretet mond a gyerekekre, ami a szülőknek is jól fog esni; de a nagybátyám savanyú arccal jegyzi meg:

— Mindjárt kitekerném a gyerek nyakát, ha nem válna belőle egyéb, csak olyan ember, aki öt forintot keres naponkint!

Később egy hírlapíróval ösmerkedtem meg, aki mindig felbiggyesztette az ajkát, valahányszor a képviselőkről volt szó.

— Vékony parlamentünk van! — sóhajtá megelégedetten. — A fele része valóságos birka, valóságos, ritkított betűkkel nyomtatott birka.

— Hát a főrendi ház?

— Cicero kompakt kedves uram... becsületemre mondom.

Még később egyszer azzal dicsekedtem egy nagynéném előtt, hogy rendesen képviselőkkel szoktam vacsorálni, mire nemsokára levelet kaptam az apámtól, melyben megérinté, hogy mint hallja, »könnyelmű társaságokba keveredtem« — igyekezzem ismét a szolid életre térni.

Én keveredtem volna könnyelmű társaságokba? Micsoda légből kapott beszéd ez! Ki szedhette rá az apámat? Hiszen éppen ellenkezőleg, koromhoz mérve nagyon is előkelő és komoly körbe jutottam!

E kör (melyről elképzelni sem tudtam, hogy apám ezt kifogásolja) mindinkább szívemhez nőtt.

Sokszor mondá egyik vagy másik: »Miért nem lépsz fel?«

— Oh, hogy gondolhatjátok — dadogtam elpirulva. De lassan mindinkább hozzászoktam a gondolathoz. A szerénység olyan, mint a zeredaillat, szétfoszlik nagy hirtelen.

— Miért ne léphetnél te fel? — mondták. — Van ott náladnál gyengébb ember is elég! Aztán meg illő, hogy nevelésedet befejezd a Házban. Ez a tizenharmadik iskola. Ha az ember szorgalmasan eljár az ülésekre, sokat tanul.

Mire a választások ideje megjött, nemcsak meg voltam győzve, hanem szentül hittem, hogy a természet is parlamenti tagnak alkotott. Az arcomban is van valami olyas, mintha mások képét viselném! Igen, igen, a szónoklatra van hivatásom!

Elhatároztam, hogy föllépek. Csakhogy ehhez még sok előzmény szükséges.

Azt tanácsolták, hogy német hangzású nevemet (Kramper Jánosnak hívnak) cseréljem fel valami ős magyar névvel.

Hm! Ez nagyon meggondolandó dolog! Nekem a régi nevem nagy takaró a hitelezőim előtt.

Mert mindenki azt hiszi közülök, hogy okvetlenül megváltoztattam, és senkinek sem jut eszébe, hogy a régi nevem után tudakozódják a bejelentési hivatalnál (Úgyis hiábavaló lenne!), inkább vár türelemmel, míg az új nevemet kieszeli.

Nekem összes politikám és furfangom abban van, hogy mindig azt cselekedjem, ami a mások szeme előtt nem valószínű. Bátran merem állítani, az ily eljárással lehet lavírozni legtovább.

De hát a mandátumért mért ne áldoznám fel nevemet? Bagatell! Mások politikai hitvallásukat is feláldozzák. De miért is ne! Hisz az még olcsóbb. Az nem kerül ötven krajcárba se.

Fölmentem egy akadémiai taghoz (a nyelvészeti osztályból való). »Uram — szólék — nem vagyok meglegedve — a nevemmel«.

— Hogy hívják, kérem?

— Kramper János.

— Pompás magyar név! — hadarta elgondolkozva.

— Hogyan, ön magyar névnek mondja azt?

— Nos, igen. Van zamatja. Egészen magyar név. Mert nagyot fordult a világ, uram. A legemelygősebb nevek lettek a Zrínyi, Hunyadi, Rákóczy s több effélék. Hja, hja, úgy bizony! Nézzen ön ki az ablakon. Ott áll a Széchenyi István szobra. A minap mutatom egy bécsi ismerősömnek, hogy »nézze csak, ez meg a nagy Széchenyi«. »Igen? — felelte ő — és hogy hítták azelőtt?« Azért mondom uram, hogy -- legjobb név ez idő szerint a Kramper János név. Csak maradjon ön meg mellette.

— Nem lehet, a választók nem igen tudják kimondani. Azért jöttem hát önhöz, mint az Akadémia nyelvészeti osztályának tagjához: méltóztassék nekem egy izletes őshangzású nevet találni.

A tudós belebökött az ujjával az akadémia nagy szótárába, és éppen annál a szónál állapodék meg a nagyujja: »bürök«.

— Legyen ön Bürök János.

— Pompás, de éppen a Bürökről jut eszembe, hogy mostan igen sok répát természetnek abban a kerületben, amelyet kinéztem magamnak, legjobb lenne talán a »Répássy« név. Ez mintegy a szájába rágná a választóknak, hogy kit éljenezzenek.

— Ahogy önnek tetszik, uram.

Úgy is lett, megváltoztattam a nevemet Répássynak. Nemsokára bekövetkeztek aztán a nagy napok. A kerület, ahol fölléptetek, haláleset következtében üresedett meg.

Egy a primipilus képviselők közül levitt engem, és ajánlott a népnek minden faluban, külön-külön beszédben.

Magam is szónokoltam a falvakban, iszonyú, vakmerő dolgokat mondván el.

Kokován beleszóttam a beszédembe, hogy itt született az igazságos Mátyás király, ebben a faluban, — itt nem szabad pártolni mást csak az igazságot. A kokovaiak lelkesültek, és elhitték, hogy Mátyás király ott született. »Okos fiatalember — mondogatták a hátam mögött —, sok olyat tud, amiről mi nem hallottunk.«

A másik faluban az ellenjelöltemről (egy gazdag magyar gróf) azt a leleplezést tettem, hogy ugyanazon dajkája volt, amelyik Albrecht főhercegnek: egy tejen táplálkoztak. — Hát hogy lehetne azt jó szívvel megválasztani?

— Nem lehet, nem lehet! — ordították teljes torokkal kalapjaikat a levegőbe hajigálva.

Egyszóval minden jól ment. Semmi se könnyebb, mint a siker. Csak nem kell magát kapriciózni az embernek, hogy kesztyűs kézzel tépi le.

A viszonyaim pompásan állottak, tudtam a parasztok nyelvét; ha úri házhoz jöttünk, a hölgyeknek szórtam bókákat — minden meg volt nyerve, biztos többség.

Az urambátyám, aki egész odaadással kísérgetett faluról-falura, nem győzött eléggé dicsérni:

— Pompásan reprezentálsz. Ember vagy, öcsém. Olyan okos arokat tudsz vágni, hogy én magam is mikor rád nézek, azt hiszem, valami bibliotékát látok.

És eldicsért a nagy hazafi a választóknak mindenfelé a hátam mögött. Nem volt az a dicső tulajdon, amit rám ne kent volna. Hogy tudok vívni, milyen gazdag ember vagyok, minő fényesek a tehetségeim stb. Nagy tisztesség a kerületre, hogy ilyen fiatalembert küldhet Pestre. Lesz ebből még miniszter is. Kilenc vasút fog erre járni, majd meglássák kendtek.

Másnap kellett volna megtartanom a programbeszédemet. De már ez csak »forma« volt. Annyi már a mandátum, mintha a zsebemben lenne.

Másnap este voltunk visszaindulandók a patrónusommal re bene gesta a fővárosba.

Egy falusi korcsmába voltunk szállva, ott aludtunk mind a ketten, én legalább rózsaszínű álmok között, midőn éjjel kopogtatnak az ablakon.

- Ki az, mi az? — riadt fel a képviselő ijedten.
- Küldönc!
- Mit akar?
- Sürgönyt hozok a szomszéd távírda állomásról.

Urambátyám reszketve bontotta fel a telegramot. Mindig félt tőlük.

A nagyobbik fia sürgönyözött.

»A mama halálosan beteg, siess haza.«

Az öreg felköltött engem; csak nagy nehezen bírt eszméletre hozni . . .

— Öcsém, én utazom! Nagy baj van otthon, a feleségem halálos beteg, hát itt hagyok.

Én hörögtem valamit, mint rendszeren szokta a félálomban levő ember. Még rémlik előttem, hogy az öreg sietve gyömszölte be holmijait a paktáskába, azután előállott a furmányos szekér, elrobogott az udvarról, és újra csönd lett, én pedig aludtam édesdeden tovább, látva magamat álmomban benn a képviselői padban elterpeszkedve s kevély önérzettel hallgatva, hogy miképp exkuzálja magát előttem egy tegnapi beadott interpellációm folytán a miniszterelnök.

Reggel a kishíró jött felébreszteni.

— Nagyságos uram, a nép már gyülekezik a templom előtt, tessék fölkelni.

Hirtelen fölragattam a harisnyámat, a nadrágomat, és körülnéztem a cipőm után.

— Hol a cipőm? Holla! Kiáltson csak ki a szolgálónak, hogy hozza be. Micsoda rendetlenség az?

A kishíró kikiáltott, a szolgáló berohant.

— Kérem, nem vittem ki cipőt, mert nem találtam.

— Hogy lehetséges az? — dadogtam elsápadva, s villámhirtelen lekuporodtam az ágy alá.

De a cipő ott se volt.

A cipőt, az egyetlen cipőmet bepakolta nagy sietségében éjjel az öregúr, és elvitte magával.

És elvitte vele a mandátumot is örökre.

Egy képviselőjelölt mezítláb! Méltóztassanak azt elképzelni.

Ezer forintot adtam volna most egy cipőért, de hol kapjak én cipőt Kokován?

A tömeg ezalatt összegyűlt a templom előtt, egy ideig vártak rám türelmetlenül, de azután kiszivárgott a mulatságos hír, hogy a jelöltnek nincs cipője, a jelölt mezítláb van.

Elkezdtek nevetni. S a nevetés öl.

Én rögtön küldtem egy lovas embert Korponára (négy óra járás innen), aki cipőt vagy csizmát hozzon, de már nem használt.

Azalatt már gúnydalokat énekeltek az ablakom alatt, míg én benn ültem mezítláb, tehetetlenül, tépő gondolatokkal, összemarcangolt szívvel.

Mikor a csizma megjött Korponáról, örültem, hogy az éj leple alatt elmehettem.

Jelöltek! Hordjatok magatokkal két pár lábbelit!

A RAVASZ ÖREGEK

— Életképek —

Nem olyan régen volt még, a nagyanyáinkhoz sem kell visszamenni, midőn még nem volt divatban, hogy a fiatal emberek körmönfont bókokkal, émelegős dicséretekkel rontsák meg a fiatal leányok kedélyét. (Szerelmes levelek váltása pláne világbontó bűneset lett volna.)

A fiatalember, ha valami szép lányt nagyon megszerezett, könyveket küldözött neki, és az írók útján beszélgetett vele.

Azért tartották valaha olyan nagy becsben az írókat, mert ők voltak, a mai udvarlási műnyelven szólva, az — »elefántok«.

Ha valahol egy régi könyvet találnak önök, melyben egy-egy érzelgős mondat alá van húzgálva ceruzával — az ott bizonyosan az Amor isten kezenyoma.

A mi írásainkat már alá sem húzza a fiatalság, mely

többet mer egymásnak mondani, mint amennyit mi megírni. Mi már csak unaloműzők vagyunk, és nem titkos, bizalmas meghittjei az édes, fájó érzéseknek. Nem is érünk már mi valami nagyon sokat!

Naiv, ártatlan korszak volt az!

A nő gyöngé volt és bátortalan, a férfi erős s erejében önmérséklő, a vármegye hatalmas volt s hatalmával kiterjeszkedő.

Mindent a vármegye csinált; még a házasságokat is. Szó ami szó, ma már kezdi lejárni magát.

A nagy kalamárisban nincs már elegendő tinta, a kalamus pedig megpuhult, nem bír már kikanyarítani olyan kacskaringós kezdőbetűket! Minden oda van! A deresnek is vége, befűtött vele a vármegye (nem is ez a mostani, hanem még a harmadik elődje), a kalodából emlékek tettek el egyet a padlásra, hogy száz esztendő múlva hadd turkálja fejét az asztalos: miféle szobabútor lehetett ez valamikor?

Úgy pusztult el a megye, mint az olyan ember, akit a farkas fal föl: nem marad meg belőle más, csak az, ami a csizmákban volt...

Pedig milyen szép volt elejétől végig minden dolga, amit csinált.

Minő pompás volt az is, hogy egyebet ne mondjak, mikor már arról is meg lehetett tudni, mi járatban van a tekintetes vármegye, amint a kocsin elhelyezkedék.

Ha az alispán a szolgabíró nélkül ült a négylovas hintón, akkor az közigazgatási szemleút, ha vele ment a szolgabíró, úgy bizonyosan hagyatéki tárgyalás. Ha pedig a szolgabíró terjeszkedék a bricskán az alispán nélkül, nyilván községi választások folynak, de ha mellette fesseleg az esküdt is, igazságszolgáltatási körút, míg ellenben ha az esküdt csak egyedül megy, semmi kétség, egzekúció.

Az a ritkább eset is előfordul, hogy együtt utazik alispán, szolgabíró és esküdt. Ez akkor kommasszácionális bíróság. Ahhoz kell három személy, s ahhoz a három személyhez kell egy községi határ, meg egy játék preferansz-kártya útközben, amit osszanak.

Ezek az osztások pedig nagyon kellemetlenek valának, már ti. a határosítások. (Ámbár mellesleg legyen mondva,

a kártya-osztást sem lehet deklarálni mulatságosnak.) Valakinek okvetlenül húzni kellett a rövidebbet az irtványföldeseken, vagy a földesúrnak, vagy a jobbágnak.

S ez nekünk mindig lelkiismereti furdalásokat okozott. Mert a földesúr, az igaz, hogy csak egy ember volt, de éppen az az egy ember, akit ismertünk, akinél ebédeltünk és vacsoráltunk. Ha ő nem volt megelégedve, a mi dolgunk is rosszul ment, ha pedig ő meg volt elégedve, akkor a jobbágyok érezték magukat megrövidítve: ami pedig viszont istentelenség, hogy annyi ember szenvedjen egynek a kedvéért!

Ott a görbe földön, közel a Szitnya hegyhez, sajátságos állapotokat találtunk még a hetvenes évek végén is. Ott egy olyan határ is akadt, a varbókai, amelynek az ábrázatáról még nem volt fölvéve se mappa, se telekkönyv.

A jámbor tótok szántottak a hegyes-völgyes és szakadékos határban, ahol akartak is annyit, amilyen darabot megbírtak marháikkal.

Egy-egy jobbágnak a kétesztendei szántását vettük birtoka gyanánt. Ha véletlenül kidöglöttek a marhái, és keveset szántott az utolsó két évben, az az ő baja volt. Kisbirtokú ember lett belőle.

Ami aztán megmaradt, mikor az egész falu kiosztatik, az a földesúr, aki ott lakott a falu közepén egy tornácos apró kastélyban, melyet óriási jegenyefák takartak el a szem elől.

De az ilyen egyezkedésnél nem is az volt a nehéz, ki mennyit kap, azt meglehetősen szabályozta a törvény, hanem abba a kérdésbe volt összegyűlve minden keserűség, ki hol kapja ki a határban a magáét?

Sok vasvilla megmozdult emiatt országszerte, míg a kommasszációk tartottak.

Hanem a mi alispánunk, tekintetes Lászy Gábor uram, nagyon ravasz ember, akinek mindig mindenre volt egy-egy praktikus ötlete úgy, hogy alatta többnyire békességgel történtek az osztozkodások.

— Hol akarná, barátom uram, a maga birtokát? — kérdé a varbókai földesúrtól, Giléty Istvántól.

— Ott szeretném a határ északi részén, a juhaklom mellett.

— Hm... Hát csak ne tessék szólni, kérem. Tessék rám bízni egészen. Tehát az a határ legjava?

— Az, s annyit mondhatok, készebb vagyok egyenkint lelövöldözni minden parasztot, mint a föltételemből engedni.

— Nono, csak nem kell tűzbe jönni. Hiszen majd eligazítok én mindent. Lássuk csak... hol akarják kivenni a parasztok a magukét?

— Természetes, ők is ott. De megmondtam nekik, hogy abból semmi sem lesz...

— Meg tetszett nekik mondani? Igenis, értem.

Mikor aztán föl volt idézve a kastély udvarába az egész falu, az alispán előadta szép értelmesen a dolgot, hogy az osztozkodásnak meg kell lennie, ezt a király rendelte így, kár ugyan a határt bolygatni, de ha már a király úgy akarja, ki tehet róla, a király megharagudott az urakra, és külön akarja őket választani a néptől, hogy ne árthassanak annak. Mármost hát itt a legfőbb teendő az, hogy állapotodjanak meg, ki hol kapja a magáét. A földesúr a határ déli részén szeretné a tagját, a »hosszú árkok« dűlőjében...

Giléty uram közbe akart kiáltani, de a viceispán elhallgattatta az uralkodó szemöldök rángatásaival.

— Hát eszerint tudjuk, mit akar a földesúr, mármost hadd halljuk, mit akarnak kendtek?

A halinás tótok gondolkozva igazgatták fésűiket, melyek hosszú hajukat tartották össze hátul, azután egy csoportba verődve a kútnál, a vénebbek és okosabbak elkezdtek suttogva tanácskozni, míg végre előlépett Motovnik János, a legtekintélyesebb, s ekképpen szólott vele:

— Dicsőséges vármegye! Mi alázattal megnyugszunk a dicsőséges vármegye és a király öfényességének akaratában, hogy hadd legyen külön ami az úré, és ami a mienk, de már azt az egyet mégsem engedhetjük meg, hogy az uraság a határnak legjobb részét elvegye, mintha a tejfölt szedné le az aludttejről. Mert tudja ő, melyik a legjobb föld, neki megmondták a földkóstoló matyikuszkok. Ám, ha tetszik neki, vegye ő a maga birtokát ott, ahol a juhakla van!

Erre az alispán fölkel, átül Giléty uramhoz, és elkezdí kézzel-lábbal kapacitálni, vállalja el a juhakolnál a részét, tegyen valamit ő is a népért... isten neki... no, kezét rá!

Giléty alig várja, hogy fölcsap hasson, és szent a béke — mcgván a barátságos egyezség kötve.

Amíg ott voltunk Varbókán (biz az eltartott vagy öt napig), eleget unatkoztunk, még szerencse, hogy a szomszéd Selmec városból Giléty Pál őrnagy ki-kijárt, s ötösben ferblit lehetett játszani délutánonkint.

Giléty uramnak volt egy szép leánya is, ez volt az egyetlen gyermeke, de biz annak kevés hasznát vehettük, úgy járt közöttünk, mint az árnyék, búsan lehorgasztott fejjel, szép nagy fekete szemei bágyadt fényben égtek, mosolya is olyan fájó bánatos volt, mint az őszi napsugár. Ha megszólítottuk, összerezett, s mihelyt csak tehetette, elszökött a kertbe virágai közt bolyongani.

— Beteg az a lány, valami baja van — rikácsolá a katonatiszt testvér.

— Szerelmes a gyerek — szólt az őszinte tót nemes. — Az ördögbe is, odavan a leányzó. Ki kellene gyógyítani.

— Bah — vágott közbe az őrnagy —, a szerelmet házassággal gyógyítják, kedves öcsém!

— Nem, százszer nem — és dühösen toppantott a lábával. — A leányomnak ahhoz kell hozzámenni, akihez szántam. Az pedig nincs itt még! Az csak három év múlva jön el.

Giléty Istvánnak volt egy rokona, Giléty Ferenc, akinek ő kezelte a javait, s aki most külföldi egyetemeken járt. Annak szánta a szép Máriát. Amit pedig ő egyszer a vasfejébe vett, azt ugyan ki nem húzta onnan senki még harapófogóval sem.

Az őrnagy jovialis ember volt, és föl kacagott:

— Ám, jól van, édes öcsém. Rendelkezéssre állok újra, mert én is szeretem a kis Mariskát. Hadd hulljon a férgese! Elfújom innen!

— Igen ám, de most nem bírom eltalálni. A leány tanult a példán, s félénken óvatosan őrzi a titkát. Múltkor azért híttam meg az egész tisztikart három nap egymásután, hogy kikutassam. Valóságos Argus voltam, de még csak sejtelmem sincs, melyik a kedvenc.

— Hm — mondá az alispán —, lettem volna csak én itt. Az én gyakorlott szemeimre kellene bízni az ilyet. Ha ugyan jól sejtem, miről van szó.

Ekkor elbeszélte Giléty István, hogy a leány valószínűleg szerelmes, ezért epeosztja magát, s ez ássa alá egészségét.

A házhoz nem jár más fiatalember, csak az öccse zászlóaljából a tisztek. Ezekből gyakran jön egyik-másik, kétségtelen tehát, hogy ezek közt van a »vulpes«, akit úgy szokás eltávolítani, hogy áthelyezik az ország másik végére s finita la commedia. Nincs kényelmesebb dolog a világon, mint katonatiszti szerelmeket spregolni. Az ügy egy folyószámot kap az irodában, s ezzel vége. Hanem most az egyszer a leányka titkolózik, amit az ördög bána máskülönb, de napról-napra sorvadt mellette.

— Hány tiszt van a zászlóaljnál?

— Mindössze tíz, velem együtt — felelte az őrnagy.

— Sok köztük a fiatal?

— Majd mind az.

— Nincs gyanú egyikre sem?

— Nincs. A tisztek tudják, hogy akinek a szíve itt vesz, az útilaput kap, mind vigyáznak. És lehetséges az is, hogy csak a hűgom szerelmes valamelyikbe, anélkül, hogy a tiszt arról tehetne. Nagy kópék az én embereim; észrevettem már rajtuk azt a fortélyt, hogy amelyik el akar menni Selmecről, elkezd a hűgomnak udvarolni. De engem sem könnyű rászédni.

-- Meg vannak a tisztek arcképei? — kezdé az alispán mind jobban érdeklődve.

— Megvannak.

— Mind?

— Mind.

— Hol?

— A lányom albumában.

— Ez esetben semmi sem könnyebb, mint megtudni, melyikhez vonzódik.

— Hogyan?

— Majd megmutatom ma este. Csakis arra kérem előzetesen, szíveskedjék észrevétlenül az albumhoz férközni s felírni, mely képek vannak benne, s mily sorrendben. Ettől függ a biztos siker.

Vacsora előtt az apa átadta a jegyzéket, mely következőleg szólt:

1-ső lap. Nagy Miklós főhadnagy, csinos bajszos szőke ember, csákóban köpenyestől.

14-ik lap. Blickstein kapitány, potrohos, jól táplált ember. Egészen gyanún kívül.

15-ik lap. Marjai Dezső, csinos, kedves fiú, hadnagy. 16., 17., 18-ik lap. Családi képek.

19-ik lap. Stram József, főhadnagy, magas, hórihorgas, az életben ügyetlen, nem ideálnak való.

20-ik lap. Koczó János, anyámasszony katonája. Minden héten leveti a ló.

21-ik lap. Kőkényesy István hadnagy, gazdag ember, gyönyörűen lovagol.

22-ik lap. Koller, szeplős. Nem arra való.

23-ik lap. Stummer Mihály, szép fiú, az egyik kezét elvesztette, de elegáns és kellemes.

24-ik lap. Kármán Elek, cinikus, szótalán, mogorva hadnagy.

Alig vártuk a vacsorát, ahol Lászy Gábor uramnak újra kellett festenie a maga vizsgálóbírói talentumát, melyet már eddig is egész a bravúrig vitt a törvénykezésben. Neki gyerekség volt megoldani a rejtélyeket.

— Kedves őrnagy — mondá a vacsoránál Giléty Pál felé fordulva —, jó, hogy eszembe jut, nekem egy nagy kérésem lesz önhöz.

— Hadd hallom — szolt az őrnagy szemhunyorítva.

— Teringette, ne olyan gyorsan, őrnagy úr. Előbb meg kell ígérnie, a dolgot addig elő se hozom. Egy alispánnak legyen meg legalább az az előnye, hogy biztosra dolgozik.

— Attól függ, miről van szó?

— Amit egy gavallér kér egy másik gavallértól, egy szép asszony számára.

— Akkor itt a kezem, kedves alispán.

— Jól van. Íme, hallja hát. Nem kevesebről van szó, mint egy huszártisztról, akit nekem kell önnek adnia.

— Hogyan? Egy huszártisztet önnek?

— Ej, no, a dolog úgy áll, édes őrnagy, hogy van nekem egy kedves unokahúgom. A minap együtt utaztunk Selmecen, s valami kalap skatulyája esett ki a batárból. Egy huszártiszt, aki arra ment, lehajolt a dobozért udvariasan, s hűgomonak nyújtá pár ügyes szóval. Mondhatom, nagy benyomást tett az asszonykára, s miután folyton emlegette, én meg-

fgértem neki, hogy mihelyt önnel találkozom, ki fogom eszközölni, hogy a tiszt áthelyeztessék az ő vidékére.

Mariska, ki az asztal végén ült velem átellenben, fölemelte most álmatag fejét, s figyelmét egészen a beszélgetésre irányzta.

— Nos, őrnagy úr?

— Bagatell! — felelte az őrnagy nevetve. — Holnap át fogom helyezettetni. A nevét?

— Köszönöm, kedves őrnagy — mondá az alispán, s letette a kést, villát, hogy a törzstiszt kezét megrázza. — De sajnálatomra a nevét nem tudom.

— Meglehet, nem is az én zászlóaljamból való. Ez esetben tehát...

— Ej, no... holnap be fogok menni önnel a városba, s ön bemutatja nekem a tiszteket, ha nincs köztük, akkor meglehet idegen tiszt volt, de én hiszem, hogy köztük van, s ez esetben meg fogom ismerni.

— Tehát ebben maradunk.

— Igen, bemegyek holnap. Szomorú dolog, őrnagy, midőn már ilyen alakban kell magunkat kellemeztetnünk a szép asszonyoknál. Milyen idők, milyen idők! Hej, mikor még magunkkal kedveskedtünk nekik! No, de ahogy van, úgy van! Minden kornak megvannak a maga örömei. Igaz-e, őrnagy?

— Természetesen. Ámbár megvallom, hogy én egy egyszerűbb módot is tudnék.

— Ide velem!

— Itt valamelyik albumban bizonyosan meglesznek a tisztjeim arcképei. Ön átnézheti, s megparancsolhatja, melyiket helyezzem át.

— Pompás! Ezer köszönet, őrnagyom. Ön egy lángész! Kedves húgocskám, legyen kegyes az albumot rendelkezésemre bocsátani.

Mária egész füléig vörösödött. Izgatottan fölkel, s keze remegett, amint a székbe fogódzék.

— Ne még, ne siessen. Azért csak vacsoráljunk meg nyugodtan. Majd lefekvéskor beviszem a szobámba, s ott eszelem ki, melyik. Ohó, azt még a templárius lovagok se tették, hogy a hölgyek kedvébe járjanak szüntelenül. Amikor az ember vacsorál, akkor a saját szolgája.

Mariska visszaült, s szép márvány homloka redőkbe húzódott. Az alispán, a szolgabíró, és az őrnagy csak úgy öntötték a kedélyes tréfákat, ötleteket, de az ő lelke nem volt ott, ki tudja hol kóborolt.

Arca megfihéredett, hol újra kigyúlt. Szemei teljes fényben ragyogtak, meg beborultak újra, mintha fénytelen hólyag-burkot vonna rájuk egy láthatatlan kéz.

Keveset evett, s gyakran nyúlt a falatért a tányéron kívül, amit apja azonnal észrevett, s szúrós, haragos pillantással vagy fejcsóválással adott tudtára. Én igyekeztem néhányszor megszólítani, de az igen-nel vagy nem-mel legott végét szakasztá a társalgásnak. Nagyon oda volt szegényke.

Vacsora után kiosont szobájába, s kevés vártatva visszatért egy zöld bársony albummal. De nem hozta oda az asztalra, hanem félénken letette a pohárszékre.

Újra leült közénk, egypárszor vizet ivott, s arca folytonosan sápadt maradt; szemhéjai megvörösödtek, s fehér kendőjét fázósan húzta összebb a nyaka körül.

Mikor végre felkeltünk, ő is fölemelkedett, s a távozó alispánnak átadta az albumot.

— Köszönöm, kis lányocskám — szólt, s atyailag simogatta meg szép aranszőke haját.

A leány ránézett meredten, majd lesütötte a szemeit, s úgy ment ki bágyadtan, gyámoltalanul kezeit hátra lógatva, mintha el volnának törve.

Az alispán bevitte az albumot a szobájába, odahíván a két Gilétyt, és eléterjesztvén a jegyzéket, hivatalosan konstatálta, hogy a 24-ik lapon volt arcképnek el kellett tűnnie . . . nincs sehol.

Oda most egy vén dáma van téve a rokonságból.

— Aha! — kiáltá az apa. — Hol a jegyzék? Ki volt ott?

— Kármán Elek hadnagy, cinikus, mogorva — olvasta az alispán.

— Kármán Elek? Hogyan? Ki hitte volna! Nos, a hadnagy úr eszerint utazik, legalább is Erdélybe.

Azzal kihúzta a fehér kendőjét, s egy görcsöt kötött az egyik szélén, nehogy valahogy elfelejtse.

S ez a kis apró görcs azon a kendőn elég volt, hogy bekösse azt örökre, amit Amor isten kibontott.

Olyan hatalmasok és ravaszok voltak valamikor az öregek — és a világ mégis jól ment, még a só is sósabb volt.

Most már a fiatalok a ravaszok, és a világ mégis rosszul megy, a cukor se olyan édes, mint valamikor volt!

URAK ÉS CIGÁNYOK

A nagy luxus, a nagy adó, meg a nagy adósság legelőbb separte el a dzsentrit.

Tudós urak cikkeket, egész könyveket írnak a dzsentri pusztulásáról, hogy annak így kellett történni, mert ez olyan mint a fogzás: kihull az egyik fog, másik nő helyette, nem történik semmi változás, a világ kereke tovább fog forogni.

Van aki megsíratja a nemességet, van aki azt mondja: elaggott már, hadd menjen az útból, ha korhadt!

De nem úgy van az! A világ kereke tovább fog forogni? Dehogy fog, dehogy! Hát a cigány-purdék mire valók, hogy bele ne fogóznának?

A dzsentri elpusztult — sipirc a cigánynak is. Szegre lehet akasztani a hegedűt. Nem sír már a nótán senki.

Cigány se álmodjék többet piros nadrággal; hanem keserületes könnyhullatással nézegesse, hogy szakadoznak le a címerek a kastélyok homlokzatáról, hogy kopik el legelőbb a kapu az úri portákon (amióta csukják már), aztán a bútor bent, aztán a hám a lovakon, legutoljára pedig elkopik a nemes úr ruházata.

Szegény ember lesz, a cigánynak nincs már mit adnia, de azért még mindig kevély és büszke, még mindig nemesember.

A földesurak pusztulásával egyenletesen hanyatlottak a cigánybandák is. A főbandának vége van, az elköltözött innen, valahol a külföldön csavarog, a második bandából pedig hitvány »malac-banda« lett, mely hatosokért, rézkrajcárokért húzza a szebbnél szebb nótákat. . . ámbár azok se olyan szépek már, mint azelőtt.

Csakis ebben a hitvány világban eshetett meg az a szörnyű csúfság a brácsoson, aki a tányérral szedegetni járt, hogy útközben mindig eleszkamatörözött egypár hatost.

Azelőtt a százast a pofájához ütötte a nagyságos gavallér, s még másnap is ott volt a piros helye, hogy megkapta; nem lehetett eltagadni.

Holmi hatosokért még szóbeszéd se lett volna, ha ugyan a brácsos hozzányúl, de a régi világban bizony nem bántotta volna.

Most azonban megindult az inkvizíció a brácsos ellen, s az a szegyenítő rendszabály hozatott, hogy a brácsos egy eleven legyet vegyen a mutató és a nagy ujjá közé, mikor a tányérral jár. Ha a légy elröpül, vagy ha nem kerül vissza elevenen, akkor biztos jel, hogy megint bűnre használta az ujjait. A legyet vissza kellett hozni minden áron, csakis akkor kapja meg a fölmentvényt a tiszta kezelésről.

De azért még mindig szívós a cigány faj. Éveken át, mióta már az urak nem járnak be mulatni a székvárosba, ha a hegy nem jön Mahomedhez, Mahomed megy a hegyhez, ők rándulnak ki sátoros ünnepeken a falvakra, bekopogtatnak a düledező rozzant kastélyokba, s kimuzsikálják azt a kevés pénzt, ami már másra kell, sok másra.

Nyitva találják az ajtót. S egy-egy szegény úr úgy veszi, mint valami egyiptomi csapást, de annyi ereje még sincs, hogy a cigánynak azt mondja: »nem lehet«. Adja a gavallért rogyásig, végkimerülésig.

Legjobban járt tekintetes Kikinday László úr, aki mikor elszegényedett, meg is siketült. Mikor a cigány hozzájött, csak a fejét forgatta, hogy nem hall ő abból egy hangot sem. Menjenek isten hírével odább.

A cigánybanda roppant elkeseredett. A primás a hegedűjére támasztotta barna arcát bánatában, s rápotyogtak a könyvek a húrokra. Mert hiszen Kikinday volt eddig a legnagyobb patrónusuk. Szívesen muzsikálnának neki még ingyen is holtig.

— Inkább te siketültél volna meg — mondá a pikulás a brugósnak.

— Vége a világnak — ordította a cimbalmos. — Koldusbotra jutottunk.

De hiába vala minden keserűség, azért a hallását bizony vissza nem nyerte Kikinday uram, s a cigánybanda azóta, mikor végigjárta vándorútjában a kastélyokat, mindig sóhajtozva kerülte ki a Kikinday házát.

Mégis csak szomorúság ! Hogy éppen ennek az egy embernek kellett megsiketülnie !

Hanem hát az történt az idén, hogy Kikinday uram örökölt nyolcvanezer forintot.

Megint úr lett. A legelső dolga volt bemenni a székvárosba, s ott elkezdni a régi életet.

Ebéd után azt parancsolja a pincérnek:

— Küldjön el a bandáért.

A pincér nagyot néz rá, de nem mer ellenkezni. Hanem a barátjai közbeszólnak:

— Minek neked a banda, ha nem hallod.

— Hallom biz én, kedves barátom, nagyon. Nem voltam én siket sohasem. Hanem úr voltam teljes életemben, s inkább siketté tettem magamat tíz esztendeig, mintsem bevalljam a cigánynak, hogy nem bírom a nótáját megfizetni.

Hát bizony ilyen az a dzsenti. . . Nem javítja azt meg semmi, csak a halál. És el nem rontja semmi, még a nyomorúság sem.

HOGY TEREM A KÉPVISELŐ?

Hat éve annak, hogy ott körmölgettem egy ellenzéki újság irodájában.

A »rövid hírekre« voltam szerződtetve.

Hat év ! Mennyi idő. Több mint kétezer szám. Borzasztó !

Minden megváltozott azóta, csak Tisza Kálmán és én nem. Mi ketten se nem haladtunk, se nem estünk !

Azaz hogy én mégis haladtam, mert most már én a *hosszú híreket* csinálom, egy másik ellenzéki szerkesztőségben.

S a »rövid hírektől« a »hosszú hírekig« nagy út van ! Legalábbis akkora, mint a politikában a Baross Gábor karrierje.

De hát maradjunk annál a pontnál, amikor én még a »rövid híreket« csináltam.

Éppen a választások előtt volt akkor is. A hadi stratégiák műhelye körülbelül a mi redakciónk volt.

A képviselő-principális nagyban befolyt a manőverekbe. A kerületek egy részét itt osztották fel.

Fel voltak jegyezve egy cédulán ilyen formán:

Gejte 800 frtos kerület. Nem biztos. Csipkány. 2000 frtos kerület. Biztos. Dárma, szűzföld, még a bankettet is a választók fizetik. (A sógoromnak.)
Kutyánd. Zászló és fuvarkötség. (Munkatársaknak.)
Biliny ötezer frtos hely. Nagyon kétséges. (Gazdag zsidó számára.)

S így ment ez a lajstrom véges-végig útmutató megjegyzésekkel és tanulságos tájékoztató észrevételekkel kísérve.

A principális mindég a zsebében hordta a lajstromot. S ha jött valaki, aki nagy alázatosan bekopogtatva, törvényhozónak ajánlkozott, a principális végigtekintett rajta, megexaminálta részletesen, milyenek a szándékai, mennyit költ-het, s aszerint osztott neki az országból területet.

Ha azt mondta, hogy nem költhet többet ezer forintnál, akkor egy kétezer forintos kerületbe ajánlotta be. Ez volt a praxis.

— Mert a választás — mondá előttünk bizalmasan — olyan, mint a ferbljáték. Aki egyszer megadja a »vizit«, megadja aztán a »bessert« is, meg a »hívást«.

A redakcióban nagy volt az élénkség, mióta a mozgalmak megindultak. Nem múlt el egy nap se, hogy ne történjék valami. Vagy választók jöttek jelöltet kérni, vagy jelöltek jöttek kerületet kérni.

Az »elhelyező intézet« örökös mozgásban volt.

Egy komor esős napon igen kevesen voltunk bent. Az íróasztalok ott álltak elhagyottan. A két főmunkatárs közül Bécsben járt az egyik, Berkay István, és csak két hét múlva kellett visszatérnie. A másik főmunkatárs, Dorner Pál pedig kirándult Esztergomba. Egy harmadik kollega megbetegedett, a negyedik pedig felmondott és kimaradt. Minthogy éppen a hónap másodika volt, s mint III. Napóleon, az újságírók is célzatosan mindig a hó másodikán csinálják az államcsínyeket.

A szerkesztő mikor bejött, csodálkozva nézett végig az üres asztalokon.

— Hol a redakció?

Elmondtam neki, s kifejeztem abbeli aggodalmamat, hogy mit csinálunk a holnapi lappal.

— Semmit se tesz. Majd összenyírjuk a mai lapokból. Holnap nem történik semmi. Hadd pihenjenek az olvasók.

Alighogy elhelyezkedett asztalánál, tiszteletteljes láb-csoszogások hallatszottak az ajtónál, majd halk ajtókopogás, mire a »szabad« után hat darab kékbéli ember lépegetett be.

— Kit tetszik keresni, kérem?

— A nagy hazafit, e lap szerkesztőjét keressük.

Erre felállott a principális és arca egyszerre mosolygóvá lett, míg homloka ráncba szedődött, mintha a hazafiúi bánat borongna rajta.

— Mi a kutyándi választók vagyunk, lelkestől testestől demokraták és a nagyságos uram hívei, képviselőjelöltet jötünk kérni nagyságodtól. Mivelhogy az igazi jóra való úri emberek mind kivestek a tájékunkról.

— Képviselőjelöltet? — szólt tettetett kedvetlenséggel a gazdánk, s elgondolkozott egy kissé, éppen mint a kereskedő, ha valami portékát kérnek, azon töpreng egy percig, hogy ugyan melyik polcra vegye le a nekik valót. — Nehéz dolog lesz, kedves barátom. Ámbár a derék kutyándiak megérdemelnék a legjelesebb embert. Nem tudtak önök előbb jönni? Az ördögbe is, lássuk csak!

Elővette a lajstromot, és ott találta följegyezve Kutyándinál: (zászló és fuvarkötség. Munkatársaknak.)

— Ah — szólt —, egy jeles emberünk van még! Egy fiatal, nagyratörő tehetség, csakhogy e pillanatban nincs Pesten...

— Mikor jön haza?

— Vagy két hét múlva.

— Az messze van — mond a küldöttség vezetője, egy köpcös pirosképű ember —, már a jövő vasárnap kellene megtartania a programbeszédet.

— Nos, azon könnyen segíthetünk. Haza sürgönyözzük azt az urat. Ha jól emlékszem, megvan a lakcíme valahol. A principális idegesen kezdte forgatni a belső zsebeiben felhalmozott papírcédulákat; de egyikén se volt rajta a cím. Azután hozzám lépett, és súgva kérdé:

— Nem tudja ön a Berkay bécsi szállását?

— Nem. Hiszen a szerkesztő úrnál hagyta hátra.

— Igaz, de én elvesztettem. Már most mi az ördögöt

csináljunk? A kerületet mégis sajnálnám idegennek. Mikor jön meg Dorner?

— Estére itt lesz.

— Nagyon helyes. Akkor hát Dorner.

A választókhöz lépett, és így szólt derült arccal:

— A munkatársam beszéli, hogy nem szükség sürgönyözni. Tisztelt barátunk Dorner Pál, akit teljes szívemből ajánlok önöknek, még ma este visszaérkezik Esztergomból. Nem forog fenn tehát semmi nehézség, hogy a jövő vasárnap megtartsa Kutyádon a programbeszédét.

— Dorner Pál? — mond a vezető aggodalmasan. — Német neve van a tisztelt úrnak.

— Ha én ajánlom, meg lehetnek önök győződve, hogy jó hazafi és az ellenzék rendületlen híve.

Ebben aztán meg is nyugodtak, s azzal az ígérettel távoznak, hogy a dolog »fait accompli«. A délutáni vonattal hazamennek, s bevárják a zászlókat. A siker biztos.

— Addig is megyünk telegrafírozni haza, hogy van már jelölt.

Hogy mit sürgönyöztek nem tudni, nem is igen törődünk velük, csak akkor szeppentünk meg, midőn estefelé megint kopogás hallik az ajtón, s megint belépnek sorba a kutyánci atyafiak.

— Hát kegyelmetek még itt vannak? — kérdé a principális kellemetlenül meglepetve. — Azt hittem már viszi a vasút hazafelé. Nos, talán valami baj van?

Mintha kommandószóra esnék, elkezdték a fejüket vakarni valamennyien, míg aztán a legbátrabb, Felvégi Láb Ferenc uram megszólalt:

— Meggondoltuk kérem a dolgot, hm. . . Mert tetszik tudni, nem hogy egy vagy más, de mégis azt találjuk, hogy ha már itt vagyunk helyben, hát mégis nézzük meg azt a tisztelt urat. Mert hogy az szokás-mondás, gazda szemé hizlalja az ökröt. . . vagyis tulajdonképpen megkövetem alászan hogy: több szem többet lát. Már csak megnézzük — mondom a komámnak és ökegyelmeik is okosnak találják — visszajöttünk tehát, és bevárjuk.

Szó nélkül letelepedtek az üres székekre.

— De hátha csak holnap jön haza.

— Már kérem alássan — felelte mélabús hangon Méhes Istók uram —, akkor megvárjuk mi holnapig is.

Ez mindenesetre gyanút keltett nemcsak a principálisban, hanem bennem is. Miért akarják látni Dörner Palit? Jó volna megtudni! Ámbátor csinos szál ember, és csak becsületet vallunk vele, ha meglátják is.

Amint ezen töprengenék a »rövid hírek« szerkesztése közben, egyszerre észreveszem, hogy a széken fészkelődő Felvégi Láb Ferenc mándlijából egy telegram esik ki a padlatra.

Nem szóltam semmit egy darabig, mintha észre sem vettem volna, hanem azon az ürügy alatt, mintha a másik szobában volna dolgom, keresztülmenve a szobán, felemeltem a feltört sürgönyt, s egy tekintettel átfutottam a tartalmát:

Kutyánd, feladatott 4 óra 10 perc. Óvakodjanak. Nézzék meg Dornert. Itt azt beszélük, hogy veres szakálla van, és hogy nem valószínű keresztény. Mindenesetre megtekintendő.

Aha! Most már tudom hát, hogy állunk.

S visszafelé jövet ismét leeresztettem az összegyűrt sürgönyt a padlóra.

Veres szakáll! Persze hogy veres szakálla van a szegény Dörnernek. De hát nem lehet-e valaki veres szakállal is jó hazafi. Ott van rá a példa Tóth Vilmos, akit éppen a veres szakálla tett naggyá.

És ezen mégis segíteni kell. Hirtelen összeütöttem az újdonságokat, s rohantam ki a lóvonaton az indóházba, hogy az esztergomi vonaton megérkezett Dörnerrel előzetesen találkozhasam.

Pali megjött és igen csodálkozott rajtam, mikor így szóltam őt karon ragadva:

— Gyere, gyere gyorsan a borbélyhoz . . . míg be nem zárják az officinákat!

— A borbélyhoz? — szólt ő két szemét csodálkozva emelvén reám.

— Igen, igen le kell vágatni a szakálladat.

— Az enyimet? De már abból nem eszel.

— Az isten szerelméért ne kötekedj. Egy mandátum csak fölér egy szakállal.

Elbeszéltem neki a történeteket, s ő maga is nagy hirtelen és örömmel állott rá, hogy a népszerűtlen tárgytól megmenekedjék.

Kipödört szőke bajsszal, szakáll nélkül lépett be egy jó félóra múlva a redakcióba Pali barátunk, s igen kellemes benyomást gyakorolt a kutyándaikra.

Hát még később tíz óra felé a Szikszai-ban a jó visontai borok mellett, víg kocintgatás és adomázás közben.

— Kellner — mondá Felvégi Láb uram, a vacsora után —, adjon egy kis papirost és egy ceruzát. Sürgönyözni kell haza!

Én éppen mellette ültem, s láttam jobb hónalján keresztül amint odapingálta a kusza öreges betűket gondolkozva:

»Láttuk. Nem igaz. A veres szakállról szó sincs. Éljen!«

Pali megtartotta a programbeszédét, és még mai napig is képviselő a kutyánda kerületből.

A SEPRŰS TÓT

Mikor a lesti tótok mind haza gyűlnek, akkor lesz a közmondás szerint a világ vége.

Minélfogva nyilvánvaló, hogy a világ örökké tartó, mert a lesti tótok sohase lesznek otthon mindnyájan.

Művész hazája széles a világ! És a drótos tót is mi volna más, mint művész, kit az eltört cserepek messze visznek otthonról, túl a tengeren Amerikába (Gyömbér János is ott aludt egy huzamra több mint száz napig), messze Ázsia belsejébe, Kínába (hisz a kínai porcelán megérdemli, hogy megdrótozzák), még a vadak közt is van tót és azok se bántják, hanem bizonyosan csak mosolyognak rajta.

Párizs tündöklő utcáin akármikor felhangzik: »Fazikat tesik drótoztatnyi!« s nyomban előbukkan a hang mögött kurta piszkos ingével, a szásrétű drótkarikával a nyakán, régi ismerősünk, Gyuró vagy Janó.

Az üveges-tót birodalma már nem ér olyan messze. A külső országokban már minden faluban van egy olyan mes-terember, aki be tudja csinálni a kitört üvegtáblákat: az

üveges-tótra ott semmi szükség. Marad hát itthon a hazában, s a kis gyémánt végű bicsak, mely nyiszálva szabja szét a nagy üveg-lemezeket, megszerzi neki jól a mindennapi kenyeret, meg a szíverősítő pálinkát. (Csak már valamivel nagyobbra fuvatnák a verdungos üveget ezek a gaz korcsmárosok.)

Általában a tótokban megvan az a bátor vonás, hogy küzdenek a mulandóság ellen végső lehetőkig, nem hagyják elenyészni az összezúzott tányért, hanem azt kiáltják vakmerőn az időnek: »Megállj, te elrontottad, én megcsinálom.« Az üveges-tót se dobja el a félig eltört ablaktáblát, hanem megkisebbiti, s kifődja, apró farámákat illesztvén közbe.

No, de nekünk most semmi közünk se az üveges, se a drótos tóthoz, még az »olejkáros«, »vostyinás« s a fenyves tótoknak is békét hagyunk: azokkal se foglalkozunk most, akikről azt szokták mondani gúnyosan: »Ezek építették Pestet«, hanem elő vesszük ama saját külön tótunkat, Sarvanyecz Matyejt, a seprűivel.

Sarvanyecz Matyej otthon telelő ember, aki télen át feldolgozza a vesszőanyagot, amit a felesége gyűjtött össze a nyiresben, s hátán hordott be a kamarába. Háromszáz, négy-száz seprő lett a téli munka eredménye.

Hanem azok az átkozott cirokseprők (bolond a föld is, hogy megneveli azt az utálatos cirokot) egészen leteszik a vesszőseprő értékét és becsületét.

Az úri házakban már csak fumigálva nézik Mátyejt a seprűivel, pedig valaha ott csinálta a legjobb vásárt. Hanem az mégis vigasztaló, hogy a cirokseprőt is legyűri a »portvis«. (Hej, be nagy tudós volt, aki feltalálta!)

Ilyen rossz idők nehezedvén a seprőkre, Matyej is egyet fordított a sorsán, s most már csak mint mellékes foglalkozást űzi a seprőcsinálást a téli napokon.

Körbe gyűl ilyenkor a család. Az asszony áztatja a vesszőket, az apró-cseprő népség pedig nyújtogatja, míg az öreganyjuk a kemence tetejéről mesélget nekik ezüst vitézekről, elásott kincsekről, csúnya boszorkányokról.

— Igaz is az? — szól közbe Matyej, ki ott ül egy felfordított szakajtón a szuszék mellett, tömérdek hosszabb, rövidebb vessző-kévtől körülveve, s egész passzióval illesztgetve össze az egymáshoz valókat.

— Mit tudod te azt, fiacskám? — feleli az öreg fölháborodva. — Minek szakasztasz félbe, lelkecském?

— Mert nincsenek boszorkányok, anyó, azt mondom. Én, Sarvanyecz Matyej mondom azt. A boszorkányok seprűkön nyargalásznak a Gellétre? Ej, haj bolond beszéd! Hisz akkor tőlem vennék a seprőt. Nem igaz anyó, nem igaz! A seprő senkinek sem kell!

Matyejék házának egyetlen ablaka egy nagy kopár hegygerincre néz, mely olyan fehér a hótól, mint egy óriási fehér lepedőbe bújt kísértet. Mikor a legelső barna foltja támadt a gerincnek, Matyej arról tudja, hogy már tavaszodik lent.

— A fecskék most jöttek vissza a magyarokhoz — morgogja. Mikor aztán az utolsó fehérség is leolvad a hegyhátról, akkor kezdi kihányni a kalászát a gabona odalent.

Matyej már tudja ezt. Nyakába kanyarítja a »halinát« a fölé a hosszú szűrt, úti költségül egypár seprűt vesz a nyakába, amit az úton el lehet sikkasztani, s megindul a Cserhátra vagy még messzebb, aratást keresni.

Egyedüli vigasztalója a »zapekacska«, melyet bágyadtan lógat le a szájában, élvezve orrával is a kapadohány fölfelé igyekvő füstjét.

Nem mindig jut még kapadohány sem. Gyakran szaporítja Matyej a krumpliszár szárított leveleivel, közéje keverve rózsaleveleket. Mert az igazi dohány nagyon drága. A zapekacska nagy pazarló. Szépen megénekelte róla a nagy Kollár.

Szegény kis pipácskám, kicsinke, hitvány vagy,
Bizony nem érsz talán egyetlen garast sem,
S mégis irígy szemét rád veti a király.

Matyej megtalálván a maga gazdáját, elszegődik aratónak »részből«, még arra is vállalkozik, hogy megalakítja a párokat, sőt ki is csépli a rozst, s kinyomatja a búzát.

Lovai ugyan nincsenek, de az őt nem confundálja.

Kieszelte már ő annak a módját. Lovat szívesen adnak neki kölcsön otthonról a szomszédok. Mert a ló meghízik míg az »ágyat« járja. Matyej úgy vezeti a dolgot, hogy ehessék közbe, amikor lehajlik.

Ha aztán az egyik gazda lovai fölveszik magokat, Matye

hazamegy, s más lovakat hoz. Szőrre legyenek csak egyformák, hogy a furfangot észre ne vegye a gazda.

Ősz felé vígan ballag haza Matyej. Két társzekér viszi utána a gabonát, a »részét«.

Ő maga is megvetőleg gondol most a seprőkre s vígan, lelkesedéssel dúdolja, amint gyalog üget a szekerek mellett:

Mátra, Tátra, Fáttra,
Három legnagyobb hegy,
Mely a földet nyomja.

De amerre útja viszi, faluk és szérük mellett, néhol egyszerre elhal ajkain a vidámság.

Egy-egy bolond gőzcséplőgép zakatol bele az éneklésébe. A Matyej szíve elszorul.

Nemcsak a nyírvevesszőt tette tönkre a cirok, hanem a cséplőt is szemlátomást agyonüti a »masina«.

Szalad a világ minden dolga szanaszét, mint az összetört tál cserepei.

Ide tótok, drótozzátok meg, hadd legyen még együtt, úgy ahogy volt, egy darabig.

KI A GYILKOS?

(Választási történet)

Egyik alföldi nagy városban a közügyekre nézve a legbefolyásosabb egyéniség egy rövidlátó öreg asszonyság.

Amit az öreg Máli néni akar, az történik mindenben. Mert az öreg néni fia a polgármester a városban, ki olyan népszerű, hogy akarata törvény, s ki olyan jó fiú, hogy az anyja kívánsága neki parancs.

Magának a polgármester úrnak nincsenek céljai. — Innen van, hogy minden célját eléri. Soha hozzá nem nyúlt a népszerűségéhez a saját kedvéért, innen van, hogy a népszerűsége mohase fogy, sőt inkább növekedett.

A mama azonban szeret belebeszélni a közügyekbe. S mint afféle öreg asszonyságnak, megvannak a saját kedven-

cei, akiket protezsál, gyámolít és pedig sikeresen. Minden kedvencét elhelyezte már. De mindig vannak újak.

Ez idő szerint a legkedvesebb embere volt Máli néninek egy fiatal ügyvéd, kit gyermekkora óta ösmer, s kinek mindennap meg szokta simogatni a haját.

A fiatal Ajtányi Istvánnál tán csak a fiát szereti jobban. No, meg Murzut, a kis fehér ölebecskét.

Murzu mindene. Az az ő lakótársa, ki ott szundikál mellette a díványon délután, kit egy ezüst láncocskán vezet maga után, ha sétálni megy, kinek csecsebecséket kötözget a nyakára, egyszóval, aki egész gondoskodását igénybe veszi.

Mit neki a fia! Az már szárnyra van eresztve. Bele van dobva abba a nagy tengerbe, amit életnek neveznek, a fiának már nincs szüksége őreá, de a kis Murzu mi lenne nála nélkül? Elveszne gonoszul. Murzunak szüksége van Máli néniire.

Jaj annak, aki a kis Murzunak lábára hágna, mikor Máli nénihez jön, az is »ingrata persona«, akit Murzu megugat. Hanem akit a kis öleb szeret, azt Máli néni is szereti. Mert az oktalan állatok okosabbak az embereknél.

Gyöngyökkel kivarrt szalag van a nyakán, s a szalagon Máli néni monogramja.

A legutolsó napokban Máli néni megígérte a szomszédból átlátogató Ajtányinak:

— No, Pista öcsém, akar-e követ lenni? Beszélek a fiammal és meglesz, úgyis azon törik a fejüket, hogy kit jelöljenek a kormánypártról, s egészen fiamra hagyták.

Ajtányi Pista kezét csókolt az öreg asszonyságnak, amint illik, az pedig így szólt hozzá:

— Hát jöjjön el holnap vacsorára, holnap nálam vacsorál fiam, megbeszéljük hárman együtt a dolgot.

Pista öcsénk, kinek régi ábrándja a képviselőség, természetesen boldog volt, és egész éjjel nem tudott aludni örömben.

Még szürkület előtt kelt fel, s amint az udvarra lépett, s kinézett a kert felé, látta, hogy a tyúkölnál szörnyen riadoznak a szárnyas állatok.

— Bizonyára a görény — gondolá. — Jó hogy megcsíplek zsványfajzat. Úgyis jó kosztal éltél a tyúkjainkból.

Befutott a puskáért, aztán a tyúkól felé csörtetve, látta

hogy szalad ki onnan hanyat-homlok a kerten át a tyúkok kellemetlen vendége.

Uccu neki. Piff-paff. A puska eldőrdült, s holtan elterülve maradt a kertben a ragadozó gyilkos.

De mennyire elhült, midőn odaérve, dacára a hajnali homálnak, fölösmerte Murzut, a néni kedvenc ölebé.

Ott feküdt mozdulatlanul, fehér szőre összevérezve.

Borzasztó látvány volt. Megreszketett tőle.

— Istenem, mit cselekedtem?

Úgy érezte, mintha gyilkolt volna. Sötét arccal, tántorgó léptekkel sietett az udvarba, honnan lopva egy ást keresett ki, hogy a kutyanak sírt ásson, s a tetemet elrejtse. Hanem a nyakszalagot, amit Máli néni saját kezeivel hímzett, lekapcsolta és a belső zsebébe rejté. Mert a test elporlad, felismerhetetlenné válik, de e nyakörv örökös bűnjel maradna.

Alighogy elvégzé rettenetes munkáját, nyájas kiáltásokat hall a szomszéd udvarból.

— Murzu, kis Murzu! Hol vagy cukrosom, hol?

— Szent isten, ez a Máli néni hangja! — csak annyi ideje volt, hogy a kapát eldobja az üvegház mögé, az öreg-asszony reggeli pongyolában megállt a kerítésnél, és élesen kérdé:

— Ki van itt, ki az ott?

Én vagyok, Máli néni, kezét csókolom.

— Mi lelte, hogy olyan korán kelt, kedves öcsém uram?

— A kertésznek akarom megmondani — hebegé zavartan hogy egy bokrétát kössön Máli néni számára.

— Köszönöm, fiacskám! De apropó, nem látta a Murzut?

— Nem láttam, néni — mondá a fiatalember fázékonyan, s arcát elfordította, pedig a rövidlátó öregasszony úgysem vehette volna észre rajta a bűntudatot.

— Pedig erre szaladt a Murzu. No, megállj gonosz! Nem kapsz ma kávé, selyma!

— Az istenért, menjen be néni, mert megfázik, a Murzu miatt ne aggódjék... Tán már otthon is van azóta. Nem vesz az el.

— Isten ments, hogy elveszen. A halálotat okozná ez a csapás — mondá Máli néni távozóban. Folytonosan kiabálva menetközben: »Murzukám, kis Murzukám!«

Pista egész nap kedvetlen volt, pedig ennek kellett volna lenni legboldogabb napjának. Hiszen ma fogja ajánlani Máli néni a fiának.

Este úgyszólván remegve ment a szomszéd fehér házba, ahol olyan szívesen fogadták máskor. Úgy érezte, hogy itt ma minden szomorú, és mintha halott lenne a házban. S ő maga megremegett minden suhogástól, s minden tekintettől. Azt hitte, arcáról olvassák le a véres tettet, mely ma hajnalban történt. Oh, ha tudta volna, ha tudta volna!

Félénken nyitott be.

Máli néni az ágyban feküdt fehér vánkosok között fehér csipkés főkötőben, és a szemei ki voltak sírva . . .

— Üljön le — mondá tompán, szomorúan.

Pista leült és a földre szegezte szemeit. Kínos csend következett.

— Oda van — szólt az öreg asszonyság. — Murzu elveszett! Oh, a hálátlan!

S most már kitört belőle a zokogás.

— Pedig mennyire szerettem, mennyire gondoztam. Mindig vele voltam, minden falatomat vele megosztottam. Oh, Murzu, Murzu!

Pista zemeiből is előszivárogtak a könnyek.

— Szegény állat, szegény állat. Nyugodjon bele, asszony-néni.

Erre egyszerre felpattant az öregasszony majdnem haraggal.

— Nem nyugszom. Miért is nyugodnám bele? Ha elveszett, elő kell keríteni. Ki kell kutatni az egész várost, mozgásba kell tenni érte az egész országot. Van elég pénzem hozzá. Már itt volt Kajári Pál . . . megígérte, hogy előhozza. Mégse rossz ember az a Kajári. De menjen öcsém uram is. Keresse ön is. Lássuk, ki lesz a szerencsésebb.

A Kajári névre nagyot dobbant a Pista szíve, mert Kajári is képviselő akar lenni, s bizonyosan az asszony-néni kegyeit jött kikérni.

— Mindent megteszek, semmit se sajnálok. Az lesz a követ, kedves öcsém, aki legelőbb hozza haza a Murzút.

(No, ha csak akkor leszek követ, úgy sohase fogom látni a pesti országházat.)

— Megyek hát, asszonynéni, kezeit csókolom.
— Igen, igen, menjen és keresse. Én addig haldokolni fogok, és fel nem kelek, míg a Murzu elő nem kerül.

Másnap egy eredeti ötlete támadt.

Hiszen nem egy fehér kutya van a világon!

— Miért ne hozhatnék én a néninek egy másik fehér ölebecskét az övé helyett. A kutyák szerencsére nem tudnak beszélni Aesopus óta. A néni meg nem ösmeri meg, kivált ha a saját nyakszalagját ráteszem.

Ajtányi kiment a városba, az utcákba, s egész nap nem nézegetett egyebet, mint kutyákat, végre talált egy Murzuhoz hasonlót, s hogy ne szaporítsam a szót, megfogta az utcán, hazavitte, rákötötte a nyakszalagot, s elvitte a néninek.

Az egész házban kisütött az öröm napja. Az öreg néni nyakába borult Ajtányinak, össze-vissza simogatta az ál-Murzut, s amint az egyre húzódék tőle, azt is igen természetesen találta:

— Érzi a bűnös voltát a kis zsvány. Ni, milyen félénk ni, hogy nem találja itt magát! Rossz fát tettünk a tűzre, Murzukám.

A néni megint boldog lett, s Ajtányinak meghálálta a szívesességét, a polgármester csakugyan őt jelöltette ki követnek.

Azonban egy napon, mikor éppen egy kortes-lakománál ültek, melyet a néni adott, benyit a szobalány, hogy egy úr akarna az asszonysággal beszélni.

— Kérdezd meg, mi tárgyban?

A szobalány bejött.

— A kutya felől.

— Ah, az én kutyám végett? Nos, ereszd be azt az urat. Mit akarhat vajon mondani?

A jelölt elsápadt, pedig éppen az egészségére tósztozott valaki. No, de sápadtságát arra vették, hogy délután nagy dolog vár rá; a programbeszédét kell elmondania.

Az idegen úr benyitott.

— Asszonyom! Én tudomására jöttem annak, hogy az ön kedves fehér ölebem nagyságodnál van.

— Hogyan az ön ölebe, uram? Itt csak az én kutyám van!

— Bocsánatot kérek, én mégis azt állítom, hogy az az ön kutyám. Ha megengedné talán, hogy láthassam.

— Nagyon szívesen, uram, de biztosítom . . .
— Hozassa elő, mama — szólt a polgármester —, azt
azonnal meglátjuk. Milyen névre hallgat az ön kutyája?

— A »Pálma« névre, s azonfelül a jobb fülén egy kis,
alig észrevehető lyuk van.

A Murzut előhozták.

— Pálma — kiáltott az idegen, és a nyelvével csettentett.

Az öleb örvendezve futott gazdájához, és a farkát csó-
válta örömeiben.

— Íme, asszonyom, itt a lyuk is a jobb fülén. Az én kis
kutyám ez!

— Úgy van, mama, ez a kutya, semmi kétség, ezé az úré!

— Valóban — hebegé Ajtányi —, én tévedhettem, a
kutya éppen olyan színű, mint a Murzu . . .

— Úraim és hölgyeim, eszerint a dolog rendben van —
szólt az idegen —, s kutyámat elvihetem?

— Megálljon, uram! — kiáltá az asszonyság kétségbe-
esetten. — Hogyan kerülhetett kutyájára az én tulajdon
kezeimmel hímmzett szalagom?

— Mikor a kutya elveszett, asszonyom, akkor e szalag
nem volt rajta.

— Akkor hát ön tette rá azt — mond az asszonyság üveges
szemeit irtózattal meresztve Ajtányira. — Hol vette ön akkor
a szalagot. Úgy van, úgy van! Ön a gyilkos, ön a gyilkos! . . .

Ajtányi egy szót sem bírt kiejteni, kékült zöldült, gyulla-
dozott.

Minden szem reá meredt.

»Hol vette ön a nyakszalagot?«

S erre bizony nehezebb volt megfelelni, mint arra, hogy
mi lenne, ha a habarékpárt győzne a választásoknál?

Ilyen bolond kutya-históriák is esnek hébe-hóba.

RÓZSASZÍNŰ ROZSDA

Kapornoki János uram ökrökkel kereskedett. Ezek a két-
szarvú oktalán állatok már akkor is hálával viselkedtek a
hóhéraik iránt, s úgy felgazdagították Kapornokit, hogy mikor

egyszer megharagudott a feleségére, istentelen hivalkodásában egy szakajtó ezüstpénzt vitt ki a répás földjére, s elvetette bele a szép lázsiás tallérokat.

— Hadd nőjjön már pénz is egyszer a litkei határban.

A felesége persze legott felszedette a szolgálókkal, a falusi gyekerek még mai napig is pénzkeresni járnak a répás földre.

Nőtt is a pénz, de nem az, amit elvetett, hanem az, amit otthon hagyott, elannyira, hogy Kapornoki uram sokszor mondta dölyfösen:

— Az istennek is csak egypár forinttal van többje.

De még pénzénél is kevélyebb volt lányára, Juditra, s amint csodás szépségben növekednék eladóvá, kezdett megijedni attól a gondolattól, hogy valamelyik fiatalember belebotlik (nagyon útban van az arca is, az erszénye is), s elveszi feleségül.

— Nem, nom, ezt nem kapja meg, csak vagy egy alispán, vagy pedig egy herceg a király famíliájából. Másfajta embernek nem adom, isten engem úgy segéljen.

Annyiszor elmondta, majd kedveskedve a gyermeknek, majd keserűen a lehető elválásra gondolva, hogy később rögeszméje lett.

Mínhogy pedig királyi famíliából származó hercegek nem igen jártak Litkén, az alispánok pedig feleséges emberek voltak, a szép, gazdag Kapornoki Judit pártájára kezdett apródonkint rászállni a rozstda. Pedig be sok szem nézte vágyakozva nyúlánk, egyenletes növést, beszédes szeméit, kívánatos piros száját, szelíd nyájas mosolygását.

De mit ér, ha olyan szeme legfeljebb tán a palatinus lányának van, hogy a mosolyából alispánok támadnak...

Alispánok pedig ez időben valának Bükky István és Libersey Ádám. Mind a kettő hatalmas ember. Arra ugyan gondolni sem lehetett, hogy ezeket valaki eltolja onnan, ahová bõültek. Olyan potentát csak egy van: a halál.

A megyei rendek nem szerették ugyan Bükkyt, de akkor még nem volt kieszelve, mint most, hogy az olyan hivatalnokot, aki nem tetszik otthon, felküldik képviselőnek.

Úgy álltak tehát a dolgok, hogy vagy az öreg Kapornokinak, vagy az alispánoknak okvetlenül meg kellene halniok,

hogy Judit férjhez mehessen. Amire azonban egy csöpp kilátás sem volt, mert friss jó egészségben valának. Sőt mintha összebeszéltek volna, még tokát is eresztettek mind a hárman.

Igaz, hogyha a betegség nem is teszi, nekem, mint e krónika írójának, jogom volna elpusztítani tetszésszerinti halál-nemmel akármelyiket, de én se teszem, mert soha embert nem öltem — még elbeszélésekben sem.

Ilyen viszonyokon, mindenki láthatja, csak véletlen fordíthat, s ez abban következett be, hogy Bükky egyszer haragjában valami jelentéktelen feleselés miatt arcul ütötte Bory Mihályt, a megyei iktatót, és elkergette a hivatalból. (Pedig kár volt belekóstolnia a Bory-famíliába, mert az visszaharap.)

Nem rossz fiú volt Miska, csak egy kicsit hóbotos és makacs. A hivatalát is jól vitte. Tessék megnézni az iktatókönyvet, rendesen van bevezetve minden. A magyar »beadványoknak« még a rövid kivonata is odacsapva velősen. Azért mondom magyar beadványoknak, mert ha németnyelvű ügydarab érkezett az iktatóba, arról szokás szerint csak ennyit jegyeztek be: »Német írás«. Hogy mi a tartalma, az a régi vármegyének mindegy volt.

Igazságtalan eljárást még az ég is büntet; kezdtek azóta mindenféle csodák történni.

A kékkői várban penészes pergamenen (maga az öreg Bory Gábor vakarta le róla a penészt) megtalálták a háromszáz esztendő előtt élt Laurencius barát jóslatait, melyek szerint a vármegye fele részét akkor öli el a kolera, mikor egyszer olyan alispánja leszen, aki a feje búbján viseli a térdekalácsát. (A hívők nyomban kitalálták borzadózva, hogy ez alighanem a kopasz Bükky István.)

Ahol a litkei erdő összeér a talpadi pagonnyal, a híres sziklai forrásnál az történt, hogy az ott őgyelgő Bory Mihály előtt kettévált a szikla, s egy hófehér szakállú aggastyán lépett ki belőle, megszólítván őt imígyen:

»Kedves atyámfia, Bory Mihály! Én az isten képibe jövök hozzád, kit ő szent felsége kiszemelt az emberiség megmentésére a közel romlástól. Én ezentúl minden pénteken megjelenek előtted, ha egyedül jössz, s közlöm veled az Úr akaratát. Gyűjtsd össze a népeket, s te is közöld ővelők!»

Bory Mihály elvállalta a mandátumot; beállott szentnek. Nem olyan rossz hivatal volt az most, mint valamikor Loyola Ignác korában.

A babonás hegyi nép közt gyorsan terjedt a csoda-eset. Ezrek és ezrek sereglettek a szent sziklához csütörtöki napokon, mert ezeket rendelé ünnepeknek.

A papok ijedten szaladgáltak a vármegyére, tegyen valamit az istenség ellen, de a vármegye lassan mozdult, mikor az isten dolgáról volt szó — bezzeg mozdult aztán, mikor majdnem a megyeház fedeléig harapódzott a veszedelem.

A szent aggastyán kijelentette: utakat nem kell csinálni, mert minden úton kiviszik Magyarországból a kincseket; egy napon megjósál, hogy éhség, döghalál lesz, ha Bükkyt tovább is megtűrik az alispáni széken . . .

Csodálatos bigott rajongás lepte meg a tömeget. Mintha a levegőben lett volna, mindjárt beszívta mindenki. Szinte megmagyarázhatatlan. Kaszás, vasvillás emberek szervezkedtek a falvakban. Apró táborok indultak mindenünnen a litkei erdőbe, hogy onnan a székváros felé nyomuljanak, Bükky halálát követelni.

— Hova mentek? — kérde egy ilyen dühödt csoporttól Gáloson Farkas András uram.

— Megyünk lerombolni a megyeházát és bevetni sóval a fundusát.

— Más alispánt kívánunk! — kiabálta Litkén az öreg Bory, kinek a keze alkalmasint mélyen benne volt a fölkelés szervezésében, mint ahogy benne volt a Kapornoki pénze.

— És ugyan kit akarnak, Bory bácsi? — puhatolá Judit.

— Kit-e, húgocskám? — veté oda negédesen az öreg. — Ha csak akkora bajuszkád lenne is a szép piros ajkad fölött, mint az egerkéé, hát bizony mindjárt téged választanánk meg!

De Kapornokinak volt jelöltje, az elpusztult Dezsery úrfiakból az idősebbik. Az rögtön elvonná Juditot.

Csak hogy annak meg a szíve összeszorult arra a gondolatra, hogy ő valaha másé legyen, mint a Miskáé, aki most olyan rossz útra lépett. Bizony szomorú vége lesz, ha meg nem őrzi az az isten, akiből ő csúfot csinál.

Atyja nem is gyanítottta, mi viszi Juditot a processziókra; hogy egy növekedő szenvedély, ő azt hitte, az alispánbuktatás

játékát csinálja, beletüzi a fiatal Boryt; az ugyan eszében sem fordult meg, hogy esdő szavakkal lebeszéli:

— Hagyj fel, Mihály, e népbolondítással! Meglásd, nagy szerencsétlenségbe visz örült bosszúterved. Mindig megborzadok, valahányszor az öreg asszonyok a kabátodszelét csókolják.

S míg Mihály a sziklára állva prédikált a hívőknek, azalatt ő csendesen letérdepelt magányos fa alá, és visszaimádkozta a bűneit azon nyomban.

— Ne hallgass rá, istenem, ne hallgass, ki mindentudó vagy, ne tudd ezt az egyet!

Csütörtök délután gyűltek össze a litkei erdőben a lázadók, kaszával, vasvillával a kezükben, olvasóval a nyakukban, asszonyok, férfiak, gyerekek vegyest zajongtak.

Valaha csata volt e helyen. Rákóczi verekedett ott a labancokkal. Egy-egy csontdarabot vet ki a föld néhol. Valami lóé volt, vagy labancé — mert a kurucét ki nem vetné. . . Záporosó után sűrűn fehérlenek szerte ezek a régi könnyű csontok, s amint végigfut a szél az erdőn, gurítja őket, zörögnek a haraszt között. . .

S a fák, ha zúgnak, holt katonáknak altató talán, de élő embereknek sokat beszélnek a zúgó gallyak — hát még a hallgató csontok!

Hanem hiszen eleget beszél Kapornoki uram is, aki izgató dikciót tart a kaszásoknak, ekképpen végezve azt:

— Csak bátran viselkedjenek kegyelmetek. Ha a vármegye nem enged, felmegyünk magához a királyhoz, és tőle kérünk új alispánt.

Felkapja ezt az ideát Szomor Ferenc uram Kiskérből.

— Ha már a királyhoz megyünk, ne fáradjunk hiába. Azt mondom én kegyelmeteknek, minek nekünk ez a ringyongy megye, köröskörül a tótokkal, mintha daróccal szegnék be a selyembársonyt. Ha már benne vagyunk, repesszük ki belőle a magunk országát, és csináljunk egy külön vármegyét a palócoknak. Maradjon meg azoknak Bükky István, mi akkor úgyis két külön alispánt választunk!

Szomor Ferenc terve leírhatatlan lelkesedést szült. Az öreg palócok kalapjaikat hajigálták fel a levegőbe örömeikben.

— Meglesz, ha addig élünk is! — kiabáltak. — Éljen a litkei vármegye!

Kapornoki János a mellére ütött kevélyen.

— Én építtetem fel a megyeházát a saját költségemen, ötvenkét ablakkal, tizenkét kéménnyel.

Halápi Imre Kesziből inígy szólt:

— Olyanok vagyunk a tót szájában, mint a cukorkocka. Minden lélegzetvételnél odaragad nyelvéhez valami, míg egyszer egészen elolvadunk. Legyünk külön ország, atyafiak!

— A király is örülni fog neki — jegyzé meg rekedt hangján litkei Tóth Pál —, legalább lesz egy elkerített virágoskertje emberekből.

Száz meg száz meglóbázott kasza csillant meg a levegőben minden új beszédre, s lelkesült kurjantások verték fel a karancsi hegy visszhangját. Közel és távol tüzek égtek a pázsitos tisztáson, gúnyosan pislogva, s nagy füstöt eregetve, mely ott kóválygott a fejük fölött, mintha a felhőknek lenne árnyéka. A tüzek mellett gulyáshúst főztek katlanokban az asszonyok. Körös-körül a hegyi utakon és az ereszkedőkön folyton gyülekeztek közeli falvakból a palócok, a király kertjének virágai.

Mert a krónikák e gúnyneven tartották fenn első és utolsó elszakadási mozgalmuk történetét.

Hanem keltett is rémületet mindenfelé a parasztlázadás nagyított híre.

Nosza, rögtön összeverődött megyei urakból egy küldöttség, mely fölkereste Bükky Istvánt, hogy mondjon le az alispánságról. Sok vért megkímél, ha lemond. A nép lecsillapszik, ha kitér útjából. Hozza meg azt az áldozatot a közjéért. Hiszen az okosabb enged.

— Az okosabb engedhet — felelte Bükky István ridegen --, de nem a hatalmasabb!

— De a kastélyainkat dúlják fel.

Fölepítitek!

— De magunkat is lemészárolhat a tömeg.

— El foglak temettetni.

— De a te életedre vágnak legfőképp.

— Hát akkor odaviszem nekik.

S kiszólt, hogy a négylovas kocsija előálljon, húsz pandúr és huszár nyomban lóra üljön.

Míg a lovakat befogták, előhívatta a várnagyot.

— Várnagy! Ha vissza nem találnék térni az új alispán választásig, mindennap egy parasztot fogat a megyeház előtt, s déli harangozások tizenkettőt vágat rá. Ez az én alispáni végrendeletem. Megértette?

Jól esett elgondolni, hogy még a halála után is botoztatni fog.

Őnök mosolyognak ugye, hogy ezek a kiskirályok ilyenek lehetnek. Rozsdás kor, mondják, rozsdás emberek, rozsdás intézmények!

Ha rozsdás is, de rózsaszínű! Oh, be kár volt leszállni hagyni rájuk olyan hamar. . .

Óreg, korhadó hidak mellett még most is gyakran van egy oszlopra akasztott fekete tábla e felirattal: »A sebesen való hajtás tilos«. A stílusról látszik, hogy ezt még a régi vármegye rendeli így. Jó lett volna azt megfogadni az egész országnak!

Az alispán még abban az órában elindult szembenézni az izzgágákkal és szétverni őket. Uzsonna táján ért oda, de az elől poroszkáló huszárok lovai visszahőköltek a csillámló kaszaerdőtől.

— Forduljon vissza, tekintetes uram! — kiálták a hátráló lovasok.

— Csak hajts előre — parancsolá a kocsisnak s mint hajdan Imre király, megfenyegette ujjával az ingerült tömeget. — Majd meglátom — kiáltá harsányan —, ki meri kezével érinteni a vármegye első alispánját!

Mintha megjuhászította volna őket a vakmerő föllépés, leeresztették a kaszákat, s a négy tajtékozó paripa lassan át kezdett hatolni.

— Miért nem takarodtok haza? — ordított rájuk Bükky. — Hát illik ez okos magyar emberekhez?

— Illik vagy nem illik! — süvítette vissza Bodajki Mátyás, az óriás, Barkanyról, s odaugorván, megfogta az ostorhegyes zabláját. A lovak fölágaskodtak.

— Vágd el a kezét! — parancsolá az alispán az egyik huszárnak.

Az kirántotta kardját, s egy nyisszantással elvágta a zablát tartó kezét.

Hanem iszen nem is kellett egyéb, csak hogy vért lássanak a király kertjének virágai. Mintha a levegőből potyogtak volna egyszerre, palóc-palócra gurulva, boglya támadt

belőlük minden pandur testén. Egy pillanat alatt lefegyverezték, legyűrték valamennyit, s vitték be őket a közeli pincékbe elcsukni.

Ez a váratlan diadal egészen elrontotta a megindult mozgalmat. Hiszen nincs itt már jóformán semmi tennivaló. Az alispán el van fogva, nem kell lerombolni a megyeházat. (Most már legalább a sőt is meggazdálkodik Bory Gábor uram, amivel be kellett volna vetni a fundusát). Most már akár haza is mehetünk! Nem lesz se éhség, se kolera többé!

A ravaszabb palócok, csillapodván mérgök, hazaszéledtek, a többire bízván, üssék agyon Bükkyt.

Voltak, kik lehet törvényszéket akartak tartani.

— Én a halál ellen szavazok — hajtotta Perky Barnabás Szelényből —, hanem vigye ki a tekintetes urat egy deputáció Amerikába, s ott el kell adni rabszolgának. Még csinos, izmos ember, jól megfizetnek érte.

A legtöbben azonnal akartak végezni vele, mert ki tudja, mi történik; a megye hatalmas, hátha kiszabadítja?

— Az nem lehet — ellenveté Kapornoki —, az én pincémre rá nem akad idegen élő ember, de ha ráakad is, kulcsa a prófétánknál van.

A nagy tusakodást eldöntötte végre a szép Judit, látván az alispán életét veszedelemben, a leglármásabbakat is elhallgattatta azzal: várjanak holnapig, míg Mihály a szent öregtől kér tanácsot. Nem volna illendő nélküle cselekedni.

Napszálltakor szétoszlott a tömeg a litkei erdőből; ki hazament végképpen, ki pedig csak Litkén húzódott meg bevárni a holnapi eseményeket.

Cudar fürgeteges éjszaka következett. Még a hold se világított.

Hiába is világított volna ma, az alispán úr úgysem élvezheti vala ábrándos sugarait. Ott feküdt a pincében a pusztá földön, s fejét egy hordó dongájához támasztva, elmélkedék vajon van-e ennek az esetnek mása a történelemben?

Nincs! Királyokon, hercegeken megesezt már, hogy fogásban kínlódtak, de egy alispánnal talán a világ kezdete óta se történt még ilyen dolog.

No, ezt megíratom a főjegyzővel, ha hazaérek, és beteszük örök elmékezetül a levéltárba.

De hátha nem érek haza? Hm? Hátha agyon ütnek ezek a gazemberek?

Úgy éjfél táján elkezdett dideregni, fogai vacogtak. Majd a szíve szorult össze, s ajka imádságot rebegett. Ó, ki annyi folyamodást dob el kedvezőtlen válasszal naponkint, most maga is folyamodást intézett az istenhez, hogy mentse ki ebből a bajból.

Hogy még egy alispánnak is folyamodni kell! A saját szájával! Borzasztó!

S ím alig végezés, megcsikordul künn a zár. Megremeg: egész teste lúdbőrizik. Tán veszteni viszik?

— Alispán úr! — suttogja egy hang lágyan, kellemesen.
— Jöjjön, szabaduljon meg!

— Ki az? Ki van ott? — riadt fel gyanakodón.

— Pszt . . . lassan! Mindenütt hallgatódzhatnak. Egy lány van itt, aki ki akarja menteni. Erre, erre!

Az alispán remegve, reménykedve botorkált ki, s tele tudóvel szívta magába a friss éjjeli levegőt.

— Meg akarják ölni. . . siessen innen!

A rab ránézett az előtte álló alakra, de a sötétben csak körvonalaait láthatta. Sudár növésű volt, s fiatalnak, szépnek kellett lennie. Lihegett szegényke, s aggodalmasan nézett szét az éjbe. Egy nagy kendő volt a fején, azt összébb vonta a válla körül fázékonyan. A szoknyája, ha mozdult, csicsogott a csatától. A megázott füvek útközben mind beletörölték a könnyeiket.

— Köszönöm, lelkem, amit értem tett. Hogy jutott a kulcshoz?

— Ne törődjék azzal. Két kulcsa van ennek a pincének, de az egyikről senki sem tud, csak én.

S hogy ezután se tudjon senki, kihúzta a zárból, s eldobta messze a hegyszakadékba.

— Mondja meg, ki maga — sürgeté az alispán hátalteljesen —, tudjam nevét legalább, hátha megszolgálhatom valamikor.

— Nem lehet — hadarta a leány —, és mégis, mégis lehetne egyszer egy kérésem . . . nagy kérésem.

— Esküszöm, teljesítem, akármi. De nevét tudnom kell, ha meg akarom aztán ismerni.

Megrázta fejét dacosan, haja kibomlott a kendő alól, s mint egy tejtű, csillámló fehéren futott le a derekán.

— Oh, nem mondhatom meg — azonban . . .

Egyet lépett, s hirtelen elhatározással szólt:

— Hajoljon le hozzám !

— Mit akar?

— Lejjebb . . . no, még lejjebb !

Félretaszította a kendőt válláról, s gyorsan kikapcsolá a mellénykéje két felső gombját: látni lehetett a sötétben is gömbölyű nyakának hattyúfehérségét.

— Harapja meg a nyakamat — mondá a fejét elfordítva.

— Én? — hökkent meg Bükky István uram. — A nyakát harapjam meg? Mire lenne az jó magának?

— Elég, ha én tudom, harapja meg, siessen !

Hát mit tehetett volna mást, mint hogy kivicsorította a fogát, s hozzáértette a nyakához. Olyan síma volt az, olyan édes volt az, hogy szava sincs annak !

— Jobban . . . ej hát, jobban — sürgeté a lány türelmetlenül.

— Félek, nem fáj-e majd? Ejnye — de jóízű !

— Még erősebben egy kicsit! Elég, elég ! — szisszent föl. — Most már csak menjen ezen az úton balra ! *Most már rám fog ismerni a fogai helyéről*, ha odamegyek, isten áldja meg !

S ő maga is futásnak eredt a falu felé, ott hagyván tűnődve az alispánt, hogy milyen ördögösen leleményes leány ez, és milyen jóízű nyaka van . . .

Utána nézett, míg csak láthatta, mintha egy szétfoszló álom lenne . . . Majd megindult ő is keresztül-kasul a földeken torony irányában, a város felé.

Nem tért be sehova, nem csapott zajt, nem szólt senkinek. Hadd legyen az is csak álom, ami az alispánnal történt. S reggel, mikor a többiek keltek a megyeháznál, már ő is talpon volt, s úgy osztá a parancsait, mintha semmi se történt volna.

No, de nem is valami nagy eset. Hisz az egész dolog csak egy levágott kéz és egy megharapott nyak ! . . .

De hát a húsz pandur? Ezeket már csak azért se lehet ott hagyni, mert csupa újdonszerű ruha és fegyver volt rajtuk. Az ember olcsó, ingyen terem a vármegyének, de a ruha méregdrága !

Két század katona ment másnap a litkei erdőbe, megfékezni a hóborstos mozgalmat.

A vezető kapitány, egy jó öregúr, mindenek előtt barátságosan kihirdette a megye üzenetét, hogy mindenki haza mehet, aki békét akar, aki azonban nem akar békét, az álljon ki, mert azt meglövik.

A jó palócok megigazgatták erre a fésűiket hosszú hajukban, s szépen elpárologtak a kaszáikkal, ki erre, ki arra.

Csak az egyik csapatvezérben, Halápi Imrében volt annyi vakmerőség, hogy odaállt kihívó arccal a kapitány elé:
— Hát a külön vármegye dolgában nem hozott az úr üzenetet?

— Nem mondtak nekem erről, édes fiam, semmit, hát én se mondhatok.

— Tökéletesen igaz — felelte Halápi Imre, és ő is hazament fejcsóválva.

Ezzel a fejcsóválással ért véget a palócok néhány napos forradalma.

Csupán Bory Mihály elfogatására volt még kiadva kemény parancs. Fejét veszik nyilván, ha megcsípi. Hat napig üldözték hiába. A nép azt beszélte, a szent aggastyán vitte magával a sziklába. Hanem az asszonyokban legyűrte a pletyka a babonáságot: kitalálták, hogy bizonyosan vele bujdosott Kapornoki aznap eltűnt leánya is. Hisz csak a vak nem látta eddig, hogy élnek-halnak egymásért.

Igazuk volt, hetednapra együtt fogták el őket a csalánkai csöszházban. Az első alispán ebédnél ült otthon nagy társaságban, mikor jelentik, hogy éppen most kísérik be a főkapun a szeretőjével elfogott prófétát.

A vendégek közül nagy kíváncsiságot mutatott némelyik, kívált az alispánné.

— Hadd jöjjenek hát be — intézkedék az alispán.
— Addig lássuk őket, míg a börtön penésze le nem sorvasztja. Mert bizony megülik jó darabig.

Beléptek. Dacosan, gyűlöletteljes tekintettel az egykori iktató, szelíd megadással Kapornoki Judit.

— Nos, ide értünk? — mondá Bükky István gúnyosan.
— Hosszú keze van a vármegyének, ugye?

Bory elvörösödött, felelni akart, de a Judit egyetlen óvó pillantása megnémította.

Az uraságok és a dámák megbámulták őket, nevetgélve és sugdosva.

— Vigye őket, várnagy — mond a házigazda, látván, hogy már a hölgyek beteltek velök. — Zárja külön-külön cellába!

Judit felemelte bágyadt fejét, s egy lépést tett Bükky felé:

— Egyetlen szóra, kérem . . .

A megszólított vállvonogatva ment közelebb.

— Bocsásson bennünket szabadon — esengett halkan.

— Ej, szép leány, az esze ment el?

Judit lesütötte fejét szőgyenlősen, majd sólyomtekintetet vetve a társaságra, néz-e oda valaki, egy gyors rántással felszakítá nyakán ruháját.

S ott látszott a vakító fehérségen négy kék petty, négy fog harapásának a helye . . .

A viceispán gyengén elpirult.

— Várnagy — szólt tompán. — Eressze őket szabadon.

Ezennel rendeltem!

A vendégek csodálkozva ugráltak fel helyeikről.

— Mi történt? Hogyan tehetted?

— Víz oltja a tüzet — mondá a hatalmas úr —, ti talán nem értitek, de így kívánja ezt a közjó.

Az alispánné idegesen vágott közbe:

— Mit mutatott neked ez a személy? Mi volt az a nyakán?

Bükky félig kelletlenül, félig mosolyogva felelte:

— A »sigillum secretum«. A titkos megyei pecsét.

AHOL A VÍZ IS VIRÁGZIK

(Életképek)

Mikor fiatalabb voltam (mert voltam ám én is fiatalabb), egy alföldi emberrel kerültem össze a vác—bécsi vonalon egy vasúti kupéban.

Megismerkedtünk, s minthogy se én nem voltam soha az Alföldön, sem ő a Felföldön, elkezdtek mindenkünk a saját országát dicsérni.

— Ön még nem volt az Alföldön? — szólt csodálkozva. — Hogy bírt úgy fölnevelkedni, uram?

— Hát csak megnöttem. Hanem, hogy ön sohase látta a mi Felföldünket, az igazán sajnálatos. Hisz ön akkor nem ösmeri, nem látta Magyarországot! Tündér völgyeinket mosolyogva, kevély várainkat mogorván búslakodva.

— Ej! Hagyjon nekem békét a magok rom-falaival. Különb falak azok ott minálunk. Egy-egy háromezer holdas tábla rengő aranykalászból.

— Igen. Amikor a Tisza meghagyja.

— Mit hántja a Tiszát! A Tiszát nem adnám oda a Dunáért sohasem. Mi az a Duna a magyaroknak? Legfeljebb az Attila hármaskoporsóját mossa mélyen alul, de a mi Tiszánk meg puha derékalja szerelmes legényeknek, lányoknak. Minden nóta ott terem, s onnan röpüli be az országot. Néha az igaz, hogy megbolondul a Tisza, de máskor meg olyan kedveskedő jó víz, hogy még ki is virágozik. . .

— Hát a mi kavicsos földünk odafent? Arany, ezüst, kőszén van a belsejében.

— Hát a mi saját madaraink, a tűzok, kócsag?

— Hát a mi erdeinkben a temérdek vad?

— Bolondság! Nálunk terem a legbecsesebb. A huszár a király számára.

— Elhiszem önöknél szebbek a férfiak, de a leány meg nálunk terem a huszár számára.

Addig-addig folyt ez a versengés, míg egyszer csak meghódoltunk mindenik a másiknak.

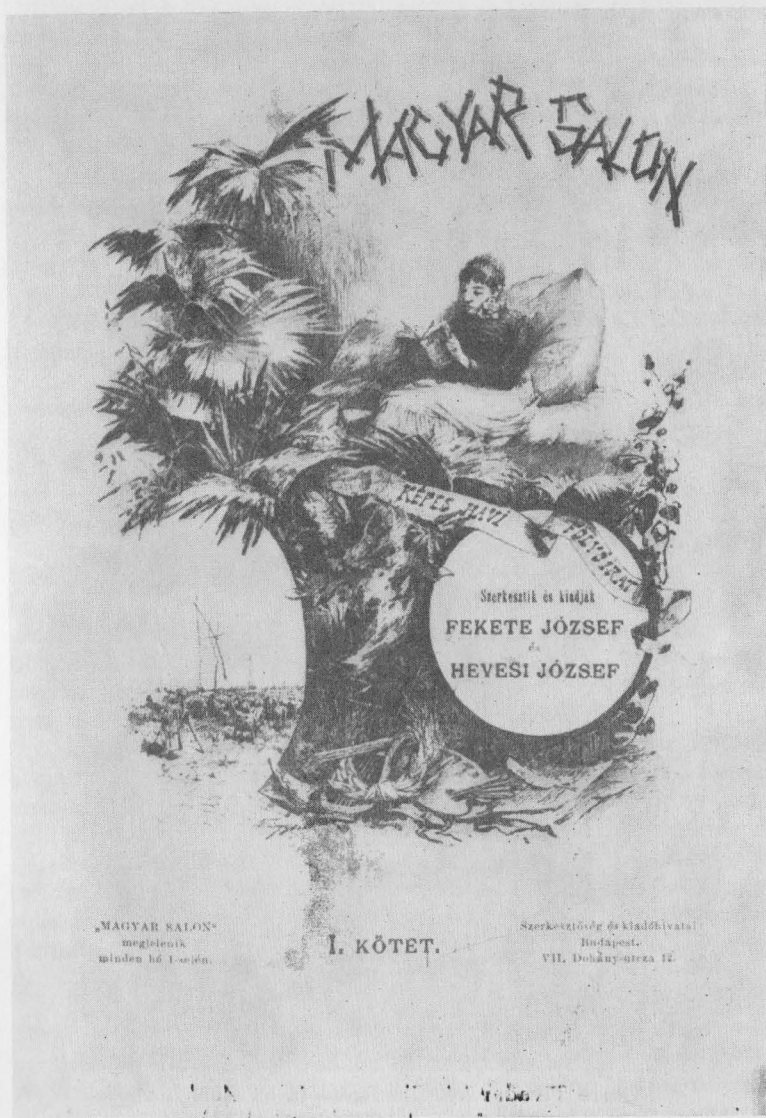
Ő azt ösmerte el, hogy mégis valami az, hogyha a földet elunom művelni kívülről, elkezdem belőlről.

Én pedig azt ösmertem el, hogy az mégis tündér ország, ahol a víz is kivirágozik.

Hanem egyben nem bírtunk megegyezni, hol ér többet az ember, hol eredetibb, hol okosabb, hol poetikusabb.

— Ej, hátha ebben is kapacitálhatnánk egymást.

— Hogyan? Hiszem ön agyon licitálja az embert a jelzőkben.

MAGYAR SALON
megjelenik
minden hó 1-olján.

I. KÖTET.

Szerkesztőség és kiadóhivatal
Budapest.
VII. Dobány-utca 12.

A Magyar Salon I. kötetének címlapja (1884)

Dörre Tivadar két illusztrációja az *Ahol a víz is virágzik* c. elbeszéléshez (1884)

— Tudok én egy módot. Úgyse alhatunk a kupéban, mert bundánk nincs. A jelzők nem érnek semmit, mert a jelzők nagyítanak, de nem színeznék. Csak az események színeznék. Beszéljük hát el felváltva a jellemzőbb eseményeket. Hiszen minden vidéken vannak oly történetek, amelyek egészen a vidéket és annak embereit mutatják.

— Helyes. Tehát elkezdem én — szólt az alföldi ember élénken.

Szivarra gyújtottam s fejemet elhelyezvén a pakktáskámon, kényelmes fekvő helyzetbe tettem magamat.

— Kész örömmel hallgatom. Tessék elkezdeni.

— De előre mondom, hogy ne kívánjon valami érdekes históriákat tőlem.

— Az ördögbe is, tele van a táskám regényekkel és beszélyekkel. A szerelem egyforma, uram, úgy a Felföldön, mint az Alföldön. Arra nem vagyok kíváncsi. De hiszen ön jól tudja, mit akarok.

— Nagyon jól van. Az első történetemnek ez lesz hát a címe:

I. MIRE JÓ A DIALEKTUS?

Most már ott nyergeli a Tiszát az új pompás híd Szegednél. A daruhoz és a kócsaghoz még egy saját külön madarat kapott az Alföld, mely ott rebbentgeti szárnyát a híd hatalmas oszlopain. Ennek a madárnak a neve főnix.

Úri állapot ez most. A modern híddal bizonyosan bejött a modern vámszabályzat is. Minden gyalog ember fizet a hídon ennyit, s minden szekér ennyit. Könnyű ezen eligazodni.

Hanem valamikor régen, a német időkben, midőn még a régi hajóhíd állt, melyet minden érkező hajó előtt szét kellett szedni (s addig megszűnt a közlekedés a két part között), az volt a városi státútum, hogy a szegedi polgár nem tartozik vámot fizetni. Jól esett a cíviseknek is, ha megtehették magokat nemesembernek.

Nagy privilégium volt ez, de nem nagy hölcsesség! Mert ötven — hatvanezer lakossal bíró városban nem ösmerhetnek a vámszedők mindenkit. Lehetetlen volt tehát az ellenőrzés. A vidékbeli emberek is ingyen jártak a hídon, azon titulus

alatt, hogy ők is szegediek. Ilyen rendszer mellett csak az fizetett vámot, aki éppen akart, s a híd alig jövedelmezett valamit.

A nemes magisztrátus évtizedeken törte a fejét, miképp lehetne elejét venni a visszaéléseknek? Új meg új szabályzatok hozattak. Az egyik lángeész is kigondolt valamit, a másik is, de mind nem ért semmit, mert a szegedi embert azért mégsem lehetett a gyakorlatban felösmerni a vidékbelitől. Nem fizettek ott vámot csak éppen a torontáli rácok!

Volt azonban a vámszedők közt egy Nagy István nevezetű, aki egy napon azzal állított be a polgármesterhez, hogy ő kitalálta az új vámügyi rendszabályt, amely mellett most már tízezer forinttal lesz a városnak több jövedelme évenként.

— Ne bolondozzék, Nagy István uram — mondá a polgármester. — Kegyelmednél különb emberek se bírnak azon segíteni.

— Már én pedig kieszeltem a dolgot. Tessék velem küldeni a városi komissziót. Bebizonyítom, hogy a legszebb szerével, a legegyszerűbb módon tudódik ki mindég, ki a szegedi ember, és ki nem az?

Mit volt tenni egyebet, mint kiküldeni a komissziót, lássuk hát mi van a Nagy István uram fejében?

Mikor aztán a bizottság és a vámszedő odaállt a hídfőhöz, az első volt, aki jött, egy tarkakendős parasztasszony.

— Hová való kend? — kérdé szokásosan Nagy István.

— Szögedére.

— Hm, jól van! Mondja meg hát nekem asszonynéni: mivel eszik kendteknél a levest?

— Kanállal — felelte az asszonynéni.

— Igaz. Átmehet kend!

Hetyke leány jött, letakart fehér kézikosárral módosan lépegetve a kivágott karmazsin cipellőkben.

— Hova való?

— Szögedére.

Jól van, húgom. Mivel eszik nálatok a levest?

— Kanaóval — felelte bátran.

— Ühüm. Akkor hát fizetsz, fiam, két krajcárt.

A tanácsbeliek pedig nagyba csodálkoznak ezeken, amint megértetni kezdik, hogy a vidékbeli népek úgy a Makó, mint a

Dorozsma-tájékiak más-más, a szegeditől teljesen elütő dialektusban beszélnek. A kiejtésükben van benne a származási bizonyítványuk, csak elő kell azt tudni keresni a vámszedőknek. Nagy Istvánt felette megdicsérik vala.

— Parva sapientia regitur mundus — mond a polgármester fejcsóválva.

S azontúl meghagyatik az összes vámszedőknek, hogy időik örök emlékezetére, ezzel a megszólítással examinálandó minden járókelő.

— Nagy István uram azt kérdezteti, mivel eszik kendteknél a levest?

És ehben benne volt az új tökéletes vámszabályzat is, meg a megtisztelő jutalom is a Nagy István furfangos talentumának.

II. RÓZSA SÁNDOR REDIVIVUS

Még nagyon fiatal ember voltam, mikor híre futott Szegeden, hogy Rózsa Sándor kegyelmet kapott, nemsokára hazajön.

A felesége is hallotta ezt a hírt, s odaszaladt a nagybátyámhoz (egy fiskálishoz) egész színéből kikelve.

— Igaz-e, kérem alássan, hogy az uramat hazaeresztette a király?

— Beszélük — mondá a nagybátyám —, de én bizony nem hiszem. Nehezen megy az ilyen!

— Én is azt gondolom, kérem alássan, hogy egyéb gondja is van a királynak!

— Mondja csak, Rózsáné, maga talán már nem is szeretné, ha hazajönne?

A menyecske elpirult, s szemérmesen rángatta helyre a cifra kacabáj széleit.

— Ha hazajön, itthon lesz, tekintetes uram, ámbátor...

— Persze hogy azóta van már valami »ámbátor«.

Nem értette meg a dévaj célzást, hanem nagy komolyan folytatta, ahol elhagyá:

— Ámbátor, ha egyszer leesik a zszindely a fedélről, nem érdemes többé fölvenni.

— Újjal szokás pótolni, ugyebár?

És hamiskásan kacsintott hozzá a nagybátyám. Mert nagy selyma volt az öreg, s Rózsáné asszonyom még megérdemelte a csiklandozó szót. Azokhoz a harminc—negyven év közötti asszonyokhoz tartozott, akiknek illik a heccelés. Nagy fekete szemekben még csillog a tűz, arcán még a hamisságnak is volt valami nyoma, de már elmúlóban, az ajkák már bágyadtak, a homlok már színtelen, de a fehér halánték, a gödrös áll és az üde nyak még ingerlő.

Rózsáné asszonyomról hallottam később, hogy tisztességes asszony, van ugyan valami »embere«, aki arra az esetre volna kiszemelve, ha a férjével baj történnék, hanem ez nagy titok, nem is igen tud arról bizonyosat senki.

Eközben azonban csakugyan megvalósult a hír, hogy a félelmetes Rózsa Sándor szabad lett. Már jön is hazafelé, útban van. Az újságokban mindennap olvashattunk róla valamit. Éppen mintha valami generális térne vissza; mindenütt megbámulják, megcsodálják.

Olyan felfordított világ volt az akkor, hogy a jó hír gyorsabb volt a rossz hírnél, s a jót hitték el az emberek, nem a rosszat.

Rózsa Sándorról is azt beszélték, hogy tetőtől talpig becsületes ember lett: valóságos gavallér.

Pesten elment audienciára a miniszterelnökhöz is. Még tán kezét is fogott vele a miniszterelnök.

Ami rosszat tett valaha őkegyelme, azt most mind elfelejtették, ami jót tett, azt most mind megtoldották. Bolondos mérőserpenyővel dolgozik a közvélemény!

Végre aztán itthon termelt Rózsa Sándor. A vasútnál várták az ismerősök, nyájas, barátságos szóval fogadták. Ő maga is nyájas volt, derült és nyílt, hanem amikor a feleségével összeölelekezett, elborult egy kicsit az arca:

— Ejnye, de hideg csóкод van!

Az asszony pedig igyekezett kedvére járni mindenben, elvezette a házába, sürgött-forgott körülötte nagy örömmel, feltálalta a kedvenc ételeit, puha ágyneműt vetett neki, de Rózsa Sándor mégis csak gyanakodva fürkészte:

— Ejnye, de erőltetett mosolyod van!

Egy pár nap múlva hallom az utcán menve, hogy Rózsa Sándor a »Hétválasztó«-ban kávézik. A többi címések is ott

szoktak. Ő is felvette azt az életmódot. Cívis lesz belőle: már a ruhája is az. Kék mándli van rajta a »bon jour«-ok formájára, csizmába gyúrt zsinórtalan nadrág s nyakig permuttergombos mellény.

Legott bementem, hogy láthassam. Egy sarokasztalnál ült egyedül, értelmes, férfias arcát tenyerére nyugasztva. Egy virgina-szivart szítt, s mereven nézett maga elé, mintha a füstöt bámulná. Mogorvának látszott, s ajkai körül mintha keserűség lenne előtve.

Sok kíváncsi szem fordult feléje, de ő nem látszott törődni senkivel. Nem okozott neki örömet a »hírhedség«, mint más hasonló fajtajúaknak, kik minden mozdulatokban érezni látसानak a saját nevezetességüket.

Elhatároztam, hogy megszólítom.

— Mikor jött haza, Sándor bácsi? — kérdém, »jó napot« kívánva neki előbb.

Megbillentette kerek magyar kalapját, s közönyösen felelte:

— A múlt héten.

— Tudtam, hogy megjön. A felesége ott járt minálunk tudakozódni. Mert a bátyám neki az ügyvéde.

Egy akaratlan mozdulatot tett a könyökével, s felém fordítá ónszínű arcát, s élesen nézett meg.

— Nehezen várta már Sándor bácsit — folytatám csak azért, hogy még valamit mondhassak.

Megfogta a nagy öblös csészét idegesen, s egyszerre hörpentette ki belőle a feketét, aztán mérgesen vágott egyet tenyerével a márvány asztalra, hogy csak úgy táncolt a pohár, meg a tálca.

Azt gondolja az úr — szólt aztán s hangja dörgővé, gúnyossá vált. . . — Azt gondolja az úr — folytatá és megfenyegetett az öklével. — Azt gondolja ugye (egész testem lúdbőrzeni kezdett a hidegtől), hogy csak az az okos ember, aki tükörből fészülködik?

S azzal megvetőleg elfordult tőlem, s az előbbi bús mogorvasággal nézett ki az ablakon.

Tudtam, hogy megint betyár lesz, s tudtam azt is, hogy miért lesz.

III. A KÖZSÉGI BIZONYÍTVÁNY

Az első történettel azt akartam bemutatni önöknek, hogy milyen találékony az alföldi ember, a másikkal: milyen originálisan fejezi ki magát beszéd közben, a harmadik történetem arról fog szólni, milyen praktikus és furfangos.

Pöre volt a makói Kostyán Ferencnek a tekintetes vármegye előtt. — Hogy miről szólt a pör, nem tartozik szorosán ide.

Valami gazdag rác paraszt pörölte, csak úgy gondolom, hogy szőregi illetőségű. Pedig hogy hova való illetőségű, az már szorosán ide tartozik.

Egy ideig libegett-lebegett a pör, míg végre eldőlt, mégpedig hogy Kostyán Ferenc uram lón a vesztes. — Pedig ő szentül meg volt győződve, hogy az ő igazságának kell esnie felülre.

Hogy miért vesztette el a pört, megvolt a »bírói indokok« közt. A bírói serpenyőt egy községi bizonyítvány billentette a rác paraszt javára, melyben mindaz, ami az ő javára bizonyít, mint valóságos szent igazság vagyon bizonyítva, aláírva és megpecsételve a nemes község elöljárósága által. Bíró, törvénybíró, mezőbíró és két esküdt vallja hitelesen, miszerint stb.

— No, ez bolond egy komédia! — káromkodék Kostyán Ferenc uram. — Hogy mertek ezek ilyen írást kiállítani.

De hát hiába való már itt minden szó: ami egyszer eldőlt, az eldőlt. — A vármegye nem olyan, mint a menyecske; ha az egyszer »nem«-et mond — abból már nem csinál »igen«-t semmi.

De Kostyán uram ez egyszer eltelt méreggel, és meg akarta magát bosszulni.

Elhajatott Szőregre (mondom, hogy nem merek jótállni a falu nevéért, mert feleséges, gyermekes ember vagyok), ott meginvitálta a tanácsot egy kis karcosra a kocsmába, s előadta, hogy egy bizonyítványra van szüksége.

Azok a fejükkel bólintgatták, hogy rendben van a dolog, s tovább hörpentgették a karcost.

— El is hoztam magammal az írást.

— Bizony okosabb is — mond a híró —, mert a nótárius kezében köszvény van. Mindig más betű szalad ki a pennájából, mint aminőt akar.

— Mármost nincs is hátra egyéb, hogy felolvassam és megmagyarázzam kegyelmeteknek?

— Minek az? — ellenveté a mezőbíró koccintva. — Hiszen becsületes emberek vagyunk, vagy mi?

Aláírták szépen, illő rendben a bizonyítványt, s Kostyán Ferenc uram szépen zsebre rakta, de csak azért, hogy másnap odamellékelje a »följebbeszéséhez«, ilyenformán:

Tekintetes megyei törvényszék!

Én a jelen pörben egy községi bizonyítvány alapján lettem elmarasztalva. Hogy milyen vékony fundamentumra állapítá a tekintetes törvényszék a maga bölcs szentenciáját, arra nézve van szerencsém ugyanazon nemes községből a következő másik bizonyítványt bemellékelni.

Alázatos tisztelettel
Kostyán Ferenc, gombkötő,
makói lakos.

A másod-alispán, aki akkoriban elnöke volt a törvényszéknek, hangos hahotával olvasta fel a községi okmányt, mely így szólt szóról szóra, s mai napig is ott őriztetik a megyei levéltárban.

Községi bizonyítvány

Mely szerint mi alólírottak hitelesen valljuk és bizonyítjuk, hogy a Kostyán Ferenc uram elleni pörben egy hamis bizonyítványt állítottunk ki, minélfogva kérjük a tekintetes vármegyét, szíveskedjék alólírottak számára egyenkint huszonöt botot kiutalványoztatni stb.

A vármegye nem utalványozta ki a huszonöt botot, sőt inkább elvette bíró uramtól azt az egyet is, amit viselt, elrendelvén, hogy a szőregi bíró ezentúl bot nélkül, tehát csorbított tekintéllyel, tartozik viselni tisztét.

IV. A CSÖKÖNYÖS MACSKA

A macskák, mint azt minden okos ember tudja, néha meggondolják magukat, s elmennek vándorolni, hogy aztán úti tapasztalatokkal visszatérhessenek a tűzhelyhez.

Egy szegedi macska is így rándult el az árvíz előtt. Hogy hova ment, nem mondta, nem tudjuk, hanem az bizonyos, hogy mire megjött, a tűzhelyből víz hely lett; a ház nem állott, csak a zsindely-fedél ült ott nem messze a vizen.

A szél odább akarta vinni, de aztán meggondolta magát, »minek nekem ez a rongyos fedél«, s ott hagyta.

A macska megösmerte a fedelet, s úszkáló gerendán, deszkajárdákon át kimódolta, hogy odajuthatott, ahol aztán leült a legtetején, s búsan nézte onnan a tengert, melynek szürke vize az ő képét is mutogatta.

Másnap arra ment a ledólt ház gazdája, családját költöztette csolnakon más városba, ahol letelepedjék. Keserves könnyhullatással eveztek el a szülőtte földről.

A macska akkor is ott ült a fedélen. De a gazda nem vette észre. Fájt a szíve, nem volt rá ereje odanézni, hanem a gyerekei megösmerték.

– Nini a cicánk... a fehér cicánk!

A gazda visszafordult, s ő is meglátta a fehér cicát a könnyein keresztül.

– Gyerekek — szólt tompán s elvörösödött. — Ez a mi macskánk. Megjött és ott ül a födelen.

Megállította a csónakot, és megtörülte kérges kezével a homlokát.

– Anyjuk, mondok valamit. Annak a macskának lelke van. Az a macska még bízik, anyjuk. Ne hagyjuk el.

– Magunkkal vigyük szegénykét?

– Nem, de mi maradjunk vele.

Úgy is lett. A macska nem hagyta el a régi tűzhelyet, a gazda nem hagyta el a régi macskát.

S most azóta valami új szegedi kőházban boldogul élnek, ha meg nem haltak.

V. HŐSÖK — AZ EGYÜGYŰSÉG KÖNTÖSÉBEN

Tele van ez a nép poézissel. Természetes, hogy a naivságnak sincs hijával.

Hanem még az együgyűségben is van valami szeretetreméltóság.

Történt, hogy Szegeden a rendőrséget reformálták. Az

pedig nagy dolog míg ott reformra adják rá a fejüket. A magyar ember nem szívleli az újítást.

De ezúttal csakugyan kellett már. A régi fickók nagyon megöregedtek, és alig tudtak mozogni.

Egyszer ott járt egy miniszter, s irtózatos köhögést hallott az utcán este. Valami öregember viaskodott a saját tüdejével egy szöglet háznak a falába kapaszkodva.

— Mi baja, apó? — kérde a miniszter.

— Öreg ember vagyok már, teens uram, ugat ki belőlem a halál, alig lézengek a világon, nem bírom a lábaimat se húzni egymás után.

— És mivel foglalkozik kend, öreg atyus?

— Rendőr vagyok. A főkapitány úr privát futárja!

A miniszter elmosolyodott, s a kíséretében levő magisztrátus elpirult.

El is határozták, hogy szó ide, szó oda, szégyen ami szégyen, a rendőrséget jobb karba kell állítani s csupa erőteljes, szemenszedett fickókat hozni össze, akiken szépen megfeszüljön a libéria. Tanuljon már valamit a vármegyétől a város is!

Hát össze is tákolták a rendőrséget nagyjából, kikent bajuszú daliás magatartású legénység foglalta el az aggastyánok helyeit, s a főkapitány éppen olyan büszke volt rájuk, mint a porosz Frigyes Vilmos hajdan az ő válogatott hosszú fickóira. Alig várta már, hogy valami parádé essék, ahol becsületet vallhasson velük.

A véletlen úgy akarta, hogy éppen a múltkori miniszter jött megint látogatóba.

A főkapitány serényen hozzálátott a fogadási előkészületekhez, s kiválogatta legelőbb is a négy legjobb kinézésű lovas rendőrt.

— Kendtek parádéba öltöznek, a lovakra rárakják az új, címeres pokrócokat, mert kendtek négyen lovagolnak a miniszter előtt. Megértették?

— Ott leszünk, tekintetes uram — felelte Kristó István, a legöregebbik —, de tetszik-e tudni, kérem alássan, hogy a lovaink még a régi nyolcvan pengősök közül valók?

— Amilyenek, olyanok — vágta közbe a főkapitány mogorván. — Mi közük hozzá?

—Hát iszen, kérem alássan, nem is azért mondom, mert mi ott leszünk és megcselekedünk a magunkét, de már a lovakért nem állhatok jól.

— Bolond beszéd, hisz ezek még jó erőben levő lovak!

— Igaz, de a »füstös« előtt mégis bajosan fognak tudni szaladni, kivált ha egy-két óráig tart.

A főkapitány fölkacagott, most értette csak el a Kristóék aggodalmát. Az újdonsült rendőrök azt hitték, hogy a vonat előtt kell lovagolniuk a miniszter tiszteletére. És csak a lovakban bizalmatlankodtak. Ők magok készen voltak rá.

Ebből a fából van a magyar huszár faragva.

NEM IGAZ A KORRUPCIÓ!

— Kormánypárti tárca —

Egy erdélyi megye főispánja (ki a legnagyobb fejedelmük vezetője és keresztnévét viseli) arra a tapasztalatra jött, hogy a tiszti ügyész, a mindenki által szeretett Feri bácsi, hivatalos ügyei sehogyan se lehetnek rendben.

A rend alatt pedig megyei fölfogás szerint nem azt értik, hogy a hivatalnok elvégezze a neki beosztott ügydarabokat: majd elvégződnek azok maguktól is, mikor az érdekeltek halála után kiselejtezik az archívumból.

A rend relatív dolog. S a vármegye végre is nem szolgálkat választ, hanem urakat, kiktől csak egyet kíván, azt, hogy ne nyúljanak semmihez. Sem az aktákhoz, sem a rájuk bízott pénzhez.

Mert lecsapják a restoráción az olyan embert, aki mindenbe beleüti az orrát, és körmére ütnek az olyanak, aki tiltott helyre nyúl.

Feri bácsiról pedig azt suttozták, hogy nem tud számolni, sokat költ, kártyázik, vénember létére, de tán ki sem mondom, megnyalja a sőt is (s ezt mindig drágábban mérik az öregnek), hogy a saját vagyona már szétesőben van, még az a tubák színű kabát se övé már, amit most rajta látnak. sőt — de ne szólj szám, nem fáj fejem — bizony isten nem jó dolog sül ki, ha egyszer számon találják tőle kérni a közpénzeket.

A suttogások eljutottak a főispáni fülekbe is (a főispáni füleknek különösen meg van az a szokásuk, hogy a suttogást jobban hallják, mint a kiáltásokat).

Egy nap tehát magához hivatja.

— Az a gyanúm van, hogy az ön ügyei nincsenek rendben.

-- Magam is azt gondolom — dadogta Feri bácsi elhalványodva.

— Azt rebesgetik, hogy ön a közpénzekhez nyúlt.

Lehajtotta fejét bűnbánattal, s hosszú ősz szakállán könnyek peregtek alá.

— Harminc napot engedek, azalatt rendbe hozhatja. Elmehet.

Szárason, ridegen mondta ezeket a szavakat öméltósága. Pedig azelőtt milyen nyájas, barátságos szokott lenni mindég! Nem, úgy mégsem kellene vele bánni, régi famíliából való emberrel! Hiszen ha elköltött is a vármegye pénzéből valamit, bizony nem rosszakaratból tette. Aztán kicsoda, micsoda az a vármegye? Hol van az elevenen? Fáj az annak, hogy egy-pár forint elment ide-oda?

Ilyenféle *megyei* gondolatok közt telt el a harminc nap. Persze nem hozta rendbe az ügyeket. Lehet is az? Ha pénze volna se tehetné, mert nincs olyan talentum a világon, ha holta napjáig turkálna is a fölhalmozott akták között, hogy azoknak a rengeteg bonyodalmát szétszedve megállapítsa a bepótlási összeget. Ami lehetetlen, az lehetetlen!

A főispán most még határozottabban lépett fel.

— Üljön le, írja meg tüstént a lemondását.

Leült sóhajtvá egy székre, s reszkető kezekkel megírta az ő becsületes makacs betűivel, hogy lemond.

— A közgyűlésig még huszonkét nap — szölt öméltósága az iratot átvéve —, addig még kegyelmezek. De akkor aztán könyörtelenül becsukatom. Addig tegyen meg minden lehető.

A szegény vádlott csak a fejét rázta kétségbeesetten.

— Hát nincsenek önnek jóbarátai? Hiszen egész életében barátkozott.

— Éppen azért nincsenek. De ha volnának is, higgye meg, méltóságos uram, lehetetlen azokon az aktákon elmenni élő

embernek. Ami lehetetlen, az lehetetlen! Olyan nagy rendetlenség van ott!

— No, majd elküldöm én a titkáromat. Az okos ember, ért mindenhez!

Miattam ugyan küldheti, gondolta magában Feri bácsi, s mikor délelőttönként bement régi szokástól vezetettve a hivatalba csibukozni, s ott találta szorgoskodva a titkár urat, még csak azt sem kérdezte tőle: hogy megy a munka? Ő már készen volt a magáéval. Ott zörgött a kabátja zsebében egy pisztoly, majd elvégzi ez az utolsó hivatalos jelentést a vármegyéhez. Amit a titkár csinál, az mind nem ér semmit.

Az idő gyorsan fogyott (mintha azzal is a vármegye diszponálna). A sikkasztási eset híre kiszivárgott a közönség közé. Beszéltek a kaszinóban, a kávéházban és mindenütt. Suttogás kelt a háta mögött, amerre ment. Némelyek átmentek az utca túlsó oldalára, ne kelljen nekik ráösmerni. S ha mégis összebukkant ismerőssel, annak ott volt arcán a kedvetlen csodálkozás: »Nini, ez még él?«

Az ügyész szíve összeszorult a közgyűlés előtti napok egyikén:

»Isten neki! — sóhajtá. — Elengedek a vármegyének két napot. Még csak holnapután kellene magamat főbelőnöm. Megteszem ma.«

S ezzel az elhatározással indult haza, mikor a postaház melletti síkátorból egyenesen eléje lép váratlanul a főispán.

— Hahó, hahó, gonosz ember! -- kiáltja vidáman, Feri bácsi mindkét kezét megrázva.

Az ügyész ránézett, hogy talán megbolondult.

— Hát mért tett maga engem bolonddá, öreg csont?

— Mivel, kérem alássan? — hebegte az szelíden.

— Azzal, hogy sikkasztott. No, várjon, kópé, ezt még megkeserüli. Odaküldöm bolondjába a titkáromat, az nagy igyekezettel rendbehozza az aktákat, s küldi, hogy még a megye tartozik magának ezeröttszáz forinttal. Maga ravasz ember, hátya. Vallja be, azért tette, hogy az én emberem hozza rendbe az aktáit.

— Nem lehet az! — hebegé zavartan.

— Hogyne lehetne! Együvé rakta a közpénzeket és a

saját jövedelmét, sohasem számolta mennyit vett ki, s mennyit lett volna joga kivennie...

— Nem az, nem az... — motyogá elvörösödve az örömtől —, hanem a másik, az lehetetlen, lehetetlen...

— De kiszámította azt az én titkárom pontosan.

Feri hácsi kétkedve intett a kezével.

Inkább választotta a halált, mintsem elhiggye, hogy azokat az aktákat rendbe lehetne hozni.

Pedig biz azok rendben voltak. Mindenki megkapta a magáét, a titkár a lelkiörömét, amiért egy emberéletet megmentett, az öregúr az ezeröttszáz forintot és a hivatalát, Tisza Kálmán pedig megkapta a főispántól ezt a történetkét.

Jó lesz neki válaszul valamelyik sikkasztás iránti interpellációra.

Mert tekintettel arra, hogy sok becsületes hivatalnokról süil ki, miszerint sikkasztó, hadd süljön ki egyszer már egy sikkasztóról is, hogy becsületes ember.

LIKAVA VÁRA

Vér vízzé nem válik. I. Károly királyunkon is teljes életében meglátzott, hogy olasz. Ahol csak szerét tehette, mindenütt kitüntette őket. Hanem özönlöttek is be seregesen, mint légy az édes tejre.

Így jött be valami Douch nevű kalandor gróf, kit legott nagy hirtokkal ajándékozott meg a király Liptó megyében. A magyar urak úgyse törték oda magukat valami nagyon.

Ez a Douch építette a likavai várat. Jó ízlése volt az olasz úrnak, s pompásan választotta ki a regényes magas sziklatömböt, amelyre a likavai vár épült, s melynek a háta mögött még magasan meredezik a Chots hegy komor orma.

Douch nem nagy hasznát vehette várának, mert nemokára meghalt örökös nélkül; de annál nagyobb hasznát vette Liptó megye, mert ez volt valamennyi várai közt a legerősebb.

Ott volt ugyan Hradek is, de annak a falait nagyon is gyengéltették, míg ellenben a rózsahegyi várkastély csak

arra való, hogy délceg várkisasszonyok sétáljanak a kertjében, s esténként kihajolva az ablakon, hallgassák a lantos mélabús kobzát . . .

Likava azonban jó menedék volt a törökök, tatárok és rablók beütései ellen. A negyedórányira fekvő Rózsahegy városkából ide futottak a népek nagy veszedelem idején.

Douch halála után a korona tulajdonába jutott a vár és a hozzá tartozó nagy uradalom. Később Albert király özvegye behítta a cseheket kiskorú fiának, Lászlónak védelmére, s ezeknek mindjárt átengedett asszonyi ésszel néhány felsőmagyarországi várat, köztük az erős Likavát.

A híres Giskra, a csehek vezére, ült be most Likavára, s onnan tőn rablóportyázásokat messze vidékekre. A likavai vár pincéiben halomra rakva álltak a lopott kincsek.

Hanem Giskra uramra is rájött a dér. Mátyás király kiverte Likaváról és mindenünnen egész pereputtyostól, s a maga címereit (a gyűrűt tartó holló) faragtatta ki a nyugoti kapu homlokzatára.

A király gyakran fordult meg Likaván. A körülfekvő erdőkben és fenyvesekben sok volt a vad, s a híres király szerette fölvenni a béke idején a vadászruhát.

Mátyás halála után természetes fiáé, a maradék nélkül kimúlt Corvin Jánosé lett a vár és uradalom, de azután megint kézről-kézre vándorolt.

I. Ferdinánd mint ellenkirály Pekry Lajosnak ajándékozta, ki most már a saját címereit és nejét, egy orosz hercegnőt, rakatta fel a belső várkapura 1534-ben. Aztán Krusith Jánosé lett, ki korán elhalt, s csinos özvegyet hagyott maga után.

Az özvegy Pálffy Katalin kezével járt a vár, ki azt Illésházy Istvánnak nyújtotta.

Azonban örökös ebből a házasságból sem született, minélfogva Illésházy István egyik rokonát, Illésházy Gáspárt fiának fogadta, s így lett Likava Gáspáré, ki megint a maga címerét vésette a kapuk fölé.

Gáspárnak két fia maradt: György és Gábor. Gábor ült be Likavára gazdának, de nemsokára adósságokba keveredett, s elzálogosította birtokát Thököly István uramnak, aki akkoriban a leggazdagabb főúrnak tartaték a Felvidéken.

Most aztán fényes világ virradt Likavára. Thököly nem kímélt semmi költséget, s igazi fejedelmi pompával ékesítette fel a várat. Kerteket csinált ott nagy költséggel. A külvárhoz egy gazdag forrást csatolt odáig nyúló, három ölnyi széles és boltozatos bástyák segélyével, mert bosszantotta, hogy vízhiányban szenvednek ott fenn a várban.

E bástyaépítésről egész regék szállongnak a környéken.

Thököly — úgy mondják — összeszedette az egész vármegyéből a tojásokat, s homok helyett tojásfehérjét használt az építésnél, s a cement készítésére nem vizet, hanem bort fordított volna.

Hanem hát én ennél okosabb embernek tartom Thököly István uramat. A tojást még nem mondom, de hogy a bort őseink is megbecsülték — arra van a történelemben elég kútforrás.

Annyi azonban bizonyosnak látszik, mert több író említi, hogy ez a forrást felvezető bástya hatvanezer rénusi forintba került, ami akkor roppant összeg volt, s ebből aztán könnyű kimagyarázni azt a közmondást, hogy Likaván vétek a borba vizet tölteni.

Még egy ura volt a várnak aztán, a híres Thököly Imre, de ettől elvette a királyi fiskus, s ma is a kincstáré a likavai uradalom.

Hát a vár?

Azt lerontatta II. Rákóczi Ferenc, ki nem szerette a várakat győzelmi útjában, nemcsak maga előtt, hanem még meghódolva sem — maga mögött.

»Minden ilyen helyen inkább szeretnék egy kenderáztatót« -- szokta mondani a fejedelem, többre becsülvén a síkon az ütközetet, mint a »szaporátlan munkát«, az ostromokat.

MI MINDEN KELL A JELÖLTNEK?

Képzeljék önök, kivel találkozom tegnap az utcán? A mi vidéki ismerősünkkel, Nádaskyval.

De hol a potroh, hol a toka? Gonoszul meg van sová-

nyodva a szegény ember, szemei dülledtek, haja szurtos, arca pedig nem látott már borbélyt vagy három bete.

— Ah ni, ön az, tisztelt barátom? Mikor jött?

— Éppen az imént szálltam le a vasútról.

— De ön egészen rosszul néz ki.

— Természetesen, a sok izgatottság.

— A külsejét is elhanyagolja. Ej, mi lelte önt, aki mindig úgy szokott kinézni, mintha Andrásy Gyulának akarna mintául szolgálni.

— Kinek öltözködjem? -- mondá fanyarul. — Nem lát engem napvilágnál senki.

— Hogy-hogy?

— Hát úgy, hogy minden huszonnégy órában kétszer tartok beszédet a néphez: virradatkor, mielőtt elszélednének a mezei munkára és estszürkületkor, miután hazaérkeznek. Nappal pedig alszom, és álmodom az éjszakák folytatását.

— Eszerint ön is föllépett?

— Természetesen. S éppen azért szaladtam be a reggeli vonattal, hogy ellásam magam a szükségességekkel.

— Nos, arra csakugyan kíváncsi vagyok, mik egy jelöltnek a szükségletei.

— Jöjjön hát velem. Végezzük együtt a teendőimet, s aztán legalább együtt ebédelhetünk, ha ráérünk.

— És melyik programmal lépett ön fel?

Az olcsóbikkal.

— Azaz kormánypárti.

Igen. Mint választó ellenzéki volnék, de mint jelölt nem győzném meg. De íme, itt a zászlókereskedés, menjünk be. Bementünk, s barátom négyszáz zászlót rendelt.

— Nem volna elég kevesebb?

— Nem, nem! A zászló fontos dolog, minden házhoz jusson. Mert ebből varrják az ablakfüggönyöket, s a szoknyákat a parasztlányoknak a választás után.

A kereskedő olyan arccal beszélt a jelölthöz, mintha tőle függne a mandátum. »Úgy megcsinálom, kérem, hogy sikeres lesz. Tollakat nem tetszik, kérem? Mert az sokat tesz! A toll tetszik a menyecskéknek. A férfiak tehát szívesen tűzik fel. S ha egyszer a kalapjukon van helebősülnek a lelkesedésbe. Ezek a kárminpirosak igen kedvesek. Sokszor tapasztaltam,

Első évfolyam

1884.

Negyedik szám

Megjelen minden vasár-
nap három óráig, tartozás a
10 szavattal kezdődik.

KLACSI ADÁS
SZEKELY ALADÁR

Budapesti, deák-utca 14. sz.

Évente háromszor 15 k.
Heti kiadás 5 k.
Heti kiadás 10 k. után 20 k.
Heti kiadás 30 k. után 30 k.

Lapunk ötödik száma október 19-dikén jelenik

A Gondúzó I. évfolyamának címlapja (1884)

A CLUB.

REGÉNYES KORRAJZ.

IRTA: MIKSZÁTH KALMÁN.

A legszörnyűbb madár: a veres kakas.

Reggelre kelve a katónyi plebánia egyik külső ablaka be volt verve, ami hallatlan eset Katónyban, ahol a nép még nem ért meg annyira, hogy érzelmének ilyen alkotmányos kifejezést adjon.

A plebánus ur meséli ugyan, hogy a temetőért kúlsói, mik ott függnek a külső és belső ablaktábla között a rostelyra alaszta, mindég megcsorrennek valahányszor éjjel halott van a faluban, hogy őt figyelmeztessék. De a kísérletekben mindekkoráig volt annyi illedelm, hogy az ablakot ki nem törték. Ugy tudták valahogy megmozgatni a kúlsókat. Aminthogy csakis egy virtus egy igazi kísérlettel.

Nem ezt nem tehette kísérlet, gondola a főtisztelőndó ur és ki is sült mindjárt, hogy jól gondolá, csak oda kellett pillantani az ablak közé s legott meglehetően látni egy kis papír köteget becsve. Biz annak egyik széle bele is mártódék a légyeszető tálkába . . .

A plebánus ur mohón nyult a papírtekeres után mely fekérdék pamuttal volt összekötözve, s sebesen felbontá:

»Hihetőleg a plebánianak hagyományoznak valamit, - motyogta mert mindég ilyesmíról gondolkozott. Ha kopogtak künn az ajtáján rendesen élénken ugrott fel: - A plebánianak hoznak valamit,» Ha a mezőről jött haza s otthon a nővére azzal fogadta, hogy ez vagy az kereste a falusiak közül, szokás szerint ezzel a kérdéssel fordult hozzá: »nem hozott a plebánianak valamit?»

A tekeres apró gyűrött papirosokból állott, olyan-félekből melyek ruhaforma lehettek előbb, aminőt a falusi asszonyok leszabnak valamely jól sikerült kacsabajról vagy pruszlikról, hogy aztán az legyen a fundamentuma minden ezután szabando ruhadarabnak. Azonban apróbb szeletekre volt metelve és a szeletek véges-végig tele írva primitív kidült bedult betűkkel.

A pap feltette a pápaszemét olvasni kezdte de csakhamar felkiáltott:

»Canis mater! Hisz ez egy gyalázatos pasquillus! Valóban az volt és így hangzott:

»Katónyiak! Istentől elragaszkodott népek, kik a Békát erőlködni adták el magokat, Erköleseitek tonkre vannak téve a bírátok egy vöröshajú gazember, notariustek egyréség makkuz! No ezt ugyan nem köszöni meg sem Nagy János bíró uram sem Micsi-

Timár István notárius uram. Hanem mind hagyján lenne, ha a kántor-tanítók nem volna valóságos gonosztevő, ki lábbal tiporja az erényt, megvalajazza a házi tuhelyeket s a helyett, hogy gyermekeiteket a jobban nevelje, metelyt lint a nép közé. . . Nezetek körül! Mi van nálatok? Pusztulás romlás. De leszen még nagyobb romlás is katónyiak! Mert ha máris egy hetre ki nem hordjátok a kántort, pereputyostól mindenestül a-hátára, bizony mondom nektek két oldalról száll rá fedeleitekre a veres kakas.»

A tisztelőndó ur elolvassan, letette a pasquillust az asztalra, megitta nyugodtan a reggeli kávéját és átuzen a kántor-tanítóért Cserkely Vincécrt.

— No frater — mondá a tanító fjedten elbaltolva — a gúnyíratot — Olvassa el ezt a barátságos manuscryptumot.

Az amin olvasni kezdte elpirult előbb, csak aztán borította el halálos sápadásig olajbarna arcát.

— Képzelm ki lehetett; — dadogta roppant zavarral.

— Akárki volt nem kell tartani tőle. Aki fenyegetőzik az nem cselekszik. Csak éppen a firma végett akartam tudatni magával is.

— Velem »is»? mondá a tanító ijedten. Eszerint másokkal is közli ez íratot a plebánus ur?

— Természetesen amice.

— Ne tegye azt kérem plebánus ur. Tönkre tesz vele. Beteg nóm apró gyermekem van. Ha a faluban elterjed a híre, hogy miattam felgyújtják a falat, ki tudja mit fognak tenni a falusiak. Hátba kihányak az utcára? Hova legyek én akkor kenyér nélkül? Ead-dezem plebánus ur, tépje szét azt a nyomorult íratot.

— Nem lehet barátom — mond a plebánus nevetve. — Teljesen lehetetlen. Tudja hogy milyen elenségem a jegyző s most im egyszer kezembe akadt ellene egy tromf s maga mégis azt kívánja, hogy ne adjam ki. De már azt a bolondot még sem tesztem amice a maga szép szeméért. »Részeges makk-tuznak» mondja a pasquill író, Hadd jojon dohbe ő kelme. Nem nem, e levelet, habár bolondságnak tartom is, föl kell olvasnom az előjáróknak . . . mert ki tudja az ördög nem alszik, hátja mégis történik valami? . . . Legalább elmondhassam akkor: salvati animami meam.»

Cserkely Vince a tanító szomorúan lesutotte fejét s aztán bizonyos megadással távozott. Arcában volt valami dacos egykedvűség amint köszönt, de emellett

hogy választásokon az győz, akinek szebb a tolla, mert a széptollú embernek előnye van, kérem alássan. . . »

Rendeltünk hát tollat is ezer darabot. Nádasky kivette a tárcáját, tele volt bankjegyekkel és üres váltópapirosokkal.

— Ahol tehetem — szólt keserű mosollyal —, ezekkel fizetek.

— Pedig majd fölveti a készpénz is.

— Az vissza nem tér többé, ha kiadom. De ezeket a váltókat, ha megleszek, reményilem beváltja a szabadelvű párt. Ni, jó hogy eszembe jutott, éppen oda kell mennem.

— A klubba?

— Igen, a végrehajtó bizottságtól buzdító leveleket viszek a kétes vagy ingadozó választókhoz.

Kocsira ültünk, s elhajtattunk a szabadelvű körbe.

Minden olyan elhagyottnak, ócskának látszik itt, pedig minden új, csak maga a szabadelvűség ócska. Újak az arcok (csupa jelöltek, kik mind kérni jöttek valamit), új a Vizsolyi arcképe a falon és új a berendezés. Az asztalokból és székek-ből kivittek egy csomót az előszobába. Úgy látszik, kevesebb tagra számítanak esztendőre.

A zöld szobából valóságos dohszag árad ki.

A kártya-asztaloknál, a dunai termekben, mindössze egy pár ember üti a tarokkot. Halkan, vontatottan társalognak. Látszik, hogy itt vannak ugyan, de az eszök a vidéken kóvályog.

Mindjárt megösmertük, hogy ezek a végrehajtó bizottság tagjai lesznek.

Nádasky beszélt velök, s csakhamar kijött derült arccal.

— Megvannak a levelek — mondá.

— Miféle levelek?

— Amelyekben ajánlanak a pártnak, mint olyan rendíthetlen hazafit, aki dísze lesz a kerületnek, s akihez kétely nem férhet.

— Hány levél az?

Hűsz!

Lehetetlen! Hiszen öt percig sem tartott.

— Mert csak aláírták. A szöveget én magam írtattam meg otthon a sógorommal.

— Hát most meg már hova megyünk?

— A postán adok fel ezer forintot, a főkortesemnek, hogy valahogy ki ne józanodjék a kerületem, míg hazaérek.

Elmentünk a postára. Onnan elhajtattunk a Nyúl utcába, ahol egy régen emeritált képviselő lakik, akinél programbeszédet lehet rendelni. Egy nagy programbeszéd harminc forint, a kisebbek tíz forintjával. Nádasky megvett ezekből egy hosszút és hét rövidet. A rövidebbeket a falvakban, a hosszút a mezővárosban fogja elmondani.

— De mármost csak készen vagyunk, reménylem.

— Hogy volnánk készen? Most még elszaladok egypár csecsebecsét venni a kerületi orvos kisasszonyainak. A Hatvani utcában néhány tajtékpipát szerzek be a derecskei nemeseknek. Minden pipa egy vótum. Azután betekintek az országos kaszinóba, ahol valami új alakban játsszák a pikétet. Megtanulom, s elviszem a kerületbeli papoknak: nekik az lesz a legkedvesebb ajándék, mert látják, hogy a haladás embere vagyok.

Mindezeket végigcsináltam vele, egészen eltikkadtunk a fáradtságtól, szomjúságtól és éhségtől.

-- Hát kell-e még valami? — kérdem gúnyolódva.

-- Hogyne kellene. Okvetlenül meg kell még keresnem Németh Albertet.

— Ugyan minek?

— Egypár adomát akarok tőle, amit a vacsorák fölött fogok elmondani.

— Engedje meg, de az ön elkészülése legalábbis túlságos...

— Oh, nem! Még hátra van a legfontosabb. Németh Alberttől visszajövet még egy revolvert is vennem kell útközben. Hisz érti ugye. . . arra az esetre, ha meg nem választanak.

CZIROK MÁTYÁS ÉS SZOMOR MISKA

Két tündöklő név ez most, tisztelt olvasóközönség! Nem kell őket lenézni azért, hogy egyik sem végződik »y« betűvel.

Czirok Mátyás és Szomor Mihály a leghíresebb két kortes a mi vármegyénkben. Anya még nem szült e téren kiválóbb szakférfiakat.

Jó barátok együtt, végtelenül szeretik egymást, de egymás iránti szeretetük is abból áll, hogy folytonos ellenségeskedésben legyenek egymással.

Egy faluban születtek, együtt növekedtek fel: imponáló daliás természetben mindkettő. Ez kell a kortesnek, hogy hasson.

S mert egymás játszótársai voltak, olyan egyformákká lettek időik múltával mindenféle tulajdonokban, mint két tojás — ha ugyan illendő, törekeny tojásokkal hasonlítani össze két ilyen kemény legényt.

Foglalkozása is egy lett mind a kettőnek: a néppel való bánásmód.

Jövedelmező hivatal ez, minden három esztendőben egyszer. Ők legalább jól tudják hasznát ennek a nyersanyagnak.

A három éven belül mellékes foglalkozásképp Czirok Mátyás uram ködmönöket varr az asszonyok számára, Szomor Miska pedig szűröket a férfiaknak. Az egyik szűcs, a másik szűrszabó.

Jó mesterember mind a kettő, csak lusták egy kicsit.

Hanem mikor azután üt a cselekvés órája (furcsa óra, hogy három évben üt egyszer), akkor talpra ugrik mind a kettő, s olyan izgékonyak lesznek, mint az eleven ezüst.

Czirok Mátyás és Szomor Miska egy kerületben szoktak manipulálni, mert ők elválhatlanok egymástól.

»Tág a világ« — gondolná más két ilyen ember. Iám az öreg Czincz két vármegyét kormányoz az Alföldön. De őket nem hántja a nagyobb szerep vágya.

Együtt maradnak az egymás gyengítésére. Mert ők érzik, hogy épp e kölcsönös gyengítés által elért mesteri egyensúlyban van az erejük.

Ha Szomor egyedül maradna, a kerület egészen kormánypárti lenne, mivelhogy Szomor is kormánypárti. De az akkor nem érne Szomornak semmit! És így lenne Czirokkal is a dolog, ha egyedül áll a terrénumon. Hogy Cziroknak becsé legyen, ahhoz Szomor kell és vice versa.

Volt már úgy is, hogy Czirok volt a kormánypárton és Szomor az ellenzéken. A kormány fogta magát, gondolt egy nagyot, és megvette Szomor uramat is: ha mind a két nagy népszónok vele van... biztos a kerület jövőre. Legalább a választáskor nem kell majd költeni semmit. De mihelyest meg

volt véve Szomor, azonnal átcsapott ellenzékinek Czirok. Mert hát ez a megélhetési taktika. A hatost sem fogadnák el pénznek, ha a sas is, meg a király képe is egy oldalra volna nyomtatva. . .

A vételáron hihetőleg megosztozott a két imposztor, s megint csak *érdekes* választás következett be.

Mert a közönségnek csak az olyan választás *érdekes*, amely a jelölteknek *kínos*.

Hogy mi adja Szomornak és Cziroknak azt a nagy hatalmat a kerületben? — fogják kérdeni önök.

Hja, ha én azt tudhatnám! Magam is utána szaladnék az ilyen tulajdonságoknak.

De úgy gondolom, az kell hozzá, hogy az ember már gyerekkorában a környék valamennyi gyerekeit földhöz verje, legénykorában a környék valamennyi szép menyecskéjét elcsábítsa, férfikorában pedig a környék valamennyi férfiát az asztal alá igya.

Tessék ezt utánok csinálni — és akkor hiszem, hogy megszerez az a tekintély, amellyel ők vájkálnak a nép bizalmában.

Czirok és Szomor egyébiránt akár van követválasztás, akár nincs, folytonos akcióban van egymás ellen.

S ez akció ébren tartja időközben is a pártokat a kerületben. S aszerint ingadoznak a kedélyek, amint vagy Szomor, vagy Czirok jut diadalra.

De vigyáznak ám, hogy ez is bizonyos tempóra menjen, mint az órainga. Hol erre hajlik, hol arra, mert hogy fölbillenve maradjon, az az üzletnek ártana!

Például a minap közösen fogadtak szekeret, amely a székvárosba szállítsa őket. Mindenik a jelölthez ment a zászlókért, egy kis »előleges költségért«.

Útközben amint vígan csevegve ülnének a szekér szénából rakott hátsó ülésén, egyszerre elkezd Szomor jajgatni.

— Mi bajod, öreg cimbora? — kérdezi Czirok részvétellel.

— A mellemben érzek valami fájást, s a vérem örülten kering az ereimben.

— Talán megcsömörlöttél?

— Nem ettem semmi olyast, hanem kezdek gyanítani valamit — hebegi elsápadva. — Oh, de az szörnyű lenne!

— Mi az? — faggatja Czirok gyöngéden.

— Nem, nem mondhatom meg.
— Nekem sem, legjobb barátodnak. Ej, Miska, Miska!
— Hát neked csak bevallom mégis — lihegő, borzalmassá vált arcát a füléhez vive. — Engem egypár hét előtt egy kutya harapott meg Otrokocson. . .

De bizony, nem hallgatta azt tovább Czirok uram, hanem leugrott villámgyorsan a veszett ember mellől, még azt sem mondva, hogy »befellegzett«. Inkább bekutyagolok gyalog, gondolá, s úgy is tett. Szomor uram pedig kedélyesen elvágta magát az ülésen, s egész a szék városig folyton nevetett, elgondolván, hogy most egypár órával megelőzi ellenfelét, hamarább viszi haza, s tűzdelteti fel a zászlókat a házakra, mint amaz.

Az eset híre hamar terjedt el, s az ellenzék sokat veszített renoméjában amiatt, hogy a képviselőjén az a csúfság történt. Mégis csak Szomor uram a furfangosabb, okosabb, azzal tartunk, atyafiai!

Hanem iszen sokáig nem hagyja a csorbát Czirok Mátyás, s lőn, hogy e napokban egy közös értekezleten, mielőtt még a komoly tanácskozásokra kerülne a sor, Czirok uram odalép Szomorhoz, s félrehúzza egy szögletbe.

— Te Miska — súgja —, csináljunk valami virtust ezeknek a parasztoknak.

— Mit?

— Hát az jött eszembe, amit az újságban olvastunk tavaszkor, hogy a királyfinak egy olyan németje van, aki a gombostűt is megtalálja, akárhová dugják el. Hát én is ilyen valamit akarnék produkálni.

— Nem bánom, Matyko, ha tudsz hozzá.

— Tud biz a kánya. Hanem ha teszem azt, arra fogadnék, hogy egy eldugott tojást megtalálok, hát megtalálnám, ha ugyanis. . .

— Az is valami, Matyko pajtás! De hadd hallom az »ugyanis«-t. is

— Ha ugyanis te a kalapod alá dugnád. Itt van a zeheri molnár, az úgyis mindenre fogad. Vagy tíz liter bor csöppen belőle.

— No, nem bánom, csináld meg, legalább lefőzzük a molnárt. Mert az is kortesnek szánta magát, most lévén a tanulói években.

Czirok kiállott ennélfogva henegegni a mediumra:

— No, molnár, fogadsz-e velem, hogy te, aki a lisztüntet olyan ügyesen tudod eltüntetni, el nem dugsz úgy egy tojást, hogy rá ne akadjak?

De már erre hogyan fogadott volna a zeheri molnár. Áll a tíz liter bor! Hiszen neki úgyis meg kell ragadni minden nyilvános szereplést. Igazi nyereség rá nézve, ha ezekhez a nagy mintákhoz dörzsölődhetik!

A fogadás iránt egyszerre érdeklődni kezdett mindenki.

Cziroknak is ki kellett mennie az udvarra, azalatt bent a tanácskozás folyt, hová rejtsék el a tojást?

— Ide tedd, az én kalapom alá! — mondá Szomor. — Itt ugyan nem keresi!

Bejött végre Czirok, s nagy szimatolózva kikeres minden ziget-zugot, a molnár és az érdeklődők feszült izgatottsága közt. Benyúl a vánkosok alá, átkutatja a korpás szakajtót, kirázza a szegre akasztott patkós csizmákat, szóval minden képzelhető helyet kipuhatól, míg végre egészen belefárad, s Szomorhoz lépve, nagy sóhajtvá felkiált:

— Vesztettem, pajtás!

S elkeseredésében, mintha már mindenről lemondana, odacsap a derék Szomor fejére — mire annak arcán, egyszerre hús sugárban, kezd folyni alá a tojás sárgája és fehérje, megfestvén általános hahota közt bajuszát, szakállát és az újdonaúj cifra kortes-dolmányt.

Így adta vissza Czirok a tromfot.

Amivel megint az ellenzék kerekedett felül a kerületben.

Ilyen itt a világ — írja levelezőnk záradékul —, élő tanúság arra, hogy nemcsak a borral, de a kedélyeskedéssel is lehet politikát csinálni.

AZ ŐRÜLT SZOLGABÍRÓ

Egy úriasan, de hanyagul öltözött ember kuncsorog egy idő óta a pártkörök kapuiban. Hol a koporsós függetlenségi körben, hol a Lloydnál, hol a Kálvin téri kietlen magányban.

Kietlen magánynak mondom azért, mert noha kevesen kártyáznak itt is, ott is most, de egy-két asztal egyebütt mégis csak teng. Gibic most természetesen nincs. Ilyen luxusra most nem telik. Hiszen akik el nem mentek, azokat egyenesen a partnerség tiszte tartotta itt, mivelhogy az olyan örökös kötelezettség, melyet felhontani nem szabad; ha négy emberből áll az asztal, egy még elmehet, mert marad három, de a harmadik nem mehet el, ha a kettő maradni akar. Nobile officium. S egy képviselőnek nem szabad inkorrektiséget elkövetni. Itt van rá az elrettentő példa: Füzesséry és Dobránszky.

Hanem a Kálvin téri körben egy asztal sincs. Ott még a végrehajtó bizottság is elszélelt korteskedni. Hát nekik nem is kell itt székelni, mint Podmaniczky- vagy Mocsáryéknak, kik reggeltől estig izzadnak véres verejtékkel, hogyan találjanak embert a felajánlt »biztos« kerületekbe, Nem akar már itt képviselő lenni senki.

A habaréki végrehajtó bizottságnak mi dolga lenne itt? Azokból ugyan nem kér saját jószántából senki. Pedig a habaréki jelölt ér legtöbbit — választói szempontból.

Hunem a hanyagul öltözött, dúlt tekintetű, kuszált hajú ember megfordult a Kálvin téren is, s ott a lépcsőzetnél leste a felmenő vagy lemenő volt és lendő képviselőket.

Néhány napja gyakoribb érintkezésem lévén reporteri minőségemnél fogva a klubokkal, feltűnt nekem a különös ember, kit egyszer itt, másszor ott pillantottam meg a szolgálával beszélgetve.

— Kicsoda ez az úr? — kérdezem tegnap a szolgától.

— Egy szerencsétlen tébolyodott — mondá részvétellel.

— Furcsa mánia tőle, hogy mindig éppen képviselői klubokban látom.

— Hm — szólt a szolga nevetve —, mert éppen képviselőiséget árul.

— Jó kelendő portéka! Mennyiért adja, így »házhoz hozva«?

— Ezer forintért kínálja.

— Annyit megér!

— Azt állítja, hogy a hóna alatt van a kerület. . .

— Kezd érdekes lenni a rögeszméje.

Tréfából szóba álltam vele, amint odatámaszkodott a kapuoszlopszatnak.

— Kit vár, uram?

-- Az emberemre várok — mondá halkán és végignézett. Miféle emberére?

— Akit a gondviselés nekem rendelt.

-- Azt hallom a körszolgától, hogy ön kerületet árul. Ónszínű arca kiderül, s élénken vágta fel fejét.

— Igen, uram. Talán tudna rá vevőt? — kérdé egész értelmesen és természetesen hangon.

— Minden bizonynal — szóltam pajkos mosollyal. — Attól függ, komoly-e a portéka?

— A legkomolyabb, uram. Biztos kerület. Itt van a hónom alatt mindenestül.

Aha. Jön már a fixa idea.

— Hogyan, a hóna alatt?

— Itt, ebben a csomagban.

Odanéztem, s valóban egy viaszkosvászonba takart csomag volt a hóna alatt, olyanforma, aminőt a képviselőségben megboldogult Steinacker Ödön szokott hordani. Talán éppen ugyanaz?

— A dolog úgy áll, uram — szólt most egyszerre —. hogy én szolgahíró voltam két év előtt, de kicsaptak, ez egészen megrendített, mert családom van, két kis gyermekem, ártatlan, kedves feleségem. . .

A szemeiből könnyek kezdtek peregni s hangja fuldoklóvá vált.

— Gyerünk innen beljebb, a bolthajtás alá, ott a kövön majd megmutatom önnek. . .

— Mit?

-- A kerületet. Igen, igen, uram, az emberek azt hiszik, hogy őriült vagyok, pedig csak egy szerencsétlen elzüllöttel van dolguk. Igaz, hogy az eszem sincs a helyén. . . Szegény családom, szegény gyermekeim. . . Na íme, itt van!

Felbontotta a köteget, melyben mintegy húsz-harminc aktacsomó volt.

— Nézze ezeket. . .

— Látom, pörös akták!

— De milyen akták — mondá súgva, száját egészen fülembé

hozva —, ezek mind sikkasztási akták a kerületünkben lakó községi jegyzők és bírák ellen. Hatalomban voltak ezek az emberek mind, összegyűjtöttem ellenök a bizonyítékokat, de nem bántottam őket. Akinek ezek az akták a kezében vannak, az úr. A jegyzők, bírák mind ludasok, s viszik a népet annak, akié az akta. Ezekkel vezettem őket. Kincs ez, kincs. Én odaadom ezer forintért. A kisebbik gyermekemnek torokgyíkja van. Odaadom igenis. Mert tetszik tudni, ha én ezeket az aktákat felhasználom, ma nem érnének semmit, de így sokat megérnek. Tizenkét jegyző, kilenc bíró. . . mind bűnös. . . Egy kis vagyontát gyűjtöttem bennük a családomnak. Csak adna az isten egy jó vevőt.

Bizonyos álmélkodással hagytam ott az állítólagos volt szolgabíró a kövön szétrakott irataival, s még maig is azon gondolkozom, hogy hátha mégsem örült ember az.

Ma megint szétnéztem mind a három klubban. Seholsem találtam elzüllött emberemet.

Úgy látszik, vásárt csinált, hát tán mégse bolond. Ámbátor, ha bolond is, lehetetlen, hogy egy másik bolondra akkor is ne akadjon — ezekben a veszett időkben.

A portékán alkalmasint túlادott.

Csak azt szeretném tudni, hogy ugyan ki vette meg?

A KÖNYVEKRŐL

BEVEZETÉS

Szegeden ösmertem egy urat, aki minden nyáron bejár egy darabot a világból, s tömérdek úti kalandot hozott haza télire.

Kermely Istvánnak hítták a »nagy utazó«-t, de neve aligha kerül valamikor a híres Kiszeláké mellé. Minden nyár elején, mikor a békabrékegés megkezdődött a tápéi sásokban, fellármázta a várost, hogy ő most az Indiákra a Misszissipihez vagy nem tudom hova utazik; elbúcsúzott a rokonoktól, barátoktól érzékenyen nagy könnyhullatások között, s úgy indult el a szatymazi szőlőjébe. A szolgája, egy taliga útikönyvet és kalauzt szállított utána. Így ment el a derék ember, s haza

sem jött egész az utolsó lapig. Tudniillik, még egészen keresztül nem tanulmányozta a könyveit a szatymazi nádfedeles viskójában. Akkor aztán visszatért többnyire ősz végén, elfáradva és mégis megpihenve, benyomásokkal gazdagon. Mikorra ötödször elbeszélte tapasztalatait, ő maga is szentül hitte utazását. Ezer csoda, hogy semmi baja nem történt azokon a gonosz spanyol országutakon.

Végre azonban, úgy akarta a sors, éppen egy ilyen szatymazi veszteglés alatt ütötte meg a szél szegény Kermely Istvánt, s most bizonyosan a másvilágon is azt hiszi magáról, hogy Madagaszkár szigetén halt meg — mert éppen arról olvasott utoljára.

Kényelmes, olcsó utazási rendszer ez, s ha nem ajánlom utánzásra, az csak azért van, mert könyvek kellene hozzá, amit pedig venni a magyar embernek nem természete. De különben is sokkal okosabb, ha az ember helyett valami barátja vagy ismerőse utazik, s az tapasztal *neki* külső országokban egyet-mást.

Nekem legalább így szokta átadni a könyvkiadóm évenként az összes élményeit. Engedje meg az olvasó, hogy azokat (mert az enyéme) úgy beszéljem el, mintha nem én volnék én, hanem (amihez egyébiránt semmi kedvem) mintha én volnék az én könyvkiadóm.

I. HÁT MÉG A KIRÁLY IS?

Tehát először is megérkeztem Bécsbe, s ott a híres ballplatzi palota felé vettem utamat, hogy meglátogassam egyik írómat, aki a király udvarában nagy ember, de az én boltomban a kisebbek közül való. Mert hisz a könyvét, melyet tavaly írt, alig vették meg négyszázan.

A könyvkiadója előtt mindenki, még egy miniszter is csak »szerző«. Megörült amint meglátott, s nyújasan ültetett le egy székre, melyről egy csomó iratot takarított el előbb. Köröskörül az asztalokon, állványokon mindenütt státusztitkok hevertek.

— Hát hogy fogy a könyv? — kérdé némileg fátyolozott hangon. (Mert minden szerző elfogult, mint a szerelmes, mikor könyve fölül kérdezősködik.)

— Elfogyott egészen — mondtam.
— Lehetetlen az — felelte elpirulva. — Hogyan történhetett?

— Úgy, hogy a magazin alatt, ahol a könyveket tartom, fölszakadt a csatorna, s az összes példányok elrothadtak!

— Persze — szólt lehangoltan. — S ezt annál inkább sajnálom, mert nekem sincs a munkámból egyetlen kötet sem.

Pedig én elküldtem a kikötött szerzői példányokat.

— Igen megkaptam, de szét kellett ajándékozni, utoljára nem maradt csak egy.

— S ezt is odaadta?

— Éppen ez a baj.

— Hja, az utolsó példányt nem volna szabad kiadni a kézből.

Az író örömsugárzó büszke arccal vágott közbe:

— Attól függ kinek. Maga a király őfelsége kérette Mondel által, hogy el szeretné olvasni.

— Ah! — szóltam kimondhatatlanul elszomorodva. — Tehát még ő is. . . még a király is nem veszi a könyveket, de *kölcsönkéri*. . .

— Igen, igen — felelt erre ő mosolyogva. -- A mi királyunk *egészen magyar ember!*

II. JÓKAI A KÜLFÖLDÖN

Bécsből Lipszbe utaztam, s ott egy német kiadó-kollégámat látogattam meg, akivel Jókai könyvei felől beszélgettünk.

— Jókait itt nagyon szeretik — mondtá. — Rengeteg pénzt visz ő ki tőlünk a könyveiért.

— Dehogy visz, dehogy. Éppen az ellenkezőn bosszankodom. Jókai majdnem ingyen engedi át a könyveit, lelketlen ügynökök elkérik tőle a fordítási jogot, s ők, igaz, néha nagy összegekhez jutnak e révén, de maga Jókai vajmi keveset lát az önök márkáiból.

— Minek engedi át az ügynököknek?

-- Nincs hozzá elég ereje, hogy ő valakitől valamit megtagadjon.

— Pedig kár. Elmondom önnek, hogy jártam én egyszer egy Jókai-féle regénnyel, az »Egy asszonyi hajsza«-lal.

— Nos?

— Megvettem egy ügynöktől rá a jogot néhány száz márkáért. Jókai sajátkezü engedélye volt nála. Kinyomattam négyezer példányban, és szétküldtem Németország-szerte. Néhány napra rá egy tescheni kiadó visszaküldi a könyvemet, hogy van önkei *ugyaneből* a regényből egy sokkal olcsóbb kiadása (pláne már a harmadik kiadás). Ő egy másik ügynöktől szerezte meg már évek előtt a kiadási jogot. No, megjártam — gondolám —, a könyv a nyakamon marad, s mintegy másfélezer forint költség. De már ezt nem hagyom annyiban, bepörlöm Jókait, amiért megkárosított. . . Hanem szerencsére sok dolgom volt akkoriban, s nem értem rá levelet írni Jókainak. Így múlt el vagy három hét, midőn egy napon eszembe jut, s parancsolom az üzletvezetőnek, írja meg azonnal a kártérítést követelő levelet.

— Miféle ügyben? — kérdé az csodálkozva.

— Ej, hát az »Egy asszonyi hajsza!« dolgában.

— Minek?

— Ön egy értelmetlen férfiú, Fridrik úr. Nem látja ön be, hogy ezzel a könyvvel milyen szerencsétlenül jártunk. Befűt-hetünk az összes példányokkal.

— Az bajos lenne, uram — felelte Fridrik úr —, mert még a múlt héten az *összes példányok elfogytak*.

Ilyen népszerű ember az önök Jókaija minálunk!

HOGY LETTEM ÉN MEG?

(Egy képviselő előadása után)

Ki hogy bukott meg? Ezt a témát variálják panaszosan az elesett jelöltek. Hja, ahány bukás, annyi történet! Ki győzné azt mind összeszámítani? Ahány fazék, annyiféleképpen törik szét! Egyiknek a füle szakad le, másiknak a feneké horpad be. Cserép lesz valamennyiből. (Azazhogy a kormány-párti fazekakat esetleg még össze is drótozhatják.)

Néhány bukási esetet magam is tudok: néhányat már meg is írtam.

Az egyik jelölt azért bukott el, mert pénze nem volt, a másíknak volt, de nem költötte elég bőven. A harmadik jelölttel az a *véletlen* történt, hogy amikor a legerősebb községére került volna a szavazás, akkor abban a községben kiűtött a tűz, s az emberek mind szétszaladtak oltani.

Egy úriembert az buktatott meg, hogy a zsidókat nem szidta. Hanem hát logika nincs ilyenkor. Mert egy másíknak meg (foglalkozására nézve budapesti prókátor) éppen az lón halála, hogy a zsidók ellen eresztette ki az elokvencia ostorát mondván:

— Minden pénz ónáluk van. És miképp szerzik? Dolgoznak talán! Dehogy! A néptől rabolják könnyedén. Nézzék meg a kezeiket, nem kérgesednek meg azok a munkában, mint a kendteké. . .

Mire fölfelelt az egyik tekintélyes parasztember gúnyosan:

— Helyes a beszéd. De úgy nézem, hogy *a tekintetes úr keze is nagyon fehér ám.*

És ezzel el volt vetve a jelölt sorsa fölött a kocka, s egyszerűsra rá volt mutatva önkéntelenül, hogy a jól öltözött antiszemita plánta, hova eresztí majd egykor a mellékajtásait. . .

Egy, nem tudom már hanyadik jelölt, meg azért lón vesztes, mert mikor a programbeszédjét ment tartani, a segítségére utazott hazafit, amint éjjel a kerülethe érkeztek, alig hogy lefeküdnének, egy sürgöny arra szólította, hogy rögtön térjen vissza, mert a felesége haldoklik, minélfogva az sietve összecsomagolt, s elhamarkodásában begyömöszölte bőröndjébe a jelölt cipőit is.

A jelölt felébredt reggel, hogy a választók elé menjen, de a cipőit nem találta. A küldöttség érte jött, de mit volt tennie, csak nem mehetett közibök *mezítláb?*

A faluban lakott ugyan egy csizmadia, de az baloldali volt, és semmi áron nem akart rajta segíteni.

De folytathatnám akár két óra hosszat is a tarkábbnál tarkább történeteket, miért bukott meg Károlyi Tibor, vagy még sokkal fantasztikusabb a Suszterics Ignác esete.

(Csakhogy erre már azt mondhatnák a lányos apák: *Loquamur latine.*)

De miért időzném a sötét képeknél, hiszen az különben

is könnyen megesik az emberen, hogy megbukik -- sokkal hasznosabb lesz az utónemzedéknek, ha ellentétül inkább azt beszélem el, miképp lettem meg képviselővé.

Őszinte ember vagyok, és nem szeretek nagyolni. Körülbelül nincs is más jogcímem a képviselőségre, mint ez. No, meg az, hogy diplomám nincs, s most már minden hitvány hivatalhoz diploma kell. Természetes, hogy olyan pályára kell húzódnom, ahova nem kell diploma.

Hát felmentem a függetlenségi párti végrehajtó bizottsághoz, amelynek egyik nagybátyám is tagja.

Ott ültek negyven-ötven egy zöld asztalnál, elöttük számtalan levél és távirat feküdt.

Nagybátyám igen csodálkozott, mikor meglátott, s nem igen nyájasan kérdé:

— No, mit akarsz, gyerek?

— Egy kerületet! -- mondtam.

— Micsoda? Te kerületet akarsz?

S arca egyszerre zordon kifejezést öltött fel.

Hát megholondultál?

— No, hát csak azt gondoltam, hogy úgyis semmi dolgom a nyáron át, hát föllépek valahol.

— Föllépsz? Hm! Ez már más. Te csak föl akarsz lépni?

S mennyei derfi ömlött el arcán. A végrehajtó bizottság tagjai mind felugráltak, s nyájasan szorongatták a kezeimet. Nagybátyám két székét is rántott alá udvariasan.

— Okosan teszed, édes öcsém. No, ülj le, fiacskám. Itt van ni, Madarász Józsi bácsi előtt ez a nagy mappa. Ahol azok a kékceruzás kereszttek vannak, az mind szabad föld. Válassz magadnak ebből a nagy Magyarországból tetszésed szerint. De azt előre megmondom, hogy csak a kereszt helyeket választhatod. Ahol a kék zérus van, azok a könnyű kerületek az érdemesek számára. Azok a mieink. Richtig, mennyi pénzed van, kedves öcsém?

— Pénzem? -- kérdém csodálkozva. -- Egy fia sincs. Hiszen éppen azért akarok képviselő lenni, hogy pénzem legyen.

— Oh, te oktondi! Hát mit rabolod az időnket? Ha pénzt akarsz, te bolond, akkor eredj most választónak, ne jelöltnek.

— Hiszen ha volna választójogom!

— Mit, és te mégis ide mersz jönni? Takarodsz innét mindjárt!

S most már csakugyan dühbe jött a nagybátyám.

— De kedves Gyuri bácsi, hiszen én csak azt akartam, hogy a nevem egy kicsit forgalomba jöjjön.

— Vagy úgy? No, hát azt megtehetjük. Van egy pár olyan mamcluk-kerület, hogy Kossuth se kapna benne harminc voksot. Hát oda betehetek, hogy a mi népünknek is legyen kire szavazni, ha éppen örömük telik benne. Hanem most már pusztulj íziben. . .

Eltávoztam, leverten sóhajtozva a grádicsokon, »isteneim, hogy mégis minden pálya nagyon nehéz«.

Negyed napra, amint kimegyek reggelizni a »Fiume«-ba, olvasom a »Nemzet«-ben, hogy nagybátyám kibukott a kerületéből. Egy kormánypárti győzte le háromszáz szavazattal.

Hallatlan ez! Egy rokon eleste mindig megdöbbeníti az embert.

Úgy kell neki, gondoltam az első percben. Szívtelenül bánt velem!

De később sajnálni kezdtem: hiszen saját magán sem bírt segíteni, hát mit várhattam volna tőle én? Hej, nehéz dolog a parlamentbe jutni, nehéz dolog!

Eh, még jobb, hogy nem léptettek föl. Legalább nem kellett beszédet tartani és csavarogni ide-oda.

Másnap megint a »Fiume«-ba mentem reggelizni, ami nagyon természetes, mert ott kontóra adnak. Igaz, hogy a fizetőpincér már egy idő óta nagyon görbe szemekkel nézeget rám.

Hanem ma csodálatos előzékenységgel fogadott. Elémbe jött az ajtónál, s arca merő mosoly volt.

— Jó reggelt, nagyságos uram. Mint szolgált az éjjeli nyugalom nagyságodnak?

— Ne vicceljen, Kázmér. Hiszen tudhatja, hogy reggel mentem innen haza.

— Tessék besétálni kérem az extra szobába. Egy úr várja ott a képviselő urat.

— Kit? Kit? Engem?

— Igenis, a képviselő urat egy öregúr.

— De hát hogy mer maga szemtelenkedni, Kázmér?

— Mivel, kérem alássan?

— Hogy képviselőnek csúfol engem.

— Hiszen benne van a lapokban.

— Hol? — mondám nevetve, mialatt Kázmér elem tőlt a az összes napilapokat, ahol kövér betűkkel állott, hogy a kutymánci kerületben hatszáznyolcvannégy többséggel levertem a kormánypárti jelölteket (a kormányparttól nyert kerület). Az ellenzéki jelölt hallatlan vesztegetésekkel jutott ehhez a többséghez.

Azt hittem, álmodom, megdörzsöltem szemeimet, igaz volt. Öröm-reszketve néztem meg minden lapot; mindenütt ott volt a távirat.

Tehát csakugyan törvényhozó vagyok.

Kevélyen nyitottam be, a szolgák hajlongását észre sem véve, a különszobába.

Nagybátyám ült ott, s éppen egy anisettet szüröcsölgetett. Talán attól volt az ábrázata olyan keserű?

— No jó, hogy jössz, te kölyök — kiáltá felém dühösen. — Hát hallott már valaki ilyen bolond szerencsét? A kutymánci választók ránk írnak, hogy adjunk nekik valami ellenjelöltet a *forma végett*. Értelek, gazemberek, gondolám, meg akarjátok tartani a formát, mert azt hiszitek, hogy az ellenjelölt lesz, több pálinkát kaptok az igazi jelölttől. Megírtam egy levélben, hogy léptessenek fel hát téged, s íme föl léptettek, s meglettél. Hát nem a bolondulásig neveltető ez? Én pedig megbuktam. . .

— Fogadja részvétemet, bácsi.

— Csukd be a szádat, és nyisd ki a füledet. Mert most már emberré akarlak tenni. Képviselő vagy, de nem fogsz az maradni, mert nem voltál választó. Azért hát szaladj át a kormánypártra, nyilatkozz azonnal a lapokban, hogy te szabadelvű párti vagy. Akkor megmaradsz. S a nagybátyádnak is hasznot és szívességet teszel.

— Hogy-hogy?

— Mert három év múlva keresve se találnék ostobább mamelukot náladnál, akit könnyebben megbuktathassak.

Így történt a dolog szóról szóra. Tessék kérem, szerkesztő úr, becses lapjában kinyilvánítani, hogy én a szabadelvű párt híve vagyok, s hogy tekintve a politikai konstellációkat, az a rendületlen meggyőződés, hogy édes hazánk csak a Tisza

Kálmán erélyes vezénylete alatt emelkedhetik azon színvonalra, mely az európai kultúrállamok közt megilleti.

Ha lehet, tessék kérem, hogy szembetűnő legyen, »cicero«-val szedetni.

NINCS TÖBBÉ »EGYHANGÚSÁG«

Azaz dehogy nincs — már maga az is kezd egyhangú lenni, hogy lapok, emberek, hat hét óta nem írnak, nem beszélnek egyébről, mint a választásokról.

Én ezennel ünnepeles ígéretet teszek, hogy ez a legutolsó.

Eluntuk a zajt. Pedig eddig rendén volt; mert még a zajnál is bosszantóbb a mély csönd.

Tessék megpróbálni egy olyan kerületben lakni, ahol egyhangú választás van kilátásban. Tudni, hogy habzik a tenger, pezsg az élet, hogy zsvaj, nyüzsgés van mindenütt az országban, s csak egyetlen ponton sima, gyűretlen a víz felszíne.

Jelöltek járnak-kelnek, majd itt, majd ott bukkan fel egy új pretendens. Magasan száll a lelkek ára. Őt pecsétés levelek szaladoznak keresztül-kasul a postákon örült egymásutánban. Cigánybandákat jönnek megfogadni vidám kortesek ötödik-hatodik vármegyéből. Felvillanyozó hírek kergetik egymást, izgató események történnek egyre-másra s valamennyi — másutt. A korcsmárosok borait megveszik a szomszéd kerületbeli korcsmárosok, s szomorú nyikorgással szállítják a szekerek a súlyos, rozsdás abroncsú hordókat.

De már ezt mégis lehetetlen megszívlelni. Igaz, hogy a választóközönség fejei kimondták: ellenjelöltet ebben a kerületben nem illendő dolog állítani, mert becsületesebb embert a volt képviselőnél úgysem kaphatnának.

De hát minek olyan nagyon becsületes? Kívánja ezt valaki?

Abból, hogy becsületes, meg nem él a kortes és nem lakik jól a nép.

Lőn hát, hogy a múlt választások kortesei összefertek, s elhatározták, hogy jó volna egy ellenjelölt, ha csak akkora is mint a kisujjam.

Bógáti Nagy István azt mondta:

— Keríteni köll egyet, ha magától nem támad.

Csiszlik Ferenc, a sánta molnár helyeslőleg bólintott erre a fejével.

— Mégpedig antiszemita ember kellene.

— Mi is az antiszemita, Ferkó sógor? — kérdezte a temp-lombíró. — Mert mindig hallom emlegetni.

— Hát az olyan ember sógor, *aki a zsidóra dühösebb — mint köllene*. Azt nevezik antiszemitának.

S ezzel Csiszlik Ferenc uram ötvenszer jobban megmagyarázta az antiszemitizmust, mint valamennyi lapnak a nagy-képű vezércikke.

Dictum-factum, a kortesek jól meghányták-vetették a dolgot, s elindultak a környéken követjelöltet keresni.

Csak Rezes István, a kovács ellenkezett még útközben is.

— Nem ér az semmit atyafiak. Hiszen mindnyájan az eddigi követet akarjuk.

— Hát persze, hogy akarjuk. De ennek mégis úgy kell lenni. Ejnye, de keményre van a kend esze kalapálva, kovács uram.

— Aztán lássák, tehetünk mi akármit, mégiscsak a volt követ lesz meg.

— No persze, hogy ő lesz meg — de meg kell adni annak is a módját. Mert ami tisztesség, dukál. Az szent házassághoz is két személy kívántatik igaz-e, hát a követválasztáshoz is két személy kell. Mert szeretném tudni, hogy válasszon valaki egy ember közül? Aztán van ennek még másik oldala is. . .

A kortesek betértek majd minden kastélyba útközben, de bizony mégsem akadt ember: mindenki azt mondta, abszurdum az eddigi jelölt ellen föllépni, népszerűséggel és pénzzel is jobban győzi, mint más.

Csiszlik Ferenc volt a kortesek feje, keserűen megvakarta fejét, de azért csüggedetlenül mondá:

— És mégsem térhetünk vissza jelölt nélkül. Török vagy szakad, találunk kell.

S most már beszálltak az udvarházak lakóihoz. Tömérdek bocskoros nemes lakta a kerületet labodával, gyommal fölvert kúriákban, hol csak egy fűből magasabbra, kövérebbre nőtt dudorodás mutatja, hogy valaha keréknyom volt. De

mikor volt az! Most már gyalog járnak ki s be a kúriák gazdái!

S mégsem akadt köztük ellenjelölt!

— Hát mármost mit csináljak? — vakarta a fejét Kócsy Gábor.

— Mit-e? — kiáltott fel egy fényes ötlettől felvillanyozva Csiszlik Ferenc. — Fogadjunk jelöltet pénzért. Ezer forintért kapunk egyet.

— De hát miből fizetjük ki őkemét?

— Hát abból a pénzből, amit az otthoni jelölt ad őellene.

— Hüm! Ez az igaz. Arany a kend esze, Csiszlik uram!

Meg is kezdték rögtön az alkudozásokat a kurtanemesekkel. Kikeresték maguknak a legszebb szavút, a legokosabb fejűt, a legtermetesebbet, egyszóval, aki a legjobban imponáljon a népnek, s megkötötték vele a kontraktust, hogy a tekintetes úr amiért föllép, dikciózik, bejárja a kerületet, kap a testi fáradságáért ezer forintot, ha pediglen valami sérülés történnék rajta, sebjét ötven forintjával számítva lészen kárpótlandó.

Így lett a mi kerületünkben *nem egyhangú* választás.

A kortesek végiglakomáztak három hetet, s játszva fizették ki a fogadott jelölt kialakított díját abból a tekintélyes összegből, amit az igazi jelölt megeresztett.

Hát bizony ilyen bolond dolgok is estek a mostani választáson.

Hogy hol s ki ellen?

Meglehet, kitalálják. Én nem írom ki. Pedig nem vagyok megfogadva, hogy ki ne írjam.

ÜGYVÉD-SEGÉD KOROMBÓL

Igen, igen, valamikor én is okos embernek készültem.

A prókátorság képezte törekvésemnek célját.

Apám mindig azt mondogatta nekem.

— Pompás egy mesterség! Az ember hazudik egy keveset, és kap érte sok pénzt.

Bárcsak hallgattam volna apámra, most nem kellene

újságírónak lennem, ahol az ember, öszerinte éppen megfordítva, sokat hazudik, s kevés pénzt kap érte.

Hanem amit most elmondok, az szóról szóra igaz. Beláthatja különben is mindenki, mert hisz fegyelmi vétség. Ha az ember komponál valamit, hát nem ilyet komponál magáról.

Egy öreg ügyvédhez adtak be adjunktusnak. Még a régi prókátorok fajából származott, furfangos és nagy rabulista volt. Minden pörre azt mondta, meg lehet nyerni, s a klienseket hatalmasan tudta szóval tartani.

— Fölviszem még a királyig is. Megérzi ezt a pört még Bécs városa is.

Persze hogy az ilyesmi roppant gyönyörködtette a feleket, sőt még magamat is, ki édesdeden hallgattam az öreg hebe-hurgyaságait. Különben nem volt rossz ember, s én tulajdonképpen csak azért haragudtam rá, mert váltig lebeszél, ne kínozzameszemet az aktákkal. Menjek el úrnak a vármegyéhez.

Csakhogy én egészen oda voltam nőve az ő füstös, poros kancelláriájához, de nem az akták, hanem a többi adjunktus pajtások és érdekes vizavink miatt.

Az átellenes ház ablakában naphosszat egy szép barna leány volt látható íróasztalom mellől, amint szép fejét fölvetette vagy lehajtá a könyv fölé. Az öreg, gazdag Todorovics Istvánnak volt a leánya. Az apja ügyeit mi vittük. Tömérdék követelése volt mindenfelé.

Ez volt az én mágnesem akkoriban, s beszélhette nekem a principális akár órahosszáig:

— Hagyj fel ezzel a pályával, öcsém. Mert lusta, feledékeny ember vagy. A lustaság, feledékenység nagy hiba akármi pályán, de itt még rosszabbra vezet. A lusta, feledékeny és pontatlan ember, mi közöttünk tisztességes sem lehet.

— De már azt nem hiszem el, kedves bátyám. S azért is megmutatom.

— No, majd meggyőződöl róla.

Egy napon azt a hímen-hírt hozta a helyi lap, hogy Todorovics Borcsa kisasszony ma váltott jegyet Danay Ferenc nagykereskedővel.

Tisztán emlékszem, hogy a principális éppen ez nap utazott el fürdőre, aminek máskor mindig örülni szoktam. Most pláne engem tett meg helyettesének az adjunktusok között

s mégis levert, szomorú lettem egyszerre. Pedig hiszen nem volt eyebelem, csak vizavim. Sohasem beszéltem vele. Nem fakó ügyvédbojtár kellett annak, vidám, hetyke katonatisztek és uracsok rajongták körül. . . S íme, mégis egy prózai kereskedőhöz megy férjhez! Hát nem borzasztó dolog ez! Oh, csak közbejönne még valami!

Hát persze, hogy közbe is jött.

Néhány nap múlva az apa nyitott be az irodánkba, dúlt arccal, izgatottan.

— Hol van az ügyvéd?

— A főnök úr fürdőre utazott.

— Ki helyettesíti?

— Én — szóltam kevélyen.

— Ön? Tehát mondja meg nekem az úr, de tüstént, mi kell ahhoz, hogy az apa a gyermekét kitagadja? Milyen lépések kívántatnak? Azt akarom ugyanis, hogy egy bizonyos személy adósságot ne csinálhasson, és ha mégis csinál, fizetnem ne kellessen.

— Igen egyszerű dolog — feleltem. — Az ember olyan értelemben nyilatkozik a hivatalos lapban, a »Budapesti Közlöny«-ben.

— Mibe kerül? — rivallt rám kurtán.

— Az ügyvédi díjjal együtt körülbelül húsz forint — dadogtam majdnem ijedten.

— Itt van a pénz — s lecsapta nyers modorban az asztalra. — Csinálja ön meg a szükségeseket nevemben, de haladóktalanul.

— Igenis kérem, de ki ellen?

— Ej, hát nem tudja? — Todorovics Borbála ellen.

Elsápadtam, mert még valóban nem tudtam semmit. Hanem egy félóra múlva aztán meghozta a szakácsné a hírt a piacról, hogy a kisasszony megszökött az éjjel egy hadnaggyal, útközben meg is esküdtek volna egy faluban, revolverrel kényszerítve a papot az áldásra.

Ezt a hírt, mely az egész várost gyorsan föllármázta, még jobban megerősítette másnap egy főnökömhöz érkezett levél, melyet távollétében én voltam jogosítva feltörni.

Borbála írta a levelet, kéri a principálisomat, hogy mint a család jó barátja, vesse magát közbe, és eszközöljön bocsá-

natot részére, s mindenekelőtt küldjön számára kétszáz forintot azonnal Bécsbe, mert Bécs felé vannak útban *férjével*. (Hm, tehát megesküdtek útközben?) Hogy igen-igen boldogok, de a pénz szörnyen sürgős, nélkülözhetetlen, mert nagy zavarban vannak stb.

A levelet átvittem rögtön a szüleihez, s közöltem velök, megkérdezve, mitévő legyenek?

— Nekem nem lányom többé — kiáltá vadul az öreg Todorovics. — Ha éhen látnám haldokolni, akkor sem adnék neki egy krajcárt.

— Fölrúgnám a nyomorultat — sipított közbe Todorovicsné asszonyom. — Egy szót se többé. Csapja ön ezt a hitvány irkafirkát a szemetes kosárba!

Mit tehettem egyebet, mint visszamenni, és sajnálkozni otthon, keresetszerkesztés közben, a szép szökevény sorsán.

De nem sokáig sajnálkozhattam. Egy óra múlva, halk kopogás neszére kellett megfordulnom, a félig nyitott ajtóban Todorovicsné állt, s titokzatosan intett kezével, hogy jöjjen ki. A többi segítők, akik szanaszét körmöglettek az asztaloknál, észre sem vették.

— Itt van ez a két százas — suttogá az asszonyság odakünn —, küldje el annak a leánynak, de írja meg, hogy ezt az apja tudtán kívül küldöm, és hogy az szörnyen haragszik, soha ki nem engesztelheti többé. De lelkem öcsécském, ne szóljon ám erről az uramnak egy szót sem.

Alighogy hozzálátok a levélíráshoz, újra megnyílik az ajtó, s elém toppan zordonan maga az öreg Todorovics. No, lesz itt mindjárt cifra szcéna! Ez bizonyosan megtudta, hogy mit kerestett itt a neje.

— Mi tetszik kérem?

Kinyitotta tárcáját, s odavetett két mosolygós százast az asztalomra, olyan mérgesen, hogy a szél nyomban levitte az asztal alá; onnan kellett előkeresnem.

— Itt van ez a pénz — szóló csendesen, majdnem szomorúan —, küldje el. Hiszen tudja hova. Meg ne mondja a feleségemnek. Mert az kikaparná a szememet, ha tudná. De igaz van! Ilyet tenni, ilyet tenni. . .

S a saját szavaitól újra felbőszült, tüzes karikákat hánytak szemei:

— Írja meg neki, de írja meg, hogy az anyja engesztelhetetlen, s hogy kitagadtuk mindemből.

Ökleit fölemelte, s fenyegető hangon folytatta:

— Embert kell ölnöm. Vért szomjúhozom. Csak volna valaki, akit megegyek. Igaz, elégezte ön, amivel megbíztam? El van már expedálva, mi?

— Igenis el van már intézve, elküldtem a hivatalos lapba.

Nem mertem neki nemet mondani, pedig még eddig semmit sem csináltam; ott hevert a pénz a fiókban. Tegnap egy kicsit soká mulattunk a korcsmában, s nem volt kedvem este dolgozni. De hát baj is az! Hiszen a nyomdában is késhetne egy-két napig.

Megelégedettebben, csendesebben látszott távozni, de estefelé, mire postára adtam az egy névre szóló két pénzes levelet, megint előjött, lehorgasztott fővel, megtörve.

— Ismét alkalmatlankodom önnek. De lássa, úgy bánt valami. . . nagyon bánt. Tudja mit kérdezek, kedves öcsém?

— Tessék!

— Nem lehetne-e azt az írást valahogy visszavenni?

— Milyen írást?

— Amit elküldött.

— Igen, igen, amit elküldtem. Tudom már, a kitagadást.

— Azt, azt — suttogá. — Nem sajnálom a költségeket. Elhamarkodtam, mérges voltam. Hát lehetne-e valamiképp visszavonni?

(Gondolom, hogy lehetne, mikor még el sem küldtem. De miképp valljam be neki most már?)

— Talán még lehetséges — feleltem fojtott hangon.

— Tegye meg, kérem, azt a szívességet. Örökké hálás leszek. Számítsa fel, mibe kerül.

— Oh, kérem, csekélység. A sürgöny, lovas ember, aki a távirda-állomásig viszi, s több efféle.

— Csak számítsa fel, de bő krétával ám, mert nem akarom a pénzt kímélni. . . nem, nem. Csak el ne késsünk — kiáltott föl aggályosan. — Mit gondol kérem?

— Nem hiszem. . . nem képzelem — hadartam zavartan, de azért nolens-volens, le kellett ülnöm az asztalhoz, s megcsinálni az expensnotát, komoly, gondolkodó, becsületes arccal.

. . . Mert hát ilyen a szüle és ilyen a prókátor.

AZ INGYEN CSOKOR

(Érzékeny színházi történet)

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Megírom Önnek, milyen szerencsétlenül jártam a rendőrökkel!

Oh, Mihasznák, átkozott Mihasznák! Izzadtan a nagy melegből, és vörösen a szégyentől írom ezeket a sorokat.

Én becsületes, tisztességes állampolgár vagyok, szerkesztő úr, és föl nem venném ezt a fölsülést ezer forintért. Pedig nincs pénzem, szerkesztő úr.

Mert hisz ha volna, nem járnék akkor ingyenjeggyel a budai színpadra. De nagy okom van rá, mert éjjel-nappal nincs nyugtom, mióta a szép szösze Marit megösmertem.

Tetszett már látni a Marit, aki a karban játszik?

Ugye nem? Mert hát minden ember Réthy Laurát nézi: a kis fejlődő Blahánét.

Hiszen persze hogy Réthy Laura a legszebb, legtehetségesebb, de ha nekem mégis a Mari tetszik jobban. Pedig a Mari ostoba egy kicsit. De éppen az a kedves ostobasága imponál nekem.

Körülbelül egy hónapja udvarlok neki; s megvallom meglehetősen benne vagyok a gráciájában. Úgy tetszik, nincs is kívülem más. Ez pedig nagy dolog, igen nagy dolog egy kezdőnél. Mert a színészi pálya egy megfordított élet — tízen, húszon kezdi, s egyen végzi...

Tegnap, ahogy az előadásra megyek (mert mindig megyek, valahányszor a színlapon jelezve van »asszonyok, lányok, falusi népség«), az est szürkületben beleütöm a fejemet a szűk utcában, amerre haladtam, egy kinyitott ablak zsalugáterjébe. Újdonatújon kivasalt cilinderem behorpadt.

— Sapristi — szóltam. — Micsoda rend ez? — S mintegy ösztönszerűleg a nyitott földszinti ablakon át a szobába süvítém be szemrehányásomat.

Azonban egyszerre mintegy megállított mérgelődésemben egy fölséges virágcsokor csupa kaméliákból, mely az ablakban pompázott, egy közönséges cserépvirágtartóba téve.

— Oh, mily szép virág! — sóhajték, miközben szemem

bejárta a szegényes szobát. — Hogy illik ide e pompás bokréta? Volt ez tán harminc forint is!

A szobában nem volt senki, minélfogva egész kényelemmel nézegethettem a csodaszép csokrot.

— Bárcsak én adhatnék egyszer ilyet az én Marimnak!

Az utcaszögletnél egy rendőr állt, és rettenetesen köhögött, fuldoklási szünetek közben a köhögéstől vérvörössé vált szemeivel gyanakodólag tekintte rám.

— Hüüm! Ugye szép virág? — szólt, amint aztán elmentem mellette.

— Magának is tetszik? — kérdeztem inkább meglepetve, mint bosszankodva a kérdésem.

— Ha tetszenék, hát el is venném — mondá az öreg Mihaszna új köhögési rohamba esve.

— Mitől köhög úgy, rendőr bácsi?

— Az esztendők súlya, kérem alássan, öreg, tehetetlen ember vagyok már, hetven év, kérem alássan, hetven év...

— És mégis szolgál?

— Rendőrösködöm, kérem alássan, mert egyéb munkára már tehetetlen vagyok.

— Ez a posztja?

— Ez.

— Jó csendes hely, nyugodalmas hely.

— Nem bánt senki, kérem alássan — mert én se bántok senkit.

— Kié ez a szép bokréta?

— Nincs ilyenkor itthon a gazdája, egy fiatal leányzó.

— Hát talán azt hitte, el akarom lopni.

Az öreg ravaszul kacsintott a szemével.

— Nem olyan nagy dolog, teens uram. Tetszik a bokréta, mi?

S megint hunyorított egyet, és halkán súgta:

— Haza vigyem, mi?

— Hozza utánam a színházhoz — mondám rekedten. —

De ne mindjárt, majd kis vártatva.

Szinte megbántam, hogy mondtam neki, mert láttam a szögletnél visszanézve, hogy az öreg apó csakugyan arra felé somfordál, nagy köhögések között.

Egy óra múlva, mikor az első felvonásnak vége volt, s

kimentem egy cigarettet elszíni, csakugyan ott állt már a sorompókhöz támaszkodva, s a köpönyege alatt tartotta a csokrot.

Elvettem tőle, és adtam neki egy forintot. Mit tehettem volna már egyebet?

A bokréta a második felvonás után felvándorolt a színpad falak közé, elküldtem a zártszéknyitogatónétól: adja át Marinak nevében.

A kevélységtől duzzadozott a szívem. Mégis csak gavallér ember vagyok én! Teringette, egy írnoctól ilyen bokréta! A miniszteri titkártól sem telik ekkora!

Képelem, hogy fölszáll az ázsióm Mari előtt!

— No, mit mondott? — kérdém, úgyszólván remegéssel a visszatért zártszéknyitogatónétól.

— Mit is? Amint jól figyelmesen megnézte, ezeket mondta: »Ah, tehát ő volt az«, s inkább elszomorodott mintsem megörült. »Ugyan, minek pazarolja a pénzét ilyenekre« — tette aztán hozzá.

— Lám, meg volt hatva — gondolám. Persze, persze sajnál a szegény kicsike. Sajnál, mert szeret. Most már bizonyos vagyok benne. Most már remélem, amire hasztalan kértem eddig, hogy mondja meg szállását, s fogadjan el otthon is.

Kidüldesztett mellem, a biztos diadal tudatának édes gerjedelmével mentem át később a Horváth kerten át a színpad falak közé.

Mari elém jött messziről, és nyájasan nyújtá kezét.

— Köszönöm — mondá szép csengő hangon —, de miért okoz ön magának annyi kiadást? Még el sem hervadt az egyik, és már a másikat küldi? Menjen maga tékozló fiú!

— Hogyan az egyik? — hebegém.

— Hát a párja ennek, amit a lakásomra küldött tegnapelőtt.

— Én?

— Igen, igen. Akkor még azt hittem, hogy más valaki...

Mari önkéntelenül felsóhajtott, de csakhamar észrevette magát, s vígan folytatá:

— De most már tudom ki a bűnös... most már kisült.

— Mi által? — hadartam csodálkozva, de rosszat sejtve.

— Ej — mondá ő —, hiszen a bolond is ráismerhet. *Ez a csokor szakasztott mása annak, mely otthon van az ablakomban.*

Lábaimat lassú reszketegség fogta el, elhalványodtam, s egy szót sem bírtam kiejteni többé.

Oh, átkozott Mihaszna András, te éppen az ő csokrát loptad el.

Írok Thaisznak, írok a királynak, írok a Pesti Hirlapnak: ezt nem hagyhatom annyiba.

Mi lesz, ha Mari nem találja meg a másik csokrot, ha kisül az egész dolog — de ha ki sem sül?

Szerencsétlen vagyok, tisztelt szerkesztő úr, végem van.

Amily gyorsan csak tettem, pusztultam a színházból, még búcsút sem mondva Marinak, s nem megyek többé oda vissza.

Itt küldöm tisztelettel mellékelve az ingyenjegyet; én nem referálok többé az előadásokról. Alázatos szolgálója.

A FEKETE ASSZONY

[Az elbeszélés második kidolgozása]

Láttam már én is arcát annak a fekete asszonynak, aki minden asszonyok között a legjobban öl, 1873-ban vicsorgatta itt a fogát utoljára — s akire rákacsintott, fölvette a színeit és az övé lett.

Szegény édesanyámat is ő vitte el.

Mikor megkaptam a levelet, már el volt temetve, a tizenkét éves Gyula öcsém tudósított pár szóval: »Mama meghalt! Ne jöjj haza.«

Természetesen rögtön siettem haza összetört szívvel, kétségbeesve. Kezdtem már nem félni a kolerától. Mit árthat ezentúl?

De amint odaértem a vidékünkre, ahol a fekete asszony székhelyét tartotta, mégis megdöbbenett a rettenetes változás, amit okozott.

Harangok nem szóltak a falvakban se délre, se estére, a búzák aratatlanul őszültek a füledt völgyben, alól már új búza zöldült a lepergett szemekből. Az országúton elől-hátul üres koporsókat vittek a szekereken. Az egész világ elmenőben volt . . .

Bent a székvárosban csöndesek az utcák. A kocsik kerekei

kísértetiesen kopognak a köveken. A viceispán lakása előtt kordon van vonva, kardos huszárok, vasvillás emberek őrködnek, hogy be ne menjen valaki. A vármegye legnagyobb ura is bezárkózott ijedten. Hát még annak is te parancsolsz, hatalmas fekete asszony!

Meg sem álltam, tovább siettem a mi falunk felé, ahol nagy volt a panasz néhány hét előtt, hogy így, hogy úgy, rossz esztendő lesz, a búza is vékony, krumplici, kukorica, káposzta nem lesz, miből élünk meg a télen? Hogy megfordult ez a panasz azóta! Ki eszi meg azt a keveset is, ami termett?

Minél tovább mentem, mindig rémletesebb lett az édes ismerős tájék. Sokat tett hozzá a képzelődés is.

Fehér, foszlányos felhők úsztak az égen. Megannyi lepedős kísértetek, hosszú öles kaszákkal. A levegőben béka-nyálak szállongtak, s apró legyeknek egész tömege szedte fel szárnyaira. S ezek a fehér fátyolos legyek mintha örült táncot járnának, úgy keringtek körbe. Némelykor megcsapta könnyektől nedves arcomat a szélfuvallat, s úgy rémlett nekem, mintha halotti szagot hozna.

Izgatottan vettem ki minduntalan a koleracsöppes üveget.

A kis Szele községben, mely útközben esik szülőfalum felé, kátrányos tüzek égtek kísértetiesen. A házak alatt, noha hétköznapi volt s nagy munkaidő, ölbe tett kezekkel ültek a parasztasszonyok és férfiak.

Az egyik úri porta sorompós kapujánál ott láttam állni egyik rokonomat, Naszay Gergely bácsit; köszöntem neki nyájasan, de ő olyan idegenül, érzéketlenül pislogott rám, mint egy állat, még vissza sem köszönt, csak mikor már jó tova haladtunk, hangzott fel utánam egy »hahó, hahó« kiáltás.

Naszay Gergely bácsi kiabált utánam. Eszébe jutott valami:

— Hallod-e, öcskös? Ha keresztülmegy Kisfalván, szólj be a feleségem nővéréhez, Sitkeynéhez s mondd meg neki, hogy a nővére meghalt ma.

Tompa, de érzéketlen hangon süvítette utánam. S én elhatároztam, hogy hírül viszem a Naszayné halálát, legalább az ablakon kiáltom be, arra menet.

Ahogy azonban leértem a kisfalvi dombon, a Sitkeyék egyik béresét láttam szembe jönni lóháton.

— Hová mégy, Gyuri?

— Üzenetet viszek Naszaynének, hogy az asszonyunk meghalt.

— Visszafordulhatsz, Gyuri, mert én meg a ti asszonyoknak viszem az üzenetet, hogy Naszayné halt meg.

Egy darabig még gondolkozott, de aztán nem talált az egészen semmi különös dolgot, visszafordult. »Igaz biz az, ha meghaltak, hát ők maguk is elmondhatják egymásnak a másvilágon!«

Mogorván nézett rám messziről a szülői ház; kéménye nem pipázott vigan, mint egyébkor, pedig dél lehetett, erősen zsugorodott a fiákerlovak árnyéka a csillogó homokon: mintha két szelindek kutya rohanna a formátlan kocsival.

A ház ablakai nem néztek üvegszemeikkel nyájasan, a redőnyök le voltak eresztve, öt becsukott szem meredt rám borzadályosan.

Senki sem jött elémbé, noha hallhatták volna a kocsizörgést. A szomszéd parasztház liceumkerítése mögül egy parasztember, Kazy János feje bukkant ki. Rám nézett, de nem köszönt.

— Jó napot, János!

— Ühüm — mondá ő fogai közül, és fáradtan levette rólam szemeit.

Keresztülmentem az udvaron, hol temetői csend honolt. Fel próbáltam nyitni az ajtókat, de be volt zárva mindenik.

— Hollá, van itt valaki? — kiáltottam.

Senki sem felelt. Az eperfa-gallyak a nagy rekkenő melegben is fázósan összezörrentek, s fekete bogyóik halkán potyogtak alá.

Egy fehér macska kijött a baromfiól mellől s megállt előttem bámészkodva. Csodálkozott rajta, hogy embert lát.

Hanem a hátulsó kis udvarból kellemetlen füstszag ütötte meg orromat. Arra tartottam tehát. Talán ég ott valami?

Igen, tűz volt, pásztortűz az udvar közepén. A kis öcsém ült mellette és a kutyanék. Öcsém egy tyúkot sütött nyárson, a kutya pedig két hátulsó lábára ülve nézte őszinte sárgás szemeivel, amint sült.

— Szervusz, Gyulácska, te vagy? Szegény Gyulám!
A gyermek fölemelte szemeit, megösmert, fölkel, hogy megöleljen. De sem nem mosolygott, sem örömet nem mutatott.

A kis arcába néztem: a fiú meg volt egészen öregedve. Három nagy ránc ült a két szemöldöke között s felül a homloka márványbőre megtepedt, összegyűrődött.

— Hát mit csinálsz itt, kis öcsécském?

— Az ebédemet csinálom — felelt egykedvűleg.

— Nos, nincs, aki megfőzze?

— Nincs! — mondá szárazon.

— És hová lettek? — kérdém tompán.

— Kik?

— A többiek!

— Meghaltak.

— A szolgálók is?

— Akik meg nem haltak, szétszaladtak.

— És nem tudtál elmenni, szegénykém, valamelyik rokonunkhoz?

— Sehol sem eresztenek be. Félnék tőlem.

Hát nincs senkid?

— Nincs, csak a kutya. De annak is én adok enni. Legalább a szobákban tartózkodnál.

— Ott meg én félek. Mindenikben meghalt valaki.

Leültem én is a tűz mellé; a »kis öreg« elkezdte újra a nyársat forgatni, a kutya gödröt kapart az egyik első lábával.

— Csiba te, Ipoly! — kiáltá rá öcsém haragosan. — Hát nem elég volt? Még egy sír kell, még egy sír.

— Csak talán nem azt akarod ezzel mondani . . .

— Azt, azt. Az Ipoly mindig tudja, mindig gödröt kapar, ha valamelyikünknek meg kell halni.

Kínos csendesség következett, melyet én törtem meg, mintegy magamhoz szólva:

— Nem sokat kaparhat már!

Öcsém, a még csak három hét előtt csacsogó gyermek, nem felelt semmit, csak a nyársat forgatta és a tüzet nézte.

Én közelebb csúsztam hozzá, s megsimogattam szőke fejét.

— Kedves kis árvám! Mondd csak, mikor halt meg a mamácska?

— Nem tudom — szolt egykedvűen —, nem számítom azóta a napokat. Nekem úgy tetszik, régen volt!

— És hogyan volt a temetés? Hát nem tudtál te engem hazahívni?

— Temetés? — felelte ő. — Ki járna most temetésekre? A Klapka kocsis megfogta a koporsót és bevitte a kriptába. Ott van!

Szememből kicsordultak a könnyek, s leperegtek a tűzbe. A lángok fölszisszentek minden csöptől...

— No, ne sírj — mondá a gyermek nyersen. — Legyünk férfiak! Jöjjön, aminek jönnie kell.

— Hát a szegény, hú Klapka hova lett?

Így nevezték falunkban a kocsis, ki Klapka katonája volt valamikor, s ezzel dicsekedett örökösen.

— Az ott haldoklik a trágyadombon.

Odaszaladtam; csakugyan ott feküdt a derék öreg cseléd. Az arca meg volt erősen feketedve s fázni látszott. Azért mászott fel a trágyadombra, ahonnan meleg pára jött.

Sokáig küzdött a kolerával a vitéz huszár. S mikor mintegy két hét előtt görcs jött a lábaiba, ahhoz a hadi fortélyhoz folyamodott, hogy roppant erősen összekötözte zsineggel térdein felül a lábcombokat úgy, hogy a vérkeringést megakassza.

Nem is lett őkegyelmének semmi baja. Kilábolt. S dicsekedett is vele szerteszét.

»Klapka előtt megretirál ám a kolera.«

Hanem most három nap előtt újra meggondolta magát a kolera s orvul, hányással jött. Most már a szegény Klapka retirált meg s ott feküdt öntudatlanul, megfeketedve, csak a szemhéjai voltak még fehérek.

— Klapka, kedves Klapka Mihály Nézzen fel még egyszer. Én vagyok itt... megjöttem. Ósmer, ugye megösmer?

Kinyitotta a szemét. Fekete arcán mintha valami szürke árny surrana át. Mosolynak kellett annak lenni.

A kezét megmozgatta, s az egyik lábát rázni kezdte, mint a bárány, ha haldoklik.

Megösmert, látszott rajta, hogy fölemelkedni erőlködik.

Egész hozzámertem, s kivettem zsebemből a kolera-csöppe palackot.

A szeme most b3 volt hunyva. De mégis észrevette, egy még a halálnál is nagyobb erő megsúgta neki, hogy üveg van a kezemben, s szederjes száját kitátotta.

Beleöntöttem a kolera-csöppekből egy keveset, mire megjelentek arcán sötét színekben az élvezetnek szimptomái.

Megrázkódott, a halántéka csendesen hullámozott, s mintha a megcsiklandozott torkát köszörülné, egy hörgést hallatva hátrahanyatlott s meghalt abban a hitben, hogy pálinkát iszik. A többi kortyot már a túlvilágon álmodja hozzá...

Megsiratam az öreg cselédet és a kriptába határoztam temettetni szüleim mellé, akiket hosszú évtizedeken át hűség-gel szolgált.

— Jól kapart az Ipoly — szoltam a fiúhoz érkeve.
— Mihály meghalt.

— Ugye, mondtam, hogy a kutya tudja — felelte öcsém minden meglepetés nélkül.

Az a négy-öt nap, azok a borzasztó jelenetek, melyeket átélt, nemcsak megöregítették, de teljesen elfásították szívét. Aggastyán lett, mielőtt gyermek lehetett volna.

Még aznap bevittem a székvárosba egy szolgabíró rokonhoz. Ott kifüstölték a szegény fiút, átöltöztették. Harapott, rúgott, nem akarta magát engedni.

Azóta sok, sok esztendő múlt el, — de az öcsémet mosolyogni, nevetni nem látta senki. Éppen olyan egykedvűen, szomorúan nézi a világot, mint akkor azt a tüzet nézte.

Nagy, erős fiatalember lett, s bizony nem lehetetlen, hogy szép, fehér asszonyok is sokszor simogatják a homlokát.

... De azt a három mély ráncot, amit a fekete asszony ott hagyott, fehér asszonyok sem tudták eltörölni.

A TÁLYAI SÖTÉT ERDŐBEN

Az én nevem, uraim, Vitkey Bálint. Egyébiránt nem ismeretlen név, annyit mondhatok. Olvashatták önök a képviselőjelöltek között. Ott ragyogott a nemzeti színű zászlókon,

s megrendelt, de ki nem váltott kortestollakon alkalmasint ma is olvasható lenne a tollkereskedőnél.

De nem dicsekedni akarok uraim, oh nem, én panaszkodni akarok. Ki kell öntenem keserűségemet az önök alkotmánya ellen.

Igen, igen, mert dacára a nevemnek, én a becsületes cseh nemzethez tartoztam. Csehnek születtem, nevem is az volt, öt forintért változtatta meg Vitkeyre a belügyminiszter őexcellenciája 9118/877 sz. alatt.

Hogy miképp származtam ide fiatalkoromban, miképp lettem lassankint magyarrá, hosszadalmas s ide nem tartozó lenne elbeszélni.

Egy banknak voltam tisztviselője. A bank megbukott, s én foglalkozás nélkül maradtam. Nem volt több pénzem, mint kerekszámban kétezer forint.

Mit tegyek ezzel a kétezer forinttal. Megházasodjam, üzletet kezdjek, trafikot nyissak vagy korcsmát?

Barátaim azt tanácsolták, legcélszerűbb lesz, ha megválasztatom magam vele képviselőnek, és azután házasodom meg.

Mert a képviselőség nőtlen embereknek nagy szerencse, nős embereknek nagy csapás.

Jó — megfogadtam a tanácsot, s elmentem a végrehajtó bizottsághoz, hogy adjanak nekem is egy kerületet.

— Szívesen — mondták. — Legyen az öné például Hagymád. Jó lesz?

— Természetesen — feleltem.

Én egy kerületet sem ösmertem, s engem sem ösmertek egy kerületben sem. Könnyű volt megnyugodni.

Azonnal írtak le a pártelnőknek, s én negyednapra megkaptam a jegyzőkönyvet a kijelölésről.

Magamhoz vettem a kétezer forintomat, és elindultam a kerületembe oly boldogan, mint ahogy egy vőlegény megy a menyasszonyához.

Az indóháznál, ahol kiszálltam, bandérium fogadott. Nyolc legény átkozott rossz gebéken. Egy torzonborz alak árvalányhajas kalappal beszédet intézett hozzám, melyet ezzel végzett be:

»Éhezünk, szenvedtünk eddig, de most már elérkezett

boldogságunk napja. Üdvözljük ezt a dicső napot, midőn körünkbe érkezni méltóztatott. Van immár kiért lelkesednünk. Éljen!»

A szónok Havas Péter uram kíséretét még két egyén képezte, kik közül Perbet Jánosnak hitták a soványabbikat, a másikat pedig Nagy Máténak, az egyik lábára sántított, s a félszemére vak volt. Amaz a harmadévi restorációról datálódik, emez pedig a hat év előtti választásokról. Ily tulajdonok mellett, mindjárt gondolhattam volna, hogy drága ember.

— Tetszett-e zászlókat hozni? — kérdé Nagy Máté a ceremóniák után, rámpislantva.

— Hoztam.

— Mennyit?

— Ötvenet.

— Hüm — szóla ő fitymálva —, egy csöpp a tengerben. Utána kell rendelni belőlük. No, de ezeket is kiosztjuk ma.

— Helyesen van. Menjünk. Messze van az első falu?

— Mindjárt a szomszéd helység a Prikocs — felelte Havas Péter. — Hanem hát nem addig a, előbb talán falatoznánk valamit. A hazafiságnak a legtermékenyebb földje a teli gyomor hihhi . . . lovak, lovasok kifáradtak.

Uzsonna következett az indóházi étteremben, melyet Nagy Máté rendelt meg bőkezűen, s mikor a fizetésről volt szó, hetykén kiáltotta a pincért be.

— Hej, Muki hej, erre, erre! Ebben az úrban rejlik az elégtétel!

Mármint énbennem. Fizettem, s elindultunk a kerület első faluja felé.

— Tudják-e az emberek, hogy jövünk? — kérdém izgatottan, amint a falu tornya előbukkant a völgykatlanból.

— Majd megtudják — szólt Perbet János.

No, ez nem nagyon volt vigasztaló. — Egyre lehangoltabb levék. Útközben Nagy Máté lajstromot csinált, hogy kik kapjanak zászlót, s bemutatott nekem harminc nevet.

— A mi embereink?

— Még nem tudatik — felelte.

— De hát zászlót mégiscsak a mi embereinknek kellene adni.

— Hernyóból lesz a selyemgubó, tekintetes uram. Jobban tudom már én azt. Csak tessék rám hagyni.

A faluban senki sem várt ránk, csak néhány utcagyerek szaladt a kocsi után.

— Mihez kezdjünk itt? — tudakoltam szorongva.

— Csak énrám tessék hagyni. Ha a malac maga nem megy a kukoricás szakajtó után, hát a kukoricás szakajtó megy a malac után.

Nagy Máté ezen hasonlata nemsokára világos kezdett lenni előttem, mert házról-házra mi mentünk a zászlóval, s megkértük a lajstromon kijelölt gazdát: tűzze ki.

— Minden zászló mellé tessék átadások egy tízes bankótát csatolni. Mert ez a felső rongy, ez itt a zászló, eme rúd meg a nyele, de a tízes bankó a fogantyúja.

Savanyú arcot vágtam ehhez a mulatsághoz, de azért csak megfogadtam, harminc zászlót és harminc tíz forintost ott hagyunk, mire biztatólag jegyzé meg Perbet:

— No, lássa az úr, ilyen a jó kezdet!

(Uram én istenem, milyen lesz itt a folytatás.)

— Hanem most már menjünk más faluba, ott talán beszédet fogok tarthatni, ha hallgatóság lesz.

— Ej, gyerekség! — vágta oda Nagy Máté. — A pénz beszél! Aztán nem is úgy megy ám az! Menjenek a tekintetes úrék más faluba, de én most itt maradok hangulatot csinálni. Jó lesz?

— Bizony úgy látszik rámfér—szóltam szomorú mosollyal.

— Én hát maradok. Éjjel megcsinálom itt a lelkeket, s reggelre én is ott leszek. Hanem hát a hangulat pénzt kóstál

— Mennyit adjak?

Nagy Máté mormogott valamit, számítani látszott az ujjain, aztán kibökte:

— Háromszáz forint.

A másik faluban éppen úgy volt. Csakhogy ott még megháltunk a falusi kántornál. Azaz hogy én háltam meg, mert csak engem hagytak feküdni, a banderisták ettek-ittak, és kurjongattak egész éjjel, Perbet és Havas pedig hangulatot csináltak, mindenik kétszáz forinttal. Berugatták magát a kántort is. Éjfélkor bezörgetett hozzám a részeg gazember,

és felköltött, hogy azt mondja, ő is hangulatot akar csinálni. Neki is adtam száz forintot.

Reggelre megjött Nagy Máté. Káromkodott, dühös volt, hogy a hangulat rosszul van megcsinálva, hogy nem ezt kellett volna mondani, hanem ezt vagy azt: adjak neki nyomban kétszáz forintot, hogy a hangulatot kireperálja.

Kinyitottam a tárcámat, és adtam neki. Hiszen hogyne adnék? Az itt elhelyezett húsz zászló ott lengett a házakon. S van-e valami édesebb az én szívemnek, mint lengni látni a szép trikolórt, amint a szellő enyeleg vele s hol kitakarja, hol betakarja ezt a nevet: »Éljen Vitkey Bálint«. Oh, édes izgalom, elringató büszke érzés, melyhez képest a szerelem is semmi.

Hanem a tárcám átkozottul meglaposodott. Már csak egyptár száz forintom volt a kétezerből. S ha jól meggondolom a dolgot, a diadalra itt ugyan nincs semmi nagyobb kilátás. Nem igen veszem észre, hogy szörnyen lelkesülnének mellettem.

Desperálni, habozni kezdtem.

— Hány falu van ebben a kerületben?

— Vagy húsz — szólt Nagy Máté.

— Húsz! Nem téved ön? — mondtam elsápadva.

— Húsz vagy harminc — felelte egykedvűen.

Seregeknek ura! Hisz ha minden krajcár tíz forintos bankóra változnék a zsebemben, akkor se maradna útikölt-ségem hazamenni, mire az utolsó falut elérjük.

— És ez mindég így megy? — kérdém tompa, elfojtott hangon.

— Igenis, úgy megy elejénte. Később aztán persze vastagabban kell csinálni.

Minden hajamszála az égnek állott, s megérlelődött bennem a gondolat, hogy isten veled immunitás, képviselőség, isten veled csillogó pálya, melynek eszméjén oly szeretettel csüggttem... itt legjobb, legcélszerűbb lesz megszökni, s megmentenem ezt a pár száz forintot, ami még a zsebemben van; legalább nem válok legott földönfutóvá.

Igen, igen, meg fogok szökni! Mert még ha volna is kilátás, pénz már nincs. S pedig másnap estefelé még két kortes csatlakozott hozzám, kik hangulatszínálásra ajánlkoztak.

— Jó, jó — feleltem én —, nagyon köszönöm az urak

szívességét és igénybe fogom venni — de most nekem haza kell utazni két-három napra, s megszakítani a körutamat a kerületben... Kedden vagy szerdán visszajövök.

— De abból semmi se lesz — felelt Nagy Máté. — Azt, úgy segéljen, nem engedem.

— Roppant sürgős ügyem van...

— Semmi se sürgösebb mint a haza ügye — kiáltá szemeit az égre emelve —, a siker bizonyos, ha itt marad, a bukás több mint bizonyos, ha most elmegy. Nem, nem! Nagy Máté becsületes ember és hazafi. Nem engedhetek ilyen csorbát az ország állapotjában.

Itt nem volt más mit tenni, mint valami jó hazugsághoz folyamodni.

Megmondtam nekik, hogy helyes, nem megyek hát haza, hanem át kell mennem mégis Sopronba, mert oda a postán pénzt küldtettem magam után — hát a pénzt csak nem hagyhatom ott, föl kell vennem, annál is inkább, mert a magammal hozott összeg nagyon fogyatékan van.

— Ez már igaz, ez már tökéletesen igaz — bólingatott Perbet János. — Sopronba el kell menni...

— Hát menjünk — mondá Nagy Máté.

— Magam is elvégzem azt...

— No, még csak az kellene — pattant fel Nagy Máté —, hogy én az én drága jelöltemet elhagyjam. Esküszöm, soha!

— Én is megyek — zúgott fel Perbet. — Fogatni kell!

— Oh, a hóhérok! — sziszegtem.

Csakugyan felültek a szekérre. Nagy Máté mellém telepedett egy nagy kulaccsal, Perbet pedig a kocsihoz ült, magasan emelve az egyetlen megmaradt zászlót.

Így indultunk el Sopronba a pénzért, amely, fájdalom, csak a kortések hitében egzisztált.

Istenem, istenem, mit csináljak? Hogyan szabaduljak meg tőlük. Pedig milyen szépen volt kigondolva, hogy Sopronban vasútra ülök, és soha többé, még a maradékom sem jön erre az átkozott vidékre.

Mit tegyek? Mi lesz velem?

Egy jó órai utazás után értünk csak falut. Nagy Máté célzásokat tett útközben, hogy ő szomjas. Ez adta meg nekem a mentőeszmét.

— Pedig lássa, Máté bácsi, meg nem állhatok itt, mert a postazárás előtt akarok Sopronban lenni. Hiszen beláthatja. Hanem tudja mit. Maradjon itt hangulatot csinálni, míg visszajövök. Itt van száz forint.

Az öreg gyanakodva nézett rám, de a száz forint nagyon csalogató volt.

— Nem lesz abból baj? — motyogta habozva.

— Hát mi lenne; holnap délre itt leszünk a pénzzel, addig legalább csinál itt valamit . . .

— Jó — szólt egyet kacsintva a kocsmá bízató cégérére —, hanem ígérje meg kend, sógor . . . már ti. kend, Perbet sógor, hogy vigyáz az úrra, mint a két szemé világára. hogy meg lehessen nyugodva.

Leszállt a százassal, s mi tovább mentünk.

Most már eltakarítottam egy akadályt, de Perbet uram még ott ül a magasra emelt lobogóval.

Isten segítségével ezt majd a következő faluban próbálom meg láb alól eltenni.

Elértük nemsokára Bogláróst, karcsú bádogg tornyával.

Se én nem szóltam semmit, sem Perbet, hanem amint átmentünk a falun, egyszerre megállítom a kocsi, mintha eszembe jutna valami.

— Este visszajövet itt akarnék meghálni, Perbet bácsi. Minek jönne kegyelmed Sopronba. Jobb lenne tán, ha itt várna be.

— Nem lehet, dehogyan lehet. Nem hagyhatom el. Nem volna illő dolog.

— No, hát akkor legalább azt tegye meg, vigyen be egy cédulát a paphoz, hogy ide jövök hálásra, s vigye egyszermind ezt az ötven forintot pártbelieinknek, hogy igyának az egészségemre. Addig itt megvárjuk a kocsival. Egy negyedóra az egész.

Erre ráállt Perbet, letette a zászlót a kocsikulcsra, és sietve futott át a kukoricaföldeken a faluba a ceruzával írt sorokkal a paphoz, és az ötven forintos bankóval.

Mikor már egészen eltűnt a fák alatt, azt mondom a kocsinak lihegve, dobogó szívvel:

— Akar-e húsz forintot szerezni, földi?

— Akarok bizony — mond az vigyorogva.

— Akkor hát elő azt az ostort, vágtsasson lóhalálban Sopron felé, de úgy, hogy a villám se érhesse utól.

Megindult a két ló, mint két veszett sárkány, s a hegyeken, köveken úgy vitték azt a szekeret, hogy azt hittem minden csontomat külön kell összekeresnem Sopronban.

Egy sűrű erdőségbe értünk, a tályai nagy erdőbe.

Megfogtam az előttem fekvő zászlót dühösen, körültekertem büszke trikolorját, hol a Vitkey Bálint név nézett reám búsan, a nyele körül, azután megfogtam, magasra emeltem, és roppant erővel behajítottam a legnagyobb sűrűségbe.

— Hajts, hajts!

Még hallottam, amint a gallyak megreccsennek, s dicsőségem édes jelvénye eltűnik zöld levelek közt örökre.

Sopronban felültem a gyorsvonatra, és mikor a vasúti indóházból Pesten kiszálltam, meg kellett nézni a zsebemet, kifutja-e a komfortabli vagy csak a lóvonatú.

És mégis boldog vagyok, mert nem látom azokat a hóhérokat... oh, azokat a hóhérokat... de nem vagyok képes tovább folytatni, mert megsibbasztja kezeimet a düh, s könnyeim zsipiljét kinyitja az elkeseredés az alkotmány ellen.

Pihenj, pihenj, szegény Vitkey-zászló ott a tályai sötét erdőben, s rothadj meg, a fák leveleivel őszkor.

S te vándor, ha arra jársz és megtalálod: ne nyúlj hozzá az elátkozott rongydarabhoz.

AZ ELFELEJTETT RAB

— Jöjjön be a következő tanú!

Nagy, hórihorgas embert tuszkol be az ajtón a hajdú, széles szíj van a derekán, gavalléros öt csattal. Hímzett halina lóg a vállán, s újdonatúj bocskor kunkorodik a lábain fehér szíjakkal.

Nini, ni, hisz ez a Macskási István uram tót csősze, aki engem diákkoromban megzálogolt, mikor a kukoricásukban vadásztam.

Szemeim zöldes karikákat vetettek. Elfelejtettem, hogy bírói széken ülök. Nem csoda, hiszen még csak huszonhárom

éves voltam. Eszembe jutott fölháborodásom, ami akkor elfogott, mikor a tölténytartómat elvette. Öt éve annak, de egy tekintet a csósz arcára egyszerre elfújja az idők pernyéjét, s a bosszú érzete a régi erővel nyargal át ereimen. Vézna fiúcska voltam öt év előtt, s mikor meglökött, elszedülve estem hanyatt a földön.

— Hogy hívnak? — kérdém tompán.

— Vrana Mihály, szolgálatjára — mondá az óriás tisztelteljesen.

— Lépj közelebb.

Közelebb jött félénken, ünnepélyesen, mintha a templomban lépkedne. (Bezzeg otthon, a te pusztádon nem féltél, hanem nyers és vakmerő voltál, ugye?)

— Hány éves vagy?

— Huszonkilenc.

— Nős, gyerekes?

— Nőtlen.

— Voltál már büntetve?

— Nem voltam.

(Nohát majd leszel mindjárt. Hiszen megvan arra nekünk a rendes metódusunk.)

— Tanúnak vagy megidézve, Vrana Mihály, a Gyurgyik kontra Macskási ügyben, az eskü szentsége alatt felelsz a fölített kérdésekre.

— Igenis, kérem alássan — mondá Vrana jámboran, hosszú sárgás haját hátra simítva.

— Nem vagy kapatos?

— Nem vagyok.

— Nekem úgy rémlik. Jöjj még közelebb: lehelj rám.

Ez a »lehelj rám« volt a mi privát hatalmunk, ami már meg nem fért a vicispán kezeiben, s amit a szolgabíró is nekünk, esküdteknek adott át, hogy mulassunk vele.

Vrana rám lehelt. Olyan tiszta szája volt, mint a megszületett gyerekeknek, s pálinkaszag éppen nem csapta meg orromat. De mindegy, Vranának azért vesznie kellett.

— András — kiáltám a hajdúnak.

— Tessék parancsolni, esküdt úr...

— Vigye be ezt a részeg fickót, hadd aludja ki a mámorát holnap reggelig.

Vrana mennyre-földre esküdözött, hogy egy hete nem látott italt, de hát hova apelláljon: a királyi tábla messze van innen, hogy felülszagolja a száját.

Biz azt bevitték a kis megyeház börtönébe.

— Hadd jöjjön a következő tanú.

Egész estig dolgoztam a Gyurgyik-ügyben. Mert a törvénykezés ránk, fiatal, könnyelmű fiúkra volt hagyva.

Derék főszolgabíránk csak a közigazgatással törődött, de ennek ágazatai közül is, úgy látszik, azt választotta ki magának, hogy ő a részeg emberekre fog vigyázni, s e tekintetben igazi specialista volt.

Ha a hidak karfája megromlott, bosszankodva kiáltott fel: »Rögtön meg kell csináltatni, nehogy valami becsipett ember erre jövet lepottyanjon a hídról«. Ha a kocsiszínek szelelő lyukain át ősi szokás szerint kitolták faluhelyeken a szekerek rúdját, az is a szemét szúrta: »Le kell fűrészelni a rudakat, nehogy valami szegény részeg ember megüsse magát bennök«. Ha a kisebb megyeház udvarán, ahol hivatalunk volt, fölszakadt egy-egy kő, az öreg legott észrevette: »Mért nem tesznek oda új követ, még meg találnak botlani a gödörben az esküdtek, mikor éjjel pityókásan hazajönnék«.

A józan emberekre nem nagy súlyt fektetett, sem a törvénykezésre. A józan ember rossz úton is el tud menni, minek annak a jó út és a jó híd.

A pörlekedő ember sem érdemel különösebb figyelmet. Mert aki maga keresi a bajt, minek arról azt levenni?

Pyenformán gondolkoztam magam is, s a mondott napon, lecsapva a Gyurgyik-aktákat az asztalra, kirándultam víg cimboráimmal egy közelfekvő fürdőbe, hogy reggel majd újra folytatom a munkát.

Azonban olyan jól mulattunk, hogy egy estéből két este lett, no meg egy közbeeső nap.

Eszembe se jutott a Gyurgyik-ügy, hanem — és itt egyszerre elsápadtam ijedtemben — eszembe jutott Vrana Mihály.

A szerencsétlen Vranát becsukattam tegnapelőtt. És azóta sem nem evett, sem nem ivott, tehát bizonyosan meg is halt.

— Hollá, kocsis, fogjon be azonnal, sebes vágatva siesztünk a székvárosba.

A barátaim tartóztattak, el nem bírták gondolni mi lelt egyszerre? Ijesztően nézhettem ki sápadt arccal, megüvedesedett szemekkel, tétova tekintetemmel.

— Hagyjatok békét, be kell mennem, minden áron be kell mennem.

Az öreg levéltárnok végignézett. . .

— Értjük, domine spektábilis, holdvilág, éjfél, gyors bemenetel. . . vesszek meg, ha nem menyecske van a dologban.

— Ej, nem is úgy néz ki, mint egy szerelmes — mondá az aljegyző, Kolonkay István —, inkább úgy néz ki, mint egy gyilkos.

Összerezentem. Testemen végigszaladt ez a borzasztó szó. Oh, hátha igaz, hátha igaz!

Kétségbeesve vetettem magam a kocsiba, de bármily sebesen mentünk is, úgy látszott, mintha cammognánk. Fák az utak mellett sötét árnyékot vetettek, megannyi koporsó. Egy denevér az arcomba csapódott. Huh, amint megfogtam, egyszerre reszketni kezdtem, és a fogam vacogott.

Oh istenem, bizonyosan meghalt a szegény Vrana!

Mert úgy volt, hogy a szolgabírótság csak huszonnégy órára csukhatott be valakit a saját börtöneibe. Ha több időre ítélte, át kellett adni a rabot a törvényszéknek, hogy ott nyilvántartsák, és élelmezzék. Nálunk nem volt rabtartási alap.

Vrana már halott, semmi kétség, s nekem örökre végem van.

Két óra lehetett éjfél után, midőn beértem a székvárosba, s megkopogtattam a kis megyeház kapuját.

— Mi tetszik? — kérde az őr.

— Nyissa ki a kaput, be akarok menni az irodába.

Az irodában volt a börtönkulcs. De mit ér, ha az irodakulcs meg valahol az András hajdúnál volt.

Dobogó szívvel, kábultan futottam a város másik végére, ahol az András hajdú lakott:

— András, keljen fel gyorsan, keljen fel.

— Talán a tatár van a nyakunkon? — dörögte és a másik oldalára fordult.

— Keljen fel azonnal, nagy baj van.

— Nono. . . — szólt fólálmosan.

— Emlékszik a tót csószre, akit becsukattam tegnapelőtt?

— Az úgysegéljen... Emlékszem bizony.

— Tudja-e — kiálték fel —, hogy az már meg is halhatott azóta?

— Az ám, persze. Ámbátor csak soha nagyobb kára ne legyen a tekintetes vármegyének.

— Szaporán, menjünk kiszabadítani, ha mondom. Egy, kettő.

— Ilyenkor? — csudálkozék András.

De azért fölkászmálódott, kedvetlenül magyarázva útközben:

— Hiábavaló dolog ez, teensuram, mert ha megboldogult, hát akkor úgyis csak holnap temetjük el őkelmét, ha pedig él, hát akkor bizonyosan ő is alszik, s nem fogja szívesen venni...
— Menjünk! Menjünk!

Az irodából előhozta a kulcsokat, s csendesen, szorult szívvel ballagtunk az udvar hátsó részébe, ahol a börtön volt.

Halántékom forró volt, lábaim inogtak, azt hittem, rögtön összerogyok. Oh, ez a borzalmas három-négy pillanat fölért egy évi szenvedéssel.

Megcsikordult a kulcs a rozsdás zárban, és fölnyílt az ajtó...

— Menjen elől, András — suttogtam reszkető hangon —, fogja meg a kezemet, András... félek...

— Hideg a keze, teens uram...

— Szólítsa, András... szólítsa...

András elkiáltotta magát:

— Hej Miso, Vrana Miso!

— Hopp! — kiáltá erre Vrana mellénk ugorva.

Örömben fölsikoltottam, s nekitámaszkodtam a külső falnak:

— Tehát él még, Mihály?

— Ajaj! — felelt ő.

— Bizony azt hittük, hogy már meg is halt kend...

— No! — szólt csúfondárosan a szerinte gyermekes föltevésre.

— Most már szabad kend, Vrana Mihály. Kihallgatom a pörre nézve, és azután hazamehet...

Nem szólt semmit, csak valamivel közelebb lépett hozzám. Azt hittem, torkon ragad, hogy bosszút álljon önkénykedésemért, s bizony eltűrtem volna tőle.

De ő nem tette, csak azért lépett hozzám, hogy lehajoljon nagy szuszogással, és a kezemet megcsókolja.

— Köszönöm — mondá —, hogy hazaereszt a tekintetes úr. Nem vagyok én rossz ember, kérem alássan.

Elrántottam a kezemet, s elvörösödtem.

Föltette széles kalapját, és megrázta magán az ötcsatos szíjat.

— Gondoltam én mindjárt, hogy kiszabadulok. Mert tudom én, hogy a nemes vármegye igazságos.

Ez volt az én egyetlen rabom. Egész más volt ez, mint a mostani hitvány kor elfelejtett rabjai. Tudta ez, mi a becsület. Rá egy hétre újra benyitott a hivatalba.

— Mi baj van, Vrana barátom?

Fonott kézi kosarat vett ki a halina alól.

— Egy kis édes szőlőt hoztam hálából a tekintetes úrnak. ...Mekóstoltam, de nekem nem volt édes.

ZBORÓ

Nem messze a galíciai határhoz, a kis Zboró városka déli oldalán emelkedő erdős hegy csúcsán, porladozik Zboró vára.

Nevezik különben »Makovicza várnak« is régi iratok, a hagyomány szerint Makó nevű úr építette IV. Béla királyunk alatt. Hiszen majd minden vár ekkor épült a tatárok ellen. Ha a tatárok nem lettek volna, ma igen kevés várunk lenne Magyarországon.

Később a Zudar nemzetsége lett a Zboró s a hozzá tartozó birtok, melyet mai napig is Makoviczai uradalomnak hívnak. A Zudarok magvaszakadtával a Táruczay-család örökölte, mígnem 1548-ban Táruczay Györgyöt hűtlenné bélyegző I. Ferdinánd, s odaadta a szép várat uradalmastól az élelmes

Serédi Györgynek. Veszedelmes volt akkorában egy-egy vár: könnyen utána gurult az embernek a feje is.

Serédi György sokat költekezett, s nagy fényre emelte Zborót, úgyhogy messze híre volt, mesés dolgokat regéltek a zborói vár pompájáról.

Ebben az időben ment oda látogatóba I. Rákóczi György a nejével, Lorántffy Zsuzsannával, ki vérrokonságot tartott a gyermektelen aggastyán Serédivel.

Rákóczinak felette megtetszett a gyönyörű vár és birtok, úgyhogy erőnek erejével meg akarta szerezni.

— Hogy adod nekem ezt a várat, bátya?

— Nem eladó, nagyságos uramöcsém.

— De ha én kérem. Birni akarom azt. Mondj akármilyen összeget.

— Hát jól van — mondá Serédi nevetve. — Ha mához egy évig harmincezer aranyat kifizetsz, tied a vár s a birtok.

— Itt a kezem rá — felelte mohón a fejedelem —, eb, aki megbánja.

— Ne siess, nagyságos uram, mert még nem végeztem.

A harmincezer darab arany mind erdélyi legyen, mind ebben az évben veressék, s mind a te képedet viselje. Másképp, isten úgy segéljen, nem adom.

Egyszóval lehetetlenséget kívánt Serédi. Harmincezer aranyat akkoriban tíz esztendő alatt sem igen verettek Erdélyben. Minden bőven volt ott, csak pénz nem.

Rákóczi eikedvetlenedve mondá:

— Bolond vagy, bátya, hanem azért mégis enyém lehet Zboró.

Az öreg csak nevetett rajta, s eldicsekedett vele sokáig a vendégeinek, hogy miképp vágta ő ki magát az ő kegyelmes uraöccse előtt, midőn egy napon, még le sem telt egészen egy esztendő, nehéz társzekerek döcögtek be a zborói híres udvarra, s Naláczi uram szállt le az egyikről, kit az erdélyi udvarból ösmert Serédi.

— Hol jár itt kegyelmed — üdvözlé Serédi nyájasan —, ahol a madár se jár.

— Pénzt hoztam kegyelmednek.

— Miféle pénzt?

— Hát a vár és uradalom vételárát, harmincezer darab *idei aranyat*.

— Csak tán nem? — kiáltá ijedten Serédi.

De bizony igaz volt. Egyenkint oldozták ki a zacskókat, az öregúr egyenkint vizsgálta meg egyre izgatottabban minden darab aranyat. Mind igazi volt, s nem volt egy híja sem. Az izgatottság annyira erőt vett a különben is beteges emberen, hogy mikor az utolsó darab is teljesen bevált az adott szó szerint, eszméletlenül hanyatlott hátra székén ott a nagy garmada arany előtt, s meghalt szívszélhűtésben, azt rebegeve elhaló szavakkal: »*Isten veled, kedves váram!*«

Rákóczit igen meghatotta a szomorú eset, melyet ő idézett elő, s mintegy kiengesztelésül pompás emlékoszlopot állíttatott a vár közelében, mely még mai napig is fennáll.

Zrínyi Ilona özvegysege idejében a várat is elfoglalták a Rákócziaktól a császáriak, s lerombolták, felújították. Azóta aztán az enyészet vájkál benne, lassan, de biztosan őrlő fogaival.

II. Rákóczi Ferenc még bírta a makoviczai uradalmat, s sokat időzött a zborói kastélyban, hol az udvaron a híres száz hársfa állt, melyeket Rákóczi György oly nagyon szeretett, hogy a leveleit is így keltezte: »Datum Zboroviae sub centum tiliis«.

A hársfák még ma is ott állnak, két sorban, hatalmas koronáikkal, s rejtélyesen susognak egymás között. Ha értenők, hogy mit beszélnek.

HOL FEKSZIK A GÁLY?

Mialatt a közönség most a nagy melegben idegen égalj alatt költi pénzét, mert ott hűvösebb az időjárás, és mert végre is csak látnia kell egyszer legalább az életben a Gmundeni tavat, a Mont-Blancot, a Rigit, s több efféle szép pontot (aki művelt európai, elvégre is ismernie kell Európát), azalatt lesz legalkalmasabb elmesélni az én esetemet.

De tulajdonképpen az is a más esete.

Egy akadémikus ismerősöm szólított meg a nyár elején:

— Ni, de jó, hogy találkozunk. Éppen ön az az ember nagy Magyarországon, aki nekem megfelel arra, amit tudni akarok.

— Hízelgő rám nézve öntől, kinek mint akadémikusnak, rendelkezésére áll az egész Akadémia, ha kérdezősködni akar.

— Hagyja el, kérem. Már mindenkitől kérdeztem, egyik sem tudja.

— És ön rólam teszi fel?

— No, no... Nem vagyok olyan naiv. Hanem van önnek egy speciális tulajdonsága.

(Éj lám, gondoltam mellemet kifizétve, mégis elismer bennem valamit az Akadémia.)

— Egy speciális tulajdonsága — folytatá —, hogy a Mátra tájékán született.

— Igen? — hadartam lehangoltan.

— Nyári kirándulást tervezek a családommal a Mátrába. Meg akarjuk mászni a legérdekesebb csúcsát, a Gályt, melyről csak azt tudom, hogy a Heves megyei Mátrában emelkedik, de meddig mehetek vasúton, meddig kell mennem tengelyen, hiába kérdezgetem, senki sem bír útba igazítani. Úgy tetszik nekem, mintha az angol utazó, aki bennem évek előtt ébreszté fela vágyat a Gályt láthatni, Bátontyt említette volna szálláshelyül. De ez csak rémlik előttem, s öntől akarom megtudni, közel van-e oda a Gály, s van-e ott vendéglő vagy nincs?

— Valószínű, hogy talán van — mondtam zavartan.

— Mit, Ön per »valószínű« beszél? Ön a saját szülőföldjét sem ismeri. Ej, ej uram, ön tehát nem is volt soha a Gályon?

— Már hogyste lettem volna — pattantam fel röstelkedve —, voltam, bizonyosan voltam, uram, de alkalmasint kisfiú koromban lehettem ott...

— Nos, természetesen — válaszolt gúnyolódva. — Nem emlékszik a részletekre, nemde?

— Valóban nem emlékszem, hanem iszen majd megtudom én ezeket önnek még körülményesebben.

(Úgy adtam a dolgot, mintha már én is útba igazítottam volna némileg — csak még nem elegendőképp.)

— Kitől tudja meg?

— Az a legegyszerűbb a világon. Kikérdezem a kép-

viselőházban a mátravidéki követeket, azok bizonyosan tudni fogják, aztán majd megírom önnek.

— Ez bizony jó gondolat. Hogy ez magamnak nem jutott eszembe! Hát persze, hogy azok tudni fogják. Igazán leköttelez vele. Kezet rá, hogy megteszi.

Kezet adtam, s nyomban hozzáláttam a hegycsúcs kereséséhez. A képviselőházi folyosón, aki legelőbb gurult elém, Papszász György, éppen mátravidéki ember.

— Jó, hogy találalak, kedves barátom. Mondd meg nekem, kérlek alássan, hol fekszik a Gály?

A nevezett képviselő kedvetlen képet csinált, s egy vidám megjegyzéssel siet kölyökkorában megfojtani a kérdést.

— Engedd meg — mondá kitérőleg —, de nekem mindig szekundám volt a geográfiából.

— Megengedem, csakhogy a Gálynak ott kell valahol lennie, ahol a birtokod van.

— Lehetetlen az! Falu a Gály, vagy mi?

— Nem! Egy hegycsúcs a Mátrában.

— Hegycsúcs! — kiált fel megvetőleg. — Nem káptalan az én fejem, pajtás, hogy a hegycsúcsok keresztnevét is evidenciában tartsam. Hanem tudod mit, kereszd meg Almássy Sándort, az még a vakondtúrásokat is ösmeri a környékünkön.

Nosza, legott megkeresem Almássy Sándort, s előadom neki a kérésemet. Nagyokat hümmög, s gondolkozva vakarogtatja rövide nyírt fejét.

— Gály, Gály! Igen, igen emlékezem már, ott van, ott minálunk! Csakhogy, biz én nem tudom merre. Most két esztendeje... de bizony négy már... az istenuccsa négy esztendeje, oda mászott fel egy faragó béresem, s onnan esett le... Az bezzeg tudta volna most... az ám... az most megtudná mondani, de amint leesett szörnyet halt. Nagy kár volt a fickóért, édes öcsém. Hanem mondok valamit. Amott olvasgat egy másik mátravidéki ember, Németh Albert a könyvtárszobában, iszonyú memóriája van annak! Hogy az meg fogja tudni mondani azt a Gályt, ráteszem a nyakam.

(Akkor néztem meg figyelmesebben. Alig van valami nyaka!)

De bármilyen keveset kockáztatott is, hiába, meg kellett kísérelnem odalopózni a Németh Albert háta mögé, s meg-

akasztani őt a hirdetések olvasásában, mert ő mindig csak a lapok negyedik oldalát olvassa.

»Ez a legtartalmasabb — szokta mondani. — Ebből ösmerni meg minden országot. Gazdag-e vagy nyomorult, erkölcsös-e vagy erkülcstelen, okos-e vagy ügyefogyott? Az a többi belső oldal, amit ti firkáltok tele, az semmi.«

Szelíden nézett rám, amint félbeszakítottam, letörülte zsebkendőjével az izzadságot homlokáról, nagyot fűjt, s egy jegyzést csinált a nagy ujja körmével az egyik éppen most olvasott hirdetésnél, melyben valami cukrászda ezzel ajánlja a hűsítő szereit »Nincs többé melegség«.

— Mivel vizsgálhatok, domine spektábilis? Pfuj, cudar forróság van ma... Gyalázatos egy idő!

Elmondtam neki, mi járatban vagyok, s kértem, vallja be most már ő, merre fekszik a Gály?

Hosszú szakálla egyik szárnyát a szájába vette, s idegesen rágicsálta:

— Hol fekszik? De hát nem mindegy az, akárhol fekszik? Kinek mi köze hozzá?

— Mondtam már, kérem szépen, hogy egy fővárosi család akar odarándulni.

— Oda akar rándulni? Minek! Hát nem jobb itt neki a Zugligetben, ahol kényelmes kocsmá és fogaskerekű vasút van? De a Mátrába menni! No, én ugyan sohasem jártam benne, fogalmam sincs róla, hol a Gály, azonban gyermekkoromban nekem is volt egy inzsellér keresztapám, aki örökké ott kódorgott a Mátrában, mappát is rajzolgatott róla, de olyan rövidlátó volt, hogy amit a kezével rajzolt, azt az orrával mindég eltörülte. Ha a keresztapám megvolna is, ámbátor nincs meg, és a mappa is ha megvolna, ámbátor az sincs meg, mégsem lehetne róla leolvasni a Gályt. Nincs itt más mód, domine spektábilis, mint hogy forduljon Herman Ottóhoz, az köztünk a legtudósabb ember, ő bizonyosan hallott valamit...

Szót fogadtam, rögtön úzóbe véve Herman Ottót.

— Képviselő úr, kedves képviselő úr, álljon meg egy szóra.

— Tessék! — szólt mélabúsan.

— Segítsen ki a nagy bajomból, már elvesztettem a türelmemet. Reggel óta keresem szakadatlanul s mégis hasztalan a Mátrában a Gályt. Remélem, hallotta hírét?

— A Gálynak? — kiáltá kitörő örömmel majdnem a nyakamba esve. — Hát van még kívülem élő ember, aki keresi? Mert tudja meg, uram, hogy én meg tíz esztendeje keresem, és nem találom.

— Majdnem hihetetlen!

— És mégis úgy van, uram. Tudom, hogy fönséges hegy-csúcs, ahol felhők a toalettjüket csinálják, s a nap játékba ereszkedik az emberekkel, el-elkapja az árnyékukat, s pajzánul mutogatja a magasból. Azt is tudom, hogy a tót »Háj« szóból vette nevét, de merre fekszik, miképp juthatni oda, hiába fürkészem fűtül-fától. Magyar könyv és magyar ember nem tud arról semmit. De megálljon csak, egy jó gondolat, ha ön talán tudakozódnék Papszász Györgytől...

(Köszönöm szépen ezt a jó gondolatot.)

Nem kérdeztem én meg többé egy lelket sem. Nem is említtem azóta. Csak éppen e napokban jutott hirtelen eszembe, amint ismét találkozom az előbb említett akadémikussal.

— No, volt-e a Gályon? — kiáltok rá messziről.

— Voltam, voltam — felelte kelletlenül —, de nem tudom bizonyosan, hogy a Gály volt-e az, vagy sem.

MEGVAN MÁR A GÁLY!

(Magyar geográfia)

Lapunk egy tisztelt olvasója megírja ma levelezőlapon, hogy hol a Gály: »Ha — úgymond — a „Bene” völgyből Gyöngyösről a Parád „csevicéjéhez” gyalog kél át az ember a hegyeken; akkor balra, északnyugatra fekszik a Gály (népies nevén „Galya”) sűrű erdőfedte bérceivel. Minden mátravidéki gyermek ismeri a „Galyát”, és csodálni lehet — így folytatja —, hogy a tárcában megnevezett urak nem tudnának erről semmit«.

Tisztelt olvasónk félreértette a tárcacikket. Nem a Gályt keressük mi (és lehet, hogy sohasem is kereste az illető tárcacikk írója) — ez csak a forma és pedig igen szerencsés és érdekes forma, melyben kikelt Magyarország szépséges helyeinek szörnyű elhanyagolása ellen.

Nincs egy jóra való könyv, amely ezeket a külfölddel vagy még a magyarokkal is ösmertetné.

Az még nem sokat ér, ha a »Galyá«-t minden mátravidéki gyermek ösmeri. Mert az utazó, ki plánumot készít útjához, nem mehet Vámosgyörkre vagy Miskolcra az ottani gyerekektől megkérdezni. Kalauz-mappa kellene ahhoz, mely megírja, mi élvezhető a »Galyá«-ról, hol fekszik, milyen magas, melyik a legközelebbi és legjobb vendéglő ott? S olyan-e a vendéglő, hogy az európai igényeknek megfelel? Ha az ember a vendéglőből megindul reggel, szállása lehet-e éjszakára? Gondoskodva van-e kalauzról a kiindulási pontnál? Nagyon meredek-e a csúcs, s vállalkozhatnak-e hölgyek is a mászásra stb.

Valamelyik honfitársunk nemrég meglátogatta otthon Baedeckert a dolgozószobájában.

A szoba jobboldali fala tele van fiókokkal, s e fiókok mindenike egy-egy ország nevét viseli.

— Minek ezek a fiókok? — kérdé a látogató.

— Ezekben tartom a leveleket, helyreigazításokat, amelyek valamely országból érkeznek, s e helyreigazításokból tökéletesítem minden új kiadásnál kalauz-könyveimet. S mondhatom, maholnap nem lesz azokkal többé semmi kívánnivaló.

Az egyik fiók táblácskáján ez a név csillogott: »Magyarország«.

— Íme, a mi külön-fiókunk! — mondá.

Baedecker úr elnevette magát:

— Ez egy elátkozott fiók, uram. Ez az egyetlen fiók, melyben még nem volt levél! *Őnök sohasem igazítanak helyre semmit.*

Most már a látogató is nevetett.

— Természetesen, uram. Önnek csak azt kellett volna mondania, hogy *üres* a fiók. S én mindjárt eltaláltam volna, hogy az a miénk.

És most meg harmadikul — én is nevetek.

Mert igazi magyar dolog az is, hogy most egy magyar olvasó helyreigazítja a tárcánkat azon hitben, hogy mi csakugyan a Gályt keressük.

Nem keressük mi a Gályt, dehogyan keressük, nem keresi azt — fájdalom — senki, pedig mint mi tudjuk, olyan gyönyörű hely ez is a többi közt, hogy megérdemelné, necsak a mátra-vidékiek ösmerjék, hanem az egész turista világ.

A FEHÉR KAKASUNK

Gyönyörű veres taréja volt, s úgy fel tudta borzolni a tollait, ha haragudott, hogy a többi kakasok és tyúkok ijedten futottak szerte a lócák és ólak alá, a kocsiszínbe vagy a juhakolba.

Tisztán emlékszem a »Pepi« kakasra, talán azért, mert édesanyámnak kedvence volt vagy azért, mert egyik vakító fehér tollára, mely hátul kunkorodott fel sarló alakban, fel volt írva kalligrafice: »Éljen Kossuth Lajos!«

... Nem volt ez már akkor felírva sehol egyebütt.

S a bolond kakas ott járt-kelt bátran ezzel a veszedelmes tollával a zsandárok közt.

Egy gézengúz rokonunknak támadt az a ravasz ötlete, felrajzolta a kakas tollára azt, ami a zászlóról lemaradt, hogy — azt mondja — így el nem lopják anyámtól, és agyon nem ütik a palóc asszonyok.

Aminthogy igaz is volt...

Az embert megölte volna az a toll, ha viseli, a kakasnak ellenben immunitásul szolgált.

JOHANKA NÉNI, FRANCKA NÉNI ÉS KERESZTAPÁM

Oh nem, sohasem feledkezem meg anyám barátnőiről, a jó öreg kisasszonyokról, kik nekem annyi örömet okoztak. Mert valahányszor ők jöttek, anyám mindég csokoládét főzetett olyankor uzsonnára.

A vézna Francka néni szigorúbb volt, minden alkalomkor elkérte az írásomat és lekorholt. »Micsoda macskakaparás ez még mindig! Egyetlen becsületes betűt se látok.«

A kövér Johanka néni azonban legott védelmemre kelt.
— Ugyan, ne zsörtölődj, Francka! Ne keserítsd a fiút. Látod, hogy elszomorodott szegényke! Még bizony előli magát. Hadd igya meg előbb legalább a csokoládéját nyugodtan. Nem ő az oka, hogy olyan rossz betűket ír. Hát hol látott volna még ő tisztességesebb betűket? Hiszen ki sem volt a faluból. Olyan betűket ír, aminőket a tanítója, Tusnay András, mutat neki. Annak pedig reszket a betűvezetésnél a keze a sok italtól.

De még a néniknél is kegyeletesebben gondolok a bátyjukra, az öreg tisztartóra, ki még elevenen látta fiú korában Bécsben I. Napóleont.

Katonás magatartású, szálas ember volt. Nemes, hosszúsúka arcáról, hatalmas magatartásából, okos kék szemeiből a bolond is kiolvashatta, hogy okvetlenül látnia kellett I. Napóleont, akiről a palóc-parasztok azt mesélgették házaik előtt a padokon, hogy még él, hogy egy olyan lúdtojást fogtak ki a tengerből, melyben a sárgája helyett piciny levélke volt a Napoleon írásával (Beh nagyon szeretném a betűit látni), hogy azt mondja: »Élek még, visszajövök rövid időn, s a világ minden királyát vasba veretem«. (Jaj, bér csak a mi falunkon vinnék majd keresztül azokat a vasra vert királyokat!)

A tisztartó ott üldögélt délutánonkint a mi ambitusunkon, s egyre biztatgatta az anyámat:

— Embert formálok a gyerekből komámasszony, mihelyt az én fiaim végeznek!

Két derék fia volt, mérnökséget tanult az egyik Budán, a másik orvosnak készült Pesten. Az orvos volt az idősebbik, annak kellett előbb végeznie, de a sors úgy akarta, a másik végzett előbb: meghalt.

Nem maradt utána más, csak egy seb az öreg szívében, meg egy láda mérnöki könyv: algebrák, logaritmusok, mennyiségtanok, vízépítészeti stúdiumok.

A könyveket egy szép napon öblös háti kosárban átszállították hozzánk. Édesanyám már messziről boldogan mosolygott a kosár elé. (Alighanem cseresznye van benne!) Kis várta, behítt a szobába, s ünnepélyesen mondá:

— Eredj, csokolj kezet a bácsinak. Te most nagy örömhöz jutottál, édes fiam! (Most nem kételkedtem, hogy csakugyan

cseresznye az a kosárban!) Sokat töprengtem, milyen pályára adjalak. Szerettem volna, ha szolgabíró lehetnél egykor itt-hon a faluban, hogy mindig velem lakhatnál, hajlamod is arra van, de mivel most ezek a könyvek már megvannak, és semmi hasznukat sem lehet venni, hát megtanácskoztuk a komával, hogy inzellér leszel.

És úgy is volt vagy két esztendeig. Annyiszor elmondták, végre magam is beletörődtem.

Hanem rá két évre meghalt a szegény keresztapám orvosnövendék fia is, s minthogy az ő könyveit is hazahozták, beállt a konfliktus, hogy mi legyen most? Hátha mégis jobb az orvosi pálya? Anyám hol ezt akarta, hol azt. »Boldog gyermek — mondá a keresztapám —, aki így válogathat!«

Sok eszmecsere után végre arra dőlt el, hogy legjobb lesz, tanuljam meg mind a két mesterséget.

Minélfogva én aztán nem tanultam meg egyiket sem.

Csakhogya az öreg már arról nem tud semmit sem, mert ő egész haláláig bízott bennem, s egyre sarkantyúzott:

— Csak te tanulj ki becsülettel. Gazdag emberré teszek a holtom után.

S valóban, mikor a hagyatékát leltározták, egy ilyen feliratú levél volt közte: »Adassék az én keresztfiának, mikor huszonnégy éves leszén«.

Nehéz volt várni a meggazdagodást, s mindjárt néhány évre elkértem a levelet Johanka nénitől.

Ez állt benne kusza, öreges betűivel:

»Neked hagyom, kedves doktor keresztfiam, a legföltettebb titkomat, melynek kedvéért fiamat is e pályán neveltetem. Ím tudd meg a sorvasztó száraz betegséget mivel lehet gyógyítani. Minden beteged kilából. Végy egy mozsárba csontokat a kecsége hal bordáiból, azokat finom lisztte törd, sűrű szitán rostáld meg, s az így nyert port szívasd fel félóránként a mellbetegekkel. Nagy gazdagság, sok pénz száll reád ezen titokkal. Élvezd békességben, örömben.«

...Köszönöm alássan, kedves jó keresztapám.

VILÁGOS

Még az igazságos Mátyás is csinált egy nagy igazságtalanságot, amikor heves, ingerlékeny természeténél fogva ide záratta anyai nagybátyját: Szilágyi Mihályt.

Valószínű is, hogy megbánta mindjárt, de azt már mégsem tehette meg, hogy a rendeletét, ha egyszer kimondta, visszavegye.

Szilágyi Mihály uramnak pedig annál is rosszabbul eshetett ez a fogság, mert a saját gyámfia záratta el, és éppen a saját várába, melyet sógorától, a nagy Hunyadi Jánostól kapott.

Ahol mint úr járt-kelt azelőtt, most ott rabul kellett élnie. Mégis keserű sors!

Ámbátor igyekeztek azt megédesíteni, amennyire lehetett, a saját volt emberei. Lábatlan Gergely várnagy uram mindig levett kalappal beszélt a rabbal, s bizony a szakács se csinált egyebet egész nap, mint hogy sütötte, főzte neki a jobbnál jobb ennivalót.

Sőt szakács uramnak voltak magasabb tervei is (azelőtt a szakácsok voltak a nagy politikusok, nem a csizmadiák).

Egyszer odakünn járkálván, nagy lihegve és ijedt arccal rohan be a várudvarra:

— Itt a török! Jaj, itt a török!

— Nosza fegyverre gyorsan — kiáltja a vitéz Lábatlan Gergely, s kirohan veszett fejjel, hogy ő a török ellen mégyen.

Török azonban nem volt a környéken sehol, hiába nézték a világ mind a négy tájéka felől.

A várban nem maradt más benn, csak a rab és a furfangos szakács.

A szakács fogja magát, összecsaltantja a nehéz várkapukat, becsukja belülről, és viszi a kulcsokat Szilágyi Mihálynak.

— Elfoglaltam, uram, a várat számodra. Ezennel úr vagy fölötté és szabad. Védeni fogjuk magunkat!

S ezzel elbeszélte Szilágyinak az elmés fortélyt, ki felette nevetett azon.

— Bolond dolog lesz belőle! Egy várórség, amelynek a saját várát kell bevennie!

E pillanatban kürt harsant meg a kapu előtt.

— Micsoda, már itt vannak? — mond a szakács élénken fölugorva. — Lemegyek, tudtokra adom, hogy nincs szándékunk kapitulálni.

Kisvártatva felszalad ijedt képpel.

— Nem ők vannak itt, hanem egy királyi csatlós. Beeresszem-e?

— Mindenesetre, hadd lássuk, mit akar. Hátha éppen az én kivégeztetésemet rendeli el ismét »az a gyerek«? Hanem kösse le kegyelmed a fehér kötényt, mert nem tudom mit fog képzelni felőlünk.

A királyi küldöttet beeresztette szakács uram a néma, kihaltnak látszó várba.

— Lábatlan Gergelyhez hozok parancsot a királytól. Vezessen kegyelmed őhozzá.

A szakács fölvezette Szilágyihoz.

— Mit üzen a király? — kérdé mohón Szilágyi.

— Azt üzené, hogy a nagybátyjára jól vigyázzon kegyelmed, nehogy valami baja essék; mert a király szíve szeretettel hajlik az öregúrhoz, szeretné már ölelni minél előbb, de végre is király a király, ő nem alázzkodhat, óhajtaná hát kegyelmedtől, ha apródonkint szép szóval, beszéddel hajlítaná az öregurat feléje . . .

— Nonono — dörmögé az öreg Szilágyi elfordulva, hogy a könnyeit letörülgesse, majd ismét a királyi szolgálóhoz fordult: »Mondd meg a királynak, megteszek amit tehetek, de bizony nehezen fog menni a dolog, mert makacs az öreg, nagyon haragszik, ámbátor ő is nagyon szereti a királyt«.

E pillanatban óriási zenebona keletkezett kívül; rengett, kongott a kapu a dárdaütésektől, s egész felhallatszott a zsivajgás. Most jöttek meg Lábatlanék, s képzelhetni, mennyire elcsodálkoznak, mikor a kapukat zárva találták. »Bizonyosan elaludt az a gaz ételkotyvasztó.«

Végre megjelent a potrohos szakács a várfalakon:

— Bolonddá tett kend bennünket — kiáltja rá szemrehányóan Lábatlan Gergely —, hát hol az az ellenség, amiről beszélt?

— Az az ellenség — mondá a szakács —, ehol van ni. Én vagyok az az ellenség. Lábatlan uram, érti-e már?

— Hogy-hogy?

— Hát úgy, hogy ez a vár a Szilágyi Mihály uram vára, kegyelmednek pedig tágasabb odakünn.

Káromkodott erre nagyokat Lábatlan, de bizony be sem is eresztette volna vér nélkül a szakács, ha maga Szilágyi nem jön le, s nem parancsolja meg.

Minek lett volna most már a kötekedés, ha úgysis biztos a kibékülés a királlyal — mely csakugyan megtörtént nem-sokára. Szilágyi Mihály holta napjáig bírta Világost, s sokra becsülte a hű szakácsot.

Nagybátyja halála után Mátyás a Báthoryaknak ajándékozta Világost, és egész 1613-ig ezek kezében maradt. Akkor halt meg az utolsó Báthory.

A mohácsi vész után Világos sorsa is mindig rajta volt a hadi kockán, hol a töröké lett, hol János királyé, hol Ferdinándé.

Ma már csak rom. Hajdan erős lehetett. Meredek hegy-oldalon egy óra hosszát tartó úton juthatni fel. Erős falak, s rengeteg erdőségek oltalmazták, ott, hol a keletről befutó erdélyi Kárpátok az aradi rónákba vesznek.

Mióta áll, nem tudjuk. A legrégebb forrás, mely említi, a római pápa egy levele 1190-ből, s a legutolsó év, mely még bizonyos fokig épnek látta Világost, 1784.

Ekkor romboltatta le az ország, nehogy a rozszant szobákban a Zaránd és Hunyad megyében föllázadt parasztok üssék fel főtáborhelyüket.

Világos szerepe azonban még mindig nem szűnt meg.

A sors azt akarta, hogy nekünk is legyen egy »elátkozott várunk«, aminő a mesékben van, ahol kővé változik a dicsőség, ahol a szégyen üljön rá a horpadozó romokra.

A magyar sereg 1849-ben Világos alatt tette le dicstelenül a fegyvert orosz kézbe.

Ott törték ketté kardjaikat a kétségbeesett hazafiak, ott szúrták le előbb lovaikat, azután önmagukat a huszárok, ott temették el a dicsőséget.

A Báthoryak büszke várából csak néhány csonka dűledék-ful nézte már ezt a nagy gyalázatot.

AKINEK NEM KELL »ELÁLLNI«-A

(Fotográfia)

Tisztelendő Csupka Sámuel uram (anagrammát csináltunk a nevéből, nehogy ráösmerjenek otthon a hívei) evangélikus lelkész egy tót faluban, valahol Ruttká tájékán.

Nagy talentumnak mondják, kinek kiváló szónoki képessége a Sheridanével vagy a Kazinczy Gáborével vetekszik.

És ezt nem pusztán a kurátor uram tartja így, de mindazok, akik ösmerik.

Hogy mégis országos hírnévre nem tett szert eddig Csupka Sámuel, azt annak köszönheti, mert nem volt eddig alkalma oratori tehetségeit országos gyülekezetben kifejteni.

— Hogyan? — kiáltanak fel azok, akik mindig az ellenkezőt akarnák elhitetni az emberiséggel. — Hiszen Csupka Sámuel minden áldott évben ott van a Budapesten tartatni szokott bányakerületi közgyűlésen!

Nos, hát ezeknek sincs igazuk.

Mert áll az, hogy ott van húsz év óta minden gyűlésen, de még mindig nem sült ki, valóban nagy szónok-e vagy sem.

Mert talán nem beszélt?

. . . Dehogynem! Minden áldott gyűlésen feliratkozik minden tárgyhöz, de mindig olyan népszerűtlen hírokat penget, hogy 20 év óta egyetlen egyszer sem történt meg rajta, hogy bele ne kiáltották volna a beszédébe a dörgő »eláll«-t, mire rendesen eláll a konstrukció közepén, és engedelmesen leül.

A következő tárgynál ismét fölugrik, apró fejét, melyben sebesen forognak szitakötőformájú szemei, megrázza, s beszélni kezd, de megint csak felzúg a fatális »eláll«, s ő újra leül.

Így nem lehetett megtudni soha, hogy jó szónok-e tisztelendő Csupka Sámuel, vagy pedig csak humbug az egész hír, mely hangját, retorikáját, formai érzékét és pátoszát látatlanban magasztalja?

Maga a tisztelendő úr sóhajtvá szokta mondogatni otthon:

— Hej, csak egyszer . . . ha legalább egyszer kihallgatnának. Ha én azt megérhetném!

Maguk a kollegák is kíváncsiak voltak már évek óta. Hogy kellene mégis megtudni?

Hogy? Hát nagyon egyszerű, hallgassuk ki az öreget, akármilyen pánszláv beszédet tart is, tapsoljunk neki, és éljenzsük, hadd beszélje ki magát, ne maradjon a tudománya örökké a véka alatt.

Úgy is lett. Alig várták az első kerületi esperességi gyűlést.

Pro és kontra tömérdek fogadások történtek. És titokban kineveztetett az illetékes zsúri is, mely eldöntse: jó volt-e a szónoklat.

Csupka Sámuel megjelent tubák színű hosszú kabátjában, mely a csizmaszárait verte, s mindjárt az első témánál felállott.

Egyik kezével a székbe kapaszkodott, a másik kezét kiterjeszté, s elkezdett szónokolni.

Két-három szép konstrukciót kivágott, mély csöndben hallgatták.

Körülnézett, megdöbbenve, hogy mi az? Nem volt ő szokva az ilyesmihez.

Az ünnepélyes csöndtől remegés fogta el a lábait. Roskadtan támaszkodék a székhez, teste egész súlyával.

A negyedik konstrukciónál kitört az éljen és a taps...

— Halljuk! Halljuk! — kiálták.

— Pompás! Igaz! Úgy van! — hangzott mindenünnen az összebeszéltek részéről.

Csupka uram elvörösödött, szétnézett még egyszer a tömegben, kétségbeesett arccal és váratlanul hirtelen — leült.

— Mi a baj? — ugráltak hozzá ijedten azok, akik szónoki talentumába fogadtak. — Elszédültél? Rosszul lettél?

Csupka uram mosolyogni igyekezett:

— Nem biz az, kedves barátim! Hanem megvallom őszintén, annyira hozzá vagyok szokva, hogy nem hagytok kibeszélni, hogy most is, mint mindég, csak néhány konstrukcióra készültem a beszédemből.

... Most sült ki aztán, hogy miért engedi magát Csupka uram olyan *készségesen elállíttatni* húsz év óta, amikor beszél.

ÚJKORI VŐLEGÉNY

Írta: maga a vőfély

Hozzám jön a minap Bajomi Marci, aki nekem már öt esztendeje kuglizó cimborám.

Jó dobásai vannak annyi bizonyos, mindig előlről vágja le a legnehezebb babát »Pulszky Ferenc«-et és »Tisza Kálmán«-t. (Nagy kuglisták így nevezik a két ellenkező szélén álló bábót.)

Ámbár most már nem talál ez az elnevezés, mert Pulszky Ferenc jelenleg nem nagyon »ellenkező báb«, s legközelebb állítólag így szólt Tiszához:

— Még eddig minden pártra veszedelmet hoztam, hát megteszem nektek azt a szívességet, hogy oda nem állok közötek — de veletek leszek.

Azonban hála istennek, sem nem Pulszkyról, sem nem Tiszáról van szó, hanem a mi Marcinkről, aki igen csinos fiú, de már régóta csinos fiú. Rendkívül makacs harmincas.

Az apám azt beszéli, hogy együtt jártak iskolába Marcival. Marci tagadja, és urambátyámnak hívja apámat.

Ki nem igazodhatik ebből senki, kinek van igaza? Annyi bizonyos, hogy az apám már öreg ember, Marci pedig még fiatal ember. Ruganyos járása van, holló fekete fürtei, szépen kipödrött bajuszkája. S én a természetnek jobban hiszek, mint az apámnak.

Hát Marci hozzám jön a minap:

— Hol jársz itt, ahol a madár se jár? — fogadom vidáman.

— Hozzád jöttem, öreg, azt hallom, csinos magyar ruhád van.

— Van. Kölcsön kell?

— Nem biz az. Hanem légy vőfélyem.

— Ne beszélj! Megházasodol? — Csak nem tán?

— De bizony. Elveszem a kis Remetei Birit.

— Kit? Az én unokahugomat. Azt a szép piros arcú gyermekleánykát... Minek neked az a kis csirke?

— Kell barátom...

— De az életkor komám...

— Micsoda életkor! — szólott Marci konsternálva. — Az asszony hamar hozzáöregszik az emberhez.

— Az meglehet, Marci. De az ember nehezen fiatalodik hozzá az asszonyhoz . . .

— Ne papolj nekem. Jössz vagy nem jössz?

— Ha rettenetesen kívánod! Mikor lesz?

— Mához két hétre. Miskolcig a vasúton megyünk. Ott pedig a menyasszonyom kocsija vár majd ránk.

— No, hát nem bánom . . . Úgysem igen utaztam még azon a vonalon.

— Biztos vonal! Vasúti szerencsétlenségtől nem kell tartani. Úgy megyünk rajta, mintha Visontai Kovách László búzája volnánk.

Hát el is indultunk a mondott időben pontosan; a Marci másik vőfélye Nagy Ferenc, már előbb elutazott, mert úgyis arra a vidékre való.

Útközben természetesen a gyönyörű menyasszonyról volt szó.

— Hogy ösmerkedtél meg vele, Marcikám?

— Úgy valahogy, találkoztunk, hol itt Pesten, hol ott a vidéken, többször beszélgettünk, s én észrevettem, hogy tetszem neki.

— Gonosz egy kopé vagy, Marci. Megleptél mindnyájunkat . . .

— Elég volt már a vendéglői kosztból, barátom. — Meguntam Holzwartot is, Marschallt is. Hát mármost mit csináljak? Csak ez az egy húzás volt még . . . az otthoni konyha . . .

— Majd meglátod, Marci, nincs meg annak az a jó kocsmái szaga . . . Hát a lány?

— A lány? A lány meg az otthoni konyhát unta meg. Neki is jó lesz . . .

— Nagyon *konyhai stílusban* beszélsz a házasságról, Marci.

Ilyen elmélgések közt értünk be Miskolcra. S mint-hogy éjszakának ideje volt és borús sötét idő, a ránk váró kocsis azt tanácsolta, ne induljunk ez éjjel, hanem feküdjünk le. Beszálltunk tehát a fényes új vendéglőbe.

— Két szobát kérünk — rendelkezett Marci a főpincérnél.

— Csak egy szobát adhatok. Itt követválasztás lesz holnap, tele van a szálloda vendégekkel.

Bele kellett nyugodni, bár Marci elég kelletlenül vette a dolgot, s új tárgyalást kezdett a kocsisal: hátha mégis el lehetne indulni?

— Lehetni lehet — szólt az fejuvakargatva —, de okos ember nem teszi, kérem alássan, mert ha megtenné, kisülne, kérem alássan, hogy nem lehet.

Ott maradtunk. S csakhamar levetkeződve pihentünk le a gyanús fehérségű ágyakba.

— Nem tűrhetem az égő gyertyát — mondá a vőlegény —, a szememet bántja. — Elfújta a gyertyát, melyet maga mellé vett a kis éji-szekrényre.

Az utcák meglehetősen zajosak voltak, az »Éljen Vadnay« kiáltások föl-fölriasztottak ágyamból. S ilyenkor mindig megszólítottam Marcit:

— Alszol, vőlegény? Aludj, aludj, ki tudja meddig alhatol! Hatalmasan horkolt szegény. No, majd nem horkolsz úgy holnap!

Éjfél tájban erős migrénem támadt.

Becsöngetem a szolgát, gondoltam, és tormát kérek tőle. A tormától rendesen elmúlik a fejfájásom.

Keresem a gyufát, de az én éji-szekrényemen nincs egyetlenegy szál sem. No, semmi, majd lesz a Marcién! Olyan sötétben voltunk, mint a bolha a kosszarvban. Alig bírtam tipegve-tapogva megtalálni az irányt Marcihoz, de a hortyogás végre is jó kalauz. Előre nyújtottam kezem, végre meglettem az ágy deszkáját, . . . ez itt az ágy láb, ez a felső lajsznyi . . . erre kell lenni az éji-szekrénynek . . . hopp, ez az!

Tapogattam, a Marci lerakott tárgyait, ez a pénztárca, amott a gyertyatartó . . . Hol van már no, a pokolban, az a gyufa?

Egyszerre valami hideg tárgyat érintek, s ideges rángás fut keresztül tagjaimon; amint a kezemet is hirtelen elrántom, lefordul az a bizonyos tárgy, s csörömpölve esik a padozatra. Olyan kísértetiesen koppant, hogy újra összerázkódtam.

Szerencsére Marci nem ébredett fel. Idegesen gyújtom meg a gyufát, és oda világítok.

Uram én teremtőm, el ne hagyj!

A Marci fogsora hevert ott a padozaton. Az egész felső állkapcája.

Nézem, nézem, és ahogy nézem, elkezd a saját fogam vacogni . . . Mint mikor az egyik kutya a másik kutyára ugat.

Lehajlok, és remegve fölemelem.

Oh jaj, a két első fog kitört! . . .

Szerencsétlen barátom, aki alszol csendesen édesdeden, s meg sem álmodod, hogy két első fogad oda van!

S ezt én tettem . . .

Bár a kezem tört volna el inkább.

Egyszerre kiment fejemből a fájás, eloltottam a gyertyát, és visszassompolyogtam az ágyamba.

De most már a sötétben is láttam ott az éji-szekrényen a borzalmas fogsort . . . rám volt vicsorítva rémletesen.

Behunytam a szememet, mégis láttam. S nem bírtam többé elaludni.

Hajnaltájban észrevettem, hogy Marci is mozog.

— Marcikám — szóltam —, nagy baj van!

— No? — hebegé álmosan. — Miben esett hiba?

— Tebenned, kedves Marcikám — kerülgetém kíméletesen. — A te egészségi állapotodban.

— Énbennem? Nincs énnekem annyi bajom sem, mint a ma született gyermeknek.

— Jól mondod Marci . . . mert a ma született gyermeknek még nincs foga.

— Mit? Mit akarsz a fogammal? — riadt fel és föl-emelkedett az ágyban.

— Amíg aludtál, gyufát kerestem, a fogad leesett, s kitört belőle kettő.

Marci szégyellte a dolgot, mert fölszisszent, de aztán erőt vett magán:

— No, nem baj, nem baj . . . Űgyse sokat ért már. Kilenc esztendeje használom. Van a bőröndben másik.

Hálát adtam az istennek, hogy így villámlás nélkül el-múlt ez az éji eset, de kedélyem azért egészen elsavanyodott.

Reggel a fizetőpincért hívtuk.

— Hogy a szoba?

— Öt forint — mondá a pincér.

— Ne okoskodjék . . . Hogy lehetne ez a szoba öt forint?
Hiszen annyiért házat lehet venni az »Avas« alatt!

— Hja kérem, ebben a szobában hált őfelsége, mikor Miskolcon tartózkodott.

— Nincs nekünk abból semmi hasznunk.

— Éppen azért illő, kérem, hogy nekünk legyen hasznunk belőle.

— Ez okcs ember — mondá Marci. — Fizessük ki.

Az étteremben, a reggelinél (mialatt a kocsisunk fogott) még három másik ember panaszkodott és kesergett azon, hogy ugyanabba a szobába fektették, amelyikbe király őfelsége aludt harmadéve.

Most már elindultunk a szép kényes bricskán, a Biriék faluja felé.

A vőlegény úgy nézett ki, mint tegnap, de új fogai még fehérebben, még szebben villogtak ki, mint tegnap. Egy kissé restelkedett, és szótalanul ült mellettem. Ha megtörtem is a hallgatagságot, legott visszaesett abba.

De az idő is kedvetlen, borús volt. A napfény nem mosolygott erre az esküvő napra. Komor, haragos felhők kóvályogtak az égen.

— Eső lesz, tekintetes uraim — fenyegetőzött a kocsis.

— Váltig kiabálnak a tyúkszemeim.

S valóban alig értünk ki a városból, olyan záporosó kerekedett, mintha bögrékben öntenék az égből.

Vakarta Miska kocsis a tarkóját:

— Ej haj, hogy nem hoztam el a födeles hintót. Mondta is az öreg teens úr odahaza . . . De már, mondok, vőlegényt nem szokás ketrecbe hozni.

— Van erre valahol valami csárda ahova beállhatnánk?

— kérdé káromkodva Marci, ki egészen köpenyébe burkolózott, még a feje is bent volt.

— Nem építettek erre tájt sehova, kérem alássan.

— Hát a legközelebbi falu?

— Messze van!

— Akkor forduljunk vissza Miskolcra. Még nem vagyunk messze.

— Bizony talán legjobb lesz. Istenkísértés volna most utazni.

Visszafordultunk Miskolcra, újra a Stöger vendéglőbe.
— Hej, pincér, van-e a hotelban olyan szoba is, amelyikben még nem hált őfelsége?

— Éppen van egy olyan üres.

— No, hát nyissa azt ki, hogy átöltözködhessünk.

Csuromvíz volt rajtunk a ruha, s egészen odatapadt a testhez.

Míg én a cipőmet huzogattam le, Marci lehámozta magáról a köpönyeget, s levette fejéről a csuklyát...

— Marci! — kiáltok amint fölnéztem.

— No, mi bajod? — mordult rám mérgesen.

— Ejnye te vagy? A hangod egészen a tied. De mégis lehetetlen.

Az arca olyan fekete volt mint a szerecsené, a haja pedig olyan fehér mint a galambé.

A záporosó mind lemosta a festéket a hollófürtjeiről.

...Mégis jobban hiszek már én az apámnak, mint a természetnek!

*

Délben kiderült az idő, Marci átalakult újra, s végre másfél órai út után, odaértünk a menyasszonyhoz.

Én vezettem a karomon a szegény kis bakfist.

Mikor ott álltak az oltár előtt, az örömapa könnyektől nedves szemekkel nézve őket, odahajolt hozzám:

— No, ugye összeillő pár?

— Ühüm! — feleltem némi gondolkodás után.

AZ ÖREG SZEDŐ

Mindenféle szedő van. De legtöbbet ér a betűszedő és a legkevesebbet az adószedő. Ezt akár el is engedjük.

Én egy betűszedőről akarok írni, akit már ezelőtt kilenc évvel ösmertem, mikor legelőször szagoltam bele az ólom-országba, ahol ő élt és dolgozott.

A mi nyomdánkban a legöregebb szedőnek tartották

Jánost (Grubics János a neve,) igen becsületes öreg fickó volt, kihez nagy nemzeti tradíciók tapadtak.

Osztás közben (mert van ám a világon nemcsak kártyaosztás, de betűosztás is) sokat dicsekedett ő azzal, hogy szedte ő bizony akárhányszor a Kossuth, Széchenyi manuscip-tumait is. Cudar egy írás volt kivált a Széchenyié: nem volt abban »kimenet« egy órajárányira sem.

Petőfi verseit is sokszor szedte kéziratból, s ahol nem lehetett elolvasni, hát a saját esze szerint rakta ki. Úgy is van mai napig — azt állítja.

Szajátatva és tisztelettel hallgatták a fiatal szedők az öreget. Teringette... szép emlékei vannak. Grubics nagy ember! Akárhányszor állt ott a háta mögött Deák is egy-egy cikkét várva. Ezekről a mostani miniszterekről csak úgy beszélt Grubics, mintha méltóságán alul volnának.

Rajongott a régi világért, a régi emberekért.

Mindent becsmérelt, gyűlölt ami mostani, még az italt is folyton szidta, pedig szerette. Talán nagyon is szerette. Mikor szombaton kikapta a heti bérét, rendesen megitta vasárnap az egészset, aztán koplalt az egész héten.

Nem is óhajtott már ő egyebet a világtól, csak azt, hogy neki egyszer annyi pénze legyen, amennyi három napig eltartson. Ahhoz pedig legalább is hatvan forint kellene egy rakáson. Hatvan forint *egy huzomra* (erre az »*egy huzomra*« fektetett ő fősúlyt), hadd mulathatna három napig. De hatvan forint tán nem is egzisztál a világon egy embernél. Ő sose látott magánál többet húsznál, s azt is olyan kevés ideig látta, hogy talán nem is látta.

Addig-addig okoskodott, kötekedett a sorssal erről a témáról, míg az egyszer elunta, ti. a sors unta el:

No, hát jól van Grubics János — gondolá magában a sors —, csinálok veled egy tréfát. Hadd lássuk, mire mégysz vele?

Grubics egy napon pénztárcát talált hajnalban a Hatvani utcán, mikor a nyomdából hazafelé ment.

Megnézte a tárcát, de üres volt, csak éppen egy sors-jegy volt benne.

A sorsjegyet zsebébe tette, a tárcát pedig dühösen vágta a földhöz.

— Gazember volt aki elvesztette . . . Ritkított betűkkel nyomatott g a z e m b e r volt . . . Mért nem vigyáz az ilyen koldus jobban a holmijára !

A sorsjegynek nem tulajdonított nagyobb becslet, mint egy reskontónak szokás. Az ember mégis elteszi, hátha a kapanyél is elsül, de nem számít rá.

No, az elsült. Grubics 100 ezer forintot nyert a sorsjegyen.

Mikor megtudta, megijedt, elsápadt, majdnem összerogyott: csak nagy sokára kezdett táncolni, s hajigálni a betűket össze-vissza a ládákbán, hajrá hadd keveredjék a világ, hadd mulassanak a betűk! . . .

Grubics most természetesen úr lett, százezer forintnak az ura. A nyomdatulajdonos még aznap pertu lett vele. S mikor Grubics kijelentette abbeli vágyát, hogy Párizsba utazik, ebédet adott a meggazdagodott szedő tiszteletére a Frohnerben, melyre meghívta az összes szedő-személyzetet. Másnap aztán Grubics még nagyobb ebédet adott a nyomdatulajdonos tiszteletére.

Az asztalfőn maga Grubics ült, finom szalonruhában, gyémántos melltűvel, nagy aranylánccal, kimosakodva, megszipulve. Úgy nézett ki éppen, mint egy bankár.

Az első tósztot ő mondta a nyomdatulajdonosra.

A második tósztot a nyomdatulajdonos mondta Grubicsra.

. . . Azon férfiúra — hangzott —, igenis azon férfiúra omelem poharamat, uraim, aki nyomdámnak dísze volt, akit a gondviselés nagy vagyon urává tett, de aki bármikor jöjjön is vissza az életben, nálam megfogja találni azt a helyet, amit eddig elfoglalt.

És akkor azon nagyon sokat nevettek a habzó pezsgős poharak közt, hogy mindig megtalálja itt azt a helyet, amit eddig elfoglalt. Hahaha, nem rossz idea a gazdától!

Grubics úr másnap elutazott Párizsba. Mindnyájan kikísérték a vasútig. Még a redakcióból is némelyek. Az indóházban összecsókolóztott mindenkivel: »Isten veletek kedves bajtársak, meglehet, találkozunk még valaha az életben!»

Többet aztán nem hallottunk róla évekig. Mindössze egyszer mesélte valaki, hogy látta szép fogatban hölgyekkel

ülve a boulognei erdőben. Hát persze mulat a derék Grubics János!

A hetvenes évek vége felé két évre távoztam Budapestről, midőn visszajöttem, legelső dolgom volt a régi redakciómba fölnezni.

Hát amint elmegyek a nyomda mellett, s benézek a recés üvegen — kit látok a betűszekrény mellett, piszkos Guttenberg-rokkban? Nini, nini, hisz ez a Grubics János!

Ő volt, ott állt a szekrény mellett. Benyitottam nagy álmétkodva:

— Ön az, Grubics úr?

— Én vagyok, kérem — felelte vígan.

— Mit csinál ön itt, az istenért?

— Szedem kérem a Beksics úr vezércikkét.

— De hát Párizs . . . hát a nagy vagyon?

Vállat vont közönyösen.

— Ne is emlegesse, kérem. Nagyobb baj az annál, hogy ezeknek az »Ő« betűknek mind le van törve az ékezetje.

CÍM NÉLKÜL — ÉS CÍMMEL

I. CÍM NÉLKÜL

Kisbolyvai és merényfalusi Bolyó János úr otthon él gyermekkora óta, és azt csinálja, amit — a többi dzsentrri ember. Dicséri a régi időket . . .

Szidja a közösügyet . . .

Szidja Tisza Kálmánt és a korrupciót.

Szidja a németet és a kamarillát.

Szidja a saját rokonait.

És szidja minden évben az azon évi termést.

Amikor senkit sem szid, akkor bizonyosan kártyázik, és akkor a kártyát szidja.

De minthogy többnyire kártyázik — tehát igen békeséges ember.

Mikor ezelőtt három évvel meglátogattam, ezt a benyomást tette rám.

Szobái úgy voltak berendezve, ahogy egy régi nemesemberhez illik: vaskos bőrdíványok, nagy pipatórium, öreg lábas óra, Kossuth Lajos arcképe a falon, egy régi mordály és egy még régebbi buzogány. A szögletekben ócska borjúbőrös kufferek mindenféle griffmadarakkal kivésve, az asztalon a »Pesti Hírlap« és a »Házi Naptár«, zsebében juhból való dohányzacskó sallangjai kacérokodtak kifelé.

Bajusza hegyesen állott kipödörve, homlokára lecsüngött az üstöke.

— Úgy nézel ki, János — mondogatták neki —, mint egy igazi kuruc!

S ennek aztán el tudott mosolyogni egész nap büszkén kifeszítve a mellét:

— Igaz, igaz . . .

Apró szemei lázban ragyogtak.

— Hej, ha én akkor éltem volna . . . amikor ők . . . amikor a kurucok . . .

Ökleit fölemelte ilyenkor.

— Igen akkor . . . vagy hogyha talán ők élnének most . . . igen, igen, ez lenne legjobb . . .

Kitalálta a derék János, hogy neki az mégis kényelmesebb lenne, ha most szólna a Rákóczi tárogatója.

II. CÍMMEL

Addig-addig forgatta a régi írásokat kisbolyvai és merényfalusi Bolyó János, míg egyszer fölfedezett sok ősei mellé még egy nagyanyát, de genere Gyurcsányi.

Ühm! Hogy kellene ennek az új nagymamának hasznát venni?

Hát nagyon egyszerű — vele éppen kifutja a kamarásság.

Nosza, rávették János urat, hogy folyamodjék a kamarássággért.

Megkapta a »gomblyuk betegséget« (olyan ragadós ez, mint a kolera), folyamodott, és megkapta a kamarásságot. Méltóságos úr lett.

Most három év után megint meglátogattam, de milyen más a kisbolyvai udvarház!

Selyembútorok a szobákban, a buzogány ott van még

a falon, de Kossuth arcképe helyén a báró Nopcsáé, az asztalon egy »Neue Freie Presse«, a dohányzacskónak se híre, se hamva, ahelyett kifogástalan reggeli toalettbén ül János úr a dívánon, és cigarettéket sodor...

— Te lakol ebben a szobában, János?

— Én — feleli kézdörzsölve. — Ugye csinos?

— Szép, de olyan különös. Te nagyon megváltoztál, János.

— Nem én, barátom... Már hogy változtam volna?

— Mióta szívsz cigarettéket?

— Gyomorhurutom volt...

— A régi jó kuruc bútorokat kihányattad.

— Elkoptak, barátom.

— De a szakálladat is borotváltatod közepütt.

— Hja, mert őszül.

— A hangod se olyan harsány már...

— Fogy a tüdő...

— Aztán te már német lapokat olvasol.

— Ezekből azt is megtudom, ami Pesten történik, azt is, ami Bécsben. Tudod Bécs mégis csak székváros... egészen más...

— Hát az a sok nyomtatvány mi ott az asztalodon?

János arca egyszerre elkomorodik, ráncos homlokára felhők gyűlnek:

— Oh, ezek *parte-cédulák*!... Mind erről a hónapról valók...

— Hogyan? Mind erről a hónapról?

— Mind — mondá sóhajtván.

Aztán fölkel, és fölvet az asztalkáról egyet.

— Látod ez ma jött. Az udvartól jött. Mind megkapom az udvartól. A kamarásoknak megküldik. Mindennap jön egy. Oh, barátom, igazán rossz esztendő...

— Hát most ki halt meg? — kérdem, nevetésemet alig bírva elnyomni...

— Képzeld, a szegény Larisch-Moenich grófné! Milyen gyász megint...

Leült, mély szomorúság sötétíté el arcát, s mereven nézett a fekete szegélyes finom lapra.

— Nézd, nézd, mennyi gyermek... mennyi gyász... negyedfél sor gyerek...

- Az ám, garmonddal nyomatva.
- Mindig van valami baj, mindig... Igazán kezdek életunt lenni. Ennyi csapás, ennyi csapás...
- És melyik Larisch-Moenich grófné az?
- Nem ösmertem, barátom... Tudod, sohasem voltam eddig még az udvarnál... Szegény, szegény grófné... Ha egy évig él még, hát bizonyosan megismerkedtünk volna, mert fölmegyek a télen... Ott lakom pajtás, mert hiába, tudod, itt nem becsülik meg az embert, ezek a tudatlan vidéki nemesek...

*

Oh cím, oh királyi tollkanyarítás, be nagy, be csodálatos vagy, hogy ilyen változásokat tudsz csinálni!...

A KIRÁLY ÉS A PLÉBÁNOS

Ógyalla tájékán mindig tömérdek a lovas katona — pedig nem valami különös zabtermő hely. Búza és antiszemita azonban bőven terem.

Egyik kis faluban, mely szinte meg volt rakva katonákkal, összeveszett egymással egy hadnagy és egy kapitány...

A kapitánynak csinos neje volt, a hadnagy pedig maga volt csinos. Hej, ezek a fránya hadnagyok be sok galyibát is csinálnak!

Hogy miért vesztek össze, miért vívtak meg, nem fecsegek ki...

Okos ember úgyis kitalálja.

Hadnagy... csinos kapitányné... párbaj... hát mi lehetne ok, ha nem a középső?

A mellékkörülményeket a világért sem akarom elősorolni, hogy mint sült ki, mint bántalmazták egymást nyilvános helyen, s miként mérgesedett el a kérdés, a lovagias becsület-reparálás dacára is, annyira, hogy a katonai felsőség áthelyezésre ítélte a hadnagyot, a kapitányt pedig kasszírozásra.

A hadnagyra mondott ítélet sérelmes volt talán a menyecs-

kére is, de a kapitányra mondott ítélet egészen tönkre tette a becsületes, de szegény kapitányt. Mi lesz abból most? Földönfutó. Aztán három apró gyereke van (már ti. a feleségének). Miből élnek a boldogtalan kicsinykék.

És azonfelül . . . A kapitány tarokkomanistája az odavaló plébánosnak. Az egész faluban a harmadik. Hogy él meg most már a plébános úr, ha ezt innen kasszírozzák?

A plébános elhatározta, hogy ő a maga kompanistáját nem engedi; ha térdig kopik is a lába, fölmegy személyesen Bécsbe, magához a felséges királyhoz, s előadja neki, hogy ez az egész dolog igazságtalanság.

Eleget próbálták lebeszélni (a lebeszélők közt maga a szerencsétlen kapitány is), ne menjen, minek fárad, nem ér az ott semmit, a katonai regula regula . . . a király szolgáltnak a dolgába ne avatkozzanak az isten szolgálói.

De biz nem lehetett a tisztelendő úrral bírni, most már csak azért is felutazott Bécsbe, felhúzta a legújabb reverendáját, hófehér kékgyöngyös gallért csatolt fel, s úgy méne a király színe elé . . .

— Felséges apostoli király — kezdé, és itt elbeszélte szögről-végről a dolgot, ahogy volt. És végre imígyen: »Ne engedje felséged elpusztulni a szegény kapitányt, olyan szép kis három fiacskája van, hogy öröm rájuk nézni«.

— Jól van — szólt a király kegyteljesen —, megvizsgálom a dolgot s amit lehet, megteszek.

S ezzel azt a bizonyos királyi mozdulatot tette, ami azt jelenti, hogy »elmehet«.

De a pap nem elégedett meg ennyivel, s így szóla keneteljesen:

— Könyörgöm alázatosan, felséges úr, ne engedjen hazamenni üres kézzel . . . Részeltessen ígéretének kegymorzsájában . . . Hadd vigyem haza ezt a morzsát a kétségbeesetteknek. Mert.

— Majd intézkedem — vágott közbe őfelsége kissé türelmetlenül.

— Oh, felséges uram, el fogják csavarni az igazságot, akik referálni fognak az ügyről, de én tudom hogy volt, én ösmerem az egész történetet, s papi szavamra mondom, ártatlan jó ember a kapitány . . .

A király türelme fogytán unni kezdte e szokatlan vakmerőséget.

— Elég — szólt emelkedettebb hangon. — Ön nem ért a katonai dolgokhoz. Elég.

A pap erre felemelte alázatos fejét, kevélyen összeütötte a bokáját, s kezét katonásan a fejéhez emelte.

— Jelentem alássan, fölséges uram — szólt egyszerre megváltoztatott harsány hangon —, hogy magam is huszár-főhadnagy voltam a forradalomban.

A király elmosolyodott e meglepő jeleneten, s így szólt:

— Az már más. Nos, menjen hát, és vigasztalja meg otthon a bajtárst. Nem történik semmi baja.

A STATISZTIKA

Mindig nógatnak, hogy szóljak már hozzá valami tudományos dologhoz is: hátha véletlenül kisül, hogy a tudományokra születtem. Magyar emberrel megeshetik az.

Isten neki, hozzászólók egyszer — mégpedig a statisztikához.

Mert tréfán kívül legyen mondva, fiatalkorom óta vonzódok a tudományokhoz. Mindjárt eleinte mohón feküdtem neki a megyénél, hogy az aljegyzői asztal mellett »egyszerre» tanuljam meg a helyesírást és a közigazgatás titkait, a kormányzás minden fogását.

A főjegyző a nagybátyám volt, az megígérte apámnak, hogy kinevel, bevezet a közigazgatás praktikus részébe, s ha most tiszteletbeli jegyzőnek állok be, a legközelebbi tisztújításnál megválasztat igazinak.

Igyekeztem beválni, mindennap bementem a hivatalos szobájába; adjon valami dolgot és atyafiságos útmutatást hozzá, de mindig azt felelte, hogy annyi dolga van, miszerint nem ér rá, hogy nekem is adjon belőle. Csupa miszerintekkel beszélt az urambátyám.

— Mit dolgozik annyit, Pista bácsi? — kérdém egy ízben, amint újra íróasztala fölé hajolva találtam.

— Pénzt csinállok, öcsém.

— Remélem, arra is megtanít urambátyám, ha rá ér — szóltam tréfálkozva.

— Ne félj, megtanulod te azt magadtól is. Együtt jár az a megyei étellel.

Csak később tudtam meg, mikor én is otthon lettem a municipális levegőben, hogy ő váltókat írt akkor alá.

Egy félév alatt kész embernek képzeltem magam. Nem is olyan nehéz dolog! A végzés az »ennek folytán«-ból indul és a »mert különben«-nel domborodik ki. A rendeletnek alapmondata a »Minekutána«, s ebből a szóból, mint valami virágcserepből burjánoznak lefelé a floskulusok. Az instancia a »Miután«-ból kanyarog a »kegyeskedjék«-ig. Ezekkel a műszavakkal föl lehet vinni egész az árvaszéki elnökségig.

— Csak már egyszer valami nagyobb dolgot kapnék — sóhajtoztam a főnótárius előtt —, hogy kitüntethetném magamat.

Nagybátyám nevetett.

— Bolond vagy, bolond! . . . A vármegye olyan, mint az üveghuta, édes fiacskám. Itt a nagy masszából is tudnak apró üveget fűni, és a kis masszából is nagy flaskókat . . . A vármegyének minden mindegy!

Nem értettem én azt akkor — pedig nemsokára csakugyan kaptam egy ilyen nagy masszát. Maga az első alispán tette az asztalomra.

— Írjon a községbe rendeleteket — mondá, s az én kezem gépiesen nyúlt a toll után, hogy a »Minekutáná«-hoz egy szép kezdőbetűt kanyarítsak. — A földművelési minisztériumra rájött a rosszabbik órája — folytatá indulatosan, s még egyszer fölvette és lecsapta az iratot.

Úgy rémlett nekem, mintha az ablaküveg is megremegne, mintha talpaink alatt a föld is megrendne . . . pedig csak az asztalomon levő akták mozogtak, amint az új jövevényt közéjük csapta.

— Ki látott ilyet? Hogy azt mondja, állítsuk össze, mennyi eperfa van a megyében? Statisztikát az eperfákról? Hát nincs a miniszternek egyéb dolga? Selyemtenyésztési célokból? Hát mire való az? Az én feleségem Bécsben veszi a selyemruhát! Mikor ezekből a bogarakból selyemruha lesz, már akkorra kanavászban fog járni az egész világ. Csak azt nem

foghatom fel, hogy juthat a kormánynak eszébe ilyen haszontalanság! Mit képzelnek azok egy alispánról? Még bizony rám írnak egyszer, hogy olvassam össze az egész megye területén a fűszálakat . . .

Eközben megvető tekintetet vetve a miniszteri rendeletre, hozzám fordult:

— Csináljon valamit, amice, ebben az ügyben. Kérje be a községektől az eperfák számát, aztán üsse össze valahogy, de még ebben a hónapban, mert el kell küldeni harminc nap alatt.

Nekifeküdtem nagy passzióval. Száz és egynéhány szigorú »meghagyatik« ment ki a bírákhoz. A községekben kalandosabbnál kalandosabb hírek kerekedének. Egy ángliusz barát járt volna a királynál, aki kimutatta, hogy aranyat tud csinálni az eperfából. Már most az lesz, hogy minden eperfát kivágatnak az országban, szekerekre rakják és elviszik Angliába, azzal fizetik ki az ország adósságát.

Volt még három verzió ezenkívül, de ez lévén a legvalószínűtlenebb, hát ezt hitték el a legszívesebben. És akinek kedvenc eperfája volt, eltagadta. Butyók Jánosné asszonyom Kisújfaluban, minthogy éppen tavasz eleje volt, bemeszelte mind a hat eperfáját a háza előtt, hogy a törvény rá ne ösmerjen. Nagy Ambrus uram Litken, ellenben kivágta a magáét, s úgy tétette fel ölrakásban a padlásra. Ki tudja mikor lesz még ebből sok pénz! Egy ebecki ember, aki megunt az életét, kiválasztotta a legnagyobb eperfát a faluban (a Csapodyak kertjében), s oda akasztotta magát. Azt gondolta a gazember, hogy ezzel is a hatalomnak árt . . .

Hetekig dolgoztam nagy szorgalommal éjjel-nappal, hogy összeállítsam a roppant halmaz adatokat, amely beérkezett. Hovatovább, annál nagyobbak látszott a munka! Jött a tömérdek konfúzió a számításokban. Amit négy napig csináltam, sokszor egyszerre haszontalanná vált. Megöszülök én ennél a munkánál, s mégsem lesz vége. Pedig már csak tíz napom van! Lehetetlen, hogy elkészüljek . . . Mindegy, megpróbálom.

Hivatálnok társaim, akik keresztül-kasul jártak a szobában, míg én kétrétbe hajolva töltöttem ki az egyes rubrikákat, összenéztek a hátam mögött és mosolyogtak. Némelyik gúnyosan meg is csipkedett:

— Rakd össze az egész adathalmazt egy szakajtóba, és ültess rá egy anyatyúkot, majd kikölti az.

Egy estefelé benyit hozzám a főjegyző bácsi. Ez volt az első eset, hogy ennyire megtisztelt.

— Itt vagy gyerek?

— Itt.

— Dolgozol?

— Dolgozom.

— Igen helyes. Tudsz-e tarokkozni fiú?

— Tudok.

— No, hát akkor gyere be hozzám tarokkozni kisegítőnek.

— De nem lehet ám, kedves bátyám.

— Nem lehet? — szólt csodálkozva, mintha először hallaná életében ezt a szót. — Mi bajod van?

— Nincs nekem semmi bajom, de a viceispán rám parancsolta, hogy ez okvetlenül kész legyen. A minisztériumnak kell.

— Meglehet, öcsém, de a partner meg a viceispánnak kell. Éppen ő van bent a szobában. Nem játszhatunk egy harmadik nélkül.

— Mégsem lehet, mert a kötelesség az első...

— Hm... nem bánom no... hiszen van benne valami igaz, miszerint a kötelesség az első... legyen úgy... de hát tulajdonképpen miféle *tengeri herkenyű* az amin dolgozol?

— A megye területén lévő eperfákról állítok össze statisztikát.

— Csigavér! Majd segítek én. Add ide csak azokat az aktákat. Hamar már no.

Volt az talán egy félmázsa is egy csomóban.

Az öreg dohogott valamit, azután babrált bennök egy kicsit, átfutotta a miniszteri rendeletet, megnézte az egyik község jelentését, megint dohogott valamit, míg végre így szólt:

— A részletek ad abszurdum vezetnek. Mit bámulsz rám? Fogd azt a kalamust, és írd a summa summárumot. Miszerint az eperfák összes száma a megyében: kétszázhetvenháromezer ötvennégy darab. Punktum. Mehetünk tarokkozni...

Leírtam gépiesen, s csak azután néztem az öregre ámulatlattal:

— Hogy bírta olyan gyorsan összeszámítani? Nekem még két hétig tartott volna!

— Hja, öcsém — szólott ő nevetve —, a praxis, a megyei praxis . . .

— Föl nem foghatom kedves bátyám.

— Nem is lesz hát *tebelőled soha jó tisztviselő*.

. . . És csakugyan olyan praxisa volt az öregnek, *miszerint* ezt is *eltalálta*.

A LEGNAGYOBB BOLOND A VILÁGON

— Nem igaz történet —

Mikor történt, mikor nem, bizony nem tudhatom, de megtörténhetett volna akár most is, hogy egy gazdag örmény kereskedő halálos ágyán magához hívatta a fiát, és így szólott hozzá:

— Minden vagyonomat neked hagyom fiam, csak ezt a gyémánt almát nem, melyet ebben a dobozban tartok. Aki ez a gyémánt lesz, annak megromlik a szeme világa s mindent ferdén, visszásan fog látni. Én jót akarok cselekedni valakivel, ahelyett, hogy a saját fiammal cselekedném rosszat. A testamentomban a világ legbolondabb emberének hagyományozom. Ha az ilyennek ferdül meg az esze, meglehet, hogy éppen ezzel helyreigazodik. Azért hát mihelyt meghaltam, indulj útnak, s add át hagyatékomat a legbolondabb embernek, akit találsz.

Az örmény kereskedő csakugyan kiadta lelkét, s a fiú, aki sohasem volt túl eddig szülőföldén, nyakába vette a világot, egy szeredásba téve a gyémánt almát.

Keresztül-kasul utazta az országokat: volt Ausztriában, Török-, Franciaországban, Angliában, Magyarországon, s tömérdek bolond embert talált útközben (nálunk elvitték az országgyűlés karzatára is), de egyiknek sem adta át az almát.

— Hátha még bolondabbra is akadok!

Sok helyütt híre járt, mi járásban lenne, s még az okos emberek is beálltak bolondoknak, hogy a gyémánthoz jut-hassanak; de őt ez éppen nem zavarta, mert könnyebb meg-ismerni az okos embert, aki bolondot szimulál, mint a bolondot, aki okosnak játssza magát.

Így érkezett el sok vándorlás után fáradtan, tikkadtan Oroszország fővárosába, ahol egy fényes palota előtt tömérdek katonaságot lát fölállítva.

— Mit csinálnak itt ezek a katonák? — kérdé egy muzsiktól.

— A cár életét őrzik.

— A cár életét? Ki az a cár?

— Aki mindnyájunk közt a leghatalmasabb.

— Hogyan? Ő a leghatalmasabb? És mégis nekik kell órá vigyázni, nemhogy ő vigyázna rájuk!

— Van rá ok elég. Apja, nagyapja, úkapja is cárok voltak, és valamennyi erőszakos halállal halt. Gondold meg ezt, kíváncsi idegen.

— Szegény cár! — sóhajtott fel az örmény fiú. — És szegény katonák, akik itt fáznak, dideregnek naphosszat. Hát nem volna elég őrizetnek kevesebb is?

— Máskor úgyis csak félannyi van. De most haza-érkezett a cár öccse a nagyherceg, aki váltig azon mesterkedik, hogy a cárt megölesse.

— Meg akarja öletni. És mi célból?

— Ej, hát mi egyébért, mint hogy ő maga lehessen cárrá!

Az örmény fiú örömteljesen kiáltott fel:

— Megtaláltam hála istennek!

— Mit találtál meg, jámbor ifjú?

— Itt van húsz kopek, muzsik! Vezess engem a nagyherceghez! *Egy hagyatékot adok át neki.*

A MAGYAR ÖRDÖG

Még azt hinné valaki, hogy üresedésben van ez az állás. Ha eddig mentünk a restorálásban, hogy külön »magyarok istenét« választottunk, bizonyára akad egy külön ördögünk is.

Akad bizony s az nem más, mint nagytiszteletű Hatvani uram, a híres debreceni kollégium még híresebb professzora.

Sokan leírták már életét, mindennemű viselt dolgait, amiknek hallatára a hívő keresztény ember keresztet vet, s lelkét az Istennek ajánlja, sőt még a hitetlennek is fölborzálódik minden hajaszála.

Mert nem Istentől való cselekedetek azok !

De hát akkor mik? Éppen ez a nagy kérdés.

Igazi ördög volt-e Hatvani, vagy hogy csak nagyon tudományos ember?

Ezen nem bírtak sehogy eligazodni a mai debreceni cívissek apái és nagyapái.

Sok a hazudozás, sok a színezés és babona abban, amit Hatvaniról beszélnek, de valami igaznak is kell benne lenni.

Válogassa ki mindenki a saját esze szerint, mi az igaz, mi a nem igaz.

A dolog úgy történt, hogy Hatvani uram is csak olyan magunkforma ember volt, mikor a debreceni kollégiumba megválasztották segédtanárnak.

Ott lakott a kollégium épületében egy cellában, midőn egy nyári éjjel nyitva hagyta ablakát, hogy hús levegő járja át a szobát.

Hát egyszer csak csattogtatva szárnyait, odarepül az ablakpárkányra egy holló és egy seregély, elkezdenek emberi hangon beszélgetni.

— Hol vagyunk, seregély öcsém? — kérdé a holló.

— A debreceni kollégium egyik ablaka ez, bátyámuram.

— Hej öcsém — mond a holló —, van ám ennek a kollégiumnak a padlásán egy könyv, úgy hívják, hogy Mágýika. Többet ér ez a könyv egymaga, mint kilenc ilyen város, amekkora Debrecen. A professzorok nem ösmerik, sokszor kotorásznak körülte, de még csak szemökbe sem ötik, a hitvány táblája miatt. Pedig akié egyszer ez a könyv lesz, az uralkodni fog a szellemek fölött, s azok engedelmesen végzik el minden kívánságát.

Hatvani felült ágyában, úgy hallgatta lélegzetfojtva, hogy egy szót se veszítsen a madarak diskurzusából.

— Csakhogy nehéz ám hozzáférni — folytatá a holló —, mert úgy oda van ragasztva három asszonyi hajszállal a

téglákhoz, hogy nincs az az anyaszülte ember, aki föl-emelje.

— Akkor hát annyi ez a könyv az emberekre nézve, bátyámuram — felelte a seregély —, mintha nem is lenne.

— No, nem éppen annyi: mert, ha a Szent-György nap éjszakáján a temetőben talált gyík vérével megkenné valaki a kezét, az elemelhetné a könyvet. De valami nagy öröme ugyan nem lenne benne. . .

— Hogy-hogy?

— Mert a szellemektől olyan három dolgot kell először kívánni, amit azok ne teljesíthessenek. . . Hanem már eleget pihenünk, seregély öcsóm, nosza kaszmálódjunk, mert reggelre, tudod, London városában kell lennünk.

A madarak elröpültek, s mikor reggel a fiatal professzor fölbredt, kidörzsölte szeméből az álmot, olyan elevenen állt előtte egyetlen szó híján a pihenő madarak éji beszélgetése, hogy szentül hitte, nem álmodta, hanem igaz volt szóról szóra.

Alighogy megmosdott, megreggelizett, sietett fel a kollégium padlására, s ott a nagy lim-lomban csakugyan volt egy kis könyvecske, mely úgy odaragadt a padláshoz, hogy nem lehetett onnan elszakítani.

Vakmerő kalandos ember volt a fiatal Hatvani, alig várta Szent-György éjszakáját, hogy kimenjen a temetőbe gyíkot keresni. Ilyenkor még nagy ritkaság a gyík.

Cudar sötét éjszaka vala. Egymást érte a mennydörgés és villámcsattogás. A boszorkányok éppen akkor indultak a Gellért-hegyi gyűlésre, s a debreceni temető volt az indóházuk, ott nyergeltek, ott szerszámoltak. Nagy István uram egy fekete kecskebakon lovagolt, Bujdosó Mihály, a városi hadnagy, egy szúnyogra ült rá, Kartalyiné asszonyom lapáton, a szép Kun Borbála (Ni, hova keveredett az is!) seprőn, a vén Igaliné pemetén. Érdekes egy karaván volt az így.

Hatvani nem ijedt meg ettől a látványtól, oda sem nézett neki, hiszen egyéb dolga volt most, hidegen, rendületlenül járt-kelt a sírok között, nézelődve nem suhan-e elő valahonnan egy kis gyík.

Hát amint ott botorkál, egyszer csak reá süt a holdvilág a múlt héten elhalt Csapóné sírjára, s annak a rögei közül előmászik egy gyík, s apró szemével reá néz Hatvanira.

— Enyim vagy! — kiáltá a professzor, és reá taposott. Lába alatt megrázkódott a föld, fele a síroknak behorpadt, de a gyík is halva maradt.

Fölvette, reá kente vérét a kezére, és hazament, azaz-hogy még előbb, ugyanabban az éji órában fölmászott a kollégium padlására, s lehozta onnan a könyvet. Az könnyen engedett, a három asszonyi hajszál most már nem volt erősebb, mint bármely más közönséges női hajszálak. (Az igaz, hogy azok is elég erősek.)

Elérte, ami után tudományszomjas lelke áhítozott. Behatolhatni a földfeletti és a földalatti titkokba. Ott volt hóna alatt a »Mágyika«, a minden tudományok tudománya. Örömrészketve vitte lefelé a lépcsőkön a szobájába.

Most tudódik már ki egészen, igaz volt-e a madarak beszéde?'

Bezárta az ajtót belülről, ráhúzta a függönyt az ablakra, egy imádságot rebegett az Istenhez (mert nem volt Hatvani uram egészen elrugaskodott, habár, én legalább azt tartom, tiszta ember sem volt egészen), s csak akkor mindenre előkészülve, nyitotta ki a Mágyikát.

Egyszerre négy szellem ugrott az asztalhoz, különböző alakban és ruhában, egyik törpe, másik óriás, a harmadik félszemű, a negyedik kilenc kezű.

— Mit parancsolsz, urunk? — kiálták a szellemek, ki vékonyan, mint a síp, ki hatalmasan, mint a mennydörgés, de valamennyien bizonyos gúnyolódással.

— Hozzatok nekem olyan némát, aki beszéljen — mondá Hatvani fojtott, félénk hangon.

A szellemek reá néztek szóltanul, de meg sem mozdultak.

— Hozzatok idei darunak tavalyi tojását — folytatja bátorodva a parancsolást.

A szellemek lesütötték fejüket, mintha az orruk vére folyna.

— Ej, hát semmit sem tudtok! — kiáltott fel Hatvani. — Sütögessétek ki nekem pipaszárnak a főbíróné kisasszonyának a szóke hajszálait.

A szellemek mind térdre borultak erre, mély alázattal, nagy könyörgéssel:

— Rabjaid vagyunk! Győztél rajtunk. Téged szolgálunk.

Így támadt a nagy tudománya és nagy ereje a természet

fölött, melyet sokan féltek, és bámultak. A debreceniek mind megesküsznek rá, hogy éppen úgy nem került nagy fáradtságába fergeteget támasztani, mint a legmagasabban úszó felhőket széjjel parancsolni. Olyan könnyűséggel szállt a levegőben, mint ahogy lebocsátkozott, ha akarta, a föld üregeibe. Értette ám a nagytiszteletű úr még a vakondok nyelvét is.

S mindennyi ritka tulajdonság mellett biz' isten szép dolog tőle, hogy nem lett palatinus vagy király (ami neki tetszett volna jobban), hanem megmaradt debreceni professzornak, s élt békességben, barátságban az odavaló cívisekkel, inkább jót cselekedve, mint rosszat a rettenetes hatalmával.

Nem is jegyezte fel az emlékezet egyetlen egy ártalmas tettét sem, kivévn, amit a direktor-professzorával tett.

Akkor még senki sem gyanította, hogy Mágycikája van, s amolyan félvállról beszélgettek vele az emberek.

Ő maga sem igen fitogtatta hatalmát ok nélkül, hanem lassan mégis kezdett kisülni.

Egyszer elkésett a leckeóráról, s amint jön a piacon nagy sietve, kihajlik az ablakon a direktor-professzor s reá kiált:

— Tu es asinus! (Te szamár!)

Mire Hatvani fölneáz nyugodtan, s visszakiáltja:

— Tu es bos! (Te ökör!)

Azzal tovább siet, hogy a leckeórára odaérjen.

Hanem a direktor-professzor meg amint próbálgatja behúzni a fejét az ablakból, ijedten veszi észre, hogy nem lehet. Két villás szarva nőtt a Hatvani szavára, s az nem eresztette vissza egész estig. Csak az volt a szerencse, hogy a szarvakat nem láthatta más, mert különben örökös csúfságban maradt volna a főtiszteletű.

Sokszor csinált ő ilyenforma kedélyes tréfát.

Egyszer új famulust fogadott, a később híressé vált Bugyit, akinek kilenc húszast fizetett havonként, s a húszasokon valamennyin ez a körirat volt »Andreas Bugyi rex Hungariae«, de mikor Bugyi mindannyiszor bajba keveredett, s a bírósághoz került, akkorára már a húszasok megint rendesek voltak, s a Bugyi földadót nevelték ki, hogy a szemök káprázik.

Hát mondom, mikor Bugyi odakerült szolgálatba, mondja neki gazdája az első este:

— Húzd le a csizmámat!

Kezdi a csizmát húzni Bugyi, s íme, halálra szörnyed, mert tövestől találta kihúzni a nagytiszteletű úr bal lábát.

— Sose hittem volna, hogy ilyen erős legény vagy, fiam — mondá Hatvani nevetve. És legott visszaillesztette a lábát, egy szempillantás alatt beforrt, és semmi nyoma sem látszott, hogy valaha el volt szakítva.

Máskor a debreceni piacon egy elszomorodott kofát lát Hatvani (az elszomorodott kofa pedig nagy ritkaság Debrecenben), ki azon sopánkodik, hogy a férje meghalt, nincs aki őréá keressen, miből tartja el ő most már a négy éhes gyermekét?

Hatvani közibe megy a csődületnek, mely őt vígasztalni segítette, s megvesz a kosarából három tojást egy garason.

Kissé odább menve a sátrától, feltörte a nép szeme látára az egyik tojást, hát egy arany van benne: feltöri a másikat, harmadikat, mindenikből egy valóságos körmöci hull ki.

Nosza, rohant erre minden élő lélek a sátor felé, s két-három forintjával keltek a Magyariné asszonyom tojásai. . . . Azóta se volt olyan nagy ára a tojásnak Debrecenben!

Hanem arany sem volt a debreceni tojásokban azóta, már ti. *azóta*, ahogy Hatvani feltörte a harmadik tojást, mert a többiekben oszt' nem volt semmi.

Híre ment ezeknek a dolgoknak apródonkint. Az emberek súgtak-búgtak egymás közt. Némelyek nem hitték, mendemondának tartották. Igazi vastagnyakú kálvinistának nem imponál a csoda; akik hitték, legfeljebb a fejüket csóváltgatták, találgatván, hátha valami nyitja van?

Magyariné asszonyom, aki meggazdagodott a tojásokból, telekiabálta a várost, hogy az ő három tojásában arany volt. Ő nem hitte, hogy szemfényvesztés, hanem a tyúkjai érdeme, mire a városi magisztrátus elkoboztatta a tyúkokat, mint a boszorkányokkal cimborálókat, és máglyára ítélte, nyársra húzatván a testöket. Ambrus Imre és Kózsay István szenátorok küldettek ki, hogy kóstolják meg a tyúkok húsát, de biz ez csak olyan volt, mint a tyúkhús szokott lenni.

Egy este éppen vacsorált Hatvani, amint benyit hozzá Magyariné asszonyom.

— Nos, mit akar kegyelmed? — förmed rá a professzor, ki jól ösmerte az emberi hálátlanságot és telhetetlenséget. — Talán bizony a három aranyát jött visszakövetelni?

— Nem bíz én, nagytiszteletű uram, hanem hogy hát a professzor úr még talán segíthetne rajtam. Hiszen tudja, hogy az uram, Magyar Mihály, meghalt a múlt héten — panaszlá bánatos hangon.

— Azt akarja, hogy föltámasszam?

— Dehogyan akarom . . . isten ments — fakadt ki Magyarinéből az ijedelem —, hamarabb szeretném megfordítva.

— Hogy megfordítva?

— Hazajár az uram éjjelenként, kérem alássan, és rémítő »patáliákat« csinál otthon, láncait csörögteti, végig dörömböl a padláson. Bizony megszolgálom a professzor úrnak, ha megszabadít a férjemtől.

Hamisan kacintott egyet a csinos menyecske a professzor felé, s akármilyen jó barátságban volt is az a pokollal, ennek a két ragyogó szemnek, ennek a két égő pokolnak a tüze mégis megperzselte.

Belelent a kísértetbe, így szólt:

— Jól van, megszabadítom a kísértettől!

Még azon éjjel egyesegyedül kiballagott a temetőbe, s szépen meghúzódva várta egy akácfa alatt a lelkek óráját. Íme pont éjféle kakaskukorékoláskor megnyílik a Magyar uram sírja, s abból kivonszolja egy fekete kutya Magyarit, megrázza, csontjai kihullanak, mint a kukorica a zsákból, a bőribe belebúvik a fekete kutya, s tart egyenesen a Csapó utca felé, ahol Magyariné lakik. Úgy ment az akasztófárávaló, mintha nyílból lőtték volna ki.

Hatvani ekkor kilépett, összeszedte az elhullott csontokat, s rájuk ült, búvös kört csinálva maga körül a varázsbottal.

Nem kellett sokáig várnia. Nagy vonítások közt alig egy félóra múlva visszatért a fekete kutya, s meghökölt, amint a csontokat keresve, meglátja Hatvanit rajtok ülve.

— Ember, add ide a csontokat — üvölté.

— Kutya, nálam nincs csont.

— Azt add ide, amin ülsz.

— Én a széket nem adhatom.

Kivicsorította fogait a kutya, egyet vonított, mire egy egész falka ördög és kísértet összeröffen Hatvaninak rohanva, de a bűvös körön át nem léphetett egyik sem.

— Látom, hogy emberemre akadtam — mond a kutya szelíden —, de látod, a csontokat vissza kell tennem, ahonnan vettem, add ide őket, s kérj értök, amit szíved, lelked kíván.

— Jól van, hozz ide gyorsan egy zsák arany pénzt, továbbá egy köből mákot és egy köből kölest, szórd össze, keverd meg, aztán válogasd szét, de úgy, hogy akár a mákban, akár a kölesben egyetlen idegen szem se legyen.

Hozta a pénzt, a kölest, mákot gyorsan: hozzáláttak az ördögök és kísértetek a szemelgetéshez szaporán, de bezzeg a munka mégis tovább tartott, mint kellett volna, mint ahogy az alvilági rendtartás engedi, ütötte az egy órát bent a messze kollégium tornyán, s a kutya, ördögök és kísértetek legott elsüllyedtek a feneketlen mélységbe.

A csontokat külön eltemette Hatvani egy arra csinált bűvös körbe, s azok még mai napság is ott porladnak, nem mozdulnak.

Ezalatt annyira híre ment a Hatvani csodás tudományának, hogy részint félelemből, részint tiszteletből mindennemű becsülettel elhalmozták. A kollégium megválasztotta rendes professzorának, a király fölhívta Bécsbe. (Egyszerre ment be Bécsnek valamennyi kapuján — ahogy az örök a királynak mindenünnen jelentették.)

A király próbákat tétetett vele. Amit csak megkívánt őfelsége, mind teljesítette.

(De jó volna, ha ma élne nagytiszteletű uram: hadd hozatna az ördögeivel annyi pénzt, hogy kifizetnők vele az államadósságot.)

Egész Debrecen kedvezett neki, még maga a főbíró is díszebédet adott a tiszteletére. Az pedig nem kis dolog a maga nemében.

Pompás kedélyben volt a magyar Faust (mert így is nevezték Hatvanit), annyival inkább, mert nagyon megtetszett neki a főbíró uram gyönyörű, szende leánykája, Fruzinka.

Tette neki a szépet egész délután de az ártatlan gyermek-lány hideg maradt, pedig elég csinos legény volt a professzor

úr, szép délceg termettel, finom ovál arccal, értelmes magas homlokkal. Hatvanit nem konfundálta a leány tartózkodása. Hiszen mire való volna a Mággyika? Majd segít az azon!

Hanem inkább zavarta a Fruzinka mostoha anyjának egy hangosan kiejtett megjegyzése, melyet meghallott: »Mit akar veled ez a boszorkány-mester?«

No, megállj, majd megkeserülöd te még ezt!

Ebéd után, mikor szétmenőben voltak a vendégek (sok nagyralátó familia és előkelő perszóna), Hatvani meginvitálta őket másnapra magához vacsorára.

— De mind eljöjjenek ám kegyelmetek, mert különben megapprehendálok!

No iszen, van is hova hívni bennünket, csóváltgatták azok a fejöket. Abba az egyetlen füstös szobájába? Köszönöm alássan az olyan vendégséget, mint aminő az lesz. Hanem azért ott leszünk egytől egyig, lássuk a bolondos tréfát. Oh, hogy ezeknek a tudós embereknek mindnek hiányzik egy-egy kereke!

Meg is jelentek egytől egyig, számszerint vagy nyolcvanan. S amint keresztül mentek a pitvaron, ott ugyan sovány biztatás volt, a tűzhelyen játszadozó két macska, meg egy rossz fazék, amelyben hamu főtt.

Hatvani csodálkozni látszott, mikor a legelőbb jött vendégek benyitottak a konyhába.

— Én még csak egy óra múlva vártam az urakat. De ha már itt vannak, csak tessék kérem besétálni.

S udvariasan ereszté maga elől a cellájába, mely nem lehetett nagyobb, az egykori följegyzések szerint, mint a pataki sétáló deáké.

— Tessék helyet foglalni, kérem. . . Mindjárt jönnek a többiek is.

— Hüm — felelte a városi pénztárnok —, de vajon hova férnek el itt?

— Majd csak elférnek — mondá Hatvani szerényen.

S amint jött csoport csoport után, egyre tágult a piciny terem úgy, hogy utoljára olyannak látszott, mint teszem az a budapesti redout nagy terme.

A háttérben fejedelmi pompával megrakott asztalok

görnyedeztek, s ami jó és drága öt világrészben megterem, mind rajtok volt. Arany kanalak, sőtartók, ezüst tányérok, kristály tálak. Mikor a bámuló vendégek letelepedtek, ki tudja honnan, honnan nem, minden személy háta mögött ott termett egy cifra libériás inas, aki felszolgált. A királynál sincsen ilyen nagy parádé.

A falak mellett köröskörül igazi élőfák nőttek, s indák kúsztak föl a gerendákig, ott dinnye, amott körte, a túlsó oldalon zöld uborka és őszibarack díszlett. Akinek kedve volt, szakíthatott magának.

Hozzá is nyúlt Ajtainé asszonyom az egyik uborkához, hogy leszakítsa, de megjárt vele, mert a főbíróné (a szép Fruzinka mostohaanyja) ijedten fölsikoltott.

— Jaj az orrom. az orrom!

Lett bezzeg nagy nevetés.

A hátsó szögletben a csodálatos mindenféle füvek és cserjék közt egy árvalányhaj bokrocska nőtt. Hatvani kitépett belőle egyetlen egy szálat. Fruzinka a fejéhez kapott, de nem szólt semmit. Úgy érezte, mintha az ő haját tépné valaki.

Hatvani uram azonban legott kifutott a hajszállal a konyhába, ahol egy repedt kondérba volt a Mágynika elrejtve, felnyitotta gyorsan, és betette a hetvenhetedik lapra, csodálatos bűvyszavakat morogván.

De volt is foganatja, mert ahogy visszasiétt a vendégeihez, kik éppen akkor helyezkedtek el véglegesen, azóta Fruzinka kisasszony nem bírta levenni róla kék szemének édes tekintetét.

A magyar ördögnek ez volt egyetlen komolyabb szerelme életében, s a lány is ellenállhatatlanul vonzódott hozzá ezentúl.

Cseresnyés Gábor uram a városi protonótárius, aki »kunkapitánynak« ült az asztalhoz, mindjárt az első pecsenyénél felszólt, illőn, magyarosan:

— Szállanék valamerre, de nem lehet, mert a magyar ember nem bírja fölemelni a kezében a poharat, ha üres. Már pedig üres. Kegyelmed elfelejtette a bort, gazduram!

— Ugyan ne okoskodjanak kegyelmetek. Igyanak friss vizet, legjobb az. Seneca is azt mondja . .

— Nem bánom én, nagytiszteletű uram, mondjon Seneca amit akar, de nekünk bor kell — kiáltott fel a bíró —, teremt-

sen nekünk valahonnan. Hogy lehetett ezt a *finom* vacsorát így elcsúfítani!

Hatvani úgy tett, mint aki nagy zavarban van, hol a fületövét vakarta, hol a feje búbját...

— Ejnye, ejnye... Már most mi az ördögöt csináljunk hát? No, de valahogy mégis csak segíthetek talán a dolgon.

Felhajtotta az asztalterítőt, elővett egy fúrót, s egy lyukat fúrt az asztalládba.

— No, ide azokat a poharakat!

Bezzeg bámultak a vendégek, mert a legfinomabb tokaji aszú folyt az asztallábból.

— Ejnye, de kapitális ital — dicsérgette a főbíró —, nekem is van ebből a fajtából otthon egy hordóval.

A professzor pajkosan mosolygott erre, mert éppen a főbíró uram borát folyatta ide a Mógyika erejével.

(Derék egy könyv volt az a Mógyika! Be sok kiadást érne az meg, ha megvolna!)

Képzhetni, hogy most már jól mulattak a vendégek a *tisztelt asztal* körül. Mennyivel hitványabbak Hatvaninál a mai szemfényvesztők, akik legfelebb táncoló asztalokat produkálnak. A Hatvani asztala nem táncolt, hanem táncoltatott. Mert, mi tülés-tagadás, csárdásba keveredett a jókedvű kompánia, maga a professzor uram is lejtett egyet-kettőt Fruzin-kával.

Túlságosan ki volt pirulva az arca mind a kettőnek. Az öregasszonyok suttogtak is valamit erről egy datolya fa alatt.

— Hej, Fruzinka lelkem — szólt Hatvani —, ha maga valaha az én feleségem lehetne.

Fruzinka sóhajtott, s félénken rebegette:

— Soha, soha! Merne-e az oltár elé állni? Hajítsa el azt a könyvet előbb, tépje szét, dobja ki a szemetre, és felejtse el, mi van benne, akkor a kegyelmedé leszek.

Most már Hatvanin volt a sor sóhajtani.

— Nem lehet az, galambom. Egy egész életet szántam rá, míg megszereztem...

— De én is egy egész életet adok kegyelmednek.

A magyar Faust lehorgasztotta fejét, és szomorúan hallgatott.

De mire a vendégek hazakészülődnek, és megszakítják az

édesfájó párbeszédet, a bizalmaskodó suttogást, maga a főbíróné asszonyom, ki még most is restelli az uborkadolgot, mogorván hozza a krispint, hogy Fruzinkára adja.

— Ne még, mama . . . ne még. Maradjunk még egy kicsit.

A vendégek azonban nagy mehetnékben vannak már, sehogy sem lehet őket visszatartani.

— Komolyan akarja Fruzinka, hogy még maradjunk?

— Hogyne akarnám — szólt a leány gyöngéden simulva a professzorhoz.

Hatvani erre az asztalhoz ugrott, rácsapott a közepire a nagyujja bütykével s uramfia . . . egyszerre tódulni kezd be az ajtón ablakon a víz, a padlásról is úgy zuhog be, mintha öntennék. A férfiak káromkodnak, a nők ijedeznek, és sikoltoznak. Az ár nőttön nő.

(Úgy bizony, nemcsak Szegeden volt árvíz, de Debrecenben is.)

— Én istenem mi lesz ebből? Segítség, segítség!

Van lárma, zavar, a vendégek felugrálnak az asztalokra, a nők felfogják szoknyáikat, maga Fruzinka is halálra sápad, de Hatvani megnyugtatta:

— Lássa, mire jó az a rossz könyv. Most már ugyan nem kell haza menni?

Ők ketten boldogan zavartalanul töltöttek néhány percet a nagy zavarban.

— De azért mégis dobja el, tépje el . . . — rimázkodott Fruzinka, két kis fehér kezét összetéve szépen.

— Mindnyájan elveszünk, megfúlunk — kiáltozó a főbíróné kétségbeesetten, s valóban már térdén felül ért a víz, noha a székre állott.

Hatvani belátta, hogy elég volt ennyi a tréfából, s újra ráütött az asztalra. Legott eltűnt a víz az utolsó cseppig, s olyan száraz volt a szoba, mint annakelőtte. Hogy csak mégis nagy ördögösség kellett ehhez!

Lett bezzeg nagy nevetés a rémület után, némelyek azonban ugyan megbosszankodtak, s duzzogva mentek kifelé.

Míg ezek idebent történtek, odakünn a csikorgó hideg engedni kezdett, s olyan nagy hómacskák estek az égből, hogy a kisebb házak mellett az ablakokig ért a hó.

Akiknek nem volt bagaria csizmájuk és esernyőjük (pedig az esernyő még ritkaság volt abban az időben), azok sopánkodva hökkentek vissza a hazameneteltől.

— Hej, de jó volna most egy pár szán, amely hazaszállítgasson bennünket..

— Ha csak az kell — mondá Hatvani —, hazaszállítom én a vendégeimet szívesen.

Fogta a varázsbotját, két szánt rajzolt vele künn az udvaron a hóba s mind a kettőbe négy-négy lovat... hopp! egyszerre megelevenedtek, pattogott a kocsis, prüszköltek a lovak nyugtalanul.

— Tessék felülni, kérem, tessék, tessék, uraim, hölgyeim..

A merészebbek fel is ültek, némi húzódozás után, s a két szán röpülve siklott tova a fehér havon, a csengők a lovakon messziről szóltak...

Reggelre aztán kiki otthon találta magát, szörnyen kiéhezve, cudarul elkoptatott ruhában.

Nem szánon utaztak ezek. Incselkedő gonosz szellemek csak úgy a havon ülve vontatták őket éjjel hazafelé.

A főbíróék Fruzinkája ettől az éjtől kezdve odalett, halálosan beleszeretvén Hatvaniba.

Éz nem lett volna baj Hatvaninak, mert hisz Fruzinka a legszebb, legirigyeltebb, legártatlanabb hajadon leányzó széles Debrecenben, őneki Fruzinkának sem lett volna *talán* nagy baj, de nagy baj volt, kérem alássan, a senior diáknak, Domine Butykainak, akit azelőtt szeretett a leány, s aki most felette elkeseredék Fruzinka kétségbevonhatatlan változásán.

— A professzorba szerelmes — dörmögé Butykai a bosszútól lihegve —, észrevettem. Bizonyosan a Mágýikával csavarta el a leány lelkét tőlem. De megkeserüli, megbosszulom magamat.

És felemelte öklét szilajan.

Amit egy szerelmes föltesz, azt végbe is viszi. Mikor a tanár nem volt otthon, a szertelen féltékenység arra vitte, hogy belopódzék a szobájába. Könnyű volt neki, megmondta Bugyinak, az inasnak, hogy a kalkulus-könyvért küldte haza a nagytiszteletű úr.

Addig kutatott, keresgélt, míg egyszer csakugyan rátalált a Mágýikára s kinyitotta.

A szellemek csörtetve rohantak elő:

— Mit parancsolsz?

Hozzátok nekem elő rögtön a főbíróék Fruzinkáját.

Alighogy kimondta, nyomban ott termett előtte a szép leány, de bánatos volt az arca, nem mosolygó, a fejét is elfordította a diáktól, s ahelyett a Hatvani falon függő arcképének nézésébe merült el.

A szellemek nem hagytak időt Butykainak e fölött szomorkodni.

— Mit parancsolsz? — kérdék újlag.

Mit tudta azt a diák, hogy lehetetlenséget kell kérni.

— Törjetek és szaggassatok itt össze mindent — rendelé a képre gondolva.

Egy perc alatt össze volt törve és szaggatva minden, minden, — a bútorok, a képek, de Fruzinka és Butykai is.

Mikor a professzor hazajött a nagy pusztulásra, mindjárt megértett mindent, sírva borult a földre, a Fruzinka testére.

Azután összeszedte a dirib darabokat, külön a Fruzinkáét, külön a Butykaiét, tüzet rakott, és elégette.

A Butykai teste hamuvá vált, a Fruzinkáéból egy hófehér galamb szállt ki, egy darabig ott kóvályogva a tanár feje körül, majd kirepült az összetört ablakon át, föl a magasba.

A nagy tudományú ember e naptól kezdve szomorú lett, és folyton sorvadt. Nem volt az ő bajára patika még a Mágyika sem.

Hej, jó lett volna azt a könyvet tűzbe vetni, amikor Fruzinka mondta! Szegény leány talán előre érezte . . .

Nem is nyúlt a Mágyikához többé Hatvani, elutálta. A következő nyáron súlyosan megbetegedett, s csakhamar híre ment a városban, hogy halálán van.

Magyariné asszonyom ápolta, mikor haldokolt. Az egész magisztrátus ott ült az ágya körül.

S ezalatt künn a ház tetején, míg ő itt vívódék a halállal, egy holló és egy fehér galamb verekedett egymással. Egyszer a holló, másszor a galamb kerekedett felül. Az emberek, akik alulról nézték, messziről hallhatták a csőreik kopogását.

Hosszasan tartott a viaskodás.

Egyszer úgy látszott mintha a holló győzne . . . de nini, a szegény fehér galamb, újra erőre kap . . . hajrá, hajrá fehér galamb!

Szívszorongva várták a Szent-Anna utcabeliek a harc végét. Míg végre — jaj hála istennek — megölte a galamb a fekete hollót.

És ekkor megszűnt ott bent a Hatvani vívódása is — pillait csendesen lecsukta, s lelke elhagyta porhüvelyét örökre.

Hogy a »Mágyika« hova lett, s hol van most, nem tudom: de ha tudnám, sem mondanám meg.

OKOS AZ ÉN KÁROLY FIAM

— Elmeséli az apja —

No, ez a Roth! De persze szeles ember! Hogy lehet úgy elhamarkodni a dolgot. Nos, az egészből az a konzekven-
cia, hogy ész nem lehet venni a patikából.

Ész . . . ész! A vérrel megy az! Családi kincs!

Az apja felosztja az eszét a fiai közt — s neki mégis meg-
marad az egész esze.

Hallottátok már, hogy járt az én Károly fiam, hogy főzte le ravaszágával a püspököt.

Ilyent is csak az én fiam tehet!

»Fiam — mondtam neki a választás után —, te nem hagysz apádnak semmi tanítani valót!«

De igaz, el is felejtettem, hogy elejéről kezdjem.

Hát Károlyt odaát kandidálták a hegyek között. Drága kerület (de hát annak drága, akinek drága) és még azon felül veszedelmes.

A kerület ugyanis katolikus, s fiaim lutheránusok. Károly is lutheránus. Hiába no, törvény, hogy egyszerre csak egy valláson lehet az ember.

Mikor én a száműzetés keserű kenyerét ettem Flórencben, ott az izé . . . a híres pék . . . azaz hogy majd később mondom el ezt a szellemes anekdotát, amit különben én magam csináltam.

Visszatérek a Károly kerületébe. . . Az volt a baj mondom, hogy bigott katolikus a nép, és szörnyen hallgat a püspökére.

A püspök pedig — minthogy a Károly lutheránus — jobban szeretné volna a másik jelöltet.

Amazt akarta, de nem mert pártot fogni mellette; Károlyt pedig nem akarta, de nem mert agitálni ellene — sőt,

hogy a kormány ne panaszkodjék, mintha nem pártolná a jelöltjét, még pénz is adott választási célokra, de mit ért az, ha titokban azt parancsolta terjesztetni az alsó papság és a nép közt, hogy ő nem akarja az én Károly fiamat.

Biztos bukás volt. A kormány is belátta, a fiam is, hogy el van veszve minden. Én is beláttam.

Hanem a kormánynak volt még egy mellékeszméje. Azért mondom mellék, mert a kormánynak a főszméje mindig a pénz volt. Ezzel az eszmével győzött mindenütt. Itt azonban nem ment, sehogy sem ment.

Azt okoskodták ki, hogy ha csakugyan a kormány híve a püspök, hát akkor nyilatkoztassa ki nyilvánosan, vagy élőszóval, vagy írásban, valamiképp, hogy a Károlyt akarja. Mert a népnek a bornál, pálinkánál is többet ér a főpásztori szó. (Ennyire vitte a népet a korrupcionátus Tisza-aera!)

Nos, mi történt? Az történt, ami velem egyszer Londonban, azaz ami Londonnal történt egyszer énvelem szemben. Benne lesz különben a memoárjaim pótkötetében.

A végrehajtó bizottság, a főispán azon rimázkodott a püspöknek:

— Csak egy kis írást adjon méltóságod vagy egy pártoló, icipici nyilatkozatot ejtsen el valahol: *semmát sem kérünk egyebet, csak ezt.*

A püspök erre kedvetlenül összeráncolta a nagy, megszapodott homlokát:

— *Mindent megadok, uraim — csak éppen ezt nem.*

Hosszú orra lett erre a feleletre mindenkinek, *csak nekünk nem a Károly fiammal.*

Én a csillagzatunkban bíztam, mert egy kicsit jártas vagyok a csillagászatban is. Nos, a csillagok olyan régiek, hogy bizvást beletartozhatnak a szakmámba: mert mióta a többi szakmákat fölosztottam a gyermekeim közt, most már nekem csak a *régészet* maradt.

Károlynak ellenben nem csak spuriusza volt, de egy eszméje is. Különb a kormányénál.

Beállított a püspökhöz, s így szólt:

— Jól van, méltóságos uram. Azt ígérte, hogy mindent megtesz, csak nem ír, és nem beszél . . .

— Most is azt mondom.

— Tehát minden egyebet kérhetek?

— Minden egyebet. Itt a kezem rá.

Károly úgy tett most, mint a ravasz Hohenstaufi, aki a kincsek közül az értéktelen szent koponyát választotta, — az ért neki legtöbbet, mert aztán búcsút rendelt a városaiba, s a szent koponya roppant sokat jövedelmezett neki.

— Nos, tehát mit kíván ön? — kérde a püspök. — Természetesen pénzt?

— Oh, nem — felelt Károly.

— Talán áldásomat? — folytatá gúnyolódó mosollyal.

— Azt sem. Hanem csak fogasson be nekem a legszebb két hintájába, s ültesse fel díszbe öltözött huszárait a bakra.

— Minek az önnek? — szólt megütődve a püspök.

— Az egyikre én ülök fel — folytatá Károly fiam szerényen —, a másakra a korteseim, s egy kis körutat teszünk a kerületben.

A püspök bosszankodva harapdálta finom ajkait, de már hiába volt, szavát adta.

Így ment Károly fiam a püspök fogatán a püspök huszáraival keresztül-kasul a szegényes tót és német falvakon.

Mondhatták aztán a parasztoknak az ellenkortések, hogy a püspök a habaréki jelöltet szeretné. Nem hitte el nekik egy lélek sem.

A saját fiam ez a Károly, mégis biz'isten irigylem tőle, hogy ilyen okos.

ERESZD EL A SZOKNYÁMAT!

Beteg képviselő nagybátyámnál töltöttem a minap a minap a délutánt.

Különben is nyers türelmetlen az öreg, hát még mikor ágyban kell feküdnie, s piócákat raknak a mellére.

— Meghalok — suttogta rekedten, szürke szemeit kísértetiesen rám meresztve.

— Dehogyan hal meg, Anti bácsi, dehogyan.

— Azt én tudom. Nézd hogy süvít a mellem, ha lélegzem, éppen mint az ököré a kimúlása órájában.

— Ugyan, ugyan, hiszen Anti bácsi nem ökör!

— Azt én tudom! — hörögte szemeit bágyadtan lehunyvva.

Kisvártatva levegő után kezdett kapkodni, mintha fuldokolna.

— Nyisd ki az ablakot. Ne azt, amazt a másikat! Hadd jöjjön be egy kis friss levegő.

Amint kinyitottam, magam is szét néztem odakünn. Esti szürkület volt. Piszkos vörnyeges felhők úsztak az égen. A Gellértre, mely jól idelátszik, mintha valami fehér kotlós tyúk ülne rá, letelepült a köd, és eltakarta a citadellát. Az utcán, mely felül a Lövész utca, alul a Zöldfa utca közé ékelve kígyózik, csöndes volt minden. Egyetlen lélek se járt ott csak a Zöldfa utca felül közeledék egy úri nő, siető, hogy ne mondjam, izgatott léptekkel.

Sugár alakja volt, és mennyire a leeresztett fátyolon át kivehettem, kellemes hosszúkás arca. Egy pillanatra megállt, s fátyolát fölhajítva kis kék kalapjára, szemeit (akármilyen gyönyörű szemek voltak) egy átellenes ház emeletére vetette, hol egy férfi fej hajolt ki. (A fej szomszédomnak egy törvénytörő bíró volt kétségbevonhatatlan tartozéka.)

Nagybátyám nyöszörgésére hátrahúzódtam, hanem alig léptem egy-kettőt az ágy felé, midőn egyszerre szívszagató gyermekkiáltás hangzik fel az utcáról:

— Mamám, mamám! Ne menj fel, mamám!

Önkénytelenül futottam vissza az ablakhoz.

Egy körülbelül hétéves fiúcska éppen akkor ért lihegve az átellenes kapu felé, s kétségbeesetten ragadta meg a felmenni készülő hölgy lilla-szoknyáját.

— Ne menj! Gyere haza, édes mamácskám.

— Ugyan Béla, mire való ez! Ereszd el a ruhámat, elszakítod. No, ne csinálj itt komédiát, fiacskám!

Hízelegve simogatta meg a gyermek fejét, melyen összecsapzott a haj az izzadtságtól. A fehér kesztyűjét is lehúzta, úgy törölgette a képét.

— Eredj haza, Béluska! Hiszen én is hazajövök nemsokára. Szentjános kenyeret is viszek.

— Nem! — mondja a fiú dacosan. — Nélküled nem megyek. Nem akarom, hogy fölmenj, nem akarom.

— Mit? — tört ki az asszony és indulatosan emelte
ütésre a csontnyelű napernyőjét. — Hát te akarsz nekem paran-
csolni? Majd megtanítalak én, gaz fajzat. Eressz, ha mondom.

S ezzel egész dühösen csapott a fiú kezére, mellyel a
ruháját görcsösen fogta. Szép, nagyon szép volt az az asszony
ilyen mérgesen.

Hanem a fiú nem eresztette el a ruhát még most sem.

— Nem megyek addig, míg te nem jössz. Üss agyon,
de nem megyek!

Beteges, almahaj színű arcát a másik kezébe temette:
könnyei úgy szivárogtak ki az ujjain keresztül.

— Látod az apa megint megver a korbáccsal engem is,
téged is. Mindig megver, ha abba a házba mégysz. Tudod,
hiszen tudod, mikor nekem rohant a múltkor, mikor azt
kiáltotta: »megfojtom ezt a fattyút is, mert nem az enyém«. Oh,
hogy nézett rám! Én nem akarom, hogy téged meg-
üssön. Ne tedd azt, hogy fölmenj! Gyere haza velem.

— Jó — sziszegte az asszony hirtelen eltökéléssel —,
hazakísérlek, gonosz gyermek.

Durván ragadta meg az inggalérját.

— Menjünk!

Elindultak a Zöldfa utca felé.

— De te is otthon maradsz? — esdekelt a fiú útközben.

Úgy tetszett, mintha sápadt kis arca a könnyeken át
diadalmasan ragyogna, s mintha könnyei, amerre megy, ott
maradnának csillogni az utcai köveken.

— Mi van ott künn? — mordult fel nagybátyám, ki igen
bosszankodott azon, hogy még mindig mer valami történni
a világban őnélküle is.

Elmondtam neki a kis jelenetet. Úgy látszik, mulattatta.

— Hát hazament az asszony?

— Hazament.

— No majd, visszajön az mindjárt.

— Nem hiszem.

— Micsoda? Nem hiszed, hogy visszajön? Ejnye, hol a
testamentumom! Mindjárt hagyományozok neki ezer forintot,
ha nem jön vissza. Becsületesre mondom, megteszem. Azaz de-
hogy teszem meg. . . mert biztos, hogy visszajön. Ősmerem én az
asszonyokat hékás. Utálom őket, de mégis sajnálom itt hagyni.

Ebből aztán vita kerekedett köztünk. No jó, hát lássuk, kinek van igaza. Kikönyököltem az ablakba az asszonyt várni.

Az utca most is épp olyan csöndes és néptelen volt, mint előbb. Az ablakok el voltak csukva az egész soron, csak a bíró állt kihajolva, s türelmetlenül kémlelte a tájékat.

A házak egyre sötétebb árnyéka végigterült a kövezeten. Egy lakatos inas, aki arra ment ugrándozva, s leejtő pénzt, gyufát gyújtott, mert az ezüstnek és a kőnek már egyforma volt a színe. Túl a Lövész utcán egy ablakban, ahol comptoir van, már meg is gyújtották a gyertyát.

Alig múlt el tíz perc, s a félhomályban egyszerre ruhasuhogás hallatszott. Jött vissza az asszony majdnem futva. Ernyőjét izgatottan lóbázta a kezében. Kalapja szalagjai kioldoztak, és a vállát verdesték.

— Itt a menyecske, Anti bácsi!

— No ugye? — szólt az öreg édes meglepődéssel, s leeresztette fejét a vánkosra, mintha azt mondaná: »No, most már meghalhatok«.

Majd újra fölemelkedett a félkönyökén óvatosan, nehogy a piócákat lerázza.

— Persze a gyerek nélkül? — kérde.

— Természetesen a gyerek nélkül.

De alighogy ezt kimondtam, újra hangzik a velőtrázó vékony kiáltás ottkűn.

— Ne menj fel, mama ne menj fel!

Kihajolva, látom hogy a gyerek vadul nyargal most már a Lövész utca felől, ahonnan legkevésbé várhatta az asszony, s újra megfogja a ruháját.

A nő rettenetes haragra gerjedt.

— Mit, te vagy? Rád csuktam az ajtót, s te az ablakon szöktél ki? Ott merted hagyni nyitott ablakkal a szállást! No, ezt megkeserülöd. Ereszd el a szoknyámat, mert mindjárt meghalsz.

— Nem eresztem el . . .

— Nem ereszted? — bődült fel, mert már nem asszony volt, de dühöd vadállat. — Nesze . . . nesze, átkozott kölyök.

Pacskolni kezdte az öklével. A gyermek fölördített. Egész utcahosszat megnyíltak az ablakok, csak egy csapódott be mérgesen átellenben az emeleten

— Szörnyű egy anya — kiabáltak az ablakokból.
— Oh, mama, lásd az egész utca nézi — rebegek ziháló mellett a fiú. — Nem szégyelled magad? Gyere haza!

A nő összerezzent, féltéken körülnézett (egészen el volt torzulva az arca), s a kockás kendőbe, mely a nyakán volt, beburkolva fejét, visszafordult a Zöldfa utca felé. Meggörnyedve, lesütött fejjel ment haza a fiú mellett.

AZ ELBÚSULT MAMELUK

— Történeti korrajz —

Zs-y képviselőről beszélnek a következő érdekes történetkét. Ha nem igaz, azoknak a lelke rajta, akik beszélnek.

Zs-y képviselő már évek óta szeretne főispán lenni. Mert minden mameluk szeretne valamivé lenni: ez kétségtelen.

A klubban sokszor beszélt a »generálissal«, s finom vonatkozásokat tett erre. Oh, a generális okvetlenül megértette azokat!

Hiszen az édesanya se érti úgy a gyermeke gagyogását, mint a generális az ő mamelukjainak ildomos szavakba göngyöltetett szíve vágását!

Azt mondják, hogy a *szemeikből is tud olvasni*.

Igaz, hogy ez ellen meg azt lehetne fölhozni, amit az egyszeri erdélyi úr Herman Ottó ellen.

Elbeszéljem, vagy ne beszéljem el?

Inkább elbeszélem, ha emiatt ki találnék is zökkenni egy kicsit az előadásom folyamatjából.

Mikor még Herman pókkönyve legfeljebb valahol az asztalfiókban hevert, hézagos kéziratban (mint most a halakról írt könyve), beállított pókfajok gyűjtése közben egy művelt erdélyi főúrhoz, ki igen szívesen látta.

Beszélgetés közben rátérnek csakhamar a fiatal tudós témájára.

— Ön tehát pókokat keres itt a vidékünkön?

— Igen, és találtam is már vagy harmincféle fajt.

— Az nem lehet — mondja kétkedő mosollyal a gazda —, hiszen nincs is több pók, mint háromféle: a kaszás pók, a keresztés pók és a közönséges pók.

— Hogyan, ön nem látott volna soha többfélélt? Oh, uram, hisz az ember csak ránéz és mindjárt a szeméről meg tudja őket különböztetni.

— Ugyan menjen — kiáltott fel a főúr boszankodva. — Hiszen a póknak szeme sincsen!

E szerény kitérés után, mely különben nagyon is a tárgyhoz tartozik, visszatérek a történetemhez, melynek egész anyaga úgylis felette sovány.

Csak az történt, hogy Zs-y képviselőt, megalakulván a Ház bizottságai, az egyik bizottságban kombinációba vették elnöknek.

— Igen, de nincs itt — veté ellen az egyik képviselő. — Még mindig otthon van a falujában! Márpedig az elnöknek itt kell ülni, mert az elnök ülnök...

— Hátha eljön addig?

— Igen, de csak jelenlevőt választhatunk meg.

— Hátha sürgönyöznék neki? — ajánkozik K-ny Kálmán képviselő. — Hogyha reflektál rá, hát jöjjön.

— Ez lesz leghelyesebb.

Ebben állapotok meg mindnyájan, s a sürgönyt megírta K-y. Szövege szószerint így hangzott:

»Kombinációba vagy, ha akarod, jöjj. Kálmán.«

Hát persze, hogy akart, és persze hogy jött, de nem a képviselőházba jött, ahol a bizottságok üléseznek, hanem a belügyminiszteri palotába hajtatott.

— A miniszterelnökkel akarok beszélni.

Mamelukok előtt eltűnnek a sárkányok, melyek a miniszteri szobát őrzik. Zs-y csakhamar ott állt a miniszter előtt.

— Eljöttem, kérek alássan, kegyelmes uram — mondá a jött tótosan.

— Jól tetted, hogy eljöttél, de a szavazás még csak egy hét múlva lesz. Talán beszélni akarsz? Ne beszélj, az isten áldjon meg!

— Nem nem — hebegé ez elhárítólag hadonászva a kezé-

vel. — Nem ákárom, dehogy ákárom. . . Abba a más dologba jöttem. . .

— Milyen más dologba?

— Hát amibe kombinációba vagyok.

— Miféle kombinációba? — kérde a miniszter.

— Ej nó, az izé. a főispánság, amit a kegyelmes uram sürgönyözött.

— Nem sürgönyöztem én egy betűt sem.

— Az lehetetlen. Itt a telegram.

— Mutasd csak.

A belügyminiszter átolvasta az ereklye gyanánt őrzött sürgönyt, s így szólt:

— Kedves barátom! Magyarországon van vagy tizenötezer Kálmán. Eredj utánok, melyik volt! Hát mért gyanúsítottál ezzel éppen engemet?

— Hüm — mondá a derék honatya elszontyorodva —, miért? Furcsa, hogy miért? Hát mert az összes Kálmánok közül éppen kegyelmes uram passzolt volna be nekem a legjobban.

Azóta Zs-y dühösen keresi a telegram Kálmánját. De egyik Kálmán se vállalja. Tehát én sem. . .

FÜGGELÉK

A KLUB

Regényes korrajz

I. A LEGSZÖRNYŰBB MADÁR: A VERES KAKAS

Reggelre kelve a kátányi plébánia egyik külső alakba be volt verve, ami hallatlan eset Kátányban, ahol a nép nem ért meg annyira, hogy érzelmeinek ilyen alkotmányos kifejezést adjon.

A plébános úr meséli ugyan, hogy a temetőkert kulcsai, mik ott függnék a külső és belső ablaktábla között a rostélyra akasztva, mindég megcsörennek valahányszor éjjel halott van a faluban, hogy őt figyelmeztessék. De a kísértetekben mind-ekkoráig volt annyi illedelem, hogy az ablakot ki nem törték. Úgy tudták valahogy megmozgatni a kulcsokat. Aminthogy csakis úgy virtus egy igazi kísértettől.

Nem, ezt nem tehette kísértet, gondolá a főtisztelendő úr, és ki is sült mindjárt, hogy jól gondolá. Csak oda kellett pillantani az ablak közé, s legott meg lehetett látni egy kis papír köteget beesve. Biz annak egyik széle bele is mártódék a légyvesztő tálkába...

A plébános úr mohon nyúlt a papírtekeres után, mely fehérkék pamuttal volt összekötözve, s sebesen felbontá:

»Hihetőleg a plébániának hagyományoznak valamit« — motyogta, mert mindég ilyesmiről gondolkozott. Ha kopogtak künn az ajtaján, rendesen élénken ugrott fel: »A plébániának hoznak valamit«. Ha a mezőről jött haza, s otthon a nővére azzal fogadta, hogy ez vagy az kereste a falusiak közül, szokás szerint ezzel a kérdéssel fordult hozzá: »nem hozott a plébániának valamit?«

A tekeres apró gyűrött papirosokból állott, olyanfélékből, melyek ruhaforma lehettek elébb, aminőt a falusi asszonyok

leszabnak valamely jól sikerült kacabajról vagy pruszlikról, hogy aztán az legyen a fundamentuma minden ezután szabandó ruhadarabnak. Azonban apróbb szeletekre volt metélve, és a szeletek véges-végig teleírva primitív kidült-bedült betűkkel.

A pap föltette a pápaszemét, olvasni kezdte, de csakhamar, felkiáltott:

»Canis mater! Hisz ez egy gyalázatos pasquillus!»

Valóban az volt és így hangzott:

»Kátányiak! Istentől elrugaszkodott népek, kik a Béliát ördögnek adtátok el magatokat. Erkölcsseitek tönkre vannak téve, a bírátok egy vöröshajú gazember, nótáriusok egy részeg makktuz. (No ezt ugyan nem köszöni meg sem Nagy János bíró uram, sem Mucsi-Timár István nótárius uram.) Hanem mind hagyján lenne ha a kántor-tanítótok nem volna valóságos gonosztevő, ki lábbal tiporja az erényt, meggyalázza a házi tűzhelyeket s ahelyett, hogy gyermekeiteket a jóban nevelné, mételyt hint a nép közé Nézzetek körül! Mi van nálatok? Pusztulás, romlás. De léssen még nagyobb romlás is, kátányiak! Mert ha mához egy hétre ki nem hordjátok a kántort pereputtyostól, mindenestül a határra, bizony mondom néktek, két oldalról száll rá fedeleitekre a veres kakas.»

A tisztelendő úr elolvassván, letette a pasquillust az asztalra, megitta nyugodtan a reggeli kávéját, és átüzent a kántor-tanítóért, Cserkely Vincéért.

— No, fráter — mondá a megérkezett tanító elé tolva a gúnyiratot. — Olvassa el ezt a barátságos manuscriptumot.

Az, amint olvasni kezdte, elpirult előbb, csak aztán borítá el halálos sápadtság olajbarna arcát.

— Képzelem, ki lehetett — dadogta roppant zavarral.

— Akárki volt, nem kell tartani tőle. Aki fenyegetőzik, az nem cselekszik. Csak éppen a firma végett akartam tudatni magával is.

— Velem »is«? — mondá a tanító ijedten. — Eszerint másokkal is közli ez iratot a plébános úr?

— Természetesen, amice.

— Ne tegye azt, kérem, plébános úr. Tönkretesz vele. Beteg nóm, apró gyermekem van. Ha a faluban elterjed a híre, hogy miattam felgyújtják a falut, ki tudja mit fognak

tenni a falusiak. Hátha kihánynak az utcára? Hova legyen én akkor kenyér nélkül? Esedezem plébános úr, tépje szét azt a nyomorult iratot.

— Nem lehet, barátom — mond a plébános nevetve. — Teljesen lehetetlen. Tudja, hogy milyen ellenségem a jegyző, s most ím egyszer kezembe akadt ellene egy tromf, s maga mégis azt kívánja, hogy ne adjam ki. De már azt a bolondot mégsem teszem, amice, a maga szép szemeért. »Részeges makktuznak« mondja a pasquil író. Hadd jöjjön dühbe ökelme. Nem, nem, e levelet, habár bolondságnak tartom is, föl kell olvasnom az előjáróknak . mert ki tudja, az ördög nem alszik, hátha mégis történik valami? Legalább elmondhassam akkor: »salvavi animam meam«.

Cserkely Vince, a tanító szomorúan lesütötte fejét, s aztán bizonyos megadással távozott. Arcában volt valami dacos egykedvűség, amint köszönt, de emellett mély levertség is. De bánta is azt a plébános! Még mindjárt délelőtt összehívatta a faluházára a bírót, a nótáriust, a törvénybíró és mezőbíró, a két esküdtet és a templombíró.

— Kedves híveim — kezdé kenetteljesen —, egy utálatos levelet dobott be valaki az elmúlt éjjel ablakomba. Tudom, hogy kellemetlen lesz némelyeknek ha felolvasom (s itt egy gúnyos, de mégis ájtatosnak látszó pillantást vetett Mucsi-Timár István uramra), de mégis fel kell olvasnom, mert kis dolgokból válhatnak nagyok. A gonosszal nem jó tréfálni. Igaz, hogy csak puszta fenyegetésekkel állunk szemben, de az eldobott szó tetté válhat, én a lelkemre nem veszem.

S ezzel felolvasta az ámuló előjáróságnak a pasquillust, föl-föltekingetve a nótáriusra, vajon milyen képet vág hozzá?

De az nyugodtan ült a széken, még csak a szemöldökével sem hunyorított.

— Így áll szórul szóra. Sem hozzá nem tettem, sem belőle el nem vettem. Ehol van, olvassa el magának, nótárius uram. Hátha megösméri az írást?

De a nótárius visszadobta a pasquillust.

— Köszönöm alássan, főtisztelendő uram, de nem szorultam rá, mert magamnak is bedobott az ablakomba valami gézengúz egy éppen ilyet, csakhogy abban meg a főtisztelendő úr van lehordva a sárga földig. Mindjárt elolvasom.

No, erre aztán olyan lett a tisztelendő úr, mint a pipacs.

— Nem szükséges — hadarta —, azt ugyan ne tegye — folytatá egy kérő tekintettel. — Nem való az ilyen profanus dolgokat elé feltálatni, én is csak azért tettem, mert hogy a »vörös kakassal« fenyegetőzik. Az pedig közvetlenül érdekli a községet.

De bizony csak azért is elolvasta azt Timár István. Épületes olvasmány volt ez is: éppen az van ígérve benne, ami abban, csakhogy a jegyző helyett a papot szidja, hogy szívesen kacsingat az asszonyokra, hogy az istennek szófogatlan szolgája, aki az ördöghöz szegődött, de az nem akarja elvinni.

Nesze, egyék a tisztelendő úr is egy kis mérget!

— Az bizonyos — jegyzé meg Timár —, hogy ezt a pasquillust olyan ember írhatta, aki tudja a köztünk levő torzsalkodást.

— No, ugyan nagy nyomban igazít, Timár uram. Hát ki ne tudná azt?

— Igen is, tudja mindenki. De az a ravaszság okos emberre mutat, hogy az én pasquillusomban a tisztelendő urat mocskolja, a tisztelendő úréban engemet. Tudja a lucifer, hogy így okvetlenül nyilvánosságra hozzuk mind a ketten.

Valóban a pap és jegyző közt örökös vetélkedés marakodás folyt, de több volt ebben a kedélyesség, mint az igazi harag. Ahol csak lehetett, ártottak egymásnak, de ez mind olyan volt, hogy »üsd agyon, de ne nagyon«. Amikor egyedül voltak, terveket forraltak egymás ellen, de amikor nem voltak egyedül, mindég együtt voltak. Akár csak Pollux és Castor.

Délutánonként disputáltak leginkább arról, hogy van-e másvilág s mi van a másvilágon (tíz év óta ez volt kedvenc témájuk). Este pedig otthon nyaggatták vagy a »máriást«, vagy a »tartlit«, mert mint a tisztelendő úr szokta mondani: »minden órának leszakítsd virágát«.

Persze, hogy sem az ivásban, sem a kártyázásban, sem a másvilág titkainak fürkészésében soha le nem győzhették egymást annyira, hogy másnap újra ne kezdhessék az egészet.

Egyszer — de ezt meglehet, csak a tisztelendő úr gondolta ki, mert úgyis nagy az ő fantáziája — közbejött valami különös, ami majdnem döntő argumentumnak volna vehető.

Évekkel azelőtt történt, a plébános nevenapján (keresztelő Jánost tartotta), hogy megint arról disputáltak egész este a nótáriussal: milyen a másvilág?

A nótárius elmondta, hogy van ott, mi van ott, hogy a halál után semmi sincs, hanem csak a nagy csönd, a rettenetes éjszaka.

Mire a plébános szokás szerint összeszidta, s ragyogó szemekkel ecsetelé a maga felfogását a másvilág berendezése felől. Azon az estén jelen volt a nótárius apja, a gazdag zeheri molnár is, aki figyelmesen végighallgatván a hosszas disputát, így szólt:

— Sohase vesszenek ezen össze. Majd megtudjuk, hogy van, mint van, ha majd egyszer ott leszünk. Itt a becsületes magyar parolám rá, tisztelendő úr, hogyha meghalok és el lehet onnan jönni, hát eljövök magának megmondani: hogy van a másvilágon.

A pap elfogadta a parolát, az egész vendégsereg hallotta az öreg molnár ígérését, s mindenki mosolygott rajta.

Éjfél előtt szétoszlottak a vendégek, a pap is lefeküdt, mély csönd lett a parókián.

Alighogy aludt egy jó órát, fölriad álmából, kopogtat valaki az ablakon

»Ki az, mi az?«

»Én vagyok, én, a zeheri molnár« — szólalt meg odakünn egy síri hang.

A pap az ablakhoz sietett.

»Mit akar Timár bácsi? Mi baj van?«

»Eljöttem megmondani, amit ígértem — kiáltá, s jég-hideg borzongás futott végig a pap tagjain, fogai összevacsogtak. — *A másvilágon sem úgy nincs, ahogy tisztelendő úr mondta, se úgy, ahogy a fiam mondta. Jó egészséget kívánok!*

A pap mérgesen tért vissza ágyába.

Sokat bevett a jóból ez a hóbortos molnár — gondolá, amint a paplan alá bújt.

De reggelre kelve, majdnem a szívverése állt el ijedtében, mikor meghallotta, hogy a zeheri molnár kocsija éjjel hazamenet befordult a mecskei hídról a megáradt Kuth vizébe s molnár, kocsis, lovak, mind odavesztek. S ez még éjfél előtt történt, holott a molnár jóval éjfél után kopogtatta meg az ablakát.

Én, aki nem vagyok babonás ember, ezt még a papnak se hiszem, de a kátányiak szentül hitték, s még maga a nótárius is azt mondogatta:

— A lelkek hazajárásában nem hiszek ugyan, de azt az egyet mégis föl tudom fogni, hogyha az apám kezét adott rá, hát visszajött a halál után is.

De ez már régen volt, azóta már el is feledték a faluban. Az egyik esemény mindig kiszorítja a másikat. Most például a pasquillus dolog lesz a szájakban és elmékben egész héten.

Az előljáróság sem vette a pasquillust komolyan, különben is meg voltak elégedve a kántortanítóval, derék jó modorú ember volt, olyan hatalmas torokkal, hogy mikor a templomban megharsant a kellemesen csengő hangja, ki lehetett halani egész a kukoricás földekre. Valami elkeseredett ellensége lehet, ennyi az egész. Hanem iszen csak meg lehetne tudni kicsoda, majd lenne annak nemulass. Mert veres kakással fenyegetni a falut s beverni a plébános ablakát, mégiscsak szörnyű vakmerőség. Tudom, megülhetné a kalodát jó darabig.

Amint a faluban is elterjedt a hír, félelmet ugyan nem okozott, de eredményezett annyit, hogy a csákyákat mindennütt odakészítették az eszterhajak alá, s akinek üres kádja vagy hordója volt, megtöltötte vízzel, úgy állította az udvarra.

Ez a pasquil-bedobás pedig történt egy kedden virradóra. A jövő keddig persze elfelejtette már mindenki.

A plébános úrnál éppen egy tarokkcompánia fogdosta a skizt és XXI-est egész éjjelig, a legbelsőbb kis szobában, mikor egyszerre csak kezdett az ablak nagyon megvilágosodni s még a nyomorult »bub«-ok is rózsaszínben tündökölni a játékosok kezében.

— Mi ez? — kiálta a nótárius, és lecsapta a kártyát ijedten ...

— Tűz van! Tűz van! — hangzott kívülről egy kétségbeesett kiáltás, melyre egyszerre mindenünnen visszafelelgetett az ezernyelvű visszhang.

A templom égett. Az pedig a legborzasztóbb falun.

Az egész falu elég sokszor, de a templom marad. Itt a legnagyobb úr háza gyulladt ki: az istené.

Emberek futkostak szerte az utcákon, gyermekek visítanak. Borzasztó látványosság. Az égen egy folt, mintha téglak-

vörös festéket kevernének, s abból az erősebb festékből folyik szét a páraszerű aranyfüst. Régen volt a felhőknek ilyen szép ruhájok! . . . Hanem talán drága is.

Akik a templom felé futottak, minduntalan összeütődtek olyanokkal, akik elfutottak onnan.

— Hova mentek? Vissza, oltani! Ti gyávák!

A »gyávák« ugyanezt kiabálták emezekre. Míg végre kiszült, hogy mindenki a tűzhöz fut, mert két helyen ég Kátány. Északról a templom gyulladt ki, délről a Csuriék pajtája mellett bukkant elő egy lilával vegyült füstoszlop, melyből ezernyi csillag röpköd sebesen az égnek.

Csillagokat látni, amik lefutnak, közönséges, megszokott dolog, de csillagok, melyek felfutnak, elevenebbek, fényesebbek. Ott fenn a magasban elvész az egész szállítmány, mintha elfogdosnák. Új szállítmány megy folyton. Az igazi csillagok szelíden, bágyadtan nézik, hogy ők vannak e rossz helyre téve, vagy ha nem, akkor honnan jönnek ezek vissza?

A barmok bölgve futkosnak szerte. A juhok összeverődve állnak nagy csoportokban, aranyossá vált gyapjukkal, a libák gágogva röpködnek. A füst lassanként szétterjed a környéken az utcákba és sikátorokba. Az öreg asszonyok hajukat tépik, kezeiket tördelik, és köhögnek. A fák meg sem mozdulnak, szélcsend van, még csak nem is susognak, hanem persegnek a lángok forróságától. A lángözön bevilágítja az egész falut. Hogy a templom fedele összereccsent, leesett, csak olyan, mintha a lámpáról lecsúszik az ernyő. Még nagyobb fényt vet.

A láng most a toronyba harap. Az csak a borzasztó szép! Mikor olyan magasan világít, hogy szétveti kísérteties fényét végig a selyem réteken, hol a hegyek árnyéka nyújtózkodott. A vékony, karcsú fedelet csakhamar fölnyalják a tűznyelvek, nem marad meg más, csak a skelet. Az tartja magát legtovább, s annak a lécezetnek az égése a legérdekesebb. Hogy ugrálnak a lángok a kis kalitka bordáin, mintha előmlő folyadék volnának, s hogy változik a színük, mikor még csak futkosnak rajtuk, mikor a hatalmukba veszik, és mikor már úgy megcsúszik, hogy pattogó szikrákat hasítanak ki belőlük, azokat magosra lökdösve.

Némelykor ki-kibillen egy dongácska a skeletből, hogy elul a zsarátnokba pottyanjon, de az összefüggő alkotmány

nagyjában egyszerre karójban zuhan le ropogva, recsegve, mint mikor az egymás végébe állított kártya összeomlik.

A legutoljára zuhan le, félig elolvadva, a falu nyelve, a harang.

Hogy az se legyen, aki ezentúl elsirassa azt a sok koldust.

És reggelre a felkelő nap éppen csak olyan vígan, mosolyogva üti fel fejét a láthatáron . . . észre sem látszik venni ezt a kis fekete foltot odalent, ahol még negyven apró házacska állott tegnap, melyeknek ablakain valamennyin bekukkantott, fölébresztteni az alvó gyermekeket.

Fekete üszögöt, füstölő romot láthat csak ott

És a házak lakói, a sürgő-forgó nép, az ásítózó gyermekek hová lettek?

Ki tudja, nagy a világ!

Mikor a plébános hazament a pusztulás helyéről (egy negyedrésze hamvadt el a falunak), új pasquilt talált az ablakában, ugyanolyan papíron, ugyanolyan betűkkel.

Elhalványodva, egész lényében megrendülve olvasta:

»Nos, hogy tetszik a kátányiaknak a veres kakas? Ha tetszik nekik a tanító, hát tessék nekik a veres kakas is! Ha az megy, ez sem száll ide többé, de ha nem megy, itt fog kukorikolni mához egy hétre megint. Amit ígértem, megtartottam.«

— Igen, megtartotta a gazember — sóhajtott a pap.

Ő gyűjtotta fel a falut, kétségtelen.

S leült megírni a jelentést a vármegyéhez, hogy jöjjön haladéktalanul inkvirálni a dolgot.

II. MIKOR AZ URAK ESZE KEZDETT MEGJÖNNI

Hanem a vármegyének most egészen más és nagyobb dolga volt.

Az történt, hogy egy este lent Pesten a Deák-klubban sehogy sem bírt összeverődni a parti, a képviselők unatkozva ögyelegtek a biliárd-teremben, az olvasószobában, s véletlenül úgy esett a dolog, hogy éppen ennek az egy megyének a követeiből jött össze három, s a negyedik, Geréby László a főispánjuk, aki különben nem tudott whistezni. Fényes bizonyítéka az is a főispánok tudatlanságának.

— No, hát mi az ördögöt csináljunk?

— Beszéljünk.

Ebben a beszélgetésben találta aztán kibőffenteni a főispán:

— Tudjátok-e, urak, mi jutott az eszembe? Ne tartsunk mi az idén otthon követválasztást.

Ránéztek csodálkozva. Azt hitték megbolondult. De amint aztán magyarázni kezdte az ötletét, lassan-lassan kigyúlt a tűz szemeikben.

Bory Imre lelkes hangon kiáltott közbe:

— Felséges gondolat!

— Úgy van — sikított bele a vékony hangú Kelendy Miklós, aki nagyon ravasz ember volt —, de pszt ... ne beszéld, méltóságos uram, olyan hangosan, mert ellopják tőlünk a többi megyék.

S valóban a főispán ötlete nem volt bolondság. Megért nekik személyenkint húszezer forintot. Egy képviselőségnek ennyi volt az ára a megyében. Könnyebb volt a hazáért meghalni, mint élni érte.

A tervnek az volt a magja, hogy a nyolc követ közül, amennyit a megye küld, jövőre is négy kormánypárti s négy ellenzéki választassék meg, azok a személyek, akik most vannak, csakhogy ne kerüljön nekik semmibe.

Többet ért erre egy metódus, mint bármi más a világon. Ehhez képest a puskapor feltalálása is csak kis dolog! S az a csodálatos, hogy a kivitel nem volt nehéz. Magyarországon mindenre akad ember, hanem jó gondolata nem minden embernek akad. Ami még nem volna baj, ha rossz gondolata szintén nem akadna. De külön eszméje mindenkinek van, minélfogva nehéz egy eszmének csak négy-öt embert is megnyerni. Hanem ha egyszer négy-öt ember együtt van, az aztán olyan a közönségnek, mint a legyeknek a cukros víz: mind oda gyűl.

Ennél az ügynél pedig nyolc embernek nagy oka volt összetartani, tehát győzniök kellett.

A dolog ilyen rendben ment.

Egy napra konferenciát tűztek ki a megyei székvárosba. Arra hazautaztak a képviselők, s összehívták az egész vármegyének az úgynevezett intelligenciáját.

Dictum- factum, minek nyújtánám hosszadalmasan, meg-

történt a paktum (de előbb az urak, hogy el ne felejtsem, végigettek egy jó főispáni ebédet), hogy tekintettel a szűk termésre, mely az idén volt (Kelendy Miklós képviselő-társunknak pláne a birkái is kidöglöttek), a közelgő választásoknál nem fog igénybe vétetni az úgynevezett közbizalom (drága dolog az, tisztelt értekezlet, becsületesemre mondom, nem bírjuk ki), ami különben csak a szegény nép érdekében történik, melyből mindég elpusztul nyolc kerületben vagy negyven lélek, a bevett fejeket nem is számítva, mert az nem árt a parasztnak.

Beleegyezett mindenki. A legkomplikáltabb dolgok mennek a legegyszerűbben. Hiszen ideje is már, hogy az urak észre térjenek egyszer. Elég sokáig voltak bolondok.

Megszerkesztették a jegyzőkönyvet, ezt és ezt a kerületet képviseli újabb három évre ez és ez, punctum. Aláírták mint kötelezőt, és hogy gondoskodva legyen arról is, ha időközben megbokrosodnék valamelyik, Geréby főispánnál deponáltak külön-külön százezer forintnyi váltót, hogy ez legyen a biztosíték. Amelyik párt netán kilépne a hámból, annak a váltóját folyóvá teszik, s a százezer forinttal visszaszorítják a kisafához. Ha hát kedve volna is valakinek galyibát csinálni, előre beláthatja: hiú és hiábavaló minden törekvés és rugaszkodás.

Bölcsen volt az kiokoskodva. Irigyelte is az egész ország, mikor híre ment! Kár, hogy ilyen virtust csak egyszer lehet megcsinálni — mert a másolata már nem szuperál. Csakis ezen a fán nőhetett ilyen gally. Oltani nem lehet belőle, mert egyebütt meg nem fogamzik.

A vármegye nagyra volt vele, gúnyosan nevetetett a markába, mert nem tréfa dolog, hogy mikor az ország meghozza a törvényt, a király szentesíti, de vármegye mégis talál rá modus vivendit, így szólhatni:

»Már én mégiscsak a magam akarata szerint cselekszem!«
Ilyen beszéd illik a vármegye szájába a legjobban.

S még csak meg sem pirongatja senki ezért a kevély magaviseleteért, sőt inkább megsimogatják felülről nyájas szeretettel.

Hisz a főispánnak egy jó manővere ez! Behozni a kormánynak a négy mamelukját ingyen, kis furfangos leleménnyel.

Kipeckelt nyakkal járt Geréby azóta, már mintegy látva álmában a hivatalos lapban azokat a bizonyos »cicerós« betűket.

Hanem ha a vármegyének több esze volt, mint az országnak, lakott abban az időben Kátányban egy szép úri asszony, akinek több esze volt, mint a vármegyének.

Nem nagy csoda! Sok okos asszony van a világon, de okos vármegye igen kevés.

Apczy Ágnesnek nevezték az özvegyet, szép, piros arca volt, mint a pogácsa-alma, hamis tekintete, mint a mesebeli kígyóé, s aztán az a kedves, elbűvölő viselkedése! . . . Bizony megzavarná fejét, akivel szóba áll, még akkor is, ha meg nem szépiténé az a nimbusz, hogy a miniszter unokahúga.

Télen Pesten lakott, csak nyáron tartózkodék a kátányi kastélyában, amiből szükségképp következik, hogy voltak nyári és téli udvarlói is.

Mint hogy most nyárban vagyunk, a téli udvarlók nevei csak a vizitkártya-kosárban szerepelnek s illusztris személyek, miniszterek, híres emberek, írók, követek névjegyei behajtott füllel, kettétörve. Az az érdekes, titokzatos nyelve a societásnak, mely ékesenszólóbb azoknak, akik nem értik, mint azoknak, akik használják.

A nyári udvarlók ellenben megvannak elevenen. Ezek közé tartozik Geréby főispán is (a vén kecske is megnyalja a sót), a másik, Bélyei Ferenc (különben igen derék fiatalember; az ugyan nem veszi el, ha esze van), minden héten kétszer jön Kátányba. A harmadik Bolykai Pál. Úgy látszik, ez áll most a legnagyobb gráciában. Mert ez csak egyszer jön egy héten.

De hát végeredményben talán mindegy az. Az udvarlók sorsa úgyis az, hogy vagy ők unnak rá arra, akinél szépelegnek, vagy az un rá őreájuk.

A kátányi kastélynak igen szép parkja volt. Ős tölgyek, miket a legöregebb falusi emberek is már ilyeneknek ösmertek. Karsú jegenyék, hatalmas topolyok, szelíden lehajló fehérhájú nyírek. A fák a levelek színei szerint valának csoportosítva, igazi pazarlás a zöld színekkel. Okos kertészek ültethették ezt a parkot valamikor, talán még abban az időben, midőn az egyik Apczy országbírói hivatalt viselt.

(Van is azóta kínban a félkegyelmű Apczy-rokonság. Valaki elhitette velök, hogyha a falusi bírónak fa-kalodája van, az országbíróénak okvetlenül ezüsből kellett lennie; százötven esztendő óta szaladgálnak emiatt fiskálistól fiskálishoz.)

Ebben a tündérkertben sokat tudnának elmondani a sutgó fák, ha megszólalnának. A gyepmagok pázsítja, a rózsalugasok és a szaladó kis patak.

Ágnes itt szokott sétálgatni délutánonkint udvarlóival.

Mikor oda belépünk, éppen báró Bolykai Pállal ülnek együtt a kis filagóriában, mely a dombon fekszik, szőlő-venyigével befuttatva.

A báró délece, magas alak, de nagyon fiatal még, valószínűs gyerekek, ki még csak most kezdi, úgyszólván erőszakkal, kihúzgálni a bajuszát. Alig van huszonnégy éves.

Ágnes rokonságot tart a kis báróval (de azt mondják, hogy a családi geneológiában nincsen annak semmi nyoma), s éppen azért mindig úgy folyik köztük a diskurzus, ahogy egy okos néni szokott beszélgetni a bohó unokaöccsel. Az unokaöcs azonban úgy beszél, ahogy minden unokaöcs szokott, ha ilyen gyönyörű nénye van.

— Látod, ha úgy szeretsz, amint mondod, hát eljöhethél hozzám feleségül.

Ágnes a kezére ütött félpajkosan.

— Ugyan eredj, te kedves kis bolondom! Fiatal vagy hozzám, vagyonod is kevés, hát minek volnál te nekem koloncnak? No, ne szomorodj el, cukros baba, azért, hogy igazat beszéljek. Igazán szép tőled, hogy szeretsz egy kicsit. De ládd, a szerelem talán neked való, de a házasság éppen nem. Előbb valami állásra kellene szert tenned.

— Hát iszen kineveztetethetnél valamivé — szolt macskahízlegéssel.

— Ugyan mivé, te golyhó? Van is neked eszed valamire?

— Minek is volna, látod. Elég nekem a te hatalmad.

A belügyminiszter húga elmosolyodott.

— Hallgass, hallgass — kiáltá nyájas bizalmaskodással, s odatapasztotta a rózsás tenyerét a fiatalember szájára. — Oh, te csácsi csácsi — kacagott fel édesen. — Hát engem vennél el, ha valami volnál? De nem mennék ám hozzád, nem én!

— Ne mondd azt, ne mondd, kérlek!

— Ámbár iszen megígérhetném, mert úgysem leszel te soha semmi.

S valóban úgy is látszott, hogy soha semmi sem lesz. Könnyelmű volt, s nem tanult soha semmit. Apja, az öreg Bolykai, nem sok gondot fordított a nevelésére. »Egy magyar mágnásnak csak születni nehéz« — szokta mondogatni —, »a többiről a Corpus Juris gondoskodik«. Az öreg báró a saját malmára beszélt, mert a családi birtokokat ő pusztította el, s csakis néhány hold s a nagy, hatalmas Corpus Juris maradt meg a kis Pál bárónak, csakhogy a Corpus Juris penészes leveleit is szaggatni kezdték egyenkint szentségtelen újító kezek.

Az öreg báró úgy élt annakelőtte, mint egy külön. Valóságos udvart tartott kismálynai várkastélyában. De milyen udvar volt az! Saját külön bandája volt, saját lakatosja, saját tímárja, saját szabója, szíjgyártója s minden néven nevezendő mesterembere. Elve volt: soha semmit sem venni a boltból, s ezt meg is tartotta szigorúan. Otthon dolgoztatott mindent. Minden héten egyszer, vasárnap bált adott, s arra meghívta az összes mesterembereit, akik hétköznap neki dolgoztak remekbe, aki mit tudott, akár volt rá szíksége a bárónak, akár nem, a mestereknek szakadatlanul dolgozni kellett. A mesteremberek összegyűltek a nejeik nélkül (asszonyt nem akart látni a báró, amióta a neje ugyanakkor, midőn fiát világra hozta, meghalt). A várkastélyban volt egy oszlopos terem, a körül az oszlop körül táncoltak aztán az összegyűlt férfiak, élükön az öreg hóbortos báróval, ki ilyen napokon nekidühödvé néha egész reggelig járta a kalamajkát.

Nyelvet egyet beszélt, csak tótul tudott. Talán azért nem társalkodott soha rangjabeli emberekkel, sem a városba nem ment, mert félt, hogy kinevetnék. Fiát is otthon neveltette, valami kicsapott kóborgó kántort fogatott meg a mezőn instruktornak. Úgy hozták haza megkötözve. Hanem meg is örült, hogy ilyen jó helyre hozták. Tündérmesékben hallott ilyesvalamit elátkozott kastélyokról, ahol azonban bor s étel bőven volt.

Ez nevelte a kis Bolykai Pált. Asszony soha nem viselt rá gondot addig, míg apja néhány év előtt meg nem halt.

S mégis, csodák csodája, szelíd fiú lett belőle, csakhogy végtelenül naiv és tanulatlan. Az egész megyében »kis ostoba« volt a neve.

A kis ostobának, aki soha asszonyt nem ismert, egy perc műve volt beleszeretni, mikor meglátta a legszebbet, a kátányi híres özvegyasszonyt.

S a kátányi úrnőnek, aki már végig élvezte az ország legszellemesebb, legokosabb férfiainak a társalgását, semmi sem lehetett olyan kaviár, mint egy fiatal, naiv gyerekkel bolondozni.

A sok affektált, raffinírozott szerelem után jól esett neki a kis ostobának a megzavart szöszeke feje . . .

Biz isten kedve támadt néha, hogy ölébe vegye

A múlt télen — így beszélik a rossz nyelvek — a szép özvegyasszony meglehetősen kimutatta a fogafehéréit.

Tudjuk már, hányat ütött az óra.

Az egész megyében pletykáltak, fecsegtek valamit. Némely ember elhitte, némelyik a fejét rázta rá.

— Hiszen csak nem bolondult meg Ágnes! — mondá az egyik.

— Asszonyról még föl lehet tenni — jegyzé meg a másik —, de én a miniszterben bízom, hogy az nem bolondul meg.

— Hagyd el. Ma már semmi sem lehetetlen. Ki tudja, mi történhetik?

— A szép arc nagy segítség! — sóhajtott fel egy éhenkórász megyei írnok a kaszinóban.

Mindenütt sügtak, búgtak, hogy a miniszter unokahúga a miniszternél járt állást kérni Bolykai bárónak. Ha tette, miért tette? Bizonyosan nem másért, hanem mert férjhez akar hozzá menni.

Oh, korrupció, korrupció!

De micsoda hivatalt is kaphatna Bolykai? Az országos fegpíszkáló intézetet állítják fel a kedvéért, hogy igazgatója legyen.

Az úgynevezett »megbízható forrásokból« kiszivárgott, s nagy szenzációt okozott megyszerte, hogy Ágnes főispánnak akarja Bolykait.

Főispánnak! Hallatlan!

Nincs isten, ha ilyesmi megtörténhetik.

A mélyebben beavatottak a miniszter válaszát is kolportálták. Így szólt volna állítólag (de hiszen okos ember a mi belügyminiszterünk mégis):

— Micsoda gondolat az, Ágnes? Hova jut eszedbe! Hiszen az a te báród, még csak tacszkó, egészen éretlen. Azt mondd, hogy majd megérik a hivatalában. Jó, jó. De hát mióta olvasod te is, szép húgom, a vezércikkeket, hogy elhiszed rólunk minden rosszat, hogy valóságos vadembereknek képzelsz bennünket, akik az öregeket erőszakkal agyonütjük, hogy a fiataloknak helye legyen? Nem, annyira nem megyünk még. Bevárjuk mindenkinek a természetes halálát, ez a kormányzás titka. A természetes halál pedig kétféleképpen dolgozik. Vagy innen felülről megy, vagy onnan alulról fojtja meg, akibe belekötött. Azért hát légy türelmemmel, húgocskám, legalább addig, míg a főispán megbukik. Akkor aztán beszélhetünk erről.

Valóban mondta-e ezeket a miniszter vagy sem, nehéz volna konstatálni. Csak olyan valaki hallhatta, aki a kulcslyuknál fülelt. Márpedig az ilyen gazembernek úgysem lehet hinni.

A legsúlyosabb gyanúok, amibe a megyei pletyka kapaszkodott, az volt, hogy nem zörög a haraszt, ha a szél nem zörgeti.

Pedig zörög az elégszer, mert a szelet is pótolni tudják a termékeny fantáziák.

Annyi bizonyos, hogy e nyáron át a menyecske még többet foglalkozott a kis Bolykaival. Minden más udvarlóját elhanyagolta miatta.

Hát mégiscsak igaz, hogy valami célja van a kis ostobával.

Ki tudná azt, hogy mi föl egy asszonyi fejben?

Az se baj, hogy a miniszter nem biztatta.

Több az, ha egy szép asszony akar valamit, mint ha egy miniszter nem akar valamit.

Mert csodálatos az a megyei levegő, hogy aki azt szívja, vagy protezsálni akar, vagy protezsáltatni.

A kevély címerek csillogása a kastélyok homlokán, százados jegenyék bölíntgató koronái az utak mellett, beszédes patakok, miket betöm az erdő harasztal, mogyorófa vesszők, melyeket a csalító nevel a hajdú kezébe, röplő

békanyál, mely befonja a fűzfabokrokat és növényeket, mind uralkodásra, erőszakra, intrikára, engedelmességre tanítanak.

III. A PÓKHÁLÓ

A híres erkei konferencia óta, mely a lelkeket erősen lekötötte, mély csönd uralkodott valamennyi kerületben. A szegény tót falvakban rá sem gondolnak az alkotmányra, sem az ország kormányzására, hogy itt a harmadik esztendő, megint bele lehetne szólni. Újságok oda meg nem hozzák a népakarat hullámverését.

Türelem van itt, de nagy és csak kevés panasz a hatalom ellen, melyet fájtó két soros dalba öntenek ki:

»Kicsi vagy, pipácskám, meg sem érsz tíz fillért,
Mégis te rád veti király is a szemét.«

A tótokat békén kell hagyni kiszívni a magok krumpli levéllel vegyített kapadohányát, és sohasem fognak békétlenkedni. Eszükbe sem jön, meg sem látják, ha valamijöket elveszik a nagy kapadohány füstnek miatta.

Hanem a nemesi udvarházak ereszei alatt (s itt majd minden harmadik épület hajdani »salva guardia«) könnyen megindul az elégedetlenség moraja. A kastélyok népe hallgat, de a kis nemesi szalmafedelű viskók lakói duzzognak. Amazokból a követek kerülnek ki, emezekből a kortesek. A követek meglesznek az idén is, de a kortesek nélkül. Az pedig nincs rendjén. Mert a kenyeret nem volna szabad kivenni senkinek a szájából. Nem, ezt nem lehet megengedni!

Ha a kastélyos uraknak tetszett elhatározni, hogy ők ez idén nem költenek, a bocskoros nemeseknek meg azt tetszett elhatározni, hogy ők az idén is inni akarnak — tehát inni is fognak, punktum.

Ha a nagyurak eszé megjött, hát jól van, — de megjött ám az ő szomjúságuk is.

No, erre bizony gondolni kellett volna.

Lőn hát, hogy a kortesek összeröföntek, hogy nekik okvetlenül ellenjelölt kell. Bogáth Nagy István így szólott:

— Keríteni kell egyet, ha magától nem támad.

Csiszlik Ferenc, a sánta molnár, helyeslőleg bólintott a fejével, s miután jól meghányták-vetették a dolgot, elindultak a környéken követjelöltet keresni.

Csak Rezes István, a kovács, ellenkezett még útközben is:

— Nem ér az semmit, atyafiak! Hiszen úgyis mindnyájan az eddigi követet, Borcsányit akarjuk.

— Hát persze, hogy akarjuk. De ennek mégis úgy kell lenni. Ejnye, de keményre van a kend esze kalapálva, kovács uram.

— Aztán lássák, tehetünk mi akármit, mégis csak Borcsányi lesz itt meg, ha egyszer a megyei urak őt akarják.

— No persze, hogy ő lesz meg, de meg kell adni annak is a módját. Mert ami tisztesség, dukál. A szent házassághoz is két személy kívántatik, igaz-e? Ennél fogva a követválasztáshoz is két személy kell. Mert szeretném tudni, miképp válasszon valaki egy ember közül! Aztán van ennek meg egy másik oldala is.

A kortesek betértek minden kastélyba, de jelölt nem akadt sehol. Jó, hogy a kutyákat nem uszították rájuk némely helyütt.

Csiszlik Ferenc volt a kortesek feje, keserűen megvakarta fejét, de azért csüggedetlenül mondá:

— És mégsem térhetünk vissza jelölt nélkül. Törik vagy szakad, találunk kell.

S most már beszóltak a kisebb udvarházak uraihoz is. Tömérdek nemes lakta a kerületet, majd minden faluban volt négy-öt kúria. Valaha jólét uralkodott ezekben. De most csak egy-egy fűből magasabbra, kövérebbre nőtt dudorodás mutatja csak a kapuk előtt, hogy az valaha keréknyom volt. Négylovas hintónak a keréknyoma, úgy lehet. Most már gyalog járnak ki s be a kúriák gazdái. S mégsem akadt közülök ellenjelölt. Kemény a dió, hiába!

— Hát mármost mit csináljunk? — desperált Kócsy Gábor.

— Mit-e? — kiáltott fel egy fényes ötlettől felvillanyozva Csiszlik Ferenc. — Ezek úgyis koldusok, hát azért nem mernek vállalkozni. Egyet mondok kegyelmeteknek: fogadjunk jelöltet pénzért! Ezer forintért kapunk egyet!

— Micsoda? Mi fizessünk a jelöltnek? — szisszent föl Rezes István. — Hiszen ez felfordult világ lenne!

— De hát miből fizetjük ki ökemét? — kérde Kócsy, kinek az elméjében derengett valami.

— Hát abból a pénzből — felelte Csiszlik —, amit az otthoni jelölt, Borcsányi úr ad öllene. Jut is, marad is.

— Hm! Ez az igaz! Arany a kend esze, Csiszlik uram!

Meg is kezdtek rögtön az alkudozásokat a kurtanemesekkel, de még így is alig akadt rá ember.

»Nem merem elvállalni, mert a nagyurak kiüldöznek a megyéből« — mentegetőzék az egyik. »Én rontsam meg a megyei kötést, sohasem teszem« — felelte a másik. »Szél ellen nem hajt a vitorla« — rázta fejét a harmadik. »Énbelőlem ne csináljanak bolondot« — hártá el magától a különös vállalatot a negyedik.

Végre azonban mégis találtak egy szilenciárius, nagyszájú, vén prókátort Bányban, aki elfogadta az ajánlatot, s megkötötték vele a kontraktust, hogy a tekintetes úr, amiért föllép, dikciózik, bejárja a kerületet, kap a testi fáradságáért ezer forintot, ha pediglen valami sérülés történék rajta (mert hiába, nem tudhatja az ember), sebjét ötven forintjával számítva, leszen kárpótlandó.

A prókátor (Pereszi Nep. Jánosnak nevezték) teljes életében csalfa ember volt, aki minden kliensét rászedte (nyilván azért került ideiglenes szilenciumba), most is azt cselekedte, hogy rá néhány óra múlva, ahogy a kontraktust aláírta, olyan józst talált vacsorálni az áldomásnál, hogy megütötte a szél. Elment örökös szilenciumba.

Jeriko falai ledőltek, de olyan szenzációt nem csináltak, mint a Pereszi Nep. János kidőlte. A kortesek kétségbe voltak esve.

— Elárvultunk! — siránkozték Bogáth.

— Végünk van.

— Isten uja! Az isten is a vármegyével tart!

— Most beszélj már, Csiszlik, ha ember vagy!

— Nem segít itt már férfi esze — mondá Csiszlik nagy bánatosan. — Ide már asszony ész kellene.

— Tudják mit, kegyelmetek? Menjünk be a kátányi ténsasszonyhoz útközben, kérjünk őtőle jelöltet. Ott sok mindenféle úr megfordul. Hátha még grótot is kaphatunk. (A választási műnyelven ez jelent legtöbbet.)

A kortesek, kiknek útjáról sok mindenféle adoma maradt fenn a megyében, csakugyan elmentek Kátányba Apczy Ágneshez.

Az már előre tudta, mi járatban vannak. Hiszen mindenik őrölük beszélt, élénk kíváncsisággal némelyek, nyugtalanul mások. Borcsányi a csehországi fürdőről szaladt haza a kerületbe. Mert a tréfa néha nemcsak olyan fa, amelyik a tűzön el nem ég, hanem olyan is, mely keserű gyümölcsöket terem. Hát nem kell az ilyen birizgálást lanyhán venni.

Mikor előadták neki a dolgot, Apczy Ágnes eleinte édesen nevetett az ő naiv kívánságukon. (Jaj, be szép fehér fogai vannak, komám uram! — sugdosta Nagy István Kócsy Gábornak.)

— Igen megtisztelő reám nézve, de honnan veszek én az uraknak jelöltet? Se testvérem nincs, se uram, akit odaadhatnék. Hacsak engem nem akarnak kigyelmetek megválasztani.

— Rajtunk nem múlna, kérem alássan. Hiszen tudjuk mi azt, hogy a nagyságos asszonyka találna nekünk embert, ha keresne.

— Magamnak sem talállok, nemhogy másnak! — felelte csintalanul.

— De iszen, kőből volna már az, nem emberi vérből — felelte Csiszlik uram —, aki a nagyságos asszonyka kedvéért mindent meg ne próbálna! Beállna az még birkának is, nem hogy követjelöltnek.

(De iszen Csiszlik uram jól értett a hasonlatokhoz. A birka meg a jelölt majdnem egészen összeillő fogalom.)

A szép asszony úgy nevetett, úgy kacagott, hogy a könnyei is kicsordultak, s ebben a nagy nevetésben, ebből a nagy bolondságból kikombinált még egy nagyobb bolondságot.

— Jól van hát, megpróbálom a dolgot. Jöjjenek el mához egy hétre! Akkorára már meglesz a jelölt!

Az eredetibbnél eredetibb mokány alakok egyszerre vidámmá lettek erre a szóra, s háládatosan csókoltak kezét a kátányi özvegynek.

— Eljövünk érte mához egy hétre.

Csak Rezes uram jegyzé még meg nagy tapintatlanul:

— Ha lehet, szőke legyen, kérem alássan. . .

— Miért? — kérdi az úrnő mosolygósan.

— A szőke az asszonyok gusztusa a kerületünkben. A barna embereknek a lejtényi kerületben van becse, kérem alássan.

— Jó, nem bánom, mert éppen szőke lesz a jelölt! Világos dolog ebből, hogy a szép asszony már akkor gondolt valakire.

S ki másra gondolt volna, mint egyik udvarlójára. De melyikre?

Beszélyírói jogomnál fogva, elárulhatom előre, hogy Dorogi Ferencre gondolt.

Dorogi Ferenc ott lakott Kátányban, a templom mellett levő sárga cserepes házban. Derék fiatalember volt, ki gondos nevelést nyert a szülőitől, nagy olvasottságot és tudományt szerzett. Jellemes lelkületéhez, becsülésre méltó tulajdonaihoz azonban nagy ambíció járult, melyet csak tápláltak a nehézségek, hogy nem tartozott az uralkodó megyei dzsentrihez. Vagyonát apja mint vaskereskedő szerezte, s ez a megyékben még mindig szálka. A megyében minden más vagyon kompromittálta még pár év előtt is az embert, csak az nem, amit a királytól kaptak az ősapák. Ez pedig nagy bolondság azóta, hogy a király már nem osztogat donációkat.

A fiatal Dorogiról azt beszéltek, hogy Ágnesnek nem azért teszi a szépet, mintha szeretné, nőül akarja venni, pletykázták, de csak abból az okból, mert a miniszter unokahúga. Nem Ágnes kell neki, hanem a nexus.

Ágnes talán maga is sejtette ezt, s meglehetősen fitymálva bánt Dorogival.

Most mégis órá gondolt. Ősmerte a természetét. Éles az asszonyi szem.

Igen, ő fog a leghamarabb beleugrani. A nagyravágyás az ő szívében fogamzik meg legkönnyebben.

S ha egyszer ő beleugrik, hát az nem lesz főlig sem tréfa. Mert pénze is van, népszerűsége is van, kivált a kátányi parasztok előtt. Kátányban pedig sok a szavazat, úgyhogy az a közmondás a megyében: »*Akit Kátány szeret, az azt meg is segíti*«.

Tudom, hogy megapprehendálnak, s még tán a löcsnek, vasvillának is dolga lesz, ha valamelyik maradékom arra keresztülatazik, de mégis napfényre kell hoznom, hogy a kátányiakra miért szabták ezt a közmondást.

Mikor néhány évvel e történet előtt az akkor behozott furcsa, új adónemet (hiszen furcsa az mindenik, de ez mégis különösen furcsa volt), úgy adta elő itt is az illető tisztviselő, hogy irjanak alá a parasztok kölcsönt a király számára, nagy lett az elérékenyülés a faluban.

— Hát csakugyan rászorult volna a király? — kérdezősködtek az okosabbaktól.

— Úgy ám — felelte a mezőbíró. — Azt mondják, hogy a német országait ellicitálják a többi királyok, ha nem fizet. Fizetni pedig nem tud, mert a bankóprése megromlott, nem lehet rajta nyomatni. S az a lakatos, aki csinálta, megvakult. Senki sem tudja megreperálni a prést. Nagy a baj Bécsben, atyafiak. Ne hagyjuk a királyt! (Aki azonban akkor még csak császár volt.)

— Ne hagyjuk!

Nagy lett a lelkesedés, s nyomban aláírtak tízezer forintot.

Még akkor mindjárt figyelmeztette őket a tisztviselő:

— Nem lesz sok?

— Nem árt az, kérem — vélekedék az öregbíró, a mostani Nagy János uram. — Elkel ám a pénz őfelségének.

Denique, aláírták a tízezer forintot, de bezzeg nagy szemet meresztettek, mikor aztán jött a rendelet, hogy fizessék ki.

— Nem lehet az — felelte a bíró. — Majd eligazítjuk mi azt másképp.

Az adóhivatal azonban nem tréfált, még keményebben sürgette meg a kölcsön befizetését.

Visszaírt a bíró megint, hogy másképp szándékoznak eligazítani az ügyet: ne nyugtalankodjék a tekintetes adóhivatal!

Csak hogy az váltig nyugtalankodott, mire alázatos deputációt menesztettek az adóinspektorhoz.

— Nos, kendtek miért nem akarnak fizetni? — förmedt az rájuk.

— Akarunk, kérem alássan.

— Hol hát a pénz?

— Nincs nekünk pénzünk, kérem alássan.

— Minek írták akkor alá a kölcsönt?

— Hogy a fölséges királynak öröme legyen — felelte Nagy János uram, megigazítva hátul hajában a fésűt.

— Na, és miképp akarják kifizetni?

— Hiszen éppen amiatt jöttünk be, hogy ím pénzt követel a teens adóhivatal; úgy gondoltuk mi azt akkor, kérem alássan, hogy mi a tízezer forintot apródonkint *leüljük a vár-megyeházán*. Mivelhogy az naponkint öt forintot számít az országnak.

Innen van az a híres közmondás: „akit Kátány szeret, az azt meg is segíti». (Már legalább úgy, mint ahogy a királyt megsegítette.)

Kátány pedig szerette Dorogit. Tanácsadójuk, szószóló-
juk volt minden ügyes-bajukban.

Alig várta Ágnes, hogy a szeme elé kerüljön Dorogi Ferenc. Nem kellett sokáig várnia, hiszen úgyis eljött minden délután.

Szép, daliás férfiú volt, nemes arc, szőke fürtök, beszédes, kék szemek. Nem volt a modora olyan előkelő, mint a pesti uraké, de egyszerűségében mégis rokonszenves.

Ki tudja, milyen nagy súlyt fektetett Ágnes erre a dologra (asszonyok szeszélyét, észjárását lehetetlen kitudni), annyi bizonyos, nagyon óvatosan, messziről kezdte. Talán azért, mert nagyon messze akart jutni.

De ugyan hova?

Miféle célt szolgálhatna azzal, ha valakit egy olyan vállalatba ugrat be, amelyről ő maga is tudja, hogy lehetetlen.

— Ha több bátorsága volna, magának minden sikerülne — mondá Ágnes egy legközelebbi délután, midőn merész, röpké célzások már átmelegítették a társalgást.

— *Minden?* — kérdé Dorogi fénylő szemmel, megnyomva a »minden« szót.

— Minden — felelte Ágnes jelentősen.

— Az is, amit én gondolok?

— Az is.

És elpirult hozzá egy kicsit, mert hiszen mindenik udvarlójáról jól tudta, mit gondol.

De őróla ugyancsak nem tudta egyetlen udvarlója sem.

— Hát ugyan mit kellene tennem? — folytatá szünet után élénken.

— Nagyra kell törnie.

— Nagyra? De miképp?

— Ezer alkalom kínálkozik, csak meg kell tudni ragadni a legjobbat. Ön a közpályára van teremtve.

— Érzem magamban az erőt és kedvet.

— De hát akkor mért nem igyekszik oda? Miért nem lép fel például most jelöltnek?

— Követjelöltnek? Oh, hogy is mernék én ilyenre gondolni!

— Vajon miért nem? A szerénység és a gyámoltalanság ikertestvérek, édes uram!

— Meglehet, de ebben a megyében, ebben a kerületben föllépni most, határos lenne az örültséggel.

Az úrnő gúnyosan kacagott.

— Az erkementi kerületben? Oh, oh, hiszen ez a legjobb talaj! A nép dühös, Borcsányi pedig készületlen.

— De a paktum!

— Az önt nem köti. Ön nem a megyei famíliákból való!

— Hiszen az a baj. . .

— Dehogy baj! Nincs oka törődnie az ő határozatukkal és az ő pénzükkel.

— Hiába volna, nem törődöm vele. Százezer forint nagy összeg. Azt én nem bánám, ha elgurulna, de miképp álljak én meg a talpamon, ha éellenem költik el.

— Ej, aki mer, az nyer! A lelkesedés is ér valamit! A választók szeretete is pénz, s az urak gyűlölete is pénz. Pedig ugyancsak gyűlölni fogják, ha megzavarja a gyalázatos nyugalmat, melybe a nép legszentebb jogát fullasztották be.

Olyan méregbe jött a szép asszony a nép tirannusai ellen, hogy öklét is fölemelte.

Elérte célját, mert az elvetett mag megtalálta a hálás barázdát. A bogár bevette magát a Dorogi Ferenc fejébe, és ott nagyra hízott a hiúság ételén.

Másnap már azzal ballagott el az Apczy kastélyba:

— Föllépek, ha segít!

— Hát hogyan segíteném — biztatta az asszony odaadó mosollyal.

Mikor a kitűzött időre eljöttek a jelöltért a kortesek, akkorra már nagy trakta várta őket Doroginál, sőt a zászlók

is készen voltak. Csak szét kellett hordani az Erke folyó mentén.

Ott lengtek harmadnapra majd minden házon, s nagy lelkesedéssel hangzott minden faluban, férfiak, asszonyok kiáltották: »Éljen Dorogi Ferenc, a balpárt jelöltje!«

Az egész vármegye felröffenet erre a hallatlan esetre. No, még ilyen sem történt, amióta elvettük a tótoktól ezt az országot!

A megyei urak ijedten szaladgáltak a székvárosba. »Hát megbolondult ez a Dorogi? Hogy mer az itt föllépni, mikor még csak nem is nemesember? Szörnyűség!« A főispán egész héten leveleket írt, és sürgönyöket fogalmazott. Maga Borcsányi pedig elindult Gyárfás nevű titkárával falunkint programbeszédet tartani.

Nem mondhatni, hogy valami nagyon szívesen látták volna. Az még istenes volt, ahol csak meg nem hallgatták, mert a lócsnek, a vasvillának is dolga akadt.

Különben sem sokat vesztek a választók, mert a Borcsányi szónoklatain nem igen lehetett volna épülni. Az volt a nagyságos úr metódusa, hogy az összegyűlt nép előtt fellépett valami állványra, s rendesen így szólott:

— Én vagyok Borcsányi Gedeon! A többit majd elmondja a titkárom, Gyárfás.

S ezzel ünnepélyesen lelépett, átadván a szót Gyárfásnak, akinek elég hatalmas svádája volt.

Ilyen kevésszavú ember Borcsányi. Csupán egyetlen egyszer szónokolt a maga személyében. De akkor is Gyárfás ült a háta mögött, és ő súgta a mondatokat. Csakhogy megjárta vele cudarul, mert Gyárfás nagy imponzor. A nagyságos úr, amint megakadt, hátra hajlik Gyárfáshoz, s halkán rámondul:

— Hogy van, Gyárfás? (Úgy értette ugyanis: *hogyan van a szöveg tovább?*)

— Köszönöm jól vagyok — felelte a gonosz csont szörnyű udvariassággal.

Más ember elcsapta volna emiatt Gyárfást, de Borcsányi nem tette, hanem azóta vele mondatja el a beszédet, minél fogva sok bolond dolgot beszél el Gyárfás az ura képében.

Mindegy, az azért nem von le se a Borcsányi tekintélyéből, se a Gyárfás titkári hűségéből semmit.

Megvannak egymással, mint a sótartó két rekesztéke: só van az egyikben (mégpedig attikai), de paprika a másikban nincs.

IV. ASSZONYI ÁLNOKSÁG

A szomszéd faluban, egyszerű, nádfedeles kúriában lakott az öreg Csapó Gergely, aki egész életében nem csinált egyebet, mint hogy kártyázott, perlekedett vagy kötekedett valakivel.

Igazi nemes volt, noha szegény, mégis oly gőgös, mint egy spanyol grand. Azelőtt, míg bírta magát, minden héten egyszer kihozatta magához a városi cigánybandát, s összehívta a környéket dáridóra. Mióta elszegényedett, azt vallotta mindenki előtt, hogy *süket*, nem élvezheti a cigányzenét, s hogy társaságot se fogadhat magánál mert a felesége (a környék derék »Mari nénije») nagymérvű idegrohamokban szenved, és az élnökség, zsavaj, társalgás teszi éppen idegessé.

Sem ő nem volt süket, sem Mari néni nem volt ideges, de igen jól tudták játszani szerepüket, s ezáltal eltakarni a szegénységet (mely azóta szemlátomást fogyni kezdett, amióta szűkebben éltek).

A környék csakhamar észrevette az öreg nemes tartózkodásában a büszkeséget, s ez imponált. Csapó Gergely bácsit lelkesedéssel választották meg a balpárt elnökének, s ezen nehéz körülmények közt is ő viselte ezt a díszes tisztelet nagy dignitással és circumspektussággal.

A kátányi menyecske a zűrzavaros napok egyikén, nem tudni mit gondolt, befogatott a fehérfonatú kis kocsijába, s a penész szín pónikat maga hajtotta Alsóérdre, a jó Mari nénit meglátogatni.

Mari néni sehogy sem bírta elképzelni, mikor a nagyúri hintó szerény házuk előtt megállott, honnan kerekedett ez a nagy szerencse.

— Oh, húgom, húgom, milyen nagy kitüntetés a házamra.

Gergely bácsi is el volt ragadtatva, a lovak kifogásánál erőnek erejével segíteni akart a kocsisnak, majdhogy csaknem a tenyerén vitte be a szobába a miniszter unokahúgát. (Ilyenek azok a híres baloldali tigrisek!) Sőt talán be is vitte volna,

ha a menyecske engedi, de biz az csak a maga két pici lábán lebegett be, miután a tornácon atyafiságosan össze-vissza csókolta nemcsak Mari nénit, hanem dacára lompos, tüskés szakállának, az öregurat is.

Hanem csaptak is olyan ozsonnát, hogy a régi, jobb napokban sem láttak különbet Alsóérden.

Ozsonna alatt aztán előadta Ágnes a nagy megbotránkozását, mily csúfság érte a kerületüket, tönkre van téve az egyezkedés, oda a vármegye becsülete, Dorogi föllépett baloldali programmal. Hát megérdemelt a baloldal ilyen szégyent? No, már ezt csak nem lehet úgy hagyni, Csapó bácsi! (Csapó bácsi hűségesen integetett a nagy fejével, hogy nem lehet.)

— De hát mit tegyünk, édes, kedves hűgomaszonym-kám?

— Én bizony azt tenném, ha Gergely bácsinak volnék, hogy összehívnam a konferenciát, s kirekeszteném a pártból.

— Persze, persze — helyeselte az öreg savanyodó arccal.

— Mert tudom, a bácsi neve is ott van a százezer forintos váltón, amit most már realizálni fognak.

— Persze hogy ott van — morogta Gergely úr, a fejét szégyenlősen lesütve.

Le is süthette, mert bezzeg fölemelte a magáét Mari néni a csípőire rakván a kezeit.

— Mit? Te megint váltókat írtál alá? Te szerencsétlen ember, hova rohansz, hova? Mi lesz belőlem, mi lesz? Oh, jaj, édes hűgom, soha, de soha ne menjen férjhez! No, ezt megkeserülöd, vén bűnös!

— Hallgass! Te azt nem érted! — védekezett az öregúr.
— Magas politika az neked.

S ezzel összehúzott nyakkal sompolyodott ki az udvarra, hol is a fejét vakarta bosszúsan. Káromkodott, és dühösen összerugdosta az eleibe került háziállatait. (Azoknak, szegényeknek, eszük ágában sem volt, hogy ők most politikai indokból szenvednek.)

Csapó bácsi még aznap, mihelyt Ágnes távozott, bement a székvárosba, és összehívta a pártkonferenciát.

Okos asszony az! Csakugyan lehetetlen itt mást tenni, mint Dorogit kirekeszteni a pártból. Így legalább nem lehet majd hozzányúlni a váltójukhoz. Ők megtették a magukét.

A rendezavaró egyéniség nem az ő jelöltjük. Ők nem szegtek hát meg semmit.

A konferencia, mint előre várható volt, kirekesztette Dorogit a pártból, megtagadott vele minden közösséget, nagy plakátokon proklamálta, s egész terjedelmében közölte az »Erkementi Híradó« című helyi közlönyben a proskribálást.

Ki volt átkozva!

A lobogókat kezdték behúzni némely épületről, ahol megértették, mi az. De szerencsére kevés helyen értették meg.

A »báránybőr sapkák« alá el nem jutnak egykönnyen az ilyen formalítások. A báránybőr sapkások nem szeretnek okoskodni, nehezen vesznek be egy-egy nevet, de ha beveszik, az akkor ott van, ott motoszkal, és nehezen lehet többé kivenni.

A Dorogi jelöltségét sem lehetett egy proklamációval elfújni, mélyebb gyökeret vert az már. Csak annál nagyobb dühvel indult meg a korteskedés. A Borcsányi részére elpártolókat maga a nép ütötte, verte. Egypár a fogafehérért is elhagyta. Hanem Dorogit is nagy csapás érte: a legjobb kortesét, Csiszlik uramat, egy reggel halva találták, fej nélkül, a tályai erdőben.

Falujabeli fuvarosok akadtak rá, fölszedték, és hazahozták. Nem nagy dolog volt akkor egy emberélet.

Otthon volt Csiszliknek egy hülye felesége és annak egy hülye öccse (az egész família eszét magánál tartotta a derék Csiszlik), mikor az együgyű kamasz meglátta a megcsonkított testet, amint a ponyvát föltakarták róla, odakiáltott a néjére:

— Zsuzsa, Zsuzsa! Volt-e a sógornak feje, amikor tegnap elment?

— Hát hogyan lett volna? Nem láttad, te bolond, hogy pörköltet evett vele! De miért kérdezed?

— Azért, mert ihol ni, elhagyta a fejét valahol.

Hanem iszen sok fej meg fogja még azt keserülni ezen a vidéken. Csiszlik társai bosszút esküdtek, és a népet fanatizálták. A verekedések annyira napirendre jöttek, hogy a megyei doktorok nem győzték éjjel-nappal gyógyítani, és bevarrogatni az ejtett sebeket.

Utóbb beleavatkozott a katonaság is. A főispán pedig

egy szépen stilizált levelet küldött Doroginak, hogy lépjen vissza: ne engedje tovább folyni a jó magyar vért.

Dorogi kétségbe volt esve, egyrészt a fátum nehezedett rá, másrészt a bosszúvágy sarkallta.

Mikor a konferencia határozata füléhez jutott, roppant dühre lobbant, s magánkívül rohant Ágneshez.

— Kiküszöböltek! Kiátkoztak! Megvan a szörnyű szégyen! Mármost meg vagyok semmisítve. Mit tegyek? Lemondjak-e, és menjek el egy más megyébe lakni?

— Én azt tanácslom, maradjon itt és...

— És lőjem főbe magamat? Igaz, nem látok más menedéket.

— Én még látok — mondá Ágnes, s haragos villámok cikáztak a szemében. (Oh, hogy el tudta találni a méltatlan-kodás hangját az az asszony!)

— Mit hát még? — kérdé, csakhogy szóljon, s fáradtan roskadt le egy karosszékre.

— Lépjen fel függetlenséginek.

— Úgy van! Megpróbálok.

Nem is nehéz dolog. Az ember valamivel több hazaszeretetet vegyít a beszédeibe, erősebb színeket használ a helyzet festésére. Előveszi valami vén, dicsekedő mameluknak egy régi programbeszédét, s azt csinálja meg — *megfordítva*. Ebből áll az egész.

S így jobban is tetszett az Erke folyó partján. Szűz föld az ott. Még sohasem hallottak olyan hangokat. Csak a nagyapák meséiben arról az időről, mikor még nagyobb volt a rézgarasos, és »Libertas«-nak nevezték.

Ha az a világ még vissza is jöhetne!

V. AZ IGAZSÁG SZÉKÉN ÜL A HATALOM

Szép dolog a liberalizmus!

Igaz, hogy sokszor hirdetik olyanok, akiknek a szájába nem való, akik sértett bosszúból, számításból, feltűnési viselkedésgéből, üzérkedésből hívei vagy olyanok, akik csak azért ragadják fel a zászlóját, mert már minden egyéb zászlót bemocskoltak, vagy olyanok, akik, mikor minden kötél szakad, beállnak népboldogítóknak — de azért a liberalizmus mégis szép.

Szűz liliomunk! Csatamezőkön nőtt fehér virágunk, be sok vér kell az öntözésedre, hogy nőhess és virágozhass, s be sokszor piszkosabb az a kéz, mely cipelni akar, mint az a láb, mely megtaposni kíván ...

Ilyenforma kételkedés foghatta el egyszer Nyári Pált, amint Kossuthtal sétálgatott a Kelenföldön.

— Nem baj az! — felelte Kossuth, mialatt tovább ballagtak egy piciny patak mellett.

Nyári Pál megszomjazott séta közben.

— Igyál innen a patakból — tanácsolta Kossuth. Mire lehajolt, vizet merítve kalapjában, jóízűen megitta.

— Egészen fölfrissültem. Fölséges víz!

Azután tovább sétáltak a patak folyása ellenében fölfelé, míg végre egy helyen, ahol a patak kiszélesült, közel a forráshoz, szemetet, gázt és egy állati hullát pillantottak meg a vízben.

— Nézz oda! — kiáltá Kossuth.

— Undorító! — felelte Nyári Pál a fejét elfordítva.

— Meghiszem. De ugye jó volt a víz lent, alantabb?

— Ha ezt tudom, nem ittam volna belőle.

— Elég rosszul cselekedted volna, mint ahogy rosszul tennéd, ha a liberalizmust azért utálnád meg, mert esetleg tisztátlan helyekről is jön. A liberalizmus is üdít és erősít, mint a víz. Az mindegy, arra a szomjas ember rá sem gondolhat, hogy honnan jön, a fő az, hogy tikkadtságát enyhíthesse.

Ez az egész dolog körülbelül benne volt a Dorogi program-beszédjeiben, melyek nagy hatást keltettek. A nép nemhogy fogyott volna zászlóinál, de folyton szaporodott. A fővárosi lapokban az elcsépelte »megválasztása több, mint bizonyos« nyugtalanítá a megyét. Borcsányi pártja egyre lazább lett, s még azok is, akik megmaradtak a Deák-párti jelölnél, csak úgy immel-ámmal éltették:

Éljen Borcsányi Gedeon,
Bár az esze nem sokat nyom.

Természetes, hogy ez nagyon kellemetlen volt az uraknak. Nem voltak ugyan ijedős természetűek, de ez már mégis kihozta őket a sodrubból.

Borcsányi izgatottan szaladgált a főispán nyakára.

— Elő most azokkal a váltókkal!

A váltóaláírók ellenben szintén ott szaladgáltak, hogy ne bántsa a váltókat. A váltókat nem lehet realizálni, mert egyik párt se szegte meg, amire kötelezte magát. A baloldal ellökte magától Dorogit, tehát megmentette a váltóit.

Borcsányi bosszúságában a balpárti jelöltek kerületében kezdett alkalmatlankodni, mindenféle zavarokat csinálni, mire a balközépi jelöltek viszonzásul ráütöttek a Deák-párti kerületekre pártokat szervezni.

Ebben a zagyva hadviselésben és irtóztató felfordulásban, hol mindenki félt, hogy elveszti valamijét: legelőször is a főispán vesztette el a maga fejét (pedig jó nagy fej volt), s hogy soha meg sem találhassa többé, elszökött a sok baj elől a szép asszonyhoz Kátányba. Hadd igazgassák a vármegyét a saját kényök-kedvök szerint a mennyei hatalmak. Itt már emberi véges ész úgysem képes semmire.

Ágnes macskahízeléssel fogadta a »menekültet«, tudta már ő azt jól, micsoda zavarokban van. Hiszen ő maga bogozta ezt az egész hálót! Vajon ki marad majd a háló legalján?

— Végem van! — lihegte öméltósága. — Szétesik az egész vármegye, mint a rosszul ráfolt kerék. A küllők mind veszedelmesen mozognak. Mit tegyek, Ágnes?

— Mondjon le!

A főispán végtelenül savanyú arcot vágott erre, majd fürkészőleg nézte a szép asszony arcát, miből tanácsol neki ilyen iszonyatos dolgot, szívből, színből?

— Lemondani, lemondani, könnyű nektek azt mondani — felelte aztán humorizálva. — Meghalni sose késő. Meghalni magam is tudok. Hanem azt mondja meg, doktorok legkedvesebbike, ha okos, miképp kell megélni? Ez a nehéz!

— Az se nehéz. Én azt tartom, el kellene fogatni Dorogit, s ezzel vége volna az összes zavaroknak. Borcsányi békén maradna, tehát a többi jelöltek is veszteg ülnének. A váltókhöz hozzá nem kellene nyúlni, egyszóval senkinek a feje se fájna.

— Kivévén a Dorogiét

— No igen, de egy ember végre is csak egy ember.
— Igaz. El kellene fogatni. De miért?
— Gondolkozzunk. Bizony van öneki is valami »fogpiszkálója«.

— Aha. Persze. Ej, ej, maga a francia forradalmat is ösmeri? No, gondolkozzunk. De engedje meg, hogy fejemet ne a tenyerembe, hanem a maga hattyúfehér vállára hajtsam.

És így bizony kellemesebb lett volna a gondolkodás, ha ugyan érdemes lenne egy szép asszony vállán egyébre gondolni, mint a szép asszony piros ajkaira.

Hanem a szép asszony még gondolkozni is ráért, hogy hol lehetne azt a bizonyos fogpiszkálót megtalálni.

— Ha másutt nem, a beszédeiben. Egy kis izgatás, fölségsértés, valami efféle

— Pompás! Csakhogy, nézze, édeském . . . az a baj, hogy ezek a Dorogi beszédei nincsenek meg nyomtatásban.

— Oh, oh! Hiszen ez inkább szerencse. Hát nincsen a megyének valami szertára, honnan négy olyan fület szerezni lehetne?

— Milyen fület?

— Hát amelyik hallotta, ha arra kerülne a sor.

— Ami azt illeti, hm . . . nem éppen lehetetlen valóban, ilyen fülek mindig vannak.

— És lássa, ha maga azt megteszi, maga lesz a legerélyesebb főispán hírében Magyarországon.

— Hm. Maga mégis okos asszony!

Lehajolt, megcsókolta kezét a jó tanácsért, s újra elvonultak lelki szemei előtt a hivatalos lap cicerós betűi, azok a csiklandozó édes betűk.

*

Dorogi kezdett közel lenni összes reményeinek a megvalósulásához. A nép igazi fanatizmussal ragaszkodott hozzá, a mandátum majdnem bizonyos volt. (De »több mint bizonyos« azért mégsem volt.) Borcsányinak alig volt húsz embere, s még azok is mind átszökdöstek lassankint a szélsőbalra, mert aki nem tartozott a Dorogi-párthoz, azt mind a Csiszlik agyonveretésével gyanúsították, s az ilyen dologból a gyanú is kellemetlen.

Kezdte magát biztosan érezni, s az a messzeségben csilámló fény, a hírnév kigyúlt körülte lobogó lánggal.

Boldog volt. Hogyne! Hiszen mindig arról álmodott, hogy nevét ott lássa lengő lobogókon, s hallja mennydörögni lelkesült tömeg ajkán. S ez most egyszerre betelt úgy, sőt még talán szebben, mint ahogy megálmodta.

Nincsen a dicsőségnél édesebb semmi, talán csak a szerelem.

Talán mondom, mert nem bizonyos. — Poéták ezer esztendeje disputálnak rajta, melyik a kéjesebb, de nem döntötték el mai napig.

Nekünk nem szükséges e fölött töprengni, mert Doroginak egyszerre jutott ki mind a két édesség: a népszerűség és a szerelem.

Ágnes napról napra jobban hajlott hozzá, bizalmas sutogásban beszéltek meg a napi eseményeket, egy-egy gyújtó célzás nem esett ritkaságszámba, akár onnan, akár innét. Sőt a kezét is megengedte néha, hogy Ferenc ott tarthassa a magában. Gyönyörrel teljes napok voltak ezek!

Némelykor kísértáltak együtt a hegyek közé. Ágnes befogatott a kocsijába, s kísérte a jelöltet, mikor az programbeszédet ment tartani a »laz«-ok* közé.

Neki jól álltak ilyen juxok!

Egy napon pláne maga Ágnes indítványozta, hogy tegyünk egy sétát a lazokba.

A »laz«-ok emberei olyanok mint a vadak, a faluban lakókhöz hasonlítva. Egész életüket künn töltik ezek a nyers tótok a sziklás bérceken a nyomorult földet erőszakolva, hogy teremjen, pedig nem akar, s a kecskéiket legeltetve.

Ágnes havasi virágokat keresett. Dorogi pedig a kunyhókat járta be, hogy onnan is választókat szerezzen, mert ezek az emberek némelykor igen nagy vagyona tesznek szert, noha a szomszéd falunál tovább nem voltak, s templomot, iskolát sohasem láttak. Élő ember ezeket nem keresi fel, csak a választások idején, akkor is csak »ha nagy melegök van az uraknak«.

E hegyi nép sokkal erősebb és egészségesebb a többinél.

* A »laz« a hegylakók nyelvén annyit tesz, mint tanya.

Az egyik kunyhónál, amint egy délután együtt ment Ágnes Dorogival, őszhajú aggastyánt láttak sírni. Melle zihált, könnyei záporokint omlottak alá napbarnított arcán.

— Miért sír, öregapó? — kérde Ágnes részvétellejesen.

Az aggastyán alig bírta fuldokló sírását megállítani, a melle úgy tett, mint egy fúvó, csak nagy nehezen bírt érthető választ adni a tudakozódásra.

— Miért sírok? Hogyne sírnék, kérem, mikor az apám megvert.

— Mit? Kendnek apja van? — kiáltá Dorogi. — És megverte? Az lehetetlen!

— Vezessen el bennünket hozzá — szólt közbe élénken Ágnes. — No, ezt már magam is látni szeretném.

Az öreg fölcihelődött a padkáról, kitorölte szeméből piszkos ingujjával a könnyeket, de azért még folyton szivárogtak, bár gyéribben, s ő maga egyre csuklott a zokogástól.

— Ott benn van az édesapám a házban. Én ugyan be nem megyek, mert félek.

— No, csak ne féljen kend semmit, ha mi itt vagyunk.

Elöl ment a kunyhóba, hol egészen sötét volt, csak mikor a szemök jobban megszokta, láthatták, hogy egy hatatlan öreg emberke a bocskorát varrja, a földön guggolva.

— Ki az, hej? — kiáltá, és fürgén ugrott fel a jöttek elé.

— Mi vagyunk, százesztendőös öregapó, mi vagyunk. Egy úr és egy úrnő.

— No, mit akartok? — kérde nyersen.

— Ez az öregember azt állítja, hogy kend az apja.

— Fájdalom! — sóhajtot fel, s újra visszaült a bocskor-varráshoz. — Az én fiam ő, de nem sok örömem van belőle.

— Igaz, hogy megverte kend?

— Mert megérdemelte.

— Ugyan mit követett el?

— Hát azt tette a gonosz kölyök, hogy nem akarja a nagyapját ringatni.

— A nagyapját? — szisszentek fel egyszerre az ámulattól.

— No igen, az én apámat. És miért nem akarja ringatni? Egy ostobaságért! Az öregemet erőnek erejével arra kényszerítgette, hogy a kedvéért »Vivát Dorogi«-t kiabáljon, s az nem teszi. Meg vannak bolondulva ezek az emberek a Dorogi-

val! Igaz, hogy ilyen a fiatalság, és én magam sem bánám, de mért követeli az öregőt, aki szegény a gégejével már csak nyögni tud.

— Teremtő isten! Hány éves a nagyapja?

— A száztizennyolcadikba lépkedne biz ökeme, ha járnai tudna.

— Hát hol van?

— Ott künn fekszik a szín alatt egy teknőben.

Kimentek a színbe, s csakugyan ott feküdt összetepepedve, mint a sündisznó, egy eleven hústömeg. Nem volt annak egy szál haja sem, hanem a ráncok úgy dőltek egymásra fején, halántékán és arcán, hogy úgy tetszett, mintha piszkos pamutból lenne kötve az egész fej. Csak a szemein, melyek szertelen aprók voltak, és a mozgásán lehetett kivenni, hogy ember és még él.

Megszólították, de nem felelt.

Az unoka (a 80 éves aggastyán) megmagyarázta nekik, hogy a nagyapó süket egy kicsit. Azért is nem bírja megtanulni a Dorogi nevet.

— Hát baloldali kend?

— Az vagyok, az is leszek holtig.

— Hm, pedig az még szép idő lehet — szólott Ágnes mosolyogva, és egy ezüst tallért vett ki az erszényéből. — Itt van, rossz fiú. Ringassa ezentúl, fiacskám, szívesebben a nagypapát!

Mindezt azzal a pajzánsággal tudta adni, mely olyan nagyon elbűvölte Dorogit.

Egymás mellett haladva a bokrokkal környezett gyalogúton, Ferencnek nem egyszer karonfogva kellett vezetnie Ágnest. Ahol hegyszakadék volt, vagy hegyi patag zuhogott, ott fölfogta a szép menyecskét, és az ölében vitte át, mint a pehelyt.

Felülről a kék ég mosolygott, köröskörül a verebek csicse-regtek. Minden szerelmet lehelt.

— Ágnes, oh, Ágnes, mondja meg igazán, szeret-e?

Ágnes ráütött a legyezőjével a kezére.

— Nem való olyat kérdezni, amit az ember magától is kitalálhat.

— Enyém lesz-e — lihegte — a választás után?

— Két mandátumot akar vállalni, kedves Ferenc? Majd meglássuk. Az még messze van!

— Tizennégy nap múlva!

— Addig még sok víz elfoly az Erkében ...

— És sok bor a választók torkán Szóljon, Ágnes, enyém lesz-e, ha győzők?

— Olvaasa ki a szememből.

Azokban a szemekben pedig ott tükröződött az odaadó gyöngédség és az elbájoló szemérem.

— Igaz, igaz, ne szóljon semmit. Ne mondja ki szavakkal, érthetően, mert nekem már ez is sok a boldogságból. Félek, összeroskadnék, ha több érne. Oh, Ágnes, azt mondják, hogy nincs tökéletes boldogság a nap alatt. Hazudnak. Az én szívem tele van azzal, és nincs parányi hely sem benne üresen ...

E pillanatban egy fedeles hintó bukkant elő a hegyi kanyarulatnál.

Mikor közelebb ért, látták, hogy egy pandúr ül a kocsis mellett a bakon, s hátul is két pandúr áll.

A hintó egyszerre megállt s belsejéből Széll Gábor, a csendbiztos alakja gurult ki.

— Szervusz, Gábor! — sietett eléje Dorogi. — Hol jársz erre, ahol a madár sem jár?

— Hivatalos dolog — morogta a csendbiztos kedvetlenül, s hogy a zavarát eltitkolja, elkezdte szidni a rossz utakat. — Csak már süllyedne el ez a tájék!

— Csak nem jöttél te is virágokat szedni ide, úgy mint mi? — faggatta féltréfásan Dorogi.

— Ki tudja, milyen bokkrétát kötök innen én is a vármegyének!

— Mi az? Hát már kezét sem nyújtasz nekem?

Az fanyar mosolyra vonta a szájszegleteit, s visszahúzta kezét a feléje nyújtott baráti jobb elől.

— Én hivatalos minőségben vagyok itt!

— Teringette, hát ok ez arra, hogy az embernek a kezét el ne fogadd?

Ezt enyelegve mondta Dorogi. Nem gyanított semmi különöset, hanem csak arra gondolt, hogy talán együgyűségből vonja vissza kezét a csendbiztos. Nem merte beletenni egy

szélsőbaloldali rebellis tenyerébe. Mind ilyen rabszolga-lelkűek ezek a hivatalnokok!

— Ok — felelte a csendbiztos —, mert olyan a megbízásom, hogy össze nem illik ez a mi két kezünk egymással összefűzve.

— Ejnye, mi az ördög! Mondd meg hát ezt a kitalálhatatlan rébuszt.

A csendbiztos egészen közel lépett hozzá.

— Jöjj egy kicsit félre — súgta a fülébe.

Dorogi vállat vont, és a szemével Ágnes felé intett, mintha mondaná: »Nem illő itt hagyini az asszonyt«.

— A kénytelenség nagyobb úr az asszonyoknál is.

— Olyan sürgős?

— Olyan.

— És nem mondhatod meg hat szem közt?

— A te érdekedben nem.

— Bocsássa meg — szólta Ágneshez fordulva Dorogi —, de azt mondja a barátom, hogy sürgős beszéde van velem. Azért itt hagyom egy pillanatra. Szedjen addig egy szép bokrétát. Nézze azokat a szép kökörcsiniket odalent a tisztáson

— Jobb lesz, ha végképp elbúcsúzol önagyságától, mert az ügy igen hosszadalmas.

— Hogyan? — kiáltá Ágnes kedves ijedelemmel. — Hát ön el akarja vinni a lovagomat? Ej, ej, ön ilyen udvariatlan.

— A vármegye az udvariatlan, nagyságos asszonyom.

— Ugyan menjenek azzal a vármegyével — duzzogott a szép asszony —, valahányszor valami rosszat tesznek, azt mindig a vármegye cselekedte, de ha valami szépet tesznek (ámbr hiszen nem nagyon tesznek), azt akkor mindig önök cselekedték, nem a megye. Nos, hát csak végezze a dolgát, Dorogi, én addig lassan megyek hazafelé a gyalogúton, ha hamar kibeszélik magokat, hát utólér, ha nem, úgy sem baj, innen már hazatalálok magam is.

S mosolyogva hamiskásan intett búcsút az ujjával s a szemével; kecses, kislányos himbálózással tovalépkedve a fűzfabokros selyem réten.

— No — mondá a csendbiztos —, most már szólhatok.

De nem akartam hat szem között, mert az a két szem, meglehet, drága előttem. Mire való lett volna egy esetleg nevetéses szcénát provokálni? Asszonnyal szemben nem lettem volna elég bátor, s te nem lettél volna elég engedékeny.

— De hát mit akarsz? — kérde Dorogi foghegyről.

— El akarlak fogatni.

— Mit? Elfogatni? Engem? Miért? Ne bolondozz, kérlek.

— A legszárazabb valót beszélem. Azért hát ülj be a kocsiba. Menjünk.

— Nem! Én protestálok.

— Itt vannak a pandúrain. Erőszakhoz kell nyúlnom az esetben. Intézzük el a dolgot csendesen.

— Az lehetetlen — kiáltott fel Dorogi. — Mutasd az elfogatási parancsot!

— Nem mutatok semmit. Egy, kettő, három, felülsz vagy nem ülsz fel? Ez a kérdés!

Dorogi elsápadt, és rimánkodásra fogta a dolgot, hivatkozott jogra, személyszabadságra, de mindez nem használt semmit.

Előhozta, hogy legalább az okot mondja meg, amiért elfogják éppen most, mikor követjelölt, mikor egész életét, jövőjét, reményeit összetiporják. Istenem, miért éppen most?

A csendbiztos gúnyosan nevetett: ő tudta, miért most.

— Látod, pajtás, mindig jó embered voltam, te megkönyörülhetnél rajtam, és megmenthetnél. Mondd annak, aki elfogatni parancsolt, mit bánom én, akárki az, hogy nem találtál otthon, s ne találj meg sehol, csak néhány napig, akkor aztán, esküszöm neked, magamtól állítok be a megyeháznál: »Itt vagyok, eljöttem, csináljatok velem, amit akartok, ha valamit vétettem«. No, ugye belenyugszol, ugye jó lesz?

— Kellesz is te már nekünk két hét múlva! De megkülönböztetés nélkül is téged akkor már az immunitás fog védeni.

Eleinte azt hitte Dorogi, hogy valami rossz tréfa vagy valami borzasztó tévedés van szóban, talán valami rabló rávallott, lehet, hogy a Csiszlik fejének leszegésével gyanúsítják valamely fölmerült körülmény folytán — de most kezdett a fejében derengeni, hogy ennek az elfogatásnak aligha nincs komoly célja. Hiszen elárulta a csendbiztos megjegyzése: »Kellesz is te már nekünk akkor«.

Elvörösödött, fölemelte az ökleit, és most már fenyegetőzni kezdett.

— Megkeserültek még ti ezt a dolgot, majd meglássátok! Hacsak le nem nyakaztok, majd előkeresem én valamennyiteknek a fejét: majd diskurálunk még mi együtt erről a dologról. Meg lesz torolva ez a hallatlan gazság, arra esküszöm!

— Az meglehet, de most azért mégis velem kell jönnöd.

— Hiszen volnék csak otthon, az embereim között, majd megmutatnák azok nektek: merre viszen az út Kátányból kifelé!

— Minek az a sok beszéd, Feri pajtás? Hiszen azért foglak el éppen itt a pusztán, mikor egyedül vagy, hogy ne legyenek itt az embereid. Hiszen azért teszlek zárt hintóba, hogy mikor végigmegyünk a falvakon, ne lássanak, ne tudják, hol vagy, miért nem jössz. Úgy tetszessék, mintha a föld nyílt volna meg, hogy egyszerre benyeljen.

Dorogi felordított.

— Te hát tudtad, hogy itt találsz?

A csendbiztos vállat vont:

— Meglehet.

— Akkor az az asszony egy nyomorult kígyó! — kiáltá. — Ő árult el?

— Nem tudom.

Kezét halántékára tapasztá, s lankadtan dőlt egy száradó fűzfa törzséhez.

»Úgy van, neki tudnia kellett — motyogta magában. — Hiszen ő hitt, hogy ma ránduljunk a hegyekbe. Miért hitt volna éppen ma? Semmi kétség«.

Tántorgó léptekkel ment a kocsihoz és beült.

— Jól van, menjünk! — hörögte tompán.

A pandúrok felültek, a csendbiztos melléje telepedett, s a nagy, idomtalan bárka megfordult.

A kocsis örült sebességgel hajtott a székváros felé. Szótlanul ültek egymás mellett a fogoly és a csendbiztos, csak a falvakon figyelmeztette, húzza be a fejét, hogy ne lássák.

Dorogi elfásultan engedelmeskedett, mint egy megtört gyermek. Csak néha rezzent össze, midőn a gyerekek sivító hangon utána kiáltottak a hintónak: »Éljen Dorogi Ferenc követünk!«

— Hm — mondá a csendbiztos. — Ha tudnák, hogy itt ülsz!

Későn, estszürkületkor értek be a városba, s behajtottak egyenesen a börtön udvarába, ahol Elek István, a várnagy várta a kiszállókat nagy, rozsdás kulcsomaggal.

Elek István jó barátja volt Doroginak, de most úgy tett, mintha sohasem látta volna az életben.

— Ez a fogoly? — kérde a csendbiztostól.

— Ez!

— Menjen elől — szólta, s megcsörögtette az átkozott kulcsokat.

Sok szurtos folyosón keresztül vezetete mogorván, s azután kinyitott egy cellát.

— Itt marad, ebben — mondá mogorván.

Dorogi belépett, s kérő, szelíd arcát az öreg Elek felé fordítá:

— De hát az isten szerelméért, miért cselekszik velem mindezeket?

— Hja, ki tudhassa azt, hogy a vármegye mit miért tesz! S ezzel rácsapta az ajtót, és bezárta.

Az egész megyeházában komor, ünnepélyes csend volt. Csak a főispán járkált még az ambituson, amint Elek István végiglépkedett az udvaron.

— Megjött a fogoly?

— Megjött, méltóságos uram.

— Jó kosztot kell neki adni, az én konyhámról. Szépen bánjanak vele. De neve nincs. Megértette, várnagy úr?

— Megértettem, méltóságos uram.

Dorogi úgy tűnt el, mintha a föld nyelte volna be. Senki sem tudott róla semmit. A kerületben el nem bírták gondolni, hova lett. Kalandosabbnál kalandosabb regék keletkeztek.

Az egyik fél azt állította, kiment Garibaldihoz, és bizonyosan puskát hoz majd a bizonyos Türr Pistával.

— Úgyan mire való lenne már itt a puska? — mondotta a másik fél. — Legfeljebb verebeket lövöldözhetnénk vele.

Olyan ember is volt, aki azt a hitet szórta, hogy a kormány fölhevítette Dorogit, és megfizette, hogy hallgasson, és álljon odébb. Ez volt a legrosszabb föltevés, tehát ezt hitték el legkönnyebben.

Az elfogatás senkinek sem jutott eszébe. Nem tudta azt, csak a csendbiztos, a főispán, Elek István és Apczy Ágnes. Ezek pedig mélyen hallgattak róla. Még maga Borcsányi is abban a nézetben volt, hogy a sors avatkozott a dolgaiba, azért mennek most jól. Lepihent a vihar a megyében. Kezdet mindenképpen a maga kerékvágásában menni.

Új jelölt jött ugyan Pestről, az újságok azon hírére, hogy Dorogi csudálatos módon nyomtalanul eltűnt a földszínéről («Rejtélyes dolgokról suttognak az Erkeimentén» — többnyire e frázissal végződtek az illető újdonságok), de annak szomorú vége lett.

Valami pesti prókátor volt (mert mind pesti prókátor az, aki úgy szerencsét megpróbálni), gondolom, Timár Mihálynak hívták.

Az erkementi kerület választói már fel voltak dühödve, s midőn Doroginak híre-hamva vészett, arra is gondoltak, hátha Borcsányi sikkasztotta el valamiképp, tehát sehogy sem akartak a Borcsányi megválasztásába belenyugodni, s örömmel fogadták az új jelöltet, ki egy szombati napon érkezett meg, egy öreg, volt képviselő társaságában. Mert az új emberek mindig visznek magokkal garde-dame-okat.

Kátányban szálltak meg, s minthogy Apczy Ágneshez nem mertek elmenni, a másik úri háznál, Doroginál meg be volt csukva minden, pap, tanító, jegyző kormánypárti lévén, a falusi korcsmába vettek lakást. A korcsmát egy öreg zsidóasszony haszonbérelte, s igen csinos extra szobát tartott.

Úgy volt, hogy másnap a délelőtti istentisztelet előtt fogja megtartani az új jelölt a programbeszédjét. Szombaton délután özönlött a nép a szomszéd falvakból is meghallgatni a jövevényt.

Persze mindjárt rossz hatást tett, hogy a nagy hazafiak, a nép igaz barátai csak a púpos Szálinál vannak szállva. A nép szereti a külső pompát, s négy lovas hintóban óhajtja látni a jelöltjét: négylovas hintóból panaszkodják, hogy »nincs mit ennünk, tisztelt választók!«

— Milyen a jelölt? Hogy néz ki?

Javában folytak a kérdezősködések, s nyomban utánuk a válaszok.

— Csinos fiatalember. Megjárja. Hanem vékonypénzű legény lehet.

— Hogy jöttek? Ki hozta őket?

— Fogadott kocsin érkeztek. Vele van egy ősz öregúr is. Azt mondják, valami nagy ember, de a képéből nem néz ki. Láttam, mikor kiszálltak a kocsmá udvarán. Egy-egy kis pakktáskát hoztak csak magokkal.

— Olyanok biz azok, mint a vándorló legények — jegyzé meg gúnyosan Naspolya Gábor, a legmódosabb gazda Kátányban.

— Majd elválik, mit fognak beszélni holnap. Mert a madarat is a hangjáról ösmerni fel, hallják kendtek.

— Nekem a neve sem tetszik. Timár! A tímár maradjon tímár!

Ilyen eszmecserek folytak szerte a faluban, de azért a hangulat nagyjában mégsem volt rossz, egész éjjel hallatszottak a kurjangatások: »Éljen Timár Mihály!«

Bent, a kocsmá extra-szobájában a két nagy hazafi legalább jót reménylett a holnapi naptól. A remény színes virágaival varrták ki annak minden óráját.

— Délelőtt itt tartod meg, öcsém, a programbeszédet, délre bemegyünk a városba, ott megebédelünk becsületesen, délután pedig bejárjuk a többi falvakat, s egy-egy rövid dikciót mondasz mindenütt.

Már jóval éjjél előtt eloltották a lámpát, és elaludtak. Timár Mihály álmában nemcsak a mandátumot bírta, de már szónoklatokat is tartott volt a Házban, sőt éppen a beszédjét olvasta a Pesti Naplóból, mely tele volt spékelve »zajos helyeslésekkel«, midőn fölbredett valami zörgésre.

— Ki az? Mi az?

Az ablakon kopogtak. Timár felugrott és odament. Egy ember állt künn.

— Mit akar?

— Sürgönyt hoztam.

— Kinek a számára?

— Lipóczy Gábor.

— Az a társam. Adja be!

A sürgöny az öreg hazafinak szólt, kit most ezért föl kellett ébreszteni.

Az öreg hazafi feltörte nagy álmosan a sürgönyt, s egyszerre elmúlt minden álmosága. A sürgönynek ez volt a tartalma: »Néd halálán van, siess rögtön haza.«

— Hát mármost mi lesz? — kérdé elsápadva Timár.

— Kocsit fogadok a korcsmárosnétól, és megyek rögtön — mondá az öregúr szomorúan, és öltözködni kezdett.

— De velem mi lesz?

— Elmondod holnap a programbeszédet.

— Igaz.

— Hát te csak feküdj vissza, aludd ki magad nyugodtan, hogy ne légy izgatott reggel, és a hangod szépen csengjen. El ne feledd beleszólni azt a szép frázist, amit mondtam, hogy »a kormány önkényének maró vasbotja«, ahol pedig az ország bajait fested, fakadj könnyekre, édes öcsém. Mert öreg kópé vagyok, tudom, mi tetszik a parasztnak.

A jelölt visszadólt a vánkosaira, Lipóczy pedig útra készült, felverte a korcsmárosnét, aki befogatott neki, majd sietve bepakolta a ruháit, s miután Timár jóízűen hortyogott, fel sem költötte, felült a kocsira, és elhajtott a vasúti állomásra.

Reggel, midőn fölkel a jelölt, odaszólt az öreghez:

— Ébred-e már bátyámuram?

Csak mikor nem kapott semmi választ, s odapillantott az üres ágyra, jutott eszébe apródonkint patrónusának éjjel közbejött esete.

»No, semmi. Majd csak tán megélek magam is.«

Egy kicsit elszenderült még, midőn nemsokára jött a bíró, három tanácsbeli és egy kortes tisztességtudó kopogtatással.

— Szabad! — kiáltá felriadva.

— Eljöttünk, kérem alássan, jelenteni, hogy a nép már gyülekezni kezd a faluháza előtt. Jó lesz, ha a nagyságos úr is fölkel.

— Kelek, azonnal kelek! — szólt vidáman. — Várjanak meg kigyelmetek addig az udvaron.

Kiugrott az ágyból, és öltözködni kezdett.

— Ninini, hol a cipóm?

Körülnézett a szobában, majd ijedten az ágy alá guggolt, de a cipő nem volt ott.

Rémület festkezett arcán. Kétségbeesetten hányt összevissza mindent, de a cipő mégsem volt meg.

Azt nagy sietségében bepakolta Lipóczy.

S minthogy csak egy cipőt hozott magával, mármost hogy tartson ő programbeszédet *mezitláb*?

Leírhatlan komikus állapot volt ez. Mit csináljon? Elkezdett ordítani segítségért.

A künt várakozó küldöttségi tagok erre eszeveszetten rohantak oda.

— Nagy baj van! Az útitársam az éjjel, mikor gyorsan csomagolt, tévedésből betette pakktáskájába az én cipőmet is. Nem lehetne itt hirtelen cipőt kapni valahol?

A küldöttségi tagok nem mertek nevetni, pedig mindnyájának félreállt a szája, hanem merő udvariasságból gondterhelten hajtották le a fejüket.

Itt bizony nem lehet. Egyetlen csizmadia volt, azt is agyonütötték. De talán jó is, hogy agyonütötték, mert topánt az se tudott készíteni.

— Pedig topán kellene, mégpedig mindjárt.

— Az lehetetlen. Legfeljebb a városba lehetne beküldeni, csakhogy az legfeljebb estére lehet itt.

A jelölt a kezét tördelte.

— A nép azonban vár, ugye?

— Mind együtt van és türelmetlenkedik.

— De hát akkor, istenem, mit csináljak?

— Most már legokosabb lesz, ha az úr újra lefekszik, és elalussza ezt az országgyűlést.

Szót szóra minek rakjak nagyhiába; az lett a vége a dolognak, hogy a pesti fiskális visszament szégyenszemre, a néphahotái között. Tudom, megfogadta ő, hogyha mégegyszer követjelölt lesz, két pár cipőt visz ezentúl magával.

A Timár szerencsétlen fölsülése után beletörődött a nép a változhatlanba, s midőn végre fölvirradt a választási nap, csendes volt a megye, nem történt sehol semmi rendetlenség, meglett mindenütt egyhangúlag az a jelölt, akit a paktum kijelölt.

A nép örült, éljenzett, tombolt, kurjongatott. Nagy bankettek tartattak, s fényes tóosztok mondattak el.

A nép azt hitte, választott.

Oh, szegény, áldozatra szánt birkák, akik azt hiszitek néha magatokról, hogy oroszlánok vagytok.

Mért nem tudjátok már egyszer összetörni dirib-darabra azt a hamis tükröt, amely nektek ezt így mutatja.

*

A választás utáni reggelen megcsikordult a kulcs a börtönajtóban.

Maga Elek István uram is megjelent a foglárrel, s beszólt az ajtón:

— Feri, itt vagy? Gyere ki! Szabad vagy!

Dorogi ráugrott, mint egy tigris, és megragadta a nyakát:

— Hát miért voltam én becsukva?

Elek István uram édes nyájassággal felelte:

— Ha én azt tudnám, Feri pajtás. Hiszen tudod, hogy én csak a várnagy vagyok.

És mindenütt ilyen kitérő választ kapott. A hosszú ámbitusokon, amerre átment, a megyei urak vidám mosollyal üdvözölték: »Szervusz Feri« — mintha semmi sem történt volna. Maga a főispán barátságosan szorongatta meg kezét a kapu alatt: »Hogy van hogy, barátom uram, de régen láttam«. A vicispán ebédre invitálta, a szolgabíróné az ablakból intett neki a szép fehér kezével. Mindenünnen a napfény sütött rá, sohasem volt még ő ilyen népszerű.

Meg-megállt a homlokát megdörzsölni, ébren van-e? Nem álmodik-e ő arról, hogy most így szeretik itt, vagy hogy az imént álmodott a börtönbeli időzéséről?

S az még nagyobb csalódásba ejté, hogy amint kérdezgetni kezdett, egyszerre elborult minden homlok, és senki sem emlékezett semmire. (Ilyen csodálatos kétszínű hatalom a vármegye!)

Mit is hihetett volna egyebet, mint hogy ő van teljesen megbolondulva.

A megyei urakkal teljesen kibékülve, elérzékenyült hangulatban tért vissza Kátányba.

Otthon a cselédjei úgy fogadták, mint egy kísértetet.

— Jézus Mária, Szent József — kiáltott fel a szakácsné, keresztet vetve magára, és elfutott.

Csak a faragó béres mert vele szóba eredni, de az is babonás ember volt, és egy kört csinált magának az ámbituson, az atya, fiú és szentlélek isten nevében.

— Mondd meg, tekintetes lélek — kiáltá a bővkörből Dorogi felé —, igazi ember vagy-e vagy pedig ördög, és alvilági lény vagy-e, aki a gazdánk alakját vette magadra.

A tekintetes lélek odaugrott a faragó béreshez, s olyan csattanós pofont adott neki, hogy az legott megszabadult mindenféle babonás sejtelmektől.

— Ejnye, hát csakugyan a tekintetes úr az?

— Láthatja kend?

— Látom már, kérem alássan. Hát hol volt a tekintetes úr annyi ideig?

— Bizony magam sem tudom megmondani. Mi újság van itthon?

— A nagyságos asszonyka már délelőtt tudakozódott a tekintetes úr után, hogy itthon van-e, de mi bizony azt hittük, az esze ment el. Itt azt beszéltek, kérem alássan, hogy bizonyosan nincs már életben, ha a választásra sem jött haza. Az öreg Garabosné a templom-soron, látta a minap az eget kinyitva, ahol szent processziót járnak a népek az angyalok kíséretében, s a processzió közt, esküdőzött rá, ott volt a tekintetes úr is, a volt kántorunkkal mendégéltek volna, úgymond, együtt. De biz én Tamás voltam benne, megvallom, mert az sehogy sem fért a fejembe, miképp jutott fel az a mi volt részeges, gaz kántorunk a mennyégbe?

— Ne fecsegjen kend annyit. Hát az asszony tudakozódott ma utánam?

S a Dorogi arcán piros láng lobbant fel e kérdésre.

— Igen, tudakozódott, azért hittük bolondnak, pedig nagy esze van, mert ő már tudta, hogy a tekintetes úr hazajön.

— Tudta, — susogta elborulón Dorogi, kezét a szívére nyomva. — Az a baj, hogy tudta!

— Megkért, hogy üzenjük meg, mihelyt hazajön.

Egy darabig föl s alá sétált a szobában, önmagával tépelődve, azután tompán mondá:

— Nos, tehát üzenjétek meg neki!

Sökleit fölemelte, szeme zöldes fényt hányt, mint a kígyóé.

Még egyszer, egyetlenegyszer találkozni akart Ágnessel.

Összetöröm, szétzúzom a fejét. Az lesz neki a halálos perce, amikor lát.

Maga a favágó béres szaladt a falu túlsó szélén levő kastélyba megvinni a hírt, hogy az úr megérkezett.

— Üzenje meg az úr, hogy ő akar-e ide jönni, vagy én menjek-e hozzá? Mert fontos megbeszélőnk van.

A favágó egy jó óra múlva tért vissza.

— Azt üzeni az én uram, kérem alássan, hogy ő egy tapodtat sem mozdul. Nincs már őneki semmi mondanivalója nagyságodhoz ezen a világon.

Erre ugyancsak meghosszabbodott az Ágnes ábrázata, de midőn odaállt a tükör elé, a tükörtől azt kérdezve: »Mit szólsz ehhez, kis tükröcském?«. A tükör azt felelte: »Szép vagy, szép vagy, Apczy Ágnes, elbódítod, aki meglátá.»

Kijött újra az ámbitusra.

— Ha az urad nem jött, hát majd elmegyek én őhozá, egy jó óra múlva.

Nagy fejszoválással ment haza a béres: »No, iszen furcsa lesz az, ha az asszony maga megy el a legényhez. Mennyi mézes pálinkát kapok én ennek az elbeszéléseért a Seregélyi kisasszonyoktól! No, lesz ebből olyan pletyka a vidéken, hogy isten a megmondhatója... Hanem már ezt kilesem a kulcslyukon, ha addig élek is«.

Azt az egy órát pedig igen különösen használta fel a szép asszony. Bement az öltöző kamrájába, lehányta magáról a szép selyemruháit, kivett a szekrényből egy zöld rózsás szoknyát, aminőt a fiatal kackiás tót menyecskék viselnek, ahhoz ezer helyen kilyukasztott ingvált. Az apró tillek arra való, hogy a szép rózsaszín testből kikandikáljon itt-ott egy parányi darabka.

A másik szekrényben kordován csizma volt, gavalléros, ráncos; azt a piciny lábára húzta, a fejére föltette a csipke főkötőt a két fityegővel a fül irányában, egy garabolyt vett az egyik kezébe, s egy fehér papirost hagyott kikandikálni a pruszlik mögül.

Úgy ment el hetykén a falusi csűröknek kerülve a Dorogi házába.

Útközben találkozott a kántorral, nagy »dicsértessék a Jézus Krisztus«-t mondott. Kántor uram szembe nézte

a takaros menyecskét, s élénk hangon viszonzá: »Mindörökké ámen, édes fiam« — amiből világos, hogy még a kántor sem ösmerte meg.

A cselédek nem ösmerték meg. Éppen a faragó állt a kapunál, s leste a nagyságos asszonyt: jön-e az úton?

— Itthon van-e a tekintetes úr? — kérde Ágnes.

— Itthon. Mit akarsz vele, húgom?

— Levelet hoztam neki.

— Add ide, majd beviszem.

— Nekem magamnak kell átadni, bátyó, mert pénz van benne.

— No, az éppen elkel most nekünk, mert ahol ni, hat ember vár már az ámbituson a választási kontóval.

— Mind adósok azok?

— Kortések, akik a számláikat hozták. Szerencse, hogy Csizsliket agyonütötték, mert az is itt volna! No, eredj be, húgom, végezd el a dolgodat az úrral, de szaporán ám, mert olyan nagy várandóságban vagyunk, hogy könnyen ki találsz fogyni az időből.

A tót menyecske betipegett az ajtón. Dorogi éppen a revolverét töltötte. Sötét volt az arca, ki tudja, mit gondolt hozzá.

— Ki az? — szólt hártá nagy mogorván.

— Egy levelet hoztam a tekintetes úrnak.

Ágnes kivette a kebléből a levelet és átadta Doroginak, az rögtön megösmerte az Ágnes írását, és izgatottan bontotta, fel.

Az asszony ránézett a reszkető kezére, és megértette, hogy még mindig szereti ez az ember. De nem bírta megsajnálni egy percig sem. Amire egy asszony el van határozva, az azt véghez viszi, s amíg véghez nem vitte, sem nem hall, sem nem lát.

A levélből ezt olvasta Dorogi:

»Eljöttem, itt állok előtted, tudom, hogy megölhetsz, de azért mégis eljöttem, mert szeretlek.«

Dorogi fölkiáltott:

— Ágnes! Te vagy?

Keze akaratlanul a pisztoly után nyúlt, de erőtllenül esett le.

— Én vagyok. Eljöttem, Ferenc — rebegte.
— Üljön le, asszonyom! Mit parancsol velem? — kérdé
tompán.

— Mentegetőzni jöttem — felcölte szelíden, mint egy
galamb.

— Van még valami terve velem?

— Van! Meg akarlak bosszulni.

— Így már értelek, ne játszd a galambot, mert nem ösme-
rek rád, de játszd a kígyót, s mindjárt elemedben vagy. No,
mondd meg hát, mit akarsz?

— Tönkre akarom tenni a főispánt. Panaszt kell emelni
a miniszternél, s be kell adni a kérvényt Borcsányi választása
ellen, hogy mogsemmisítsék.

— Mi hasznom lenne nekem abból? — morogta Dorogi
bánatosan.

— Mi hasznod? Látod, nem bízol bennem? Te azt hiszed
hogy én csaltalak meg, hogy én szolgáltattalak ki a vármegyé-
nek, pedig nem igaz. Tudom, hogy a látszat ellenem bizonyít,
de ravaszul kivették titkaimat, kikémleltek Verje meg
őket az isten.

Oly meggyőződéssel tudott beszélni, mintha érezné, de
Dorogi kétkedve rázta a fejét.

— Ne ámíts, ne ámíts!

— Én ámítani, téged? Látod, ma minden bolondságot
megteszek a kedvedért, milyen maskarát csináltam magamból,
hogy idejöhessek. Nézz a szemem közé, így néznek-e ki a
csalók? Gyere, no, ide közelebb.

S amint közelebb jött, bizony meg nem állhatta, hogy még
közelebb ne menjen, olyan közel, hogy a szép asszony azt
mondhatta neki:

— No, csókolj meg annak a jeléül, hogy nem haragszol.

Annyira ostoba már nem volt az én hőszám (noha elég
ostoba volt különben), hogy meg ne csókolta volna Ágnes, s
amint megcsókolta, azontúl vakon hitt neki újra megint.

Ilyen bolond ereje van a csóknak!

Midőn elváltak, Ágnes ezt mondta Doroginak:

— Tehát abba maradunk, hogy holnap megírja a pana-
szos kérvényt a miniszterhez. Én pedig felviszem hozzá
magam.

Mire hazaért Ágnes, már ott várta Bolykai báró a kis kék ebédlőben.

Előbb levetette a parasztruhákat, csak azután ment be hozzá. Az kezét csókolt neki, a szép asszony megsimogatta az állát kedélyesen .

— Hol jártál, kis néni?

— Hol jártam? A főispáni székedet illesztettem össze, Örülj, mert már majdnem kész.

*

Fölment az intrikus asszony még azon a héten Budára, a miniszterhez. Előadta ott a panaszt, telelárμάzta az irányadó embereket, hogy milyen rettenetes dolgot követett el Geréby gróf.

Mekkora vihar lesz ebből majd az összegyűlő országgyűlésen ! Megrecesznek ettől a miniszterek székei is ! Az ellenzék így meg úgy feni már a fogát. (Akkoriban pedig még nem volt az ellenzék foga plombírozva, mint most !)

Hallatlan dolog is, kérem, egy követjelötet elfogatni ok nélkül. A szép asszony igazi forradalmat csinált odafent, amint ezt a Geréby-kérdést fölvetette. Éppen szélcsendes idő volt, sem háború, sem más botrány, az újságok is kaptak rajta. Hazudtak hozzá az akasztófárávalók annyit, hogy otthon a vármegye maga is hüledezni kezdett tőle. A klubban is ez volt az beszélgetés tárgya napokig.

Ágnes mindent megmozdított, különösen nagybátyját, a minisztert tudta ijesztgetni úgyesen.

— Nem lehet — mondá a miniszter az első attacknál. — Nem tehetem. A miatyánkban benne van, édes húgom, hogy bocsáss meg a miellenünk vétkezőknek, de a miniszterek miatyánkjában meg inkább van, hogy bocsáss meg a *miéretünk* vétkezőknek.

De a mindenféle rémhírek, melyeket Ágnes kolportált s a fenyegető hírlapi cikkek, melyeket Ágnes sugalmazott, végre megrendítették a minisztert, úgyhogy így szólt egy nap az unokahúgához:

— Majd meglátom, mit fogok tehetni. Annyi bizonyos, hogy ezen még sokáig fogok gondolkozni.

De mint egy igazi miniszterhez illő, mégsem gondolkozott sokáig: egy hó múlva már megjelentek a hivatalos lapban azok a cicerós betűk, melyekről Geréby álmodott azaz hogy nem éppen azok a bizonyosak:

»... Geréby László grófot fölmentem, s helyébe kinevezem báró Bolykai Pált.«

Nagy szenzációt okozott a fölmentés és az új kinevezés a megyében. Ilyen tacskót neveznek ki a nyakunkra! Olyan érdemes embert dobnak el csak szeszélyből! Forrongtak egy darabig a kedélyek, de nem sokáig. Az emberek hamar beletnyugosznak a változhatlanba. S végre is mi rossz történt ezzel a fordulattal? Semmi! Egy új installáció lesz, s egy új főispáni ebéd. Igaz, hogy egy ebéd csak egy ebéd, de az is valami!

Derengedni csak akkor kezdett az elmékben a fordulatnak háttere, mikor híre ment, hogy a kátányi kastélyban megtörtént az eljegyzés az új főispán és Apczy Ágnes között. Ott is van már a karikagyűrű mind a kettőjük ujjain!

Ahá! Hát ez az asszony csinálta az egészet? Férjet szerzett magának, de előbb rangot szerzett a férjének! És még azt merik mondani, hogy: hosszú haj, rövid ész! Hosszabb ennek az esze a telegramm-drótnál is!

Nagy boldogságban úszott a fiatal báró, titulussal és vitulussal egyszerre, de annál jobban kétségbe volt esve Dorogi.

A bosszú nem elégítette ki, ha Ágnest újra elveszti. A kérvény sorsa is kétséges lett, melyet a képviselőházhoz beadott a Borcsányi választása ellen.

Ugyanis az a csodálatos körülmény merült föl, hogy nem lehetett volna beigazolni, mintha ő csakugyan fogságban lett volna a választás előtti napokban.

A csendbiztos, a várnagy, a börtönőrök, az alispán mind azt vallották, hogy nem tudnak róla semmit. Dorogi megnevezte a napot, amikor a csendbiztos elfogta, a csendbiztos erre nézve alibit hozott fel, hogy ő akkor otthon betegen feküdt. Két orvostól volt róla testamentuma. Dorogi megmutatta a börtönt, ahol ült. A megyei urak bebizonyították jegyzőkönyvekből, hogy ott egy Irtási Gábor nevű juhász élvezte a hívős temperamentumot. Maga a nagy birkalopó is előállt, és vallotta.

Lehetetlen a nemes vármegyén kifogni!

Mind jobban-jobban meggyökeresedett az a nézet, hogy Dorogi Ferenc meg van örülve.

A »kis főispán« mindenáron bizonyítani akart volna, de nem lehetett. Minden erőlködés megtört a vármegye merev összetartásán.

A csomó mindig jobban gomolyodott. Maga a miniszter is kezdett töprengő lenni: »Miért is mozdítottam én el voltképpen Gerébyt?« S egy magánlevelet írt Bolykainak, hogy ne feszegetse a dolgot.

Most a főispán is elhagyta a szegény Dorogit, akit felvittek Pestre a »Rókus megfigyelő osztályába«: nincsen-e valami baja?

A rókusi doktor kapott rajta, és örültnék deklarálta: elszállították a Lipótmezőre.

Még most is ott van, s most is évek múlva, abból a rögeszméből gyógyítják, hogy ő a börtönben ült. Váltig azt állítja szegény.

Egypár ember otthon a megyében néha bor között elmeséli, hogy csakugyan ott ült, de ha komolyan kérdeznék tőle, bevallaná másnap, hogy be volt csípve, bolondokat beszélt össze-vissza; nem igaz abból az egész dologból egy szó sem, de ha igaz lenne is, éppen abból kellene megtanulni, hogy a vármegyének tanácsos békét hagyni.

Én magam sem merem feszegetni tovább.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán
MK_m = Mikszáth Kálmán Munkái. Révai Testvérek kiadása. 1889—1908 között több kiadást megért sorozat.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
Krk = a jelen kritikai kiadás.
K = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratai).
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
OSZK = Országos Széchényi Könyvtár
[Szögletes zárójelben] = a sajtó alá rendező kiegészítései.
<Élzárójelben> a kéziratban (K) törölt szavak illetőleg szövegrészek.
<...> A kéziratban (K) törölt szavak, illetőleg szövegrészek.

TUDNIVALÓ

Itt jegyezzük meg — mint ez a *Krk Elbeszélések* c. sorozatának korábbi köteteiből is kitudt —, hogy a Mikszáth-irodalom igen keveset foglalkozott az egyes elbeszélésekkel. Ezért ahol érdemleges megállapítást egy-egy novellával kapcsolatban nem találunk, ott formálisan nem jelezzük az irodalom hiányát.

AZ ELBESZÉLÉSEK JEGYZETEI

A LITAVAI ERDŐ

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. január 4., 6. évf. 4. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
- II. Hi 10. köt. *Dekameron III*. 1917. 116—121. l.

Keletkezéséről

A hozzáférhetetlen erdőből való jótékonykodás MK több későbbi elbeszélésében és regényében visszatérő motívum. Így *A nagy emberbarát* c. novellája (Pesti Hírlap 1885. szept. 26., 27., 264., 265. sz. — Kötetben: Hi 11. köt. *Dekameron IV*. 51—64. l.) cselekményének egyik szála a vinnyi hozzáférhetetlen erdőség megszerzésére irányul, hogy az új tulajdonos, az evangélikus egyház új kurátora abból ajánldekozhasson fát a rászorulóknak. Hasonló összefüggésben merül fel ez a motívum a *Kozsibrovsky üzetet köt* c. elbeszélésben (ld. Krk 17. köt. 148—149. l.) és *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényben is (ld. Krk 20. köt. 64. l.). — A hasznavehetetlen erdő eltagadása *Az eladó birtokokban* is felbukkan (Krk 5. köt. 99. l.), de ott a tagosítás alkalmával az állam tulajdonába került erdőség magának az államnak is terhet jelentett.

Úgy tűnik, hogy a jelen elbeszélés közvetíti leginkább az író eredeti élményét. Itt ugyanis a hasznavehetetlen erdőből való adományozás mint alárendelt elem jelentkezik. Az elbeszélés fő témája az elszegényedő dzsentri-család bemutatása, amelynek lába alól kicsúszott már az ősi birtok, és csak a hozzáférhetetlen litavai erdő maradt meg belőle. A család fiatalabb tagja az új tagosításnál eltagadja az erdő tulajdonjogát, hogy ezzel is csökkentse az adóterhet. Az elbeszélés poénja is a dzsentri-sorsra jellemző: a nagyúri ajándékozgatásra szánt erdőt a kapitalista termelés hasznosította, fűrészmalmot állítottak fel a meredek hegyoldalba, és az értéktelennek hitt erdőből busás hasznot fakasztottak.

E történet magva feltehetően MK ifjúkori élménye lehetett. Erre utal az elbeszélésben szereplő családnevek nógrádi eredete. Így a Gyurcsányi családról (6 : 6) a történelmi források feljegyezték, hogy Trencsényből elszármazott nemesi család, amelynek a XIX. század elején már birtokai voltak Nógrád megyében, sőt a család tagjaiból főszolgabíró és alispán is kikerült. (ld. Magyarország vármegyéi és

városai. Nógrád vm. 597. 1.). Hasonlóan Nógrád megyei az említett Tihanyi nemzetség is (6 : 27), már a XVIII. században Ebecken voltak birtokaik. A család egyik leghíresebb tagja Tihanyi Ferenc volt. Róla és rajta keresztül családjáról is megemlékezett MK *A temesi gróf c. írásában* (Hi 5. köt. *Az én halottaim* 199—205. 1.).

Természetesen az író képzelete alkotta az elbeszélés középpontjában álló Párdy-család nevét. Ez a témából következően érthető is. Ma már nem lehet eldönteni, hogy melyik család lehetett MK mintaképe, de az valószínű, hogy egy nógrádi famíliát mintázhatott meg. A szülőföld nyújtotta témára utal a Litava helységnév is, amely a MK korabeli Hont vármegyében, a korponai járás egyik kisközsége volt.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

7 : 29 *rénesi forintokat* — Rhénusi vagy rajnai forint : a tallér kétharmad része, 60 krajcár.

A NAGYAPA

M. *Magyarország és a Nagyvilág.* (Szerk. Borostyáni Nándor és Mikszáth Kálmán.) 1884. január 13., 21. évf. 2. sz. (18. 1.) *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

MK-nak ez a kis írása kompozíciójában, az ellentétes jellemek és helyzetek kialakításában jellegzetesen a romantikus ábrázolás és jellemzés jegyeit hordozza magán. Lehet, hogy ez az ok tartotta vissza az írot attól, hogy elbeszéléskötetben is megjelentesse e rajzot. Az általa teremtett két figura, mint az a köztük kialakult beszélgetés egyik fordulatából (11 : 24—26) kitűnik, a szabadságharc idején kötött barátságot. Azóta elszakadtak egymástól, és csak hosszú évek után találkoztak újból. Az ellentétes helyzetből, amelybe mindegyikük jutott, alakult ki a kis rajz alaphelyzete.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

10 : 36 *a takarékpénztárba rakja a »levest«* — a latin jusculum (leves, mártás, peccsenyelé) kifejezést 'hozomány, pénzzuttatás' értelemben is használták. (Ld. MK-nál *Az eladó birtok* Krk 5. köt. 74 : 15—17.)

13 : 31 *az öreg Gambrinus a falon* — mondabeli flandriai király. Az egyik hagyomány szerint a név Jan primusból (a. m. I. Já

nos) keletkezett; ez brabanti herceg volt, aki a brüsszeli sörfőző céh kérésére a céh díszelnökségét elvállalta; miért is kezében habozó söröspohárral festették le a céh gyülekezőtermében. A kialakult mondakör a sör feltalálását is neki tulajdonítja.

ŐSÖK ÉS UNOKÁK

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. január 29., 6. évf. 29. sz. (13—14. l.) A »Tárca« rovatban. Névjelzés nélkül.
II. Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 1917. 144—147. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás kétségtelenül MK-tól származik. Rubinyi Mózes is közreadta a Hi jelzett kötetében, de MK szerzőségét bizonyítja az anekdotikus történet előadásmódja, a stílusfordulatok is.

A történetet MK úgy adja elő, mint Tisza Kálmán egyik ősenek, Tisza Pál Bihar megyei szolgabírónak csalafintaságát. A kézikönyvek és Komáromy András »A borosjenői Tisza-család« c. tanulmánya, (Turul, 1896. évf.) azonban az elődök között nem tart számon Pál nevű szolgabíró. Feltehetően a jelen történet egy a Tisza-család körül kialakult anekdotát őrzött meg, de ennek létezését ma már nehéz megállapítani.

A fenti feltételezést alátámasztja az a tény is, hogy MK a leltébe helyezett pénz visszaszerzésének e furfangos módját már korábban megírta kissé részletezőbben, de hasonló fordulatokkal *A titokzatos fekete láda* c. történetének első két fejezetében (ld. Hi 10. köt. *Dekameron III.* 1917. 174—182. l.). A motívum később újból felbukkan az *Apró képek a vármegyéből* c. elbeszélésnek az Országos Hírlapbeli *A nagyszakállú Borcsányszky* címmel megjelent első változatában. MK napilapja megszűntetése miatt hatásos, gyors befejezésként idézte fel a fordulatot, a későbbi kiadásokból azonban kihagyta. (E szöveg-részt ld. Krk 11. köt. 220—221. l. és Király István jegyzetét 222. l.)

A forrás után kutatva György Lajos megállapította, hogy a *Gesta Romanorum* 118. elbeszélésére vezethető vissza az itt leírt történet, azzal a különbséggel, hogy ott a tanácsadó szerepét egy vénasszony tölti be. (Ld. György Lajos: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz.* Bp. 1933. 23—24. l. — Irodalomtörténeti füzetek 47. sz.)

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

A BECSÜLETBÍRÁK ELŐTT

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. február 11., 6. évf. 41. sz. (9., 10., 11. l.) Rovaton kívül. Teljes névjelzéssel.

- II. *Fővárosi Lapok.* (Szerk. Vadnai Károly.) 1884. február 12., 13., 14., 21. évf. 36., 37., 38. sz. *Teljes névjelzéssel.* Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. febr. 12. (36. sz. 231—232. l.) Elejétől az »Előmerem, hogy gyerekség volt...« kezd. szakaszig.
 2. febr. 13. (37. sz. 239—240. l.) A jelzett szakasztól »Aztán megmerítvén az edényeket...« kezd. szakaszig.
 3. febr. 14. (38. sz. 245—246. l.) A jelzett szakasztól végig.
- III. *Aradi Hírlap.* (Szerk. Reviczky Gyula.) 1884. február 13., 14., 1. évf. 36., 37. sz. *Teljes névjelzéssel.* Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. febr. 13. (36. sz. 1—2. l.) Elejétől »Ühüm... no! Van-e benne elég hazafiság?« kezd. szakaszig.
 2. febr. 14. (37. sz. 1—2. l.) A jelzett szakasztól végig.
- IV. *Szegedi Napló.* (Szerk. Fnyedi Lukács.) 1884. február 15., 16., 7. évf. 38., 39. sz. *Teljes névjelzéssel.* Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. febr. 15. (38. sz. 1—2. l.) Elejétől »Ühüm... no! Van-e benne elég hazafiság?« kezd. szakaszig.
 2. febr. 16. (39. sz. 1—2. l.) A jelzett szakasztól végig.
- V. *Magyarország és a Nagyvilág.* (Szerk. Borostyáni Nándor és Mikszáth Kálmán.) 1884. febr. 17., 21. évf. 7. sz. (103., 106., 107. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- VI. *A tekintetes vármegye.* Igaz történetek. Mannheim Ágost rajzaival. Bp. 1885. Révai Testvérek kiad. 133—156. l.
- VII. *A Kisfaludy Társaság Évkönyvei.* Új folyam. Tizenkilencedik kötet. 1883—1884. Bp. 1885. Franklin Társulat kiad. 459—476. l.
- VIII. *A tekintetes vármegye.* Igaz történetek. Második, bővített kiad. Mannheim Ágost rajzaival. Bp. 1889. MKM 1. 163—190. l.
- IX. a) 3. kiad. [1892] 120—143. l.
- IX. b) 4. kiad. [1896] ua.
- IX. c) 5. kiad. [1900] ua.
- IX. d) 6. kiad. [1903] ua.
- IX. e) 7. kiad. [1907] ua.
- X. Jk 14. köt. *A tekintetes vármegye.* 1910. 103—122. l.

Fordítások

- Cseh nyelven: *Před čestným soudem.* Přeležil: František Brabek. Praha, 1886. Matica lidu. Ročník XX. Číslo 5. »Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth« 3—22. p.
- Német nyelven: *Vor den Ehrenrichtern.* Aus dem Ungarischen übersetzt von C. Langsch. Leipzig. o. J. Philipp Reclam jun. »Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth« Erstes Bändchen. Universal Bibliothek. Nr. 3463.

Keletkezéséről

MK-nak a vármegyei életet idéző elbeszélése — bár témája nem sok kapcsolatot mutat írónk élettörténetével — közvetett módon mégis több önéletrajzi elemet tartalmaz. Az elbeszélésbeli aljegyző megismerkedése a »délceg növésű« alispán-leánnyal és kettőjük szerelmének kibontakozása mögött nem nehéz párhuzamot találni MK és Mauks Ilona szerelmi »regénye« között. Maga az író élte át azokat az érzéseket, amelyeket hősével elmondhat a közte és szerelme között levő társadalmi rangkülönbségről. MK is ennek az akadálnak elhárítása érdekében vállalkozott arra, hogy 1872 tavaszán a Nógrád megyében megüresedett aljegyzői állásra pályázzék az alispán, Veres Pál biztatására. E hivatal elnyerésétől remélte MK Mauks Mátyás beleegyezését tervelt házasságukhoz. De amikor a másik jelölt, Jeszenszky József tudtára adta, hogy a Mauks-családra való tekintettel ő visszalép a jelöltéstől, MK önérzetében sértve önmaga állt el jelöltetésétől. (Ld. ezzel kapcsolatban MK leveleit Mauks Ilonához Krk 24. köt. 38—39., 253. l. és Mikszáth Kálmáné visszaemlékezéseit 45—46. l.) Ez az önéletrajzi mozzanat, a hivatalhoz jutás szándéka válik tétlő a jelen elbeszélés aljegyző hősnének történetében.

A jelzett önéletrajzi elemek azonban csak az elbeszélés alapangulatát színezik, maga a történet, apró epizód-égaival együtt MK-nak a vármegyei életben szerzett élményeinek felselevenítése.

Az elbeszélést átszövő visszatérő motívumokra a Tárgyi magyarázatok között utalunk. Az elbeszélésben szereplő személyek az írói invenció alkotásai, bár a Nagy Tamás alispán alakja és családi körülményeinek leírása mögött ott érezzük Mauks Mátyásnak az író emlékezetében élő vonásait is. Az elbeszélésben előforduló helységnévek egy része a korabeli Nógrád megye területén található községnév. Így a *málnai* üvegghutát említve (17 : 6) a Málnapatak nagyközségben levő üveggyárra utalhatott MK. Kis-libercse (17 : 26) a vármegye gácsi járásában levő kisközség, míg a zelenyei kurtanemesek emlegetésekor (23 : 23) a vármegye losonci járásában levő Zelen (később Ipolyszele) kisközségre gondolhatott az író. Míg azok a helyek, ahol az elbeszélés aljegyzőhőse »összeszedte« a választókat, az író alkotta helynevek : Lopata hegység (24 : 15), Zsarkócza (24 : 17), Csánka (24 : 19), Báty (24 : 21), Csicsóka (24 : 26), Hlina puszta (24 : 27), Zsizsik patak (25 : 8) és a riki fürdő (21 : 4).

*

Az elbeszélést a Kisfaludy Társaság 1884. február 10-én megtartott harminchetedik »közülésén« Győry Vilmos olvasta fel. A Nemzet beszámolója szerint : »...Mikszáth Kálmántól Győry Vilmos olvasott föl egy vidám, s gyakran jóízű nevetést, végül pedig hosszas tapsot aratott apróságot 'A becsületbírák előtt' cím alatt...« (Nemzet, 1884. febr. 11. 41. sz. 3. l.).

Szövegváltozatok

Az 1884. febr. 10-én elhangzott felolvasást követően a Pesti Hírlap (PH) közölte elsőnek az elbeszélést, majd néhány nap eltéréssel a Fővárosi Lapok (FL), az Aradi Hírlap (AH), a Szegedi Napló (SzN), és a Magyarország és a Nagyvilág (MoN). A felsorolt orgánумok a PH-ban megjelent szöveget vették át, így a nyomdai szedéshibákon kívül más eltérés nincs a szövegek között. *A tekintetes vármegye* 1885-ös kiadása alkalmával MK átjavította a szöveget, és ezt a változatot jelentette meg a Kisfaludy Társaság Évlapjai c. időszaki kiadványban is (KTÉ). E szövegközlésbe kisebb sajtóhibák csúsztak. A jelen Krk *A tekintetes vármegye* MKm sorozatában megjelent 1889-es kiadásának szövegét közvetíti.

Cím : (KTÉ : *A becsületbíróság előtt*)

Lap Sor

- 16 : 2 rágyújtani (PH, FL, AH, MoN : rágyújthatni)
„ 3 közeledtek (PH, FL, AH, MoN : közelegtek)
17 : 18 kocsmákban (PH, FL, SzN, MoN : kocsmákban)
„ 23 lajstromba (PH, FL, SzN, MoN : lajstromokba)
„ 30 amputáltatni (Jk : amputálni)
18 : 9 bőrvédrek (PH, FL, AH, SzN, MoN : bőrvödrök)
„ 29 csapkodta vállait (PH, AH, SzN, MoN : csapkodta a vállait)
„ 38 kezdé ridegen (PH, FL, AH, SzN, MoN : szólt ridegen)
19 : 3 kocsmában (PH, FL, SzN, MoN : kocsmában)
„ 7 szintén (FL, AH, MoN : szinte)
„ 10 karosszékre (FL, AH, MoN : karszékre)
„ 21 istenem! (PH, FL, AH, SzN, MoN : istenem?)
„ 23 Ferdinánd (FL, MoN : Ferdinand)
„ 29 vicispán (PH, FL, AH, SzN, MoN : viceispán)
„ 33 összehívni (FL, AH, MoN : összehívni)
„ 33 néhányszor (PH, FL, AH, SzN, MoN : néhányszor)
„ 38 miért (PH, FL, AH, SzN, MoN : mért)
20 : 4 nyikorgott (PH, FL, AH, SzN, MoN : megnyikorgott)
„ 9 kicsit (PH, FL, AH, SzN, MoN : kicsinyt)
12 Ejnye, te mérges gyík (FL : Ejnye, te gyík; Jk : Ejnye, de mérges gyík)
„ 30 előről (Jk : elülről)
„ 35 karosszéken (FL, AH, MoN : karszéken)
„ 38 Elismerem (PH, FL, AH, SzN, MoN : Előismerem)
„ 38 rámnnyitott (Jk : rámutított)
21 : 8 kiáltassunk (PH, FL, AH, SzN, MoN : kiáltassak)
21 : 11 mindez (Jk : minden)
„ 37 ablakban (Jk : ablakon)
22 : 28 forintot (PH, FL, AH, SzN, MoN : forintokat)
29 követük iránt, ötöt (PH, AH, SzN : követek iránt négyet ; FL, MoN : követek iránt ötöt)
23 : 8 elzárkózva (PH, FL, AH, SzN, MoN : elcsukakozva)

Lap Sor

- 24 Krk, PH, FL, AH, SzN, MoN : Kis-Libercsen (1885-Jk : Kis-Lebercsen)
- „ 39 még (PH, AH : még)
- 24 : 20 Krk, PH, FL, AH, SzN, MoN : dörgést (1885-Jk : dör-mögést)
- „ 23 pedig csak egyetlen (MoN : mert csak egyetlen)
- „ 26 csicsókaiaknak (Jk : csicsóiaknak)
- 25 : 4 plehiccéseikkel (PH, AH, SzN, MoN : plehiccésekkel ; FL : plehiccéseikkel)
- 9 patakban, hordó (PH, FL, AH, SzN, MoN patakban, a hordó)
- „ 38 szekeret (Jk : szekereket)
- 26 : 2 ki talál önteni (PH, 1885 : kitalál önteni)
- „ 16 fortyant föl (Jk : fortyant fel)
- „ 25 fiacskám (AH, MoN : fiacskáim)
- „ 32 Ohó, bohó (PH, FL, AH, SzN, MoN : Ohó, hohó)
- 27 : 1 Mihály, (PH, FL, AH, SzN, MoN : Mihály!)
- „ 26 muskátli (KTÉ : muskátli?)
- „ 27 liliomok (KTÉ : liliomok!)
- 28 : 17 fenn (PH, FL, AH, SzN, MoN : fent)
- 30 : 21 Igyekezétek (MoN : Igyekeztem)
- „ 37 csináljunk? Járja (Jk : csináljunk velök? Járja)
- „ 39 nevetet a PH-ban és az AH-ban e szó ritkítva!
- 31 : 1 miért (PH, FL, AH, SzN, MoN : mért)
- 13 képviselővé (PH, FL, AH, SzN, MoN : képviselőnek)
- 19 esetet. Mert egy (PH, FL, AH, SzN, MoN esetet miért? Egy)
- 24 néhány (PH, AH, SzN : néhány)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 17 : 14 *Hogy a király, azt mondják, rátratta az országot feleségére* — e mondás MK más műveiben is előfordul. Egy helyen meg is jegyezte, hogy a porosz—osztrák háború idején terjedt el. (Ld. *Királylátogatások a vidéken*, Pesti Hírlap 1884. aug. 31., 241. sz. — Kötetben : Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 171—172. l.)
- 29—33 A választások ideje alatt a képviselőjelölt betegségét gyógyíttatja. — Az elbizakodott jelölt póruljárása gyakori fordulata volt a korabeli választásoknak. Néhány hónappal a jelen elbeszélés elhangzása után a külföldi fürdőn tartózkodó Kemény János báró »bukott ki« a választásokkor (ld. *Hogyan bukott meg Kemény János?* Pesti Hírlap 1884. jún. 18. 167. sz. — Kötetben : Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 159—161. l.).
- 19 : 13—14 *Törökországban... ahol minden embernek több anyja van* — MK tréfás formában utal a többnejségre.
- 19 *Most már a cukor sem olyan édes* — MK gyakorta alkalmá-

Lap Sor

- zott fordulata az elmúlt idők iránt érzett nosztalgia kifejezésére.
- 19 : 21—26 A Burg-színházban megcsillanó briliánsgyűrű. — E motívumról MK még ifjú korában hallott. Később *A demokraták* c. elbeszélésebe is beleszötte (ld. Krk 10. köt. 38. l. és Király István jegyzeteit uo. 251., 253—254. l.). *A demokratákkal* kapcsolatos nézeteltérésekre MK a *Képzelt miniszterek* c. Almanach-előszavában visszatér (ld. Hí 3. köt. *Tudós írások*. 64—66. l.).
- 20 : 27—37 a férfit ábrázoló kép kiszakítása az albumból. — E motívumot, mint a szerelem biztos jelét MK több más írásában is megtalálhatjuk. *A ravasz öregek* c. elbeszélésben e tettnek komoly funkciója van (ld. a Krk jelen kötetében 67—68. l. és még az ehhez kapcsolódó jegyzetünket 293. l.).
- 21 : 17—30 A jelölt melletti tüntetés. — Az utca népének megmozdulását hasonlóan írta le MK a korábbi *Hogyan keletkeznek a zavargások?* c. elbeszélésében (ld. Krk 34. köt. 131—132. lapján).
- 24 : 23—25 egy pár csizma két ember lábán — Ezt a fordulatot mint fiatalkori élményét jegyezte fel MK a *Ft. Kubcsik plébános úr* c. karcolatában (Krk 30. köt. 129—131. l.).
- 28 : 7 *galand* — keskeny szalag, pántlika.

Irodalom

Nagy Sándor (Mikszáth humora It. 1914. 387. l.) szerint MK elbeszéléseiben »apró humoros adatokban nyer kifejezést a paraszt naiv, saját életviszonyai szerint alkotott felfogása az ország dolgairól». Erre példaként az elbeszélésből »A király ráíratta az országot feleségére...» kezdetű bekezdést idézi.

CSÁBRÁG VÁRA

- M. I. *Magyar Ijűség*. (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1884. március 2. I. évf. 5. sz. (89—91. l.) *Teljes névjelzéssel*.
- II. *Magyarország lovagvárai regékben*. Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 1—4. l.

MK a későbbi kiadásokból elhagyta e várregét, és ennek következtében a III megfélelő kötetéből is kimaradt. MK e döntésének oka ma már ismeretlen.

A vártörténetek keletkezéséről

A Révai Testvérek kiadásában 1890-ben *Magyarország lovagvárai regékben* címmel MK 34 vár történetét jelentette meg. A regényes történetek MK írói gyakorlatának megfelelően nem közvetlenül a kötetben való megjelenésük előtt, hanem majd egy félvéztizedes ifjúsági írói tevékenység gyümölcseként keletkeztek.

A sorozat első darabja a Magyar Ifjúság 1884. márc. 2-i számában látott előző napvilágot. A folyóiratról, mely több éven keresztül MK ifjúság számára írt alkotásainak lett a fóruma, részletesebben majd a Krk jelen ciklusának egyik következő kötetében szólunk. E helyütt csak azokat a vonatkozásokat említjük meg, amelyek az írónk által írt vártörténetekkel vannak szorosabb kapcsolatban. A kéthetenként megjelenő folyóiratot Kürthy Emil szerkesztette, főmunkatársakul Györy Vilmost és Mikszáth Kálmánt nyerte meg. A folyóirat a »serdültbb ifjúsághoz« kívánt szólni, első száma 1884. jan. 1-én jelent meg. Az első füzet borítólapján — e füzet egyben mutatványszám is volt — a szerkesztő körvonalazta célkitűzéseit. Többek között jelezte, hogy a Magyar Ifjúság hasábjain a szépirodalmi alkotásokon kívül történelmi vázlatok is találhatóak lesznek, amelyek »kegyeletet ébresztenek szívedben hazánk múltja iránt; bemutatja az ország legszebb vidékeit és fővárosunk legérdekesebb pontjait, hogy megszerezed e szép hazát...«. E szerkesztői program eredményeként jelent meg az első évfolyam 24 számában öt vártörténet. Már a gondosan szerkesztett első számban is találhattak a fiatal olvasók egy írást »Magyarország várai. I. Vöröskő vára« címmel. Szerzője az ifjúsági irodalomban sem ismeretlen Törs Kálmán volt. A szövegbe illesztett rézkarc már az első átlapozáskor felkelthette a számot kézbe vevő figyelmét. A majdnem négy lap terjedelmű leírás bemutatja a vár történetét, ismerteti az egymást váltogató tulajdonosokat, és néhány sorral jellemzi történelmi szerepüket. Végezetül részletesen leírja a vár felépítését, beosztását és felsorolja művészettörténelmi sajátosságait. Mindennek ellenére Törs Kálmán vártörténete nem tekinthető az ifjúság figyelmét lekötő ismeretterjesztő olvasmányoknak. Felépítésében, körültekintő adat-felsorakoztatásában sokkal közelebb áll a felnőtt olvasóközönséghez szóló népszerű összefoglalásokhoz, mint a korabeli ifjúsági irodalomban többé-kevésbé kialakult ismeretterjesztő leírásokhoz. És ez elsősorban nem Törs Kálmán egyéniségére, hanem a kialakult hagyományok megkötöttségére jellemző.

A reformkor eszméinek szélesebb körű kibontakozásával egyidőben az írók és a korabeli ismeretterjesztő-tudományos írók körében egyre inkább középpontba került a hazai tájak, a történelmi múlt emlékeit őrző épületek számbavétele, hangulatos bemutatása. Útleírások, úti beszámolók szerves részévé váltak a nevezetesebb épületeket felidézõ, történelmi szerepüket méltató visszpillantások. Mint ahogy az irodalom is a múlt példáinak felsorakoztatásával készítette elő a kibontakozás lehetőségeit, úgy a múlt tárgyi emlékeinek bemutatása is elsősorban a nemzeti szellem, a nemzeti öntudat ébresztésé-

nek eszközüvé vált. Ezt a folyamatot a szabadságharc előtti időkből a cikkek, kiadványok gazdag sora jelzi.

A vesztett forradalmat követő néhány éves kényszerű hallgatás után talán legelőször ez a műfaj szólalt meg a legkevésbé burkoltan. A tájakat és az azokhoz fűződő történelmi hagyományokat bemutató egyes cikkeket önálló kiadványok követték. E sorozat első hírnöke Fényes Elek vállalkozása, az 1851-ben megjelent négykötetes »Magyarország geographiai szótára« című mű volt, amely lexikonszerűen vette számba az ország helységeit és ezek során a történelmi múltat őrző középkori és újabbkori várakat, kastélyokat. E jellegénél fogva is szerényebb méretű kiadványt újabbak követték, így e műfajban már 1848 előtt sikereket elérő Vahot Imre Kubinyi Ferencsel közösen megindította 1853-ban »Magyarország és Erdély képekben« c. négy kötetet megérő kiadványsorozatot, amelyben a kor írói és ismertebb tudományos-népszerűsítő szerzői mutatták be a hazai föld egy-egy jellegzetes vidékét szép kivitellű illusztrációk, helyfel-közzel meg színes műmellékletek kíséretében. E kezdeményezés több követőre talált, és emellett a képes, ill. családi folyóiratok, de a napilapok is hasonló jellegű közleményt jelentettek meg. Elsősorban az 1856-ban meginduló Vasárnapi Újság, majd később a Fővárosi Lapok és a Magyarország és a Nagy Világ közölt rendszeresen várleírásokat.

Törs Kálmán fentebb említett kísérlete e hagyományokat próbálta az új ifjúsági folyóirat hasábjaira átplántálni. De a továbbiakban nem ő írta a »Magyarország várai« főcímmel jelzett közleményeket, hanem Mikszáth Kálmán. Első vártörténete a Csábrág történetét eleveníti meg. Kezdetben MK regéiben is elég sok helyet foglalnak el a történeti tények és adatok. De ifjúsági írói tehetsége és múltja már ekkor átsegíti a száraz, kevésbé olvasmányos, a figyelmet nehezen lekötő enumerációkon egy-egy hangulatos helyzetképet felvillantó vagy a kor atmoszféráját érzékeltető utalással. A későbbiek folyamán egyre inkább előtérbe kerülnek a történelmi anekdoták, olyannyira, hogy egyik-másik vártörténet csak alkalmat szolgáltat számára, hogy egy-egy izes történelmi helyzetet bemutathasson.

MK első vártörténetét évről évre újabbak követték, mígnem egy kötetrevaló gyűlt össze belőlük. MK nem tervszerűen írta a regéket. Nem tájegységek szerint vette sorra a várakat, hanem rendszertelenül, ahogy éppen kedve kerekedett, vagy ahogy egy-egy forrás a keze ügyébe akadt. Kötetbe való megjelentetéskor sem alkalmazott semmiféle rendező elvet, legfeljebb a kompozíció, a hangvétel változatossága befolyásolhatta a sorrend kialakításában. Az 1890-ben megjelent »Magyarország lovagvárai regékben« c. kötet a következő 35 regét tartalmazta (a felsorolásnál feltüntetjük a lapszámot, és jelezzük ha illusztráció kíséri a történetet) :

Csábrág vára	1—5	illusztrációval
Kőhalom	6—10	illusztrációval
Csicsóvár	11—15	
Selmec vára	16—21	két illusztrációval
Világos	22—26	illusztrációval

Zboró	27—32	illusztrációval
Likava vára	33—36	illusztrációval
Krasznahorka	37—40	
Galambóc	41—43	
Ajnácskő	44—47	illusztrációval
A keresdi vár	48—50	
Castrum Léta	51—53	
Kékkő vára	54—59	két illusztrációval
Somlyó vára	60—66	
Arva	67—69	illusztrációval
Szádvár	70—76	két illusztrációval
Székelykő	77—80	illusztrációval
Csejte vár és asszonya	81—85	illusztrációval
Kosztolán	86—91	illusztrációval
Veneturné vára	92—97	illusztrációval
Mesés várak	98—103	
A markomannok vára	104—107	
Kapivár	108—114	illusztrációval
Érsekújvár	115—117	
Sárospatak	118—120	
A szegedi vár	121—126	
Királyok vára	127—131	
A várak királya	132—135	
A Csák fészke	136—140	
Beczó vagy Bolondóc	141—145	
Csókakő	146—151	
Fogarás	152—158	
Drégely	159—166	
Gúnyvár	167—169	
Sóvár	170—175	

Források

MK-nak az ifjúság számára írt vártörténetei — mint az eddigi fejtegetésekből is kitűnt — egy nagyobb műltra visszatekintő műfaj családjának fiatalabb hajtásai. A ciklus gondolatának elindítója feltehetően a Magyar Ifjúság már idézett szerkesztői programja lehetett. Az is elképzelhető, hogy a célkitűzés már MK ötleteként kerülhetett a beköszöntő szövegébe, de valószínűbb, hogy a pont megfogalmazásakor a szerkesztő még nem gondolt írónkra. Ez utóbbi feltevést valószínűsíti az a tény, hogy a programot körvonalazó első számban azonnal közlik is az első darabot, Vöröskő várának történetét, Törs Kálmán írását. Csak később, az első kísérlet eredményének mérlegelése után kerülhetett sor MK felkérésére. Az ő ifjúsági írói tehetősége és történeteinek írói-didaktikai és ismeretterjesztői arányai a továbbiakban már eldöntötték a szerző-választás kérdését.

Az eddigi Mikszáth-irodalom legfeljebb csak utalásokban szólt a vártörténetekről. És így természetszerűleg fel sem merült keletkezésük indítékainak, ill. a MK által felhasznált források kérdése. Az

előbbi problémára bevezető fejtegetéseinkben megpróbáltunk feleletet keresni, az utóbbira adandó válaszuk pedig az ott említettekkel van összefüggésben.

Eddigi vizsgálódásaink ugyanis arra az eredményre vezettek, hogy a reformkori kezdeményezések után az 1850-es évek derekától a honismeretű kiadványok és hetilapjaink rendszeresen foglalkoztak a múlt jellegzetes megőrzőivel: a várak és várromok történetével. A MK-tól származó várregék szövegét összevetve a különböző kiadványoktan, így elsősorban a Nagy Miklós szerkesztésében megjelent »Magyarország képekben. Honismeretű Albuma« (Pest, 1870.) két kötetében közreadott várleírásokkal, továbbá a Fővárosi Lapok, a Vasárnapi Újság és egyéb hetilapokban megjelent leírásokkal, kitűnt, hogy írónk szinte kivétel nélkül olyan vártörténeteket elevenített meg, amelyekkel korábban már foglalkoztak ismeretterjesztő szerzők. A jelen *Csábrág vára* bizonyítható forrásáról az alábbiakban, a továbbiakról pedig a megfelelő jegyzetekben mutatjuk be vizsgálódásaink eredményét. Az általános következtetésekről azonban még itt, előljáróban kívánunk szólni.

A mikszáthi regék és a bizonyítható források egymás mellé helyezett szövege arra figyelmeztet, hogy írónk nem önálló szépirói igényekkel közelítette meg témáját, hanem az a cél vezette, hogy irodalmi formába öltöztesse az ismeretterjesztő tényeket. A kiválasztott forrás anyagát alapul véve szuverénül válogatta meg az abból felhasználandó mozzanatokot. Az írói módszer bemutatására a *Likava vára* forrását közöljük jegyzeteinkben, dőlt szedéssel jelezve azokat a részeket, amelyeknek megállapításait, helyenként megfogalmazását MK adaptálta. Az esetek többségében azonban csak arra szorítkozunk, hogy kimutassuk a felhasznált forrást és megalapozzuk megállapításainkat.

A források körvonalazott igénybevétele a várregékhez kapcsolódó jegyzeteknek a szokásostól eltérő szerkesztését is megkívánja. Ti. az írónk által forrásként felhasznált cikkek írói az ismeretterjesztés különböző szintjén álltak. Sorukban tudós történészekről a színes tollú publicistáig különböző ismeretanyaggal rendelkező szerzőket találhatunk. Ennek megfelelően az általuk előadott tények és adatok történelmi forrásértéke is igen különböző. Ez a vegyesség még akkor is fennállna, ha a szerzők mindegyike történész lett volna, hiszen a XIX. század derekán keletkezett írásokról van szó, amikor a várások feltárásában és kritikájában maga a történelemtudomány is csak a kezdetek kezdetén állt. E sajátosságokat és MK forráskezelését figyelembe véve, a jelen Krk célját és igényeit szem előtt tartva, a várregék jegyzeteiben nem tarthatjuk feladatunknak a történelemtudomány újabb eredményeinek tükrében a MK várregéiben, ill. az általa forrásként használt leírásokban található adatok történelmi hitelének ellenőrzését vagy kiegészítését. Hiszen ebben az esetben az írói igény és a sajtó alá rendezői szempont nagyon eltávolodna egymástól, az esetleges eredmények pedig csupán a történelemtudomány történetének megírandó fejezetéhez nyújtanának adalékokat.

A forrásokra vonatkozóan még egy önként felmerülő kérdéssel kívánunk foglalkozni. Vajon mivel magyarázható, hogy az 1880-as években keletkezett mikszáthi várregék forrásait a korábbi három évtized folyóirat-anyagában találtuk meg? Mi irányíthatta MK figyelmét ezekre a közleményekre? E kérdésekre a rendszeres bibliográfiai tevékenység hazai megalapítójának, id. Szinnyei Józsefnek munkássága adja meg a választ. Szinnyei József több évtizedes bibliográfusi anyaggyűjtésének eredményéről elsőnek az 1885-ben befejezett »Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriumá-nak három kötete adott hírt. E repertórium történelemtudományi anyagrésze tartalmazza a várakról szóló ismeretterjesztő cikkek adatait. Feltételezhető, hogy MK maga forgatta Szinnyei József jelzett munkáját. Hiszen már kezdő író korától ismerte tevékenységét (ld. 1875-ben Szinnyeihez írott levelét, Krk 24. köt. 68a lev. 147. l.), saját könyvtárában is megtalálható Szinnyei két kisebb munkája (ld. Méreiné Juhász Margit: MK szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban. Bp. 1963. 59. l. MTA Könyvtárának kiadványai 31. sz.). Ismerve id. Szinnyei József jó kapcsolatát az újságírókkal és szerkesztőkkel, az is elképzelhető, hogy közvetve vagy közvetlenül maga bocsátotta MK rendelkezésére a szükséges folyóirat példányokat. (Ld. Szinnyei újságírókkal való kapcsolatára az MTA Könyvtára kéziratárában levő sokezernyi darabból álló Szinnyei-levelezésen kívül M. Kondor Viktória: Idősebb Szinnyei József hagyatéka az Akadémia Könyvtára kéziratárában. Magyar Tudomány, 1964. 12. sz. 782—793. l.)

*

A *Csábrág vára* történetének megírásakor MK forrása Thaly Kálmánnak a *Magyarország és a Nagy Világ c. folyóirat 1867. évfolyamában* megjelent »Csábrág vára« c. két folytatásban közölt értekezése lehetett (i. h. 1867. jan. 20. 3. sz. 25—28. l.; jan. 27. 4. sz. 37—38., 40. l.). MK regéjében felsorolt történelmi tények és adatok megegyeznek Thaly Kálmán sokkal részletesebb előadásával. Kétségtelenné teszi a forrás felhasználását a 33 : 7—8 sorában található Tinódi Lantos Sebestyéntől származó kétsoros versidézet, amely Tinóditól vett más szövegrészekkel együtt Thaly jelzett cikkében megtalálható. Továbbá szövegszerűen megegyezik a két szöveg ott is, ahol Bercsényi Miklós felirat »kiigazítását« adják elő (34 : 9—15). Ezek alapján tehát megállapítható, hogy a *Csábrág vára* megírásakor MK forrásoként Thaly Kálmán 1867-ben megjelent közleményét vette igénybe.

Szövegváltozatok

A Krk jelen kiadása a *Magyarország lovagvárai regékben c. kötet* 1890-ben megjelent első kiadásának szövegét közvetíti. E kötet sajtó alá rendezésekor MK a Magyar Ifjúságbeli első közlés szövegét néhány helyen módosította, ill. kijavította. Az első változat szövegét zárójelben közöljük.

Lap Sor

- 32 : 7 esztergomi püspök (esztergomi prímás)
„ 12 Illésházy (Désházy)
„ 36 királyának neveztek (királyas így neveztek)
33 : 13 magukat (magokat)
„ 33 mindenféle (mindennemű)
34 : 20 s a várral nem törődött sokat (s a várral sem sokat törődött,

AZ ISTEN HÓNA ALATT

- M. I. *Arad és Vidéke.* (Szerk. Sümegi Kálmán.) 1884. március 13., 4. évf. 61. sz. (1. l.) A »Tárca« rovatban. Teljes névjelzéssel.
II. *Urak és parasztok.* Bp. 1885. [A borítólapon : 1886.] Révai Testvérek kiad. 156—160. l.
III. a) *Urak és parasztok.* [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. MKm 6. köt. 140—144. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
IV. Jk 27. köt. *Kisebb elbeszélések IV.* 110—113. l.

Fordítás

Szlovák nyelven: *Pod Božou pazuchou.* Prekl'adatel neznámy. Budapest (1897) „Wel'ky obrázkowy Kalendár na rok 1898.” 86—87. p.

*

A paraszti jólét és gazdagság mesebelien idilli helyét MK az első megfogalmazásban Tölcsé névvel illette, amelyet később Pál-falvára változtatott. Mindkét helynév az írói névadás nyomait őrzi. Turgenyev »Egy vadász feljegyzései« o. elbeszélés-sorozatához hasonlóan megkomponált rajzában MK úgy mondja el történetét, mintha utazása közben véletlenül bukkant volna e mesés falura.

A rajzbeli faluban a parasztok meggazdagodásának forrása a jól termő káposztaföld. MK a később keletkezett *A nagyanyám füve* c. rajzában is felmerül a távoli falvakból érkező káposzta-vásárló tótok alakja (Pesti Hírlap 1885. aug. 5. — Kötetben: *Hi* 13. köt. *Anekdóták II.* 6—9. l.).

Szövegváltozatok

Az Arad és Vidékében megjelentetett első változat szövegét MK az *Urak és parasztok* sajtó alá rendezése alkalmával igen gondosan átjavította. Az így véglegessé vált szöveget közölte a későbbi kiadásokban is és a Jk-ban is. A jelen Krk az *Urak és parasztok* 1891-es szövegét közvetíti. A szövegváltozatok között zárójel közé illesztettük az Arad és Vidékébeli első változat eltéréseit.

Lap Sor

- 34 : 2 falu, ahol a község (falu, *ahol senki sem fizet adót, ahol a község*)
 3 közigazgatás (önigazgatás)
 6 készpénzből (közpénzből)
 7 községet Pálfalvának hívják. (községet úgy hívják, hogy »Tölcsé«.)
 „ 8 nem (sem)
 „ 8 A pénzügyminiszter (A Szapáry pénzügyminiszter)
 35 : 2 Czerova (Czerava)
 4 a fehér út? (a kedves út?)
 8 Pálfalvának (Tölcsének)
 10 Pálfalva (Tölcsé)
 10 Tudja mit, kocsis, vigyen el engem oda. — mondat után az Arad és Vidékében a következő olvasható :
- Mit fizessenek a kitérésért?
 — Semmit, uram, Tölcsén fizetnek meg engem azért.
 Minden vendég után egy váltó forint jár a község kasszájából.
 — Hát akkor meg vannak azok bolondulva.
 — Okos emberek azok. Mert önekik meg három forintjával fizeti meg a grófi uradalom minden egyes vendéget.
 A tölcséiek fősvény emberek, azért szeretik a vendéget.
- 35 : 12 országúttól, gyönyörű (országúttól a híres község, egy gyönyörű)
 14 legkülönb, csillogó (legeslegkülönb, annak csillogó)
 „ 23 pálfalviaktól (tölcséiektől)
 „ 26 fogadott. (fogadott, s mindjárt bejegyezte nevemet egy könyvbe.)
 „ 34 ez most (az most)
 36 : 5 És felemelte (Ez felemelte)
 6 Mert a nép (Mert ez a nép)
 12 faluházához kell (falu határához kell)
 15 Igenis. Az (Igen, uram. Az)
 19 meg addig (meg, uram, addig)
 24 csikorgó kordovány (csikorgó rámás kordovány)
 25 felszedte (felszedve)
 29 istennek. Fáradt, öreg vagyok (istennek, de megfáradt öreg is vagyok)
 31 bátyával (bátyóval)
 34 magát, jöjjön (magát s jöjjön)
 36 Ezen kiáltvány után rágyújtott (Erre Servenyec Mihály rágyújtott)
 „ 39 kérdé aggodalommal (kérdé a mezőbíró aggodalommal)
 37 : 9 fogadhat (fogadjon)
 10 visszavonhatlan (Jk : visszavonhatatlan)
 11 uramnak. (uramnak is.)
 14 Amiből aztán megérttettem (Ebből aztán én is megérttettem)

MAGYAR VIRTUS-CSELEKEDETEK

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. március 20., 6. évf. 79. sz. (9. l.) »Egy könyvterjesztő ügynök elbeszélése« alcímmel. Névjelzés nélkül.
- II. Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 1917. 151—155. l.

A könyvterjesztő ügynök szájába adott történet névjelzés nélkül látott napvilágot, de kétségtelenül MK írása. A könyvvásárlás elhárításának változatos formája jelzi keze nyomát, de azt a többszörösen visszatérő gondot is, amelyet az elmúlt 1883-as évben megjelent *Az apró gentry és a nép az Olvasóknak — a nem olvasókról* c. bevezetőjében fejtegetett, vagy *A könyvekről* c. karcolatában (ld. a Krk jelen kötetében a 121—124 lapon) kesernyés humorral érzékeltetett.

A karcolatban MK Jókai Mór kassai utazására utal. A Nemzet híradása szerint 1884. febr. elején tartózkodott a Jókai házaspár Kassán (Nemzet, 1884. febr. 5.), Székesfehérvárra viszont 1884. márc. 10-én érkeztek (Nemzet, 1884. márc. 11. 70. sz.). Tehát MK karcolata néhány nappal Jókaiék Székesfehérváron tett látogatása után jelent meg. »A löcsei fehérasszony«, amelynek eladásával a karcolatbeli könyvügynök felsült, 1883. nov. derekától 1884. máj. 11-ig bezárólag 115 folytatásban látott napvilágot a Nemzet hasábjain.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

A FELSŐKABÁTOK ESETE

- M. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. március 25., 6. évf. 84. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
- Kötetben itt először.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás kétségtelenül MK-tól származik. Szerzőségét a történet felépítése és jellegzetes stílusfordulatai bizonyítják. A rendőrség tehetetlenségét előkészítő anekdotikus történet a csupán teóriákra építő hadtörténeiszről (40 : 1—10) sajátos mikszáthi kezdés. Jellegetes az alábbi fordulat is: »De a kabátok még az aesopi mesék idejében sem tudtak szólni« (41 : 18). Hasonló ötlettel találkozhatunk a néhány héttel később írt *Ki a gyilkos?* c. elbeszélésében is, ott a kutya »némaságára« alkalmazva (»A kutvák szerencsére nem tudnak beszélni Aesopus óta.« Ld. a Krk jelen kötetében 83 : 7—8.) MK tollára utal a következő csípős megjegyzés is: »nemcsak a kabátok, de az országgyűlési szónokok sem tudnak szólni« (41 : 20). Más, itt nem részletezendő stílussajátság mellett még csupán a befejezés csattanóját említjük meg: »S azonfelül egy nagy tanulság maradt hátra leányaink és unokáink házibarátságai számára : hogy örökkön-örökké óvakodjanak a férjhez egészen hasonló kabátot

csináltatni.« Ehhez hasonló hangnemű a két hét múlva megírt *Hogyan buktam én meg a kerületemben?* csattanójában foglalt tanács és tanulság: »Jelöltek! Hordjatok magatokkal két pár lábbelit!« (ld. a Krk jelen kötetében 60 : 17 sor).

Keletkezéséről

Az anekdotikus történetnek reális alapja van. Egy hónappal a jelen írás megjelentetése előtt a Reáltanoda utcában a rendőrség leleplezett egy titkos kártyabarlangot. A szenzációról a Pesti Hírlap »Vicomte D'Equivilliers játékbarlangja« c. riportja számolt be (1884. febr. 18. 48. sz. 4. l.). Ezek szerint a gróf Reáltanoda utca 14. sz. alatti lakásán hazárd kártyajátékot folytattak. Rendes látogatói között ott lehetett látni a kaszinó több tagját, orsz. gyűl. képviselőket, előkelő tisztviselőket, megfordultak azokban a termekben orvosok, ügyvédek és igen gyakran rendőrtisztviselők is«. A rendőrség már másfél éve tudott a titkos játékbarlangról, de nem tették meg a szükséges lépéseket. A lap szerint a feljelentés »egy olyan rendőrtisztviselő részéről történt, akinek a gróf a múlt héten megtagadott egy 100 frtos kölcsönt«. A hazárdjátékosok leleplezésére és elfogására kiküldött rendőrtisztviselő a polgári ruhás rendőröket mind magával vitte a lakásba, »arra nem is gondolva, hogy őrizetül egy-két rendőrt kiünn hagyjon. Így aztán nem is csodálható, hogy a gróf vendégei egytől-egyig megmenekültek az ablakon át«. A rendőrség lefoglalta a lakásnak hagyott télikabátokat, »a kabátokban találtak névjegyeket, ... a kabátokban benne vannak a tulajdonos nevének kezdőbetűi...« D'Equivilliers grófról a Pesti Hírlap következő száma (1884. febr. 19. 49. sz.) megjegyzi, hogy spanyol családból származik, spanyol alattvaló, kalandos életet élő 34—36 éves férfi. A botrány kirobbanása után a gróft kiutasították Budapestről. A Pesti Hírlap 1884. febr. 20. 50. száma közli, hogy »a főkapitányság épületében már csak 5 télikabát és ugyanannyi kalap van, mert ma ismét jelentkezett az ablakon kiugrott játzók egyike, akinek őngazolása után átadták kabátját, kalapját és esernyőjét«.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 41 : 4 *Andrássy Gyula veréb esete* — ezt az Andrássy Gyulának tulajdonított történetet a név említése nélkül elmeséli MK *Az igazi humoristákban* (Hi 2. köt. 32. l.) az elmélet és gyakorlat eltérő voltának bizonyítására.
- 5 *cirkumspektus intézkedések* — körültekintő intézkedések.
- 25 *Thaisz* — Thaisz Elek Budapest rendőrkapitánya volt a kiegyezés után.
- 37 *Pollux és Castor* — a görög és a római mitológiában elválaszthatatlan ikertestvérek Zeusz és Léda fiai (dioszkurok).

42 : 26 *ami a Szigligeti Ede előtti korszakban képezte a drámák és vígjátékok motívumát* — MK ironikus utalása a véletlenre, az elcserélésen alapuló konfliktusokra és vígjátéki helyzetekre vonatkozik, amelyek a lélektani motiváltságot voltak hivatva helyettesíteni.

BIHARI NAGY ISTVÁNNAK AZ Ő GONOSZ PRAKTIKÁJA

M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. március 30., 6. évf. 89. sz. (2—3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

II. *Hi* 12. köt. *Anekdóták I.* 1917. 155—159. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett anekdota kétségtelenül MK-tól származik. Amellett, hogy Rubinyi Mózes a *Hi* jelzett kötetében közlötette, MK szerzőségét a stiláris eszközökön kívül (ld. a bravúrosan felépített felsorolást 44 : 33—45 : 8 sorokban) az anekdota csattanója is bizonyítja.

A kis írás az adomázó előadási mód jellegzetes jegyeit őrizte meg. A főhőst — akinek nevét MK minden valószínűség szerint megváltoztatta — három történettel jellemzi: 1. az ügyfeleihez, a parasztokhoz való viszonyában ridegnek és követelődzőnek; 2. öltözködésében, külső magatartásában különködőnek; 3. a vele egyenrangú kismemesekkel és polgárokkal szemben öntelnek, magabiztosnak. E három jellemző vonást MK három anekdotával vetíti élénk. Az első a megvesztegetést megtűrő bíró története felvilan már a *Nemzetes uraimékban* (Krk 2. köt. 93. l.), majd a borjút ajándékozó parasztnak odavetett mondat a később keletkezett *Lohinai jűben* hasonló csattanóval végződik (Krk 3. köt. 10. l. és Király István jegyzetei 287. l.). A harmadik anekdota, a polgárok rászédése hasonló a három héttel később megjelentetett *A ravasz öreg*ek c. elbeszélés egyik mozzanatával (ld. a *Krk* jelen kötetében 62—64. l.). A népszerűtlenség mint tőke később a *Két választás Magyarországon* c. műben is felbukkan: »János király, ugyanilyen csellel éri el Katángthy megválasztását (Krk 9. köt. 76—77. l.).

Az anekdotában előforduló helynevek közül Zeheré (43 : 17) — pontosabban: Zeherje — a korabeli Gömör és Kishont vármegye rimaszombati járásában levő kisközség, míg a megyeszékhelyként feltüntetett Szigetvár az író által alkotott helységnév. Nem lehetetlen, hogy Balassagyarmat rejlik a Szigetvár elnevezés mögött, MK korában a városkában volt katonaság.

A jelen *Krk* a *Pesti Hírlap* szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 43 : 2—3 *akkor még nem volt feltalálva az a metódus, hogy akit nem szeretnek, hogy megszabadulhassanak tőle, elküldik képviselőnek.* — Hasonlóan jellemzi a régi megyei állapotokat MK a *Rózsaszínű rozsa* c. elbeszélésében (Krk jelen kötete 85 : 35—37).
- „ 11 *megkompolyodik* — elméjében megzavarodik (tájszó).
- 45 : 2 *kólíka* — hascsikarás, bélgörcs.

A KÜRTHYNE UBORKÁI

- M. I. *Fővárosi Lapok.* (Szerk. Vadnai Károly.) 1884. április 1. 2., 21. évf. 78., 79. sz. »Öreg krónika« alcímmel. Teljes névjelzéssel. Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. ápr. 1. (78. sz. 507. l.) Elejétől »Össze is szidta otthon Kádárt...« kezd. szakaszig.
2. ápr. 2. (79. sz. 515. l.) A jelzett szakasztól végig.
- II. *Úrak és parasztok.* Bp., 1885. [A borító-lapon : 1886]. Révai Testvérek kiad. 14—28. l.
- III. a) *Úrak és parasztok* [2. kiad.] Bp., 1891. Révai Testvérek kiad. MKm 6. köt. 12—26. l.
- b) [3. kiad.] 1894. ua.
- c) [4. kiad.] 1900. ua.
- d) [5. kiad.] 1902. ua.
- e) [6. kiad.] 1904. ua.
- IV. Jk 27. köt. 1910. *Kisebb elbeszélések IV.* 1—12. l.

Keletkezéséről

MK a Fővárosi Lapok számára írt elbeszélésében az irodalmi napilap arculatának megfelelően a történelemből merítette témáját. Széchy Mária, a »murányi Venus« legendás szerelmi történetének fellelőjével ő is azoknak a sorába állt, akik a történelmi múlt e gáláns kalandját idézték olvasóik elő. Gyöngyösi István »Márral társalkodó murányi Venus...« c. epithalamiumának 1664-es első megjelenésétől a mű sok kiadásán keresztül a murányi várbevétel az irodalom kedvelt témája lett. (Széchy Mária alakjának irodalmi feldolgozásairól elsönek Kárpáti Károly: A murányi Venus a magyar költészetben. Sopron 1880. 121. l. című munkája ad áttekintést.)

A XIX. századi feldolgozások közül megemlítjük, hogy a Kisfaludy Társaság 1847-ben pályadíjat tűzött ki költői beszélyre, »melynek tárgya Szécsi Mária«. Ennek nyomán keletkezett Petöfi Sándor és Tompa Mihály »Szécsi Mária« c. költeménye és Szász Károly »Murány hölgye« c. költői beszélye, amely elnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját. Arany János is pályázni akart, de a történelmi for-

rások késői megszerzése miatt csak 1848 decemberére készült el a »Murány ostroma« c. elbeszélő költeményével. (A megírás körülményeiről és a források felhasználásáról ld. Arany János Összes Művei III. köt. Bp., 1952. Akadémiai Kiadó 293—296. l.).

MK elbeszélése a Széchy Mária személye körül kialakult regényes motívumok közül Wesselényi Ferencsel való megismerkedésének történetét dolgozta fel: az uborkába rejtett levél kézhez kapását és kettőjük találkozását. E két mozzanat megtalálható Gyöngyösi Murányi Venus-ában is. De MK-nál ez csak a végkifejlés, ő nagyobb figyelmet fordít Széchy Mária korábbi életére és női feltékenységére, amely benne az elbeszélésbeli Kürthyné iránt kialakult.

Az elbeszélés forrására MK utal: »Eddig a krónika a Kürthyné uborkáiról — írja —, se hozzá nem tettem, sem belőle el nem vettem. Hanem azt a »többbit«, azt elénekelte előlünk Gyöngyösi István uram.« (54 : 29—31).

Ezek szerint egy meg nem nevezett krónika és Gyöngyösi Murányi Venus-a volt az elbeszélés ihletője.

Ismerve MK alkotói módszerét az ismeretlen krónikák emlegése és felhasználásával kapcsolatban — ld. ezzel kapcsolatban az előző év végén keletkezett *A király kibékülése* c. elbeszélésében a címmel ellátott Mátyás királyról szóló krónikával kapcsolatos jegyzeteket (Krk 34. köt. 347. l.) — célszerűbbnek tűnik, ha előbb Gyöngyösi Murányi Venus-ából emeljük ki azokat a mozzanatokat, amelyek azonosak MK elbeszélésének alakjaival és cselekményszálával.

MK elbeszélésének alakjai közül Gyöngyösi munkájában a történelmi személyiségek mellett megtalálhatjuk Széchy Mária húgát, Évát, és annak férjét, Illésházy Gábort, továbbá Kádár uramat, Murány vár várnagyát. És felbukkan Kürthy Ferencné alakja is a mű Második Részének elején. Róla Gyöngyösi a következőket írta :

Ráhó Murány s Fülel között építetett,
S az mint ezek közti szólessen méretett,
Talám ugyan szintén középre tétetett,
Alkalmatos Kastély, s kővel kerítetett.

Itt Kürti Ferencné — nem paraszt özvegyesség,
Hanem főrend, s Nemcs lakosi nemzetség,
Kinek Kata nevet adott az keresztiség —
Lakik vala, s övé volt ez az örökség.

Kincsét, s más marháit azért felrakatá,
Az erős Muránnak Várában hordatá,
Maga is napjait gyakran ott mulatá,
Ráhon félelmesnek mikor gondolhatá.

A Gyöngyösi István művéből idézett néhány sorban szó sem esik Kürthyné legendás szépségéről, sőt az tűnik ki, hogy a rahói kastély úrnője Murány várában keresett menedéket. Gyöngyösinél tehát semmi nyoma sincs a két asszony között levő rivalizálásnak, és a fentiekben

idézettekén kívül Gyöngyösi nem is ír többet Kürthyéről. Úgyszintén kevesebbet árul el Széchy Mária életének korábbi szakaszáról, csupán azt említi meg, hogy első férje, Bethlen István korán meghalt, és Széchy Mária fiatalon özvegy maradt. Rosalyi Kún Istvánnal való második házasságáról és a házasság botrányos felbomlásáról Gyöngyösi helyzetőnél fogva érthetően semmit sem írt.

MK elbeszélésének Gyöngyösi István művével való futó összehasonlítása azt mutatja, hogy a XVII. századi mű csak a témát nyújthatta íróknak, a kidolgozásban, a cselekményszálak szövésében eltért a történelmi hagyományoktól.

Azonban egy MK-tól meg nem említett forrás, Szalárdi János »Siralmas magyar króniká«-ja az elbeszélés egyik mozzanatának forrása lehetett. Szalárdi ugyanis krónikája Harmadik könyvének Ötödik részében röviden leírta Széchy Mária és Rosalyi Kún István »válsái« botrányát, előzményként megemlítve Széchy Mária szökését, majd Kún István Déva vára alá való megjelenését (ld. Újabb Nemzeti Könyvtár sorozatban 1853. 92–93. hasáb). Azt nem tudjuk megnyugtató módon eldönteni, hogy MK ismerte-e Szalárdi említett krónikájának szövegét, vagy csak másodkézből értesült az abban foglaltakról. Szalárdi krónikája többet nem említi Széchy Máriát.

A mikszáthi elbeszélés fő szálairól: Kürthyé két férjéről szóló történetről, Széchy Máriának a legendás szépségű Kürthy Ferencné iránt támadt féltékenységről, ill. Kürthyé elfogásával kapcsolatos praktikáiról, sőt lefejeztetését kieszközölő lépéseiről, végezetül az ostromlott várba cigányleánként bejutó Kürthyéről és az őt parasztleánként kísérő Wesselényi Ferencről az általunk ismert történelmi források nem szolgáltatnak adatot.

Jogosan merül fel tehát az a következtetés, hogy mindezek a mozzanatok MK mesélő kedvének szülőttei, a sokak által megverselt és megrajzolt történetet újabb színező elemekkel variálta.

É feltételezésünket alátámasztja az a tény is, hogy MK elbeszélése bevezetőjében Kürthyé híres szépségének »bizonyítására« a következőket írta: »... olyan gyönyörű asszony vala, kit korának mind a három költője megénekelt. Már tudniillik Zrínyi Miklós uram őkegyelmessége, Koháry István uram őnagysága és Gyöngyösi uram őkegyelme.« (46 : 2–6.)

MK-nak e mondata az általa gyakorta alkalmazott írói elhitetés jellegzetes fordulata. Az tény, hogy Zrínyi Miklós és Gyöngyösi kortársak voltak, de Koháry István majd egy emberöltővel későbbi nemzedékhez tartozott, 1649-ben született és munkácsi fogságában 1682–1685 között írt először verseket, Zrínyi Miklós ekkor már majdnem húsz éve halott volt. De éppen annyira az írói elhitetés eszköze MK-nak az a megjegyzése is, hogy mind a három költő megénekelte Kürthyé szépségét. Gyöngyösi — mint láttuk — nem írt Kürthyé szépségéről, de nem írt róla Zrínyi Miklós és mégkevésbé Koháry István sem.

Az eddigi fejtegetéseket összegezve: MK történelmi témát dolgozott fel *A Kürthyé uborkái* c. elbeszélésében. A történelmi helyzet és a személyek adaptálásán kívül művészi fantáziája segítse-

gével színezte-formálta az elbeszélés cselekményfonalát. Az önmaga által teremtett helyzethez idomította a történelmi tényeket is. Erre legjellegzetesebb példa, hogy teljesen harmonikusnak tünteti fel a Széchy Mária és nővére, ill. sógora, Illésházy között levő viszonyt, míg a történelmi források, de maga Gyöngyösi is érzékelteti a közöttük levő ellentéteket, amelyek végső fokon hozzájárultak ahhoz, hogy Széchy Mária Wesselényi Ferenc kezére játszotta Murány várát.

Következtetéseinket alátámasztja Acsády Ignác, Széchy Mária élettörténetének első tudós életrajzírója is. »Széchy Mária« c. művét egy évvel MK elbeszélésének keletkezése után jelentette meg a Magyar Történelmi Életrajzok c. sorozatban (Bp., 1885. 268. l.). Gondos forrásvizsgálatokkal választotta szét a történelmi tényeket a rájuk tapadó legendáktól, a költői képzelet hiperboláit a való tényektől. Az Acsády említette történelmi tények sorában sem, de a tőle illusztrációként bemutatott legendák között sem találjuk meg azokat az eseményfordulatokat, amelyek MK elbeszélését színezik.

Szövegváltozatok

A Fővárosi Lapok (FL) 1884-es közlése után MK az *Urak és parasztok* 1885-ös kiadásának sajtó alá rendezése alkalmával némileg átfésülte az elbeszélés szövegét. Majd ezt a szöveget jelentette meg változtatás nélkül az *Urak és parasztok* későbbi kiadásában is. Az elbeszélésnek a Jk-ban közreadott szövegében néhány sajtóhibából származó torzulás került, ezeket szintén megemlítyük. A jelen Krk az *Urak és parasztok* 1891-es kiadásának szövegét közvetíti.

Lap Sor

- 47 : 6, 12 Ferdinánd (FL: Ferdinand)
- „ 20, 33 Rosályi (Jk: Rosályi)
- 48 : 3 és megint (FL: s megint)
- „ 10 várt *künn* Kún (Jk: várt Kún)
- „ 35 felette (Jk: fölötte)
- „ 37 öneki egy ura (FL: neki még egy ura)
- 49 : 8 *Kend* nagyon (FL: *Maga* nagyon)
- „ 14 éltek és (FL: éltek s)
- „ 30 sógor. (FL: sógor is.)
- 50 : 3 megismerkedni (FL: megösmernedni)
- 8 szegettben (JK: szegetten)
- 16 vissza a látogatását (Jk: vissza látogatását)
- 18 hurcoltatta börtönbe (Jk: hurcoltatta a börtönbe)
- 20 az élete párjával? (Jk: élete párjával)
- 26–29 sorok helyett a FL-ban a következő áll:
 — Hát mi az ördögöt hozzátok vissza az asszony? —
 kérdi Illésházy, amint megpillantá a hintóban Kürthynét is.
- „ 35 szegényszemre (Jk: szegyenemre)
- 51 : 7 lobbant, s vallatás (Jk: lobbant és vallatás)

Lap	Sor	
51	16	Elhatározták (FL: El is határozták)
„	24	volt a kedveskedés módja. (FL: volt a módi.)
52	4	ütött tábort (FL: nyitott tábort)
„	20	megnyílnék (FL: megnyílik)
„	25	nem csiklándozza azt (FL: nem aranyozza azt)
53	34	kertünkben / (Jk: kertünkben.)
54	9	neki, és találkoztót (FL: neki s találkoztót)
55	5	Ej, kár, hogy nem (FL: Ej, jó, hogy nem)

HOGY BUKTAM ÉN MEG A KERÜLETEMBEN?

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. április 10., 6. évf. 100. sz. (1., 2., 3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

II. Hi 11. köt. *Dekameron IV*. 1917. 26—32. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás biztosan MK-tól származik. Amellett, hogy a *Pesti Hírlap* tárcarovatában jelent meg szignó nélkül (ami a belső munkatárs-szerzőre utal) és Rubinyi Mózes közölte a *Hi* jelzett kötetében, MK szerzőségét kétségtelenné teszi az a tény, hogy az év végén írt *A klub* c. elbeszélésebe — mint erről alább még szólunk — a jelen írás csattanóját (59 1—30) szinte szó szerint átültette.

Az 1884-es parlamenti választások előtt a sajtóban természetesen középpontba kerültek az előkészületek hírei. MK e korszakban *A t. Házból* rovatban megjelentetett karcolatokon kívül sorozatosan írt rajzokat, anekdotákat a választási mozgolódások köréből. Ezeknek egy része a jelen kötetben található, más részük (pl. *Ellenargumentumok*. *Pesti Hírlap*, 1884. máj. 30.; *Humor a kortesmezőn*. *Pesti Hírlap*, 1884. jún. 17.; *Hogyan bukkott meg Kemény János?* *Pesti Hírlap*, 1884. jún. 18.; *Választási programbeszéd*, *Pesti Hírlap*, 1884. jún. 21.) minthogy témájukkal szorosan a napi eseményekhez tapadnak, a *Krk* következők, »Cikkek és karcolatok« ciklusának megfelelő kötetben fognak megjelenni. A választási előkészületekkel kapcsolatos elbeszélések sorát a jelen történet nyitja meg.

E laza szerkezetű írás anekdotikus motívumokból tevődött össze. Ilyenek a képviselőségről hangoztatott vélemények (55 : 13—56 : 5); az idegen hangzású név megmagyarosítása (56 : 32—57 : 37), amelynek kapcsán MK néhány csipkelődő megjegyzést ejt a nagyarányú névváltoztatásokról és a történelmi nevek »elkoptatásáról«. (E motívum felbukkan az *Új Zrínyi*-szemben is, ahol maga Zrínyi Miklós találkozik egy »friss« névrokonával. *Krk* 10. köt. 101. l. és Király István jegyzete a 337. lapon). A névmagyarosítás mint a követjelölés feltétele, visszatér a három hónap múlva írt *A tállyai sötét erdőben* c. elbeszélésben is. Az elbeszélés hősnének a választókat megragadó fogásai is anekdotikus jellegűek. Így az a fordulat, hogy az ellenjelöltet azzal az állítással »jártatják le«, hogy valami kapcsolata

Elvörösödött, fölemelte az ökleit, és most már fenyegetőzni kezdett.

— Megkeserültek még ti ezt a dolgot, majd meglássátok! Hacsak le nem nyakaztok, majd előkeresem én valamennyiteknek a fejét: majd diskurálunk még mi együtt erről a dologról. Meg lesz torolva ez a hallatlan gazság, arra esküszöm!

— Az meglehet, de most azért mégis velem kell jönnöd.

— Hiszen volnék csak otthon, az embereim között, majd megmutatnák azok nektek: merre viszen az út Kátányból kifelé!

— Minek az a sok beszéd, Feri pajtás? Hiszen azért foglal el éppen itt a pusztán, mikor egyedül vagy, hogy ne legyenek itt az embereid. Hiszen azért teszlek zárt hintóba, hogy mikor végigmegyünk a falvakon, ne lássanak, ne tudják, hol vagy, miért nem jössz. Úgy tetszessék, mintha a föld nyílt volna meg, hogy egyszerre benyeljen.

Dorogi felordított.

— Te hát tudtad, hogy itt találsz?

A csendbiztos vállat vont:

— Meglehet.

— Akkor az az asszony egy nyomorult kígyó! — kiáltá.
— Ő árult el?

— Nem tudom.

Kezét halántékára tapasztá, s lankadtan dőlt egy száradó fűzfa törzséhez.

»Úgy van, neki tudnia kellett — motyogta magában.

— Hiszen ő hitt, hogy ma ránduljunk a hegyekbe. Miért hitt volna éppen ma? Semmi kétség».

Tántorgó léptekkel ment a kocsához és beült.

— Jól van, menjünk! — hörögte tompán.

A pandúrok felültek, a csendbiztos melléje telepedett, s a nagy, idomtalan bárka megfordult.

A kocsis örült sebességgel hajtott a székváros felé. Szótlanul ültek egymás mellett a fogoly és a csendbiztos, csak a falvakon figyelmeztette, húzza be a fejét, hogy ne lássák.

Dorogi elfásultan engedelmeskedett, mint egy megtört gyermek. Csak néha rezzent össze, midőn a gyerekek sivító hangon utána kiáltottak a hintónak: »Éljen Dorogi Ferenc követünk!»

— Hm — mondá a csendbiztos. — Ha tudnák, hogy itt ülsz!

Későn, estszürkületkor értek be a városba, s behajtottak egyenesen a börtön udvarába, ahol Elek István, a várnagy várta a kiszállókat nagy, rozsdás kulcsesomaggal.

Elek István jó barátja volt Doroginak, de most úgy tett, mintha sohasem látta volna az életben.

— Ez a fogoly? — kérde a csendbiztostól.

— Ez!

— Menjen elől — szólta, s megcsörögtette az átkozott kulcsokat.

Sok szurtos folyosón keresztül vezetete mogorván, s azután kinyitott egy cellát.

— Itt marad, ebben — mondá mogorván.

Dorogi belépett, s kérő, szelíd arcát az öreg Elek felé fordítá:

— De hát az isten szerelméért, miért cselekszik velem mindezeket?

— Hja, ki tudhassa azt, hogy a vármegye mit miért tesz! S ezzel rácsapta az ajtót, és bezárta.

Az egész megyeházában komor, ünnepélyes csend volt. Csak a főispán járkált még az ambituson, amint Elek István végiglépkedett az udvaron.

— Megjött a fogoly?

— Megjött, méltóságos uram.

— Jó kosztot kell neki adni, az én konyhámról. Szépen bánjanak vele. De neve nincs. Megértette, várnagy úr?

— Megértettem, méltóságos uram.

Dorogi úgy tűnt el, mintha a föld nyelte volna be. Senki sem tudott róla semmit. A kerületben el nem bírták gondolni, hova lett. Kalandosabbnál kalandosabb regék keletkeztek.

Az egyik fél azt állította, kiment Garibaldihoz, és bizonyosan puskát hoz majd a bizonyos Türr Pistával.

— Úgyan mire való lenne már itt a puska? — mondotta a másik fél. — Legfeljebb verebeket lövöldözhetnénk vele.

Olyan ember is volt, aki azt a hitet szórta, hogy a kormány fölhevítette Dorogit, és megfizette, hogy hallgasson, és álljon odébb. Ez volt a legrosszabb föltevés, tehát ezt hitték el legkönnyebben.

Az elfogatás senkinek sem jutott eszébe. Nem tudta azt, csak a csendbiztos, a főispán, Elek István és Apczy Ágnes. Ezek pedig mélyen hallgattak róla. Még maga Borcsányi is abban a nézetben volt, hogy a sors avatkozott a dolgaiba, azért mennek most jól. Lepihent a vihar a megyében. Kezdet mindenképpen a maga kerékvágásában menni.

Új jelölt jött ugyan Pestről, az újságok azon hírére, hogy Dorogi csudálatos módon nyomtalanul eltűnt a földszínéről («Rejtélyes dolgokról suttognak az Erkementén» — többnyire e frázissal végződtek az illető újdonságok), de annak szomorú vége lett.

Valami pesti prókátor volt (mert mind pesti prókátor az, aki úgy szerencsét megpróbálni), gondolom, Timár Mihálynak hívták.

Az erkementi kerület választói már fel voltak dühödve, s midőn Doroginak híre-hamva vészett, arra is gondoltak, hátha Borcsányi sikkasztotta el valamiképp, tehát sehogy sem akartak a Borcsányi megválasztásába belenyugodni, s örömmel fogadták az új jelöltet, ki egy szombati napon érkezett meg, egy öreg, volt képviselő társaságában. Mert az új emberek mindig visznek magokkal garde-dame-okat.

Kátányban szálltak meg, s minthogy Apczy Ágneshez nem mertek elmenni, a másik úri háznál, Doroginál meg be volt csukva minden, pap, tanító, jegyző kormánypárti lévén, a falusi korcsmába vettek lakást. A korcsmát egy öreg zsidóasszony haszonbérelte, s igen csinos extra szobát tartott.

Úgy volt, hogy másnap a délelőtti istentisztelet előtt fogja megtartani az új jelölt a programbeszédjét. Szombaton délután özönlött a nép a szomszéd falvakból is meghallgatni a jövevényt.

Persze mindjárt rossz hatást tett, hogy a nagy hazafiak, a nép igaz barátai csak a púpos Szálinál vannak szállva. A nép szereti a külső pompát, s négy lovas hintóban óhajtja látni a jelöltjét: négylovas hintóból panaszkodják, hogy »nincs mit ennünk, tisztelt választók!«

— Milyen a jelölt? Hogy néz ki?

Javában folytak a kérdezősködések, s nyomban utánuk a válaszok.

— Csinos fiatalember. Megjárja. Hanem vékonypenzű legény lehet.

— Hogy jöttek? Ki hozta őket?

— Fogadott kocsin érkeztek. Vele van egy ősz öregúr is. Azt mondják, valami nagy ember, de a képéből nem néz ki. Láttam, mikor kiszálltak a kocsmá udvarán. Egy-egy kis pakktáskát hoztak csak magokkal.

— Olyanok biz azok, mint a vándorló legények — jegyzé meg gúnyosan Naspolya Gábor, a legmódosabb gazda Kátányban.

— Majd elvállik, mit fognak beszélni holnap. Mert a madarat is a hangjáról ösmerni fel, hallják kendtek.

— Nekem a neve sem tetszik. Timár! A tímár maradjon tímár!

Ilyen eszmecserék folytak szerte a faluban, de azért a hangulat nagyjában mégsem volt rossz, egész éjjel hallatszottak a kurjangatások: »Éljen Timár Mihály!«

Bent, a kocsmá extra-szobájában a két nagy hazafi legalább jót reménylett a holnapi naptól. A remény színes virágaival varrták ki annak minden óráját.

— Délelőtt itt tartod meg, öcsém, a programbeszédet, délre bemegyünk a városba, ott megebédelünk becsületesen, délután pedig bejárjuk a többi falvakat, s egy-egy rövid dikciót mondasz mindenütt.

Már jóval éjjél előtt eloltották a lámpát, és elaludtak. Timár Mihály álmában nemcsak a mandátumot bírta, de már szónoklatokat is tartott volt a Házban, sőt éppen a beszédjét olvasta a Pesti Naplóból, mely tele volt spékelve »zajos helyeslésekkel«, midőn fölbredett valami zörgésre.

— Ki az? Mi az?

Az ablakon kopogtak. Timár felugrott és odament. Egy ember állt künn.

— Mit akar?

— Sürgönyt hoztam.

— Kinek a számára?

— Lipóczy Gábor.

— Az a társam. Adja be!

A sürgöny az öreg hazafinak szólt, kit most ezért föl kellett ébreszteni.

Az öreg hazafi feltörte nagy álmosan a sürgönyt, s egyszerre elmúlt minden álmosága. A sürgönynek ez volt a tartalma: »Nőd halálán van, siess rögtön haza.«

— Hát mármost mi lesz? — kérdé elsápadva Timár.
— Kocsit fogadok a korcsmárosnétól, és megyek rögtön — mondá az öregúr szomorúan, és öltözködni kezdett.

— De velem mi lesz?

— Elmondod holnap a programbeszédet.

— Igaz.

— Hát te csak feküdj vissza, aludd ki magad nyugodtan, hogy ne légy izgatott reggel, és a hangod szépen csengjen. El ne feledd beleszöni azt a szép frázist, amit mondtam, hogy »a kormány önkényének maró vasbotja«, ahol pedig az ország bajait fested, fakadj könnyekre, édes öcsém. Mert öreg kópé vagyok, tudom, mi tetszik a parasztnak.

A jelölt visszadólt a vánkosaira, Lipóczy pedig útra készült, felverte a korcsmárosnét, aki befogatott neki, majd sietve bepakolta a ruháit, s miután Timár jóízűen hortyogott, fel sem költötte, felült a kocsi, és elhajtott a vasúti állomásra.

Reggel, midőn fölkel a jelölt, odaszólt az öreghez:

— Ébred-e már bátyámuram?

Csak mikor nem kapott semmi választ, s odapillantott az üres ágyra, jutott eszébe apródonkint patrónusának éjjel közbejött esete.

»Nó, semmi. Majd csak tán megélek magam is.«

Egy kicsit elszenderült még, midőn nemsokára jött a bíró, három tanácsbeli és egy kortes tisztességtudó kopogtatással.

— Szabad! — kiáltá felriadva.

— Eljöttünk, kérem alássan, jelenteni, hogy a nép már gyülekezni kezd a faluháza előtt. Jó lesz, ha a nagyságos úr is fölkel.

— Kelek, azonnal kelek! — szólt vidáman. — Várjanak meg kigyelmetek addig az udvaron.

Kiugrott az ágyból, és öltözködni kezdett.

— Ninini, hol a cipőm?

Körülnézett a szobában, majd ijedten az ágy alá guggolt, de a cipő nem volt ott.

Rémület festekezett arcán. Kétségbeesetten hányt összevissza mindent, de a cipő mégsem volt meg.

Azt nagy sietségében bepakolta Lipóczy.

S minthogy csak egy cipőt hozott magával, mármost hogy tartson ő programbeszédet *mezülláb*?

Leírhatlan komikus állapot volt ez. Mit csináljon? Elkezdett ordítani segítségért.

A künt várakozó küldöttségi tagok erre eszeveszetten rohantak oda.

— Nagy baj van! Az útitársam az éjjel, mikor gyorsan csomagolt, tévedésből betette pakktáskájába az én cipőmet is. Nem lehetne itt hirtelen cipőt kapni valahol?

A küldöttségi tagok nem mertek nevetni, pedig mindnyájának félreállt a szája, hanem merő udvariasságból gondterhelten hajtották le a fejüket.

Itt bizony nem lehet. Egyetlen csizmadia volt, azt is agyonütötték. De talán jó is, hogy agyonütötték, mert topánt az se tudott készíteni.

— Pedig topán kellene, mégpedig mindjárt.

— Az lehetetlen. Legfeljebb a városba lehetne beküldeni, csakhogy az legfeljebb estére lehet itt.

A jelölt a kezét tördelte.

— A nép azonban vár, ugye?

— Mind együtt van és türelmetlenkedik.

— De hát akkor, istenem, mit csináljak?

— Most már legokosabb lesz, ha az úr újra lefekszik, és elalussza ezt az országgyűlést.

Szót szóra minek rakjak nagyhiába; az lett a vége a dolognak, hogy a pesti fiskális visszament szégyenszemre, a néphahotái között. Tudom, megfogadta ő, hogyha mégegyszer követjelölt lesz, két pár cipőt visz ezentúl magával.

A Timár szerencsétlen fölsülése után beletörődött a nép a változhatlanba, s midőn végre fölvirradt a választási nap, csendes volt a megye, nem történt sehol semmi rendetlenség, meglett mindenütt egyhangúlag az a jelölt, akit a paktum kijelölt.

A nép örült, éljenzett, tombolt, kurjongatott. Nagy bankettek tartattak, s fényes tósztok mondattak el.

A nép azt hitte, választott.

Oh, szegény, áldozatra szánt birkák, akik azt hiszitek néha magatokról, hogy oroszlánok vagytok.

Mért nem tudjátok már egyszer összetörni dirib-darabra azt a hamis tükröt, amely nektek ezt így mutatja.

*

A választás utáni reggelen megcsikordult a kulcs a börtönajtóban.

Maga Elek István uram is megjelent a foglárrel, s beszólt az ajtón:

— Feri, itt vagy? Gyere ki! Szabad vagy!

Dorogi ráugrott, mint egy tigris, és megragadta a nyakát:

— Hát miért voltam én becsukva?

Elek István uram édes nyájassággal felelte:

— Ha én azt tudnám, Feri pajtás. Hiszen tudod, hogy én csak a várnagy vagyok.

És mindenütt ilyen kitérő választ kapott. A hosszú ámbitusokon, amerre átment, a megyei urak vidám mosollyal üdvözölték: »Szervusz Feri« — mintha semmi sem történt volna. Maga a főispán barátságosan szorongatta meg kezét a kapu alatt: »Hogy van hogy, barátom uram, de régen láttam«. A vicispán ebédre invitálta, a szolgabíróné az ablakból intett neki a szép fehér kezével. Mindenünnen a napfény sütött rá, sohasem volt még ő ilyen népszerű.

Meg-megállt a homlokát megdörzsölni, ébren van-e? Nem álmodik-e ő arról, hogy most így szeretik itt, vagy hogy az imént álmodott a börtönbeli időzéséről?

S az még nagyobb csalódásba ejté, hogy amint kérdezgetni kezdett, egyszerre elborult minden homlok, és senki sem emlékezett semmire. (Ilyen csodálatos kétszínű hatalom a vármegye!)

Mit is hihetett volna egyebet, mint hogy ő van teljesen megbolondulva.

A megyei urakkal teljesen kibékülve, elérzékenyült hangulatban tért vissza Kátányba.

Otthon a cselédjei úgy fogadták, mint egy kísértetet.

— Jézus Mária, Szent József — kiáltott fel a szakácsné, keresztet vetve magára, és elfutott.

Csak a faragó béres mert vele szóba eredni, de az is babonás ember volt, és egy kört csinált magának az ámbituson, az atya, fiú és szentlélek isten nevében.

— Mondd meg, tekintetes lélek — kiáltá a bűvkörből Dorogi felé —, igazi ember vagy-e vagy pedig ördög, és alvilági lény vagy-e, aki a gazdánk alakját vette magadra.

A tekintetes lélek odaugrott a faragó béreshez, s olyan csattanós pofont adott neki, hogy az legott megszabadult mindenféle babonás sejtelmektől.

— Ejnye, hát csakugyan a tekintetes úr az?

— Láthatja kend?

— Látom már, kérem alássan. Hát hol volt a tekintetes úr annyi ideig?

— Bizony magam sem tudom megmondani. Mi újság van itthon?

— A nagyságos asszonyka már délelőtt tudakozódott a tekintetes úr után, hogy itthon van-e, de mi bizony azt hittük, az esze ment el. Itt azt beszéltek, kérem alássan, hogy bizonyosan nincs már életben, ha a választásra sem jött haza. Az öreg Garabosné a templom-soron, látta a minap az eget kinyitva, ahol szent processziót járnak a népek az angyalok kíséretében, s a processzió közt, esküdözött rá, ott volt a tekintetes úr is, a volt kántorunkkal mendegéltek volna, úgymond, együtt. De biz én Tamás voltam benne, megvallom, mert az sehogy sem fért a fejembe, miképp jutott fel az a mi volt részeges, gaz kántorunk a mennyégbe?

— Ne fecsegjen kend annyit. Hát az asszony tudakozódott ma utánam?

S a Dorogi arcán piros láng lobbant fel e kérdésre.

— Igen, tudakozódott, azért hittük bolondnak, pedig nagy esze van, mert ő már tudta, hogy a tekintetes úr hazajön.

— Tudta, — susogta elborulón Dorogi, kezét a szívére nyomva. — Az a baj, hogy tudta!

— Megkért, hogy üzenjük meg, mihelyt hazajön.

Egy darabig föl s alá sétált a szobában, önmagával tépelődve, azután tompán mondá:

— Nos, tehát üzenjétek meg neki!

Sökleit fölemelte, szemezöldes fényt hányt, mint a kígyóé. Még egyszer, egyetlenegyszer találkozni akart Ágnessel.

Összetöröm, szétzúzom a fejét. Az lesz neki a halálos perce, amikor lát.

Maga a favágó béres szaladt a falu túlsó szélén levő kastélyba megvinni a hírt, hogy az úr megérkezett.

— Üzenje meg az úr, hogy ő akar-e ide jönni, vagy én menjek-e hozzá? Mert fontos megbeszélőnivalónk van.

A favágó egy jó óra múlva tért vissza.

— Azt üzeni az én uram, kérem alássan, hogy ő egy tapodtat sem mozdul. Nincs már őneki semmi mondanivalója nagyságodhoz ezen a világon.

Erre ugyancsak meghosszabbodott az Ágnes ábrázata, de midőn odaállt a tükör elé, a tükörtől azt kérdezve: »Mit szólsz ehhez, kis tükröcském?«. A tükör azt felelte: »Szép vagy, szép vagy, Apczy Ágnes, elbódítod, aki meglát«.

Kijött újra az ámbitusra.

— Ha az urad nem jött, hát majd elmegyek én őhozzá, egy jó óra múlva.

Nagy fejcsóválással ment haza a béres: »No, iszen furcsa lesz az, ha az asszony maga megy el a legényhez. Mennyi mézes pálinkát kapok én ennek az elbeszéléseért a Seregélyi kisasszonyoktól! No, lesz ebből olyan pletyka a vidéken, hogy isten a megmondhatója... Hanem már ezt kilesem a kulcslyukon, ha addig élek is«.

Azt az egy órát pedig igen különösen használta fel a szép asszony. Bement az öltöző kamrájába, lehányta magáról a szép selyemruháit, kivett a szekrényből egy zöld rózsás szoknyát, aminőt a fiatal kackiás tót menyecskék viselnek, ahhoz ezer helyen kilyukasztott ingvált. Az apró tillek arra való, hogy a szép rózsaszín testből kikandikáljon itt-ott egy parányi darabka.

A másik szekrényben kordován csizma volt, gavalléros, ráncos; azt a piciny lábára húzta, a fejére föltette a csipke főkötőt a két fityegővel a fül irányában, egy garabolyt vett az egyik kezébe, s egy fehér papirost hagyott kikandikálni a pruszlik mögül.

Úgy ment el hetykén a falusi csűröknek kerülve a Dorogi házába.

Útközben találkozott a kántorral, nagy »dicsértessék a Jézus Krisztus«-t mondott. Kántor uram szembe nézte

a takaros menyecskét, s élénk hangon viszonzá: »Mindörökké ámen, édes fiam« — amiből világos, hogy még a kántor sem ösmerte meg.

A cselédek nem ösmerték meg. Éppen a faragó állt a kapunál, s leste a nagyságos asszonyt: jön-e az úton?

— Itthon van-e a tekintetes úr? — kérdé Ágnes.

— Itthon. Mit akarsz vele, húgom?

— Levelet hoztam neki.

— Add ide, majd beviszem.

— Nekem magamnak kell átadni, bátyó, mert pénz van benne.

— No, az éppen elkel most nekünk, mert ahol ni, hat ember vár már az ámbituson a választási kontóval.

— Mind adósok azok?

— Kortések, akik a számláikat hozták. Szerencse, hogy Csizsliket agyonütötték, mert az is itt volna! No, eredj be, húgom, végezd el a dolgodat az úrral, de szaporán ám, mert olyan nagy várandóságban vagyunk, hogy könnyen ki találsz fogyni az időből.

A tót menyecske betepegett az ajtón. Dorogi éppen a revolverét töltötte. Sötét volt az arca, ki tudja, mit gondolt hozzá.

— Ki az? — szólt hártá nagy mogorván.

— Egy levelet hoztam a tekintetes úrnak.

Ágnes kivette a kebléből a levelet és átadta Doroginak, az rögtön megösmerte az Ágnes írását, és izgatottan bontotta, fel.

Az asszony ránézett a reszkető kezére, és megértette, hogy még mindig szereti ez az ember. De nem bírta megsajnálni egy percig sem. Amire egy asszony el van határozva, az azt véghez viszi, s amíg véghez nem vitte, sem nem hall, sem nem lát.

A levélből ezt olvasta Dorogi:

»Eljöttem, itt állok előtted, tudom, hogy megölhetsz, de azért mégis eljöttem, mert szeretlek.«

Dorogi fölkiáltott:

— Ágnes! Te vagy?

Keze akaratlanul a pisztoly után nyúlt, de erőtllenül esett le.

— Én vagyok. Eljöttem, Ferenc — rebegte.
— Üljön le, asszonyom! Mit parancsol velem? — kérdé
tompán.

— Mentegetőzni jöttem — felelte szelíden, mint egy
galamb.

— Van még valami terve velem?

— Van! Meg akarlak bosszulni.

— Így már értelek, ne játszd a galambot, mert nem ösme-
rek rád, de játszd a kígyót, s mindjárt elemedben vagy. No,
mondd meg hát, mit akarsz?

— Tönkre akarom tenni a főispánt. Panaszt kell emelni
a miniszternél, s be kell adni a kérvényt Borcsányi választása
ellen, hogy mogsemmisítsék.

— Mi hasznom lenne nekem abból? — morogta Dorogi
bánatosan.

— Mi hasznod? Látod, nem bízol bennem? Te azt hiszed
hogy én csaltalak meg, hogy én szolgáltattalak ki a vármegyé-
nek, pedig nem igaz. Tudom, hogy a látszat ellenem bizonyít,
de ravaszul kivették titkaimat, kikémleltek Verje meg
őket az isten.

Oly meggyőződéssel tudott beszélni, mintha érezné, de
Dorogi kétkedve rázta a fejét.

— Ne ámíts, ne ámíts!

— Én ámítani, téged? Látod, ma minden bolondságot
megteszek a kedvéért, milyen maskarát csináltam magamból,
hogy idejöhessek. Nézz a szemem közé, így néznek-e ki a
csalók? Gyere, no, ide közelebb.

S amint közelebb jött, bizony meg nem állhatta, hogy még
közelebb ne menjen, olyan közel, hogy a szép asszony azt
mondhatta neki:

— No, csókolj meg annak a jeléül, hogy nem haragszol.

Annyira ostoba már nem volt az én hőszöm (noha elég
ostoba volt különben), hogy meg ne csókolta volna Ágnest, s
amint megcsókolta, azontúl vakon hitt neki újra megint.

Ilven bolond ereje van a csóknak!

Midőn elváltak, Ágnes ezt mondta Doroginak:

— Tehát abba maradunk, hogy holnap megírja a pana-
szos kérvényt a miniszterhez. Én pedig felviszem hozzá
magam.

Mire hazaért Ágnes, már ott várta Bolykai báró a kis kék ebédlőben.

Előbb levetette a parasztruhákat, csak azután ment be hozzá. Az kezet csókolta neki, a szép asszony megsimogatta az állát kedélyesen .

— Hol jártál, kis néni?

— Hol jártam? A főispáni székedet illesztettem össze, Örülj, mert már majdnem kész.

*

Fölment az intrikus asszony még azon a héten Budára, a miniszterhez. Előadta ott a panaszt, telelármaza az irányadó embereket, hogy milyen rettenetes dolgot követett el Geréby gróf.

Mekkora vihar lesz ebből majd az összegyűlő országgyűlésen! Megrecesznek ettől a miniszterek székei is! Az ellenzék így meg úgy feni már a fogát. (Akkoriban pedig még nem volt az ellenzék foga plombírozva, mint most!)

Hallatlan dolog is, kérem, egy követjelötet elfogatni ok nélkül. A szép asszony igazi forradalmat csinált odafent, amint ezt a Geréby-kérdést fölvetette. Éppen szélcsendes idő volt, sem háború, sem más botrány, az újságok is kaptak rajta. Hazudtak hozzá az akasztófárávalók annyit, hogy otthon a vármegye maga is hüledezni kezdett tőle. A klubban is ez volt a beszélgetés tárgya napokig.

Ágnes mindent megmozdított, különösen nagybátyját, a minisztert tudta ijesztgetni úgyesen.

— Nem lehet — mondá a miniszter az első attaknál. — Nem tehetem. A miatyánkban benne van, édes húgom, hogy bocsáss meg a miellenünk vétkezőknek, de a miniszterek miatyánkjában meg inkább van, hogy bocsáss meg a *miéretünk* vétkezőknek.

De a mindenféle rémhírek, melyeket Ágnes kolportált s a fenyegető hírlapi cikkek, melyeket Ágnes sugalmazott, végre megrendítették a minisztert, úgyhogy így szól egy nap az unokahúgához:

— Majd meglátom, mit fogok tehetni. Annyi bizonyos, hogy ezen még sokáig fogok gondolkodni.

De mint egy igazi miniszterhez illő, mégsem gondolkozott sokáig: egy hó múlva már megjelentek a hivatalos lapban azok a cicerós betűk, melyekről Geréby álmodott azaz hogy nem éppen azok a bizonyosak:

»... Geréby László grófot fölmentem, s helyébe kinevezem báró Bolykai Pált.«

Nagy szenzációt okozott a fölmentés és az újkinevezés a megyében. Ilyen tacsót neveznek ki a nyakunkra! Olyan érdemes embert dobnak el csak szeszélyből! Forrongtak egy darabig a kedélyek, de nem sokáig. Az emberek hamar beletnyugosznak a változhatlanba. S végre is mi rossz történt ezzel a fordulattal? Semmi! Egy új installáció lesz, s egy új főispáni ebéd. Igaz, hogy egy ebéd csak egy ebéd, de az is valami!

Derengedni csak akkor kezdett az elmékben a fordulathat háttére, mikor híre ment, hogy a kátányi kastélyban megtörtént az eljegyzés az új főispán és Apczy Ágnes között. Ott is van már a karikagyűrű mind a kettőjük ujjain!

Ahá! Hát ez az asszony csinálta az egészet? Férjet szerzett magának, de előbb rangot szerzett a férjének! És még azt merik mondani, hogy: hosszú haj, rövid ész! Hosszabb ennek az esze a telegramm-drótnál is!

Nagy boldogságban úszott a fiatal báró, titulussal és vitulussal egyszerre, de annál jobban kétségbe volt esve Dorogi.

A bosszú nem elégítette ki, ha Ágneset újra elveszti. A kérvény sorsa is kétséges lett, melyet a képviselőházhoz beadott a Borcsányi választása ellen.

Ugyanis az a csodálatos körülmény merült föl, hogy nem lehetett volna beigazolni, mintha ő csakugyan fogságban lett volna a választás előtti napokban.

A csendbiztos, a várnagy, a börtönőrök, az alispán mind azt vallották, hogy nem tudnak róla semmit. Dorogi megnevezte a napot, amikor a csendbiztos elfogta, a csendbiztos erre nézve alibit hozott fel, hogy ő akkor otthon betegen feküdt. Két orvostól volt róla testamentuma. Dorogi megmutatta a börtönt, ahol ült. A megyei urak bebizonyították jegyzőkönyvekből, hogy ott egy Irtási Gábor nevű juhász élvezte a hűvös temperamentumot. Maga a nagy birkalopó is előállt, és vallotta.

Lehetetlen a nemes vármegyén kifogni!

Mind jobban-jobban meggyökeresedett az a nézet, hogy Dorogi Ferenc meg van örülve.

A »kis főispán« mindenáron bizonyítani akart volna, de nem lehetett. Minden erőlködés megtört a vármegye merev összetartásán.

A csomó mindig jobban gomolyodott. Maga a miniszter is kezdett töprengő lenni: »Miért is mozdítottam én el voltképpen Gerébyt?« S egy magánlevelet írt Bolykainak, hogy ne feszegetse a dolgot.

Most a főispán is elhagyta a szegény Dorogit, akit felvittek Pestre a »Rókus megfigyelő osztályába«: nincsen-e valami baja?

A rókusai doktor kapott rajta, és örültnek deklarálta: elszállították a Lipótmezőre.

Még most is ott van, s most is évek múlva, abból a rögeszméből gyógyítják, hogy ő a börtönben ült. Váltig azt állítja szegény.

Egy pár ember otthon a megyében néha bor között elmeséli, hogy csakugyan ott ült, de ha komolyan kérdeznék tőle, bevallaná másnap, hogy be volt csípve, bolondokat beszélt össze-vissza; nem igaz abból az egész dologból egy szó sem, de ha igaz lenne is, éppen abból kellene megtanulni, hogy a vármegvének tanácsos békét hagyni.

Én magam sem merem feszegetni tovább.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán
MKm = Mikszáth Kálmán Munkái. Révai Testvérek kiadása. 1889—1908 között több kiadást megért sorozat.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
Krk = a jelen kritikai kiadás.
K = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratai).
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
OSZK = Országos Széchényi Könyvtár
[Szögletes zárójelben] = a sajtó alá rendező kiegészítései.
<Ékzárójelben> a kéziratban (K) törölt szavak illetőleg szövegrészek.
<...> A kéziratban (K) törölt szavak, illetőleg szövegrészek.

TUDNIVALÓ

Itt jegyezzük meg — mint ez a *Krk Elbeszélések* c. sorozatának korábbi köteteiből is kitűnt —, hogy a Mikszáth-irodalom igen keveset foglalkozott az egyes elbeszélésekkel. Ezért ahol érdemleges megállapítást egy-egy novellával kapcsolatban nem találunk, ott formálisan nem jelezzük az irodalom hiányát.

AZ ELBESZÉLÉSEK JEGYZETEI

A LITAVAI ERDŐ

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. január 4., 6. évf. 4. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés : *Scarron*.
II. Hi 10. köt. *Dekameron III*. 1917. 116—121. l.

Keletkezéséről

A hozzáférhetetlen erdőből való jótékonykodás MK több későbbi elbeszélésében és regényében visszatérő motívum. Így *A nagy emberbarát* c. novellája (Pesti Hírlap 1885. szept. 26., 27., 264., 265. sz. — Kötetben : Hi 11. köt. *Dekameron IV*. 51—64. l.) cselekményének egyik szála a vinnyi hozzáférhetetlen erdőség megszerzésére irányul, hogy az új tulajdonos, az evangélikus egyház új kurátora abból ajándékozhasson fát a rászorulóknak. Hasonló összefüggésben merül fel ez a motívum a *Kozsibrovsky üzletet köt* c. elbeszélésben (ld. Krk 17. köt. 148—149. l.) és *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényben is (ld. Krk 20. köt. 64. l.). — A hasznavehetetlen erdő eltagadása *Az eladó birtokokban* is felbukkan (Krk 5. köt. 99. l.), de ott a tagosítás alkalmával az állam tulajdonába került erdőség magának az államnak is terhet jelentett.

Úgy tűnik, hogy a jelen elbeszélés közvetíti leginkább az író eredeti élményét. Itt ugyanis a hasznavehetetlen erdőből való adományozás mint alárendelt elem jelentkezik. Az elbeszélés fő témája az elszegényedő dzsentri-család bemutatása, amelynek lába alól kicsúszott már az ősi birtok, és csak a hozzáférhetetlen litavai erdő maradt meg belőle. A család fiatalabb tagja az új tagosításnál eltagadja az erdő tulajdonjogát, hogy ezzel is csökkentse az adóterhet. Az elbeszélés poénja is a dzsentri-sorsra jellemző : a nagyúri ajándékoztatásra szánt erdőt a kapitalista termelés hasznosította, fűrészmalmot állítottak fel a meredek hegyoldalba, és az értéktelennek hitt erdőből busás hasznot fakasztottak.

E történet magva feltehetően MK ifjúkori élménye lehetett. Erre utal az elbeszélésben szereplő családnévnek nógrádi eredete. Így a Gyurcsányi családról (6 : 6) a történelmi források feljegyezték, hogy Trencsényből elszármazott nemesi család, amelynek a XIX. század elején már birtokai voltak Nógrád megyében, sőt a család tagjaiból főszolgabíró és alispán is kikerült. (ld. Magyarország vármegyéi és

városai. Nógrád vm. 597. l.). Hasonlóan Nógrád megyei az említett Tihanyi nemzetség is (6 : 27), már a XVIII. században Ebecken voltak birtokaik. A család egyik leghíresebb tagja Tihanyi Ferenc volt. Róla és rajta keresztül családjáról is megemlékezett MK *A temesi gróf c. írásában* (Hi 5. köt. *Az én halottaim* 199–205. l.).

Természetesen az író képzelete alkotta az elbeszélés középpontjában álló Párdy-család nevét. Ez a témából következően érthető is. Ma már nem lehet eldönteni, hogy melyik család lehetett MK mintaképe, de az valószínű, hogy egy nógrádi famíliát mintázhatott meg. A szülőföld nyújtotta témóra utal a Litava helységnév is, amely a MK korabeli Hont vármegyében, a korponai járás egyik kisközsége volt.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

7 : 29 *rénesi forintokat* — Rhénusi vagy rajnai forint : a tallér kétharmad része, 60 krajcár.

A NAGYAPA

M. *Magyarország és a Nagyvilág.* (Szerk. Borostyáni Nándor és Mikszáth Kálmán.) 1884. január 13., 21. évf. 2. sz. (18. l.) *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

MK-nak ez a kis írása kompozíciójában, az ellentétes jellemek és helyzetek kialakításában jellegzetesen a romantikus ábrázolás és jellemzés jegyeit hordozza magán. Lehet, hogy ez az ok tartotta vissza az író attól, hogy elbeszéléskötetben is megjelentesse e rajzot. Az általa teremtett két figura, mint az a köztük kialakult beszélgetés egyik fordulatából (11 : 24–26) kitűnik, a szabadságharc idején kötött barátságot. Azóta elszakadtak egymástól, és csak hosszú évek után találkoztak újból. Az ellentétes helyzetből, amelybe mindegyikük jutott, alakult ki a kis rajz alaphelyzete.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

10 : 36 *a takarékpénztárba rakja a »levest«* — a latin *jusculum* (leves, mártás, peccsenyelé) kifejezést 'hozomány, pénzzuttatás' értelemben is használták. (Ld. MK-nál *Az eladó birtok* Krk 5. köt. 74 : 15–17.)

13 : 31 *az öreg Gambrinus a falon* — mondabeli flandriai király. Az egyik hagyomány szerint a név Jan primusból (a. m. I. Já

nos) keletkezett; ez brabanti herceg volt, aki a brüsszeli serfőző céh kérésére a céh díszelnökségét elvállalta; miért is kezében habozó söröspohárral festették le a céh gyülekezőtermében. A kialakult mondakör a sör feltalálását is neki tulajdonítja.

ŐSÖK ÉS UNOKÁK

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. január 29., 6. évf. 29. sz. (13—14. l.) A »Tárca« rovatban. Névjelzés nélkül.
II. Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 1917. 144—147. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás kétségtelenül MK-tól származik. Rubinyi Mózes is közreadta a Hi jelzett kötetében, de MK szerzőségét bizonyítja az anekdotikus történet előadásmódja, a stílusfordulatok is.

A történetet MK úgy adja elő, mint Tisza Kálmán egyik ősének, Tisza Pál Bihar megyei szolgabírónak csalafintaságát. A kézikönyvek és Komáromy András »A borosjenői Tisza-család« c. tanulmánya, (Turul, 1896. évf.) azonban az elődök között nem tart számon Pál nevű szolgabíróat. Feltehetően a jelen történet egy a Tisza-család körül kialakult anekdotát őrzött meg, de ennek létezését ma már nehéz megállapítani.

A fenti feltételezést alátámasztja az a tény is, hogy MK a le-tétbe helyezett pénz visszaszerzésének e furfangos módját már koráb-ban megírta kissé részletesebben, de hasonló fordulatokkal *A titokzatos fekete láda* c. történetének első két fejezetében (ld. Hi 10. köt. *Dekameron III.* 1917. 174—182. l.). A motívum később újból felbukkan az *Apró képek a vármegyéből* c. elbeszélésnek az Országos Hírlapbeli *A nagyszakállú Borcsánszky* címmel megjelent első változatában. MK napilapja megszüntetése miatt hatásos, gyors befejezésként idézte fel a fordulatot, a későbbi kiadásokból azonban kihagyta. (E szöveg-részt ld. Krk 11. köt. 220—221. l. és Király István jegyzetét 222. l.)

A forrás után kutatva György Lajos megállapította, hogy a *Gesta Romanorum* 118. elbeszélésére vezethető vissza az itt leírt történet, azzal a különbséggel, hogy ott a tanácsadó szerepét egy vén-asszony tölti be. (Ld. György Lajos: *Tárgytörténeti jegyzetek Mik-száth anekdotáihoz.* Bp. 1933. 23—24. l. — Irodalomtörténeti füze-tek 47. sz.)

A jelen Krk a *Pesti Hírlap* szövegét közvetíti.

A BECSÜLETBÍRÁK ELŐTT

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. február 11., 6. évf. 41. sz. (9., 10., 11. l.) Rovaton kívül. Teljes névjel-zéssel.

- II. *Fővárosi Lapok.* (Szerk. Vadnai Károly.) 1884. február 12., 13., 14., 21. évf. 36., 37., 38. sz. Teljes névjelzéssel. Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. febr. 12. (36. sz. 231—232. l.) Elejétől az »Előmerem, hogy gyerekség volt...« kezd. szakaszig.
 2. febr. 13. (37. sz. 239—240. l.) A jelzett szakasztól »Aztán megmerítvén az edényeket...« kezd. szakaszig.
 3. febr. 14. (38. sz. 245—246. l.) A jelzett szakasztól végig.
- III. *Aradi Hírlap.* (Szerk. Reviczky Gyula.) 1884. február 13., 14., 1. évf. 36., 37. sz. Teljes névjelzéssel. Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. febr. 13. (36. sz. 1—2. l.) Elejétől »Ühüm... no! Van-e benne elég hazafiság?« kezd. szakaszig.
 2. febr. 14. (37. sz. 1—2. l.) A jelzett szakasztól végig.
- IV. *Szegedi Napló.* (Szerk. Fnyedi Lukács.) 1884. február 15., 16., 7. évf. 38., 39. sz. Teljes névjelzéssel. Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. febr. 15. (38. sz. 1—2. l.) Elejétől »Ühüm... no! Van-e benne elég hazafiság?« kezd. szakaszig.
 2. febr. 16. (39. sz. 1—2. l.) A jelzett szakasztól végig.
- V. *Magyarország és a Nagyvilág.* (Szerk. Borostyáni Nándor és Mikszáth Kálmán.) 1884. febr. 17., 21. évf. 7. sz. (103., 106., 107. l.) Teljes névjelzéssel.
- VI. *A tekintetes vármegye.* Igaz történetek. Mannheimer Ágost rajaival. Bp. 1885. Révai Testvérek kiad. 133—156. l.
- VII. *A Kisfaludy Társaság Évolpjai.* Új folyam. Tizenkilencedik kötet. 1883—1884. Bp. 1885. Franklin Társulat kiad. 459—476. l.
- VIII. *A tekintetes vármegye.* Igaz történetek. Második, bővített kiad. Mannheimer Ágost rajaival. Bp. 1889. MKM 1. 163—190. l.
- IX. a) 3. kiad. [1892] 120—143. l.
- IX. b) 4. kiad. [1896] ua.
- IX. c) 5. kiad. [1900] ua.
- IX. d) 6. kiad. [1903] ua.
- IX. e) 7. kiad. [1907] ua.
- X. Jk 14. köt. *A tekintetes vármegye.* 1910. 103—122. l.

Fordítások

- Cseh nyelven : *Před čestným soudem.* Přežil : František Brabek. Praha, 1886. Matica lidu. Rečník XX. Číslo 5. »Slavná župa. Napsal Koloman Mikszáth« 3—22. p.
- Német nyelven: *Vor den Ehrenrichtern.* Aus dem Ungarischen übersetzt von C. Langsch. Leipzig. o. J. Philipp Reclam jun. »Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth« Erstes Bändchen. Universal Bibliothek. Nr. 3463.

Keletkezéséről

MK-nak a vármegyei életet idéző elbeszélése — bár témája nem sok kapcsolatot mutat írónk élettörténetével — közvetett módon mégis több önéletrajzi elemet tartalmaz. Az elbeszélésbeli aljegyző megismerkedése a »délceg növésű« alispán-leánnyal és kettőjük szerelmének kibontakozása mögött nem nehéz párhuzamot találni MK és Mauks Ilona szerelmi »regénye« között. Maga az író élte ft azokat az érzéseket, amelyeket hősével elmondhat a közte és szerelme között levő társadalmi rangkülönbségről. MK is ennek az akadálnak elhárítása érdekében vállalkozott arra, hogy 1872 tavaszán a Nógrád megyében megüresedett aljegyzői állásra pályázzék az alispán, Veres Pál biztatására. E hivatal elnyerésétől remélte MK Mauks Mátyás beleegyezését tervelt házasságukhoz. De amikor a másik jelölt, Jeszenszky József tudtára adta, hogy a Mauks-családra való tekintettel ő visszalép a jelöléstől, MK önérzetében sértve önmaga állt el jelöltetésétől. (Ld. ezzel kapcsolatban MK leveleit Mauks Ilonához Krk 24. köt. 38—39., 253. l. és Mikszáth Kálmáné visszaemlékezéseit 45—46. l.) Ez az önéletrajzi mozzanat, a hivatalhoz jutás szándéka válik tétlő a jelen elbeszélés aljegyző hősenek történetében.

A jelzett önéletrajzi elemek azonban csak az elbeszélés alapangulatát színezik, maga a történet, apró epizód-ágaival együtt MK-nak a vármegyei életben szerzett élményeinek felelevenítése.

Az elbeszélést átszövő visszatérő motívumokra a Tárgyi magyarázatok között utalunk. Az elbeszélésben szereplő személyek az írói invenció alkotásai, bár a Nagy Tamás alispán alakja és családi körülményeinek leírása mögött ott érezzük Mauks Mátyásnak az író emlékezetében élő vonásait is. Az elbeszélésben előforduló helységek egy része a korabeli Nógrád megye területén található községnév. Így a *málnai* üveggyártást említve (17 : 6) a Málnapatak nagyközségben levő üveggyárra utalhatott MK. Kis-libercse (17 : 26) a vármegye gácsi járásában levő kisközség, míg a zelenyei kurtanemesek emlégetésekor (23 : 23) a vármegye losonci járásában levő Zelen (később Ipolyszele) kisközségre gondolhatott az író. Míg azok a helyek, ahol az elbeszélés aljegyzőhőse »összeszedte« a választókat, az író alkotta helynevek : Lopata hegység (24 : 15), Zsarkócza (24 : 17), Csánka (24 : 19), Báty (24 : 21), Csicsóka (24 : 26), Hlina puszta (24 : 27), Zsaisik patak (25 : 8) és a riki fürdő (21 : 4).

*

Az elbeszélést a Kisfaludy Társaság 1884. február 10-én megtartott harminchetedik »közülésén« Győry Vilmos olvasta fel. A Nemzet beszámolója szerint : »... Mikszáth Kálmántól Győry Vilmos olvasott föl egy vidám, s gvakran jóízű nevetést, végül pedig hosszas tapsot aratott apróságot 'A becsületbírák előtt' cím alatt...« (Nemzet, 1884. febr. 11. 41. sz. 3. l.).

Szövegváltozatok

Az 1884. febr. 10-én elhangzott felolvasást követően a Pesti Hírlap (PH) közölte elsőnek az elbeszélést, majd néhány nap eltéréssel a Fővárosi Lapok (FL), az Aradi Hírlap (AH), a Szegei Napló (SzN), és a Magyarország és a Nagyvilág (MoN). A felsorolt orgánumok a PH-ban megjelent szöveget vették át, így a nyomdai szedéshibákon kívül más eltérés nincs a szövegek között. *A tekintetes vármegye* 1885-ös kiadása alkalmával MK átjavította a szöveget, és ezt a változatot jelentette meg a Kisfaludy Társaság Évlapjai c. időszaki kiadványban is (KTÉ). E szövegközlésbe kisebb sajtóhibák csúsztak. A jelen Krk *A tekintetes vármegye* MKm sorozatában megjelent 1889-es kiadásának szövegét közvetíti.

Cím : (KTÉ : *A becsületbíróság előtt*)

Lap Sor

- 16 : 2 rágújítani (PH, FL, AH, MoN : rágújthatni)
„ 3 közeledtek (PH, FL, AH, MoN : közelegtek)
17 : 18 kocsmákban (PH, FL, SzN, MoN : kocsmákban)
„ 23 lajstromba (PH, FL, SzN, MoN : lajstromokba)
„ 30 amputáltatni (Jk : amputálni)
18 : 9 bőrvédrek (PH, FL, AH, SzN, MoN : bőrvödrök)
„ 29 csapkodta vállait (PH, AH, SzN, MoN : csapkodta a vállait)
„ 38 kezdé ridegen (PH, FL, AH, SzN, MoN : szólt ridegen)
19 : 3 kocsmában (PH, FL, SzN, MoN : kocsmában)
„ 7 szintén (FL, AH, MoN : szinte)
„ 10 karszékre (FL, AH, MoN : karszékre)
„ 21 istenem! (PH, FL, AH, SzN, MoN : istenem?)
„ 23 Ferdinánd (FL, MoN : Ferdinand)
„ 29 vicispán (PH, FL, AH, SzN, MoN : viceispán)
„ 33 összehívni (FL, AH, MoN : összehívni)
„ 33 néhányszor (PH, FL, AH, SzN, MoN : néhányszor)
„ 38 miért (PH, FL, AH, SzN, MoN : mért)
20 : 4 nyikorgott (PH, FL, AH, SzN, MoN : megnyikorgott)
„ 9 kicsit (PH, FL, AH, SzN, MoN : kicsinyt)
„ 12 Ejnye, te mérges gyík (FL : Ejnye, te gyík; Jk : Ejnye, de mérges gyík)
„ 30 előről (Jk : elülről)
„ 35 karszéken (FL, AH, MoN : karszéken)
„ 38 Elismerem (PH, FL, AH, SzN, MoN : Előismerem)
„ 38 rámmütött (Jk : rámutított)
21 : 8 kiáltunk (PH, FL, AH, SzN, MoN : kiáltassak)
21 : 11 mindez (Jk : minden)
„ 37 ablakban (Jk : ablakon)
22 : 28 forintot (PH, FL, AH, SzN, MoN : forintokat)
„ 29 követük iránt, ötöt (PH, AH, SzN : követek iránt négyet ; FL, MoN : követek iránt ötöt)
23 : 8 elzárkózva (PH, FL, AH, SzN, MoN : elcsukakozva)

Lap Sor

- 24 Krk, PH, FL, AH, SzN, MoN : Kis-Libercsen (1885-Jk : Kis-Lebercsen)
 „ 39 még (PH, AH : még)
 24 : 20 Krk, PH, FL, AH, SzN, MoN : dörgést (1885-Jk : dör-
 mögést)
 „ 23 *pedig* csak egyetlen (MoN : *mert* csak egyetlen)
 „ 26 csicsókaiaknak (Jk : csicsóiaknak)
 25 : 4 pléhiccéseikkel (PH, AH, SzN, MoN : plehiccésekkel ; FL :
 plehiccéseikkel)
 9 patakban, hordó (PH, FL, AH, SzN, MoN patakban, a
 hordó)
 „ 38 szekeret (Jk : szekereket)
 26 : 2 ki talál önteni (PH, 1885 : kitalál önteni)
 „ 16 fortyant föl (Jk : fortyant fel)
 „ 25 fiacskám (AH, MoN : fiacskáim)
 „ 32 Ohó, bohó (PH, FL, AH, SzN, MoN : Ohó, hohó)
 27 : 1 Mihály, (PH, FL, AH, SzN, MoN : Mihály!)
 „ 26 muskátli (KTE : muskátli?)
 „ 27 liliomok (KTE : liliomok!)
 28 : 17 fenn (PH, FL, AH, SzN, MoN : fent)
 30 : 21 Igyekezzék (MoN : Igyekeztem)
 „ 37 csináljunk? Járja (Jk : csináljunk *velők?* Járja)
 „ 39 *nevemet* a PH-ban és az AH-ban e szó ritkítva!
 31 : 1 miért (PH, FL, AH, SzN, MoN : mért)
 13 képviselővé (PH, FL, AH, SzN, MoN : képviselőnek)
 19 esetet. *Mert egy* (PH, FL, AH, SzN, MoN : esetet *miért?* *Egy*)
 24 néhány (PH, AH, SzN : néhány)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 17 : 14 *Hogy a király, azt mondják, rátratta az országot feleségére* — e
 mondás MK más műveiben is előfordul. Egy helyen meg is
 jegyezte, hogy a porosz—osztrák háború idején terjedt el. (Ld.
Királylátogatások a vidéken, Pesti Hírlap 1884. aug. 31., 241.
 sz. — Kötetben : Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 171—172. l.)
 „ 29—33 A választások ideje alatt a képviselőjelölt betegségét
 gyógytattja. — Az elbizakodott jelölt póruljárása gyakori
 fordulata volt a korabeli választásoknak. Néhány hónappal
 a jelen elbeszélés elhangzása után a külföldi fürdőn tartóz-
 kodó Kemény János báró »bukott ki« a választásokkor (ld.
Hogyan bukott meg Kemény János? Pesti Hírlap 1884. jún.
 18. 167. sz. — Kötetben : Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 159—
 161. l.).
 19 : 13—14 *Törökországban... ahol minden embernek több anyja*
van — MK tréfás formában utal a többneűsögre.
 19 *Most már a cukor sem olyan édes* — MK gyakorta alkalmá-

Lap Sor

- zott fordulata az elmúlt idők iránt érzett nosztalgia kifejezésére.
- 19 : 21—26 A Burg-színházban megcsillanó briliánsgyűrű. — E motívumról MK még ifjú korában hallott. Később *A demokraták* c. elbeszélésébe is beleszötte (ld. Krk 10. köt. 38. l. és Király István jegyzeteit uo. 251., 253—254. l.). *A demokratákkal* kapcsolatos nézeteltérésekre MK a *Képzelt miniszterek* c. Almanach-előszavában visszatér (ld. Hi 3. köt. *Tudós írások*. 64—66. l.).
- 20 : 27—37 a férfit ábrázoló kép kiszakítása az albumból. — E motívumot, mint a szerelem biztos jelét MK több más írásában is megtalálhatjuk. *A ravasz öregek* c. elbeszélésben e tettnek komoly funkciója van (ld. a Krk jelen kötetében 67—68. l. és még az ehhez kapcsolódó jegyzetünket 293. l.).
- 21 : 17—30 A jelölt melletti tüntetés. — Az utca népének megmozdulását hasonlóan írta le MK a korábbi *Hogyan keletkeznek a zavargások?* c. elbeszélésében (ld. Krk 34. köt. 131—132. lapján).
- 24 : 23—25 egy pár csizma két ember lábán — Ezt a fordulatot mint fiatalkori élményét jegyezte fel MK a *Ft. Kubcsik plébános úr* c. karcolatában (Krk 30. köt. 129—131. l.).
- 28 : 7 *galand* — keskeny szalag, pántlika.

Irodalom

Nagy Sándor (Mikszáth humora It. 1914. 387. l.) szerint MK elbeszéléseiben »apró humoros adatokban nyer kifejezést a paraszt naiv, saját életviszonyai szerint alkotott felfogása az ország dolgairól. Erre példaként az elbeszélésből »A király ráíratta az országot feleségére...« kezdetű bekezdést idézi.

CSÁBRÁG VÁRA

- M. I. *Magyar Ifjúság*. (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1884. március 2. I. évf. 5. sz. (89—91. l.) *Teljes névjelzéssel*.
- II. *Magyarország lovagvárai regékben*. Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 1—4. l.

MK a későbbi kiadásokból elhagyta e várregét, és ennek következtében a III megfelelő kötetéből is kimaradt. MK e döntésének oka ma már ismeretlen.

A vártörténetek keletkezéséről

A Révai Testvérek kiadásában 1890-ben *Magyarország lovagvárai regékben* címmel MK 34 vár történetét jelentette meg. A regényes történetek MK írói gyakorlatának megfelelően nem közvetlenül a kötetben való megjelenésük előtt, hanem majd egy félóvtizedes ifjúsági írói tevékenység gyümölcseként keletkeztek.

A sorozat első darabja a Magyar Ifjúság 1884. márc. 2-i számában látott először napvilágot. A folyóiratról, mely több éven keresztül MK ifjúság számára írt alkotásainak lett a fóruma, részletesebben majd a Krk jelen ciklusának egyik következő kötetében szólunk. E helyütt csak azokat a vonatkozásokat említjük meg, amelyek az írónk által írt vártörténetekkel vannak szorosabb kapcsolatban. A kéthetenként megjelenő folyóiratot Kürthy Emil szerkesztette, főmunkatársakul Györy Vilmost és Mikszáth Kálmánt nyerte meg. A folyóirat a »serdültbb ifjúsághoz« kívánt szólni, első száma 1884. jan. 1-én jelent meg. Az első füzet borítólapján — e füzet egyben mutatóvényszám is volt — a szerkesztő körvonalazta célkitűzéseit. Többek között jelezte, hogy a Magyar Ifjúság hasábjain a szépirodalmi alkotásokon kívül történelmi vázlatok is találhatóak lesznek, amelyek »kegyeletet ébresztenek szívedben hazánk múltja iránt; bemutatja az ország legszebb vidékeit és fővárosunk legérdekesebb pontjait, hogy megszerezd e szép hazát...«. E szerkesztői program eredményeként jelent meg az első évfolyam 24 számában öt vártörténet. Már a gondosan szerkesztett első számban is találhattak a fiatal olvasók egy frászt »Magyarország várai. I. Vöröskő vára« címmel. Szerzője az ifjúsági irodalomban sem ismeretlen Törs Kálmán volt. A szöveget illesztett rézkarc már az első átlapozásakor felkelthette a számat kézbe vevő figyelmét. A majdnem négy lap terjedelmű leírás bemutatja a vár történetét, ismerteti az egymást váltogató tulajdonosokat, és néhány sorral jellemzi történelmi szerepüket. Végezetül részletesen leírja a vár felépítését, beosztását és felsorolja művészettörténeti sajátosságait. Mindennek ellenére Törs Kálmán vártörténete nem tekinthető az ifjúság figyelmét lekötő ismeretterjesztő olvasmányoknak. Felépítésében, körültekintő adat-felsorakoztatásában sokkal közelebb áll a felnőtt olvasóközönséghez szóló népszerű összefoglalásokhoz, mint a korabeli ifjúsági irodalomban többé-kevésbé kialakult ismeretterjesztő leírásokhoz. És ez elsősorban nem Törs Kálmán egyéniségére, hanem a kialakult hagyományok megkötöttségére jellemző.

A reformkor eszméinek szélesebb körű kibontakozásával egyidőben az írók és a korabeli ismeretterjesztő-tudományos írók körében egyre inkább középpontba került a hazai tájak, a történelmi múlt emlékeit őrző épületek számbavétele, hangulatos bemutatása. Útleírások, úti beszámolók szerves részévé váltak a nevezetesebb épületeket felidéző, történelmi szerepüket méltató visszapillantások. Mint ahogy az irodalom is a múlt példáinak felsorakoztatásával készítette elő a kibontakozás lehetőségeit, úgy a múlt tárgyi emlékeinek bemutatása is elsősorban a nemzeti szellem, a nemzeti öntudat ébresztésé-

nek eszközüvé vált. Ezt a folyamatot a szabadságharc előtti időkből a cikkek, kiadványok gazdag sora jelzi.

A vesztett forradalmat követő néhány éves kényszerű hallgatás után talán legelőször ez a műfaj szólalt meg a legkevésbé burkoltan. A tájakat és az azokhoz fűződő történelmi hagyományokat bemutató egyes cikkeket önálló kiadványok követték. E sorozat első hírnöke Fényes Elek vállalkozása, az 1851-ben megjelent négykötetes »Magyarország geographiai szótára« című mű volt, amely lexikonszerűen vette számba az ország helységeit és ezek során a történelmi múltat őrző középkori és újabbkori várakat, kastélyokat. E jellegénél fogva is szerényebb méretű kiadványt újabbak követték, így e műfajban már 1848 előtt sikereket elérő Vahot Imre Kubinyi Ferencsel közösen megindította 1853-ban »Magyarország és Erdély képekben« c. négy kötetet megérő kiadványsorozatot, amelyben a kor írói és ismertebb tudományos-népszerűsítő szerzői mutatták be a hazai föld egy-egy jellegzetes vidékét szép kivitelű illusztrációk, helyel-közzel még színes műmellékletek kíséretében. E kezdeményezés több követőre talált, és emellett a képes, ill. családi folyóiratok, de a napilapok is hasonló jellegű közleményt jelentettek meg. Elsősorban az 1856-ban meginduló Vasárnapi Újság, majd később a Fővárosi Lapok és a Magyarország és a Nagy Világ közölt rendszeresen várléírásokat.

Tórs Kálmán fentebb említett kísérlete e hagyományokat próbálta az új ifjúsági folyóirat hasábjaira átplántálni. De a továbbiakban nem ő írta a »Magyarország várai« főcímmel jelzett közleményeket, hanem Mikszáth Kálmán. Első vártörténete a Csábrág történetét eleveníti meg. Kezdetben MK regéiben is elég sok helyet foglalnak el a történeti tények és adatok. De ifjúsági írói tehetsége és múltja már ekkor átsegíti a száraz, kevésbé olvasható, a figyelmet nehezen lekötő enumerációkon egy-egy hangulatos helyzetképet felvillantó vagy a kor atmoszféráját érzékeltető utalással. A későbbiek folyamán egyre inkább előtérbe kerülnek a történelmi anekdoták, olyannyira, hogy egyik-másik vártörténet csak alkalmat szolgáltat számára, hogy egy-egy izes történelmi helyzetet bemutathasson.

MK első vártörténetét évről évre újabbak követték, mígnem egy kötetrevaló gyűlt össze belőlük. MK nem tervszerűen írta a regéket. Nem tájegységek szerint vette sorra a várakat, hanem rendszeretlenül, ahogy éppen kedve kerekedett, vagy ahogy egy-egy forrás a keze ügyébe akadt. Kötetbe való megjelentetéskor sem alkalmazott semmiféle rendező elvet, legfeljebb a kompozíció, a hangvétel változatossága befolyásolhatta a sorrend kialakításában. Az 1890-ben megjelent »Magyarország lovagvárai regékben« c. kötet a következő 35 regét tartalmazta (a felsorolásnál feltüntetjük a lapszámot, és jelezzük ha illusztráció kíséri a történetet) :

Csábrág vára	1—5	illusztrációval
Kőhalom	6—10	illusztrációval
Csicsóvár	11—15	
Selmec vára	16—21	két illusztrációval
Világos	22—26	illusztrációval

Zboró	27—32	illusztrációval
Likava vára	33—36	illusztrációval
Krasznahorka	37—40	
Gálambóc	41—43	
Ajánáskő	44—47	illusztrációval
A keresdi vár	48—50	
†Castrum Léta	51—53	
Kékkő vára	54—59	két illusztrációval
Somlyó vára	60—66	
Arva	67—69	illusztrációval
Szádvár	70—76	két illusztrációval
Székkelykő	77—80	illusztrációval
Csejte vár és asszonya	81—85	illusztrációval
Kosztolán	86—91	illusztrációval
Veneturné vára	92—97	illusztrációval
Mesés várak	98—103	
A markomannok vára	104—107	
Kapivár	108—114	illusztrációval
Érsekújvár	115—117	
Sárospatak	118—120	
A szegedi vár	121—126	
Királyok vára	127—131	
A várak királya	132—135	
A Csák fészke	136—140	
Beczó vagy Bolondóc	141—145	
Csókakő	146—151	
Fogaras	152—158	
Drégely	159—166	
Gúnyvár	167—169	
Sóvár	170—175	

Források

MK-nak az ifjúság számára írt vártörténetei — mint az eddigi fejtegetésekből is kitűnt — egy nagyobb múltra visszatekintő műfaj családjának fiatalabb hajtásai. A ciklus gondolatának elindítója feltehetően a Magyar Ifjúság már idézett szerkesztői programja lehetett. Az is elképzelhető, hogy e célkitűzés már MK ötleteként kerülhetett a beköszöntő szövegébe, de valószínűbb, hogy e pont megfogalmazásakor a szerkesztő még nem gondolt írónkra. Ez utóbbi feltevést valószínűsíti az a tény, hogy a programot körvonalazó első számban azonnal közlik is az első darabot, Vöröskő várának történetét, Tórs Kálmán írását. Csak később, az első kísérlet eredményének mérlegelése után kerülhetett sor MK felkérésére. Az ő ifjúsági írói tehetősége és történeteinek írói-didaktikai és ismeretterjesztői arányai a továbbiakban már eldöntötték a szerző-választás kérdését.

Az eddigi Mikszáth-irodalom legfeljebb csak utalásokban szólt a vártörténetekről. És így természetesen fel sem merült keletkezésük indítékainak, ill. a MK által felhasznált források kérdése. Az

előbbi problémára bevezető fejtegetéseinkben megpróbáltunk feleletet keresni, az utóbbira adandó válaszunk pedig az ott említettekkel van összefüggésben.

Eddigi vizsgálódásaink ugyanis arra az eredményre vezettek, hogy a reformkori kezdeményezések után az 1850-es évek derekától a honismeretető kiadványok és hetilapjaink rendszeresen foglalkoztak a múlt jellegzetes megőrzőivel: a várak és várromok történetével. A MK-tól származó várregék szövegét összevetve a különböző kiadványoktan, így elsősorban a Nagy Miklós szerkesztésében megjelent »Magyarország képekben. Honismeretető Albuma« (Pest, 1870.) két kötetében közreadott váraleírásokkal, továbbá a Fővárosi Lapok, a Vasárnapi Újság és egyéb hetilapokban megjelent leírásokkal, kitűnt, hogy írónk szinte kivétel nélkül olyan vártörténeteket elevenített meg, amelyekkel korábban már foglalkoztak ismeretterjesztő szerzők.

A jelen *Csábrág vára* bizonyítható forrásáról az alábbiakban, a továbbiakról pedig a megfelelő jegyzetekben mutatjuk be vizsgálódásaink eredményét. Az általános következtetésekről azonban még itt, előljáróban kívánunk szólni.

A mikszáthi regék és a bizonyítható források egymás mellé helyezett szövege arra figyelmeztet, hogy írónk nem önálló szépírói igényekkel közelítette meg témáját; hanem az a cél vezette, hogy irodalmi formába öltöztesse az ismeretterjesztő tényeket. A kiválasztott forrás anyagát alapul véve szuverénül válogatta meg az abból felhasználandó mozzanatokot. Az írói módszer bemutatására a *Likava vára* forrását közöljük jegyzeteinkben, dőlt szedéssel jelezve azokat a részeket, amelyeknek megállapításait, helyenként megfogalmazását MK adaptálta. Az esetek többségében azonban csak arra szorítkozunk, hogy kimutassuk a felhasznált forrást és megalapozzuk megállapításainkat.

A források körvonalazott igénybevétele a várregékhez kapcsolódó jegyzeteknek a szokásostól eltérő szerkesztését is megkívánja. Ti. az írónk által forrásként felhasznált cikkek írói az ismeretterjesztés különböző szintjén álltak. Sorukban tudós történészekről a színes tollú publicistáig különböző ismeretanyaggal rendelkező szerzőket találhatunk. Ennek megfelelően az általuk előadott tények és adatok történelmi forrásértéke is igen különböző. Ez a vegyesség még akkor is fennállna, ha a szerzők mindegyike történész lett volna, hiszen a XIX. század derekán keletkezett írásokról van szó, amikor a források feltárásában és kritikájában maga a történelemtudomány is csak a kezdetek kezdetén állt. E sajátosságokat és MK forráskezelését figyelembe véve, a jelen Krk célját és igényeit szem előtt tartva, a várregék jegyzeteiben nem tarthatjuk feladatunknak a történelemtudomány újabb eredményeinek tükrében a MK várregéiben, ill. az általa forrásként használt leírásokban található adatok történelmi hitelének ellenőrzését vagy kiegészítését. Hiszen ebben az esetben az írói igény és a sajtó alá rendezői szempont nagyon eltávolodna egymástól, az esetleges eredmények pedig csupán a történelemtudomány történetének megírandó fejezetéhez nyújtanának adalékokat.

A forrásokra vonatkozóan még egy önként felmerülő kérdéssel kívánunk foglalkozni. Vajon mivel magyarázható, hogy az 1880-as években keletkezett mikszáthi várregék forrásait a korábbi három évtized folyóirat-anyagában találtuk meg? Mi irányíthatta MK figyelmét ezekre a közleményekre? E kérdésekre a rendszeres bibliográfiai tevékenység hazai megalapítójának, id. Szinnyei Józsefnek munkássága adja meg a választ. Szinnyei József több évtizedes bibliográfusi anyaggyűjtésének eredményéről elsőnek az 1885-ben befejezett »Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertóriumá«-nak három kötete adott hírt. E repertórium történelemtudományi anyag-része tartalmazza a várakról szóló ismeretterjesztő cikkek adatait. Feltételezhető, hogy MK maga forgatta Szinnyei József jelzett munkáját. Hiszen már kezdő író korától ismerte tevékenységét (ld. 1875-ben Szinnyeihez írott levelét, Krk 24. köt. 68a lev. 147. l.), saját könyvtárában is megtalálható Szinnyei két kisebb munkája (ld. Méreiné Juhász Margit : MK szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban. Bp. 1963. 59. l. MTA Könyvtárának kiadványai 31. sz.). Ismerve id. Szinnyei József jó kapcsolatát az újságírókkal és szerkesztőkkel, az is elképzelhető, hogy közvetve vagy közvetlenül maga bocsátotta MK rendelkezésére a szükséges folyóirat példányokat. (Ld. Szinnyei újságírókkal való kapcsolatára az MTA Könyvtára kéziratárában levő sokezernyi darabból álló Szinnyei-levelezésen kívül M. Kondor Viktória : Idősb Szinnyei József hagyatéka az Akadémia Könyvtára kéziratárában. Magyar Tudomány, 1964. 12. sz. 782—793. l.)

*

A *Csábrág vára* történetének megírásakor MK forrása Thaly Kálmánnak a *Magyarország és a Nagy Világ c. folyóirat 1867. évfolyamában* megjelent »Csábrág vára« c. két folytatásban közölt értekezése lehetett (i. h. 1867. jan. 20. 3. sz. 25—28. l. ; jan. 27. 4. sz. 37—38., 40. l.). MK regéjében felsorolt történelmi tények és adatok megegyeznek Thaly Kálmán sokkal részletesebb előadásával. Kétségtelenné teszi a forrás felhasználását a 33 : 7—8 sorában található Tinódi Lantos Sebestyéntől származó kétsoros versidézet, amely Tinóditól vett más szövegrészekkel együtt Thaly jelzett cikkében megtalálható. Továbbá szövegszerűen megegyezik a két szöveg ott is, ahol Bercsényi Miklós felirat »kiigazítását« adják elő (34 : 9—15). Ezek alapján tehát megállapítható, hogy a *Csábrág vára* megírásakor MK forrásként Thaly Kálmán 1867-ben megjelent közleményét vette igénybe.

Szövegváltozatok

A Krk jelen kiadása a *Magyarország lovagvárai regékben c. kötet* 1890-ben megjelent első kiadásának szövegét közvetíti. E kötet sajtó alá rendezésekor MK a Magyar Ifjúságbeli első közlés szövegét néhány helyen módosította, ill. kijavította. Az első változat szövegét zárójelben közöljük.

Lap Sor

- 32 : 7 esztergomi püspök (esztergomi prímás)
„ 12 Illésházy (Désházy)
„ 36 királyának neveztek (királya így neveztek)
33 : 13 magukat (magokat)
„ 33 mindenféle (mindennemű)
34 : 20 s a várral nem törődött sokat (s a várral sem sokat törődött,

AZ ISTEN HÓNA ALATT

- M. I. *Arad és Vidéke.* (Szerk. Sümegi Kálmán.) 1884. március 13., 4. évf. 61. sz. (1. l.) A »Tárca« rovatban. Teljes névjelzéssel.
II. *Urak és parasztok.* Bp. 1885. [A borítólapon : 1886.] Révai Testvérek kiad. 156—160. l.
III. a) *Urak és parasztok.* [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. MKm 6. köt. 140—144. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
IV. Jk 27. köt. *Kisebb elbeszélések IV.* 110—113. l.

Fordítás

Szlovák nyelven: *Pod Božou pazuchou.* Prekl'adatel neznámy. Budapest (1897) „Wel'ky obrázkowy Kalendár na rok 1898.” 86—87. p.

*

A paraszti jólét és gazdagság mesebelien idilli helyét MK az első megfogalmazásban Tölcsé névvel illette, amelyet később Pál-falvára változtatott. Mindkét helynév az írói névadás nyomait őrzi. Turgenyev »Egy vadász feljegyzései« c. elbeszélés-sorozatához hasonlóan megkomponált rajzában MK úgy mondja el történetét, mintha utazása közben váratlanul bukkant volna e mesés falura.

A rajzbeli faluban a parasztok meggazdagodásának forrása a jól termő káposztaföld. MK a később keletkezett *A nagyanyám füve* c. rajzában is felmerül a távoli falvakból érkező káposzta-vásárló tótok alakja (Pesti Hírlap 1885. aug. 5. — Kötetben: Hi 13. köt. *Anekdóták II.* 6—9. l.).

Szövegváltozatok

Az Arad és Vidékében megjelentetett első változat szövegét MK az *Urak és parasztok* sajtó alá rendezése alkalmával igen gondosan átjavította. Az így véglegessé vált szöveget közölte a későbbi kiadásokban is és a Jk-ban is. A jelen Krk az *Urak és parasztok* 1891-es szövegét közvetíti. A szövegváltozatok között zárójel közé illesztettük az Arad és Vidékébeli első változat eltéréseit.

Lap Sor

- 34 : 2 falu, ahol a község (falu, ahol senki sem fizet adót, ahol a község)
 3 közigazgatás (önigazgatás)
 6 készpénzből (közpénzből)
 7 községet Pálfalvának hívják. (községet úgy hívják, hogy »Tölcese«.)
 „ 8 nem (sem)
 „ 8 A pénzügyminiszter (A Szapáry pénzügyminiszter)
 35 : 2 Czerova (Czerava)
 4 a fehér út? (a kedves út?)
 8 Pálfalvának (Tölcsének)
 10 Pálfalva (Tölcese)
 10 Tudja mit, kocsis, vigyen el engem oda. — mondat után az Arad és Vidékében a következő olvasható :
- Mit fizessenek a kitérésért?
 — Semmit, uram, Tölcsén fizetnek meg engem azért.
 Minden vendég után egy váltó forint jár a község kasszájából.
 — Hát akkor meg vannak azok bolondulva.
 — Okos emberek azok. Mert önekik meg három forintjával fizeti meg a grófi uradalom minden egyes vendéget.
 A tölceseiek fősvény emberek, azért szeretik a vendéget.
- 35 : 12 országúttól, gyönyörű (országúttól a híres község, egy gyönyörű)
 14 legkülönb, csillogó (legeslegkülönb, annak csillogó)
 „ 23 pálfalviaktól (tölceseiektől)
 „ 26 fogadott. (fogadott, s mindjárt bejegyezte nevemet egy könyvbe.)
 „ 34 ez most (az most)
 36 : 5 És felemelte (Ez felemelte)
 6 Mert a nép (Mert ez a nép)
 12 faluházához kell (falu határához kell)
 15 Igenis. Az (Igen, uram. Az)
 19 meg addig (meg, uram, addig)
 24 csikorgó kordovány (csikorgó rámás kordovány)
 25 felszedte (felszedve)
 29 istennek. Fáradt, öreg vagyok (istennek, de megfáradt öreg is vagyok)
 31 bátyával (bátyóval)
 34 magát, jöjjön (magát s jöjjön)
 36 Ezen kiáltvány után rágyújtott (Erre Servenyec Mihály rágyújtott)
 „ 39 kérdés aggodalommal (kérdés a mezőbíró aggodalommal)
 37 : 9 fogadhat (fogadjon)
 10 visszavonhatlan (Jk : visszavonhatatlan)
 11 uramnak. (uramnak is.)
 14 Amiből aztán megértettem (Ebből aztán én is megértettem)

MAGYAR VIRTUS-CSELEKEDETEK

- M. I.** *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. március 20., 6. évf. 79. sz. (9. l.) »Egy könyvterjesztő ügynök elbeszélése« alcím-mel. Névjelzés nélkül.
- II.** Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 1917. 151—155. l.

A könyvterjesztő ügynök szájába adott történet névjelzés nélkül látott napvilágot, de kétségtelenül MK írása. A könyvvásárlás elhárításának változatos formája jelzi keze nyomát, de azt a többszörösen visszatérő gondot is, amelyet az elmúlt 1883-as évben megjelent *Az apró gentry és a nép az Olvasóknak — a nem olvasókról* c. bevezetőjében fejtegetett, vagy *A könyvekről* c. karcolatában (ld. a Krk jelen kötetében a 121—124 lapon) kesernyés humorral érzékeltetett.

A karcolatban MK Jókai Mór kassai utazására utal. A Nemzet híradása szerint 1884. febr. elején tartózkodott a Jókai házaspár Kassán (Nemzet, 1884. febr. 5.), Székesfehérvárra viszont 1884. márc. 10-én érkeztek (Nemzet, 1884. márc. 11. 70. sz.). Tehát MK karcolata néhány nappal Jókaiék Székesfehérváron tett látogatása után jelent meg. »A löcsei fehérrasszony«, amelynek eladásával a karcolatbeli könyvügynök felsült, 1883. nov. derekától 1884. máj. 11-ig bezárólag 115 folytatásban látott napvilágot a Nemzet hasábjain.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

A FELSŐKABÁTOK ESETE

- M.** *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. március 25., 6. évf. 84. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
- Kötetben itt először.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás kétségtelenül MK-tól származik. Szerzőségét a történet felépítése és jellegzetes stílusfordulatai bizonyítják. A rendőrség tehetetlenségét előkészítő anekdotikus történet a csupán teóriákra építő hadtörténezszeről (40 : 1—10) sajátos mikszáthi kezdés. Jellegetes az alábbi fordulat is: »De a kabátok még az aesopi mesék idejében sem tudtak szólni« (41 : 18). Hasonló ötlettel találkozhatunk a néhány héttel később írt *Ki a gyilkos?* c. elbeszélésében is, ott a kutya »némaságára« alkalmazva (»A kutyák szerencsére nem tudnak beszélni Aesopus óta.« Ld. a Krk jelen kötetében 83 : 7—8.) MK tollára utal a következő csipős megjegyzés is: »nemcsak a kabátok, de az országgyűlési szónokok sem tudnak szólni« (41 : 20). Más, itt nem részletezendő stílussajátság mellett még csupán a befejezés csattanóját említjük meg: »S azonfelül egy nagy tanulság maradt hátra leányaink és unokáink házibarátságai számára : hogy örökkön-örökké óvakodjanak a férjhez egészen hasonló kabátot

csináltatni.« Ehhez hasonló hangnemű a két hét múlva megírt *Hogyan buktam én meg a kerületemben?* csattanójában foglalt tanács és tanulság: »Jelöltek! Hordjatok magatokkal két pár lábbelit!« (ld. a Krk jelen kötetében 60 : 17 sor).

Keletkezéséről

Az anekdotikus történetnek reális alapja van. Egy hónappal a jelen írás megjelentetése előtt a Reáltanoda utcában a rendőrség leleplezett egy titkos kártyabarlangot. A szenzációról a Pesti Hírlap »Vicomte D'Equivilliers játékbarlangja« c. riportja számolt be (1884. febr. 18. 48. sz. 4. l.). Ezek szerint a gróf Reáltanoda utca 14. sz. alatti lakásán hazárd kártyajátékot folytattak. Rendes látogatói között ott lehetett látni a kaszinó több tagját, orsz. gyűjl. képviselőket, előkelő tisztviselőket, megfordultak azokban a termekben orvosok, ügyvédek és igen gyakran rendőrtisztviselők is«. A rendőrség már másfél éve tudott a titkos játékbarlangról, de nem tették meg a szükséges lépéseket. A lap szerint a feljelentés »egy olyan rendőrtisztviselő részéről történt, akinek a gróf a múlt héten megtagadott egy 100 frtos kölcsönt«. A hazárdjátékosok leleplezésére és elfogására kiküldött rendőrtisztviselő a polgéri ruhás rendőröket mind magával vitte a lakásba, »arra nem is gondolva, hogy őrizetül egy-két rendőrt künn hagyjon. Így aztán nem is csodálható, hogy a gróf vendégei egytől-egyig megmenekültek az ablakon át«. A rendőrség lefoglalta a lakásban hagyott télikabátokat, »a kabátokban találtak névjegyeket, ... a kabátokban benne vannak a tulajdonos nevének kezdőbetűi...« D'Equivilliers grófról a Pesti Hírlap következő száma (1884. febr. 19. 49. sz.) megjegyzi, hogy spanyol családból származik, spanyol alattvaló, kalandos életet élő 34—36 éves férfi. A botrány kirobbanása után a gróft kiutasították Budapestről. A Pesti Hírlap 1884. febr. 20. 50. száma közli, hogy »a főkapitányság épületében már csak 5 télikabát és ugyanannyi kalap van, mert ma ismét jelentkezett az ablakon kiugrott játékosok egyike, akinek őnigazolása után átadták kabátját, kalapját és esernyőjét«.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 41 : 4 *Andrássy Gyula veréb esete* — ezt az Andrássy Gyulának tulajdonított történetet a név említése nélkül elmeséli MK *Az igazi humoristákban* (Hi 2. köt. 32. l.) az elmélet és gyakorlat eltéré voltának bizonyítására.
- „ : 5 *cirkumspektus intézkedések* — körültekintő intézkedések.
- „ 25 *Thaisz* — Thaisz Elek Budapest rendőrkapitánya volt a kiegészítés után.
- 37 *Pollux és Castor* — a görög és a római mitológiában elválaszthatatlan ikertestvérek Zeusz és Léda fiai (dioszkurok).

42 : 26 *ami a Szigligeti Ede előtti korszakban képezte a drámák és vígjátékok motívumát* — MK ironikus utalása a véletlenre, az elcserélésen alapuló konfliktusokra és vígjátéki helyzetekre vonatkozik, amelyek a lélektani motiváltságot voltak hivatva helyettesíteni.

BIHARI NAGY ISTVÁNNAK AZ Ő GONOSZ PRAKTIKÁJA

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. március 30., 6. évf. 89. sz. (2—3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

II. Hi 12. köt. *Anekdoták I.* 1917. 155—159. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett anekdota kétségtelenül MK-tól származik. Amellett, hogy Rubinyi Mózes a Hi jelzett kötetében közlötette, MK szerzőségét a stiláris eszközökön kívül (ld. a bravúrosan felépített felsorolást 44 : 33—45 : 8 sorokban) az anekdota csattanója is bizonyítja.

A kis írás az adomázó előadási mód jellegzetes jegyeit őrizte meg. A főhőst — akinek nevét MK minden valószínűség szerint megváltoztatta — három történettel jellemzi: 1. az ügyfeleihez, a parasztokhoz való viszonyában ridegnek és követelődzőnek; 2. öltözködésében, külső magatartásában különcödőnek; 3. a vele egyenrangú kismemesekkel és polgárokkal szemben önteltnek, magabiztosnak. E három jellemző vonást MK három anekdotával vetíti élénk. Az első a megvesztegetést megtűrő bíró története felvillan már a *Nemzetes uraimékban* (Krk 2. köt. 93. l.), majd a borjút ajándékozó parasztnak odavetett mondat a később keletkezett *Lohinai fűben* hasonló csattanóval végződik (Krk 3. köt. 10. l. és Király István jegyzetei 287. l.). A harmadik anekdota, a polgárok rászédése hasonló a három héttel később megjelentetett *A tavasz öregek* c. elbeszélés egyik mozzanatával (ld. a Krk jelen kötetében 62—64. l.). A népszerűtlenség mint tőke később a *Két választás Magyarországon* c. műben is felbukkan: »János király, ugyanilyen csellel éri el Katánghy megválasztását (Krk 9. köt. 76—77. l.).

Az anekdotában előforduló helynevek közül Zehere (43 : 17) — pontosabban: Zeherje — a korabeli Gömör és Kishont vármegye rimaszombati járásában levő kisközség, míg a megyeszékhelyként feltüntetett Szigetvár az író által alkotott helységnév. Nem lehetetlen, hogy Balassagyarmat rejlik a Szigetvár elnevezés mögött, MK korában a városkában volt katonaság.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarítások

Lap Sor

- 43 : 2—3 *akkor még nem volt feltalálva az a metódus, hogy akit nem szeretnek, hogy megszabadulhassanak tőle, elküldik képviselőnek.* — Hasonlóan jellemzi a régi megyei állapotokat MK a *Rózsaszínű rozsa* c. elbeszélésében (Krk jelen kötete 85 : 35—37).
- „ 11 *megkomolyodik* — elméjében megzavarodik (tájszó).
- 45 : 2 *kólíka* — hascsikarás, bélgörcs.

A KÜRTHYNÉ UBORKÁI

- M. I. *Fővárosi Lapok.* (Szerk. Vadnai Károly.) 1884. április 1. 2., 21. évf. 78., 79. sz. »Öreg krónika« alcímmel. *Teljes névjelzéssel.* Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. ápr. 1. (78. sz. 507. l.) Elejétől »Össze is szidta otthon Kádárt...« kezd. szakaszig.
 2. ápr. 2. (79. sz. 515. l.) A jelzett szakasztól végig.
- II. *Úrak és parasztok.* Bp., 1885. [A borító-lapon : 1886]. Révai Testvérek kiad. 14—28. l.
- III. a) *Úrak és parasztok* [2. kiad.] Bp., 1891. Révai Testvérek kiad. MKm 6. köt. 12—26. l.
- b) [3. kiad.] 1894. ua.
 - c) [4. kiad.] 1900. ua.
 - d) [5. kiad.] 1902. ua.
 - e) [6. kiad.] 1904. ua.
- IV. Jk 27. köt. 1910. *Kisebb elbeszélések IV.* 1—12. l.

Keletkezéséről

MK a Fővárosi Lapok számára írt elbeszélésében az irodalmi napilap arculatának megfelelően a történelemből merítette témáját. Széchy Mária, a »murányi Venus« legendás szerelmi történetének fellevenítésével ő is azoknak a sorába állt, akik a történelmi múlt e gáláns kalandját idézték olvasóik elé. Gyöngyösi István »Márral társalkodó murányi Venus...« c. epithalamiumának 1664-es első megjelenésétől a mű sok kiadásán keresztül a murányi várbevétel az irodalom kedvelt témája lett. (Széchy Mária alakjának irodalmi feldolgozásairól elsönek Kárpáti Károly: *A murányi Venus a magyar költészetben.* Sopron 1880. 121. l. című munkája ad áttekintést.)

A XIX. századi feldolgozások közül megemlítjük, hogy a Kisfaludy Társaság 1847-ben pályadíjat tűzött ki költői beszélyre, »melynek tárgya Szécsi Mária«. Ennek nyomán keletkezett Petöfi Sándor és Tompa Mihály »Szécsi Mária« c. költeménye és Szász Károly »Murány hölgye« c. költői beszélye, amely elnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját. Arany János is pályázni akart, de a történelmi for-

rások késői megszerzése miatt csak 1848 decemberére készült el a »Murány ostroma« c. elbeszélő költeményével. (A megírás körülményeiről és a források felhasználásáról ld. Arany János Összes Művei III. köt. Bp., 1952. Akadémiai Kiadó 293—296. l.).

MK elbeszélése a Széchy Mária személye körül kialakult regényes motívumok közül Wesselényi Ferencsel való megismerkedésének történetét dolgozta fel: az uborkába rejtett levél kézhez kapását és kettőjük találkozását. E két mozzanat megtalálható Gyöngyösi Murányi Venus-ában is. De MK-nál ez csak a végkifejlés, ő nagyobb figyelmet fordít Széchy Mária korábbi életére és női feltékenységére, amely benne az elbeszélésbeli Kürthyné iránt kialakult.

Az elbeszélés forrására MK utal: »Eddig a krónika a Kürthyné uborkáiról — írja —, se hozzá nem tettem, sem belőle el nem vettem. Hanem azt a »többbit«, azt elénekelte előlünk Gyöngyösi István uram.« (54 : 29—31).

Ezek szerint egy meg nem nevezett krónika és Gyöngyösi Murányi Venus-a volt az elbeszélés ihletője.

Ismerve MK alkotói módszerét az ismeretlen krónikák emlegetése és »felhasználásával« kapcsolatban — ld. ezzel kapcsolatban az előző év végén keletkezett *A király kibékülése* c. elbeszélésében a címmel ellátott Mátyás királyról szóló krónikával kapcsolatos jegyzeteinket (Krk 34. köt. 347. l.) — célszerűbbnek tűnik, ha előbb Gyöngyösi Murányi Venus-ából emeljük ki azokat a mozzanatokot, amelyek azonosak MK elbeszélésének alakjaival és cselekményszálával.

MK elbeszélésének alakjai közül Gyöngyösi munkájában a történelmi személyiségek mellett megtalálhatjuk Széchy Mária húgát, Évát, és annak férjét, Illésházy Gábort, továbbá Kádár uramat, Murány vár várnagyát. És felbukkan Kürthy Ferencné alakja is a mű Második Részének elején. Róla Gyöngyösi a következőket írta :

Ráho Murány s Fülel között építetett,
S az mint ezek közi szólessen méretett,
Talám ugyan szintén középre tétetett,
Alkalmatos Kastély, s kővel kerítetett.

Itt Kürti Ferencné — nem paraszt özvegyesség,
Hanem főrend, s Nemess lakosi nemzetség,
Kinek Kata nevet adott az kereszttség —
Lakik vala, s övé volt ez az örökség.

Kincset, s más marháit azért felrakatá,
Az erős Muránnak Várában hordatá,
Maga is napjait gyakran ott mulatá,
Ráhon félelmesnek mikor gondolhatá.

A Gyöngyösi István művéből idézett néhány sorban szó sem esik Kürthyné legendás szépségéről, sőt az tűnik ki, hogy a ráhoi kastély úrnője Murány várában keresett menedéket. Gyöngyösinél tehát semmi nyoma sincs a két asszony között levő rivalizálásnak, és a fentiekben

idézettekén kívül Gyöngyösi nem is ír többet Kürthyéről. Úgyszintén kevesebbet árul el Széchy Mária életének korábbi szakaszáról, csupán azt említi meg, hogy első férje, Bethlen István korán meghalt, és Széchy Mária fiatalon özvegy maradt. Rosalyi Kún Istvánnal való második házasságáról és a házasság botrányos felbomlásáról Gyöngyösi helyzeténél fogva érthetően semmit sem írt.

MK elbeszélésének Gyöngyösi István művével való futó összevetése azt mutatja, hogy a XVII. századi mű csak a témát nyújthatta íróknak, a kidolgozásban, a cselekményszálak szövésében eltért a történelmi hagyományoktól.

Azonban egy MK-tól meg nem említett forrás, Szalárdi János »Siralmas magyar króniká«-ja az elbeszélés egyik mozzanatának forrása lehetett. Szalárdi ugyanis krónikája Harmadik könyvének Ötödik részében röviden leírta Széchy Mária és Rosalyi Kún István »válsái« botrányát, előzményként megemlítve Széchy Mária szökését, majd Kún István Déva vára alá való megjelenését (ld. Újabb Nemzeti Könyvtár sorozatban 1853. 92—93. hasáb). Azt nem tudjuk megnyugtató módon eldönteni, hogy MK ismerte-e Szalárdi említett krónikájának szövegét, vagy csak másodkézből értesült az abban foglaltakról. Szalárdi krónikája többet nem említi Széchy Máriát.

A mikszáthi elbeszélés fő szálairól: Kürthyé két férjéről szóló történetről, Széchy Máriának a legendás szépségű Kürthy Ferencné iránt támadt féltékenységről, ill. Kürthyé elfogásával kapcsolatos praktikáiról, sőt lefejeztetését kieszközölő lépéseiről, végezetül az ostromlott várba cigányleányként bejutó Kürthyéről és az őt parasztleányként kísérő Wesselényi Ferencről az általunk ismert történelmi források nem szolgáltatnak adatot.

Jogosan merül fel tehát az a következtetés, hogy mindezek a mozzanatok MK mesélő kedvének szülőttei, a sokak által megverselt és megrajzolt történetet újabb színező elemekkel variálta.

E feltételezésünket alátámasztja az a tény is, hogy MK elbeszélése bevezetőjében Kürthyé híres szépségének »bizonyítására« a következőket írta: »... olyan gyönyörű asszony vala, kit korának mind a három költője megénekelt. Már tudniillik Zrínyi Miklós uram ökegyelmessége, Koháry István uram önagysága és Gyöngyösi uram ökegyelme.« (46 : 2—6.)

MK-nak e mondata az általa gyakorta alkalmazott írói elhitetés jellegzetes fordulata. Az tény, hogy Zrínyi Miklós és Gyöngyösi kortársak voltak, de Koháry István majd egy emberöltővel későbbi nemzedékhez tartozott, 1649-ben született és munkácsi fogságában 1682—1685 között írt először verseket, Zrínyi Miklós ekkor már majdnem húsz éve halott volt. De éppen annyira az írói elhitetés eszköze MK-nak az a megjegyzése is, hogy mind a három költő megénekelte Kürthyé szépségét. Gyöngyösi — mint láttuk — nem írt Kürthyé szépségéről, de nem írt róla Zrínyi Miklós és mégkevésbé Koháry István sem.

Az eddigi fejtegetéseket összegezve: MK történelmi témát dolgozott fel *A Kürthyé uborkái* c. elbeszélésében. A történelmi helyzet és a személyek adaptálásán kívül művészi fantáziája segítsé-

gével színezte-formálta az elbeszélés cselekményfonalát. Az önmaga által teremtett helyzethez idomította a történelmi tényeket is. Erre legjellegzetesebb példa, hogy teljesen harmonikusnak tünteti fel a Széchy Mária és nővére, ill. sógora, Illésházy között levő viszonyt, míg a történelmi források, de maga Gyöngyösi is érzékelteti a közöttük levő ellentéteket, amelyek végső fokon hozzájárultak ahhoz, hogy Széchy Mária Wesselényi Ferenc kezére játszotta Murány várát.

Következtetéseinket alátámasztja Acsády Ignác, Széchy Mária élettörténetének első tudós életrajzírója is. »Széchy Mária« c. művét egy évvel MK elbeszélésének keletkezése után jelentette meg a Magyar Történelmi Életrajzok c. sorozatban (Bp., 1885. 268. l.). Gondos forrásvizsgálatokkal választotta szét a történelmi tényeket a rájuk tapadó legendáktól, a költői képzelet hiperboláit a való tényektől. Az Acsády említette történelmi tények sorában sem, de a tőle illusztrációként bemutatott legendák között sem találjuk meg azokat az eseményfordulatokat, amelyek MK elbeszélését színezik.

Szövegváltozatok

A Fővárosi Lapok (FL) 1884-es közlése után MK az *Urak és parasztok* 1885-ös kiadásának sajtó alá rendezése alkalmával némileg átfésülte az elbeszélés szövegét. Majd ezt a szöveget jelentette meg változtatás nélkül az *Urak és parasztok* későbbi kiadásában is. Az elbeszélésnek a Jk-ban közreadott szövegében néhány sajtóhibából származó torzulás került, ezeket szintén megemlítjük. A jelen Krk az *Urak és parasztok* 1891-es kiadásának szövegét közvetíti.

Lap Sor

- 47 : 6, 12 Ferdinánd (FL: Ferdinand)
 „ 20, 33 Rosályi (Jk: Rosályi)
 48 : 3 és megint (FL: s megint)
 10 várt *künn* Kún (Jk: várt Kún)
 „ 35 felette (Jk: fölötte)
 „ 37 *ő*neki egy ura (FL: neki még egy ura)
 49 : 8 *Kend* nagyon (FL: *Maga* nagyon)
 14 éltek *és* (FL: éltek *s*)
 „ 30 sógor. (FL: sógor *is*.)
 50 : 3 megismerkedni (FL: megösmernedni)
 8 szegettben (JK: szegetten)
 16 vissza a látogatását (Jk: vissza látogatását)
 18 hurcoltatta börtönbe (Jk: hurcoltatta a börtönbe)
 20 az élete párjával? (Jk: élete párjával)
 26–29 sorok helyett a FL-ban a következő áll:
 — Hát mi az ördögöt hozzátok vissza az asszony? —
 kérdi Illésházy, amint megpillantá a hintóban Kürthynét is.
 „ 35 szegényszemre (Jk: szegyenemre)
 51 : 7 lobbant, s vallatás (Jk: lobbant és vallatás)

Lap	Sor	
51	16	Elhatározták (FL: El is határozták)
,,	24	volt a kedveskedés módja. (FL: volt a módi.)
52	: 4	ütött tábort (FL: nyitott tábort)
,,	20	megnyílnék (FL: megnyílik)
,,	25	nem csiklándozza azt (FL: nem aranyozza azt)
53	: 34	kertünkben! (Jk: kertünkben.)
54	: 9	neki, és találkoztó (FL: neki s találkoztó)
55	: 5	Ej, kár, hogy nem (FL: Ej, jó, hogy nem)

HOGY BUKTAM ÉN MEG A KERÜLETEMBEN?

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. április 10., 6. évf. 100. sz. (1., 2., 3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

II. Hi 11. köt. *Dekameron IV*. 1917. 26—32. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás biztosan MK-tól származik. Amellett, hogy a *Pesti Hírlap* tárcarovatában jelent meg szignó nélkül (ami a belső munkatárs-szerzőre utal) és Rubinyi Mózes közölte a *Hi* jelzett kötetében, MK szerzőségét kétségtelenné teszi az a tény, hogy az év végén írt *A klub* c. elbeszélésebe — mint erről alább még szólunk — a jelen írás csattanóját (59 1—30) szinte szó szerint átültette.

Az 1884-es parlamenti választások előtt a sajtóban természetesen középpontba kerültek az előkészületek hírei. MK e korszakban *A t. Házból* rovatban megjelentetett karcolatokon kívül sorozatosan írt rajzokat, anekdotákat a választási mozgolódások köréből. Ezeknek egy része a jelen kötetben található, más részük (pl. *Ellenargumentumok*. *Pesti Hírlap*, 1884. máj. 30.; *Humor a kortesmezőn*. *Pesti Hírlap*, 1884. jún. 17.; *Hogyan bukott meg Kemény János?* *Pesti Hírlap*, 1884. jún. 18.; *Választási programbeszéd*, *Pesti Hírlap*, 1884. jún. 21.) minthogy témájukkal szorosan a napi eseményekhez tapadnak, a *Krk* következő, »Cikkek és karcolatok« ciklusának megfelelő kötetben fognak megjelenni. A választási előkészületekkel kapcsolatos elbeszélések sorát a jelen történet nyitja meg.

E laza szerkezetű írás anekdotikus motívumokból tevődött össze. Ilyenek a képviselőségről hangoztatott vélemények (55 : 13—56 : 5); az idegen hangzású név megmagyarosítása (56 : 32—57 : 37), amelynek kapcsán MK néhány csipkelődő megjegyzést ejt a nagyarányú névváltoztatásokról és a történelmi nevek »elkoptatásáról«. (E motívum felbukkan az *Új Zrínyi*-szban is, ahol maga Zrínyi Miklós találkozik egy »friss« névrokonával. *Krk* 10. köt. 101. l. és Király István jegyzete a 337. lapon). A névmagyarosítás mint a követjélés feltétele, visszatér a három hónap múlva írt *A tállyai sötét erdőben* c. elbeszélésben is. Az elbeszélés hősnének a választókat megragadó fogásai is anekdotikus jellegűek. Így az a fordulat, hogy az ellenjelöltet azzal az állítással »járatják le«, hogy valami kapcsolata

van Albrecht főherceggel (58 : 11—16), az írónak a későbbi *Ellenargumantumok* c. írásában is felmerül.

A történet csattanója, a sietségben elpakolt cipő, amelynek hiánya a jelölt bukását idézte elő, a maga komikus groteszkségével feltehetően megtörtént eset lehetett. MK egy korábbi, 1852-es írásában, az *Utikalandok szezonya* címűben már saját élményeként megírta (Hi 12. köt. Anekdoták I. 88—89. l.). De a jelen történeten kívül egy újabb választási történetben, a *Hogy lettem én meg?* címűben is felidézi e motívumot (ld. a Krk jelen kötetében a 125 : 23—33 sorokban).

De ezenkívül — mint már előljáróban jeleztük — MK nemcsak a motívumot, hanem a csattanó teljes szövegét *A klub* c. elbeszélésében újra felhasználta. (Az azonos szöveget ld. a Krk jelen kötetében a 256—257. lapon, az átvétel módjára vonatkozó megjegyzéseket pedig a 351—352 lapon.)

Az elbeszélésben előforduló helységnevek MK szűkebb pátriájából valók: *Kokova* (58 : 5) feltehetően az egykorú Gömör és Kishont vármegye rimaszombati járásában fekvő Rimakokova helysége utal, míg *Korpona* (60 : 9) járási székhely volt Hont vármegyében.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 56 : 5 *Cicero kompakt* — címadáshoz használatos 12 pont nagyságú feltűnő tömör betűtípus.
58 : 1 *primipilus* — főember.
13 *Albrecht főherceg* — (1817—1895) ausztriai főherceg, tescheni herceg, a monarchia hadseregének főfelügyelője, az ó-konzervatív hagyományok őrzője.
18 *kapricrozni* — megmakacsolni magát, megkötöni magát.
39 *re bene gesta* — (lat.) miután dolgát jól végezte.
59 : 18 *furmányos szekér* — fuvarozás céljából készült szekér.

A RAVASZ ÖREGEK

M. Ország-Világ. (Szerk. Degré Alajos.) 1884. április 12., V. évf. 15. sz. (238—239. l.) »Életképek« alcímmel. Teljes névjelzéssel.
Kötetben itt először.

Keletkezéséről

Az elbeszélés a régi patriarchális vármegyei életet eleveníti meg, részben kielégítve a folyóirat olvasóinak olvasmány-igényét, de részben túlkörözve MK nosztalgiáját az elmúlt idők után. A cselekmény két fő motívumra oszlik: a tagosítási, kommasszációs bizottság csalafinta

döntésére, és a földesúr szerelmes leánya szíve választottjának fel-
fedezésére.

A kommasszációs bizottság tevékenysége már a korábbi *Király-
látogató parasztok* c. elbeszélésben is felmerül (ld. Krk 34. köt. 105—
106. l.), a bizottság igazságtalan döntései készítetik a gergei paraszto-
kat arra, hogy sérelmükkel a királyhoz forduljanak. A jelen elbeszélésben az író a bizottság tevékenységét állítja középpontba. A tagosítást irányító alispán, Lászy Gábor furfangosságával, hirtelen támadt ötleteivel kissé *A becsületbírák előtt* c. elbeszélés Nagy Tamás alispánjára, ill. *Az én első principálisom* Nicsy István szolgabírójára emlékeztet. Mindkét megyei tisztségviselő alakjában — mint azt az elbeszélések jegyzeteiben jeleztük — az író apósának, Mauks Mátyásnak vonásait sejtenek fel.

A tagosítási akciók a jobbágyrendszer megszüntetése után, az 1853-as úrbéri pátenz kibocsátásával kezdődtek, párhuzamosan a legelő-elkülönözési akciókkal. Mindkét eljárásnak az volt a burkolatlan célja, hogy a földesúri birtokokat megnövelje, azokat egy tagba fogja össze. Az erőszakos földelosztási processzus országosan az 1850-es évek közepétől a hatvanas évekig bonyolódott, a parasztok több helyütt szembeszegültek a tagosítást végrehajtó hatósági emberekkel. De a nagyarányú országos akciót követően még a hetvenes években is gyakoriak voltak a különböző határkiigazítások, amelyek egyikén-másikán MK is részt vehetett megyei tisztségviselő korában. A jelen elbeszélésben leírt eset magán hordozza az egyéni élmény vonásait is.

Az elbeszélésbeli Lászy alispán parasztokat rászédő trükkje igen primitív: a kitűzött cél elérése érdekében — számítva a gyanakvó parasztok eszejárására — az ellenkezőt javasolja, mint amit tulajdonképpen elérni óhajt. Ez a fogás a néhány nappal korábban megjelentetett *Bihari Nagy Istvánnak az ő gonosz praktikája* c. elbeszélésben is előfordul (ld. a Krk jelen kötetében 45: 31—46: 10 és a hozzáfűzött jegyzeteket a 286. lapon).

Az elbeszélés másik motívuma: a szerelmes leány titkának fel-
fedezése MK önéletrajzi motívumokból szőtt *Tavaszi rügyek* c. el-
beszélésében is megtalálható, ahol Gábel Mariska, hogy bajba ne ke-
verje szerelmét, a fényképalbumból kiszakítja az őt ábrázoló fotográfiát (ld. Jk 26. köt. 88—89. l.). A jelen elbeszélésben ezt az alapmotívumot bontakoztatja ki MK. A fényképalbumból kiemelt férfiarckép, mint a kezdődő szerelem jele *A becsületbírák előtt* c. elbeszélésében is felmerül (ld. a Krk jelen kötetében a 20: 27—37 sorig terjedő részletet).

A történetben szereplő személynevek az író alkotásai. A színhely viszont a diákkorban megismert selmechányai vidék: Selmechánya, Szitnya hegy (62: 11) a Selmechányától délre fekvő érohegység legmagasabb pontja. A tagosító bizottság működési helye — a varbókai határ (62: 13) — szintén a korabeli Hont vármegyéjében levő helységnév: a helységnévtárak három *-varbók* utótagú helységnévet tartanak számon a megye korponai járásában (ezek mindegyike közel fekszik Selmechez): Csábrágvorbók, Kecsevarbók és Nemesvarbók kisközségeket.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 60 : 6—14 A könyvekben aláhúzott sorokkal való udvarlás. — Hasonlóan ír az udvarlás e formájáról MK *A kis húgom virágai* c. elbeszélésében (Hi 1. köt. *Saját ábrázatomról.* 20—21. l.).
- 61 18—20 *Úgy pusztult el a megye, mint az olyan ember, akit a farkas fal föl: nem marad meg belőle más, csak az, ami a csizmákban volt.* . . — A csizmában maradt láb motívuma *A torkos fiú* c. népmese feldolgozásában is szerepel, a mese egyik fordulójaként (ld. Krk 34. köt. 145—146. l.).
- 35—37 A három személyből álló megyei bizottság és a kártyaparti. — Hasonló fordulatokkal indokolja MK a három személyből álló bizottságot *A kártya* c. tárcájában is (ld. Hi 2. köt. 103. l.).
- 62 29—30 *Sok vasvilla megmozdult emiatt országszerte, míg a kommasszációk tartottak* — Vö. ezzel *A királylátogató parasztek* c. elbeszélést (Krk 34. köt. 105—106. l.).
- 63 33 *matyikusok* — matematikusok (népies torzítással); itt: földmérő mérnök jelentéssel.
- 64 : 33 *Valóságos Argus voltam* — a gyanakvó, feszült éberség képes kifejezése a görög mitológia Argusáról, aki a féltékeny Herától tehénné változtatott Iot őrizte.
- 65 : 3 *vulpes* — (lat.) — róka.
- „ 6 *sprengolni* — a német sprengen igéből, a. m. felrobbantani.
- 67 : 37 *templárius lovag* — 1118-ban alapított egyházi lovagrend, tagjai kötelezték magukat, hogy védik Palesztína országutait, a zarándokokat a szent helyekre kísérik és őket a megtámadás ellen védelmezik. A rendet a pápa 1312-ben feloszlatta.
- 69 : 2; 69 : 4 *még a só is sósabb volt; a cukor se olyan édes* — MK kedvelt fordulatai a múlt iránti nosztalgia kifejezésére.

URAK ÉS CIGÁNYOK

M. Pesti Hírlap. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. április 16., 6. évf. 105. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A névjelzés nélkül megjelent karcolat szerzője kétségtől MK. A sajátos stílusfordulatokon kívül szerzőségét bizonyítja, hogy a főmotívum: a szegénységben magát süketnek tettető dzsentri alakja fél év múlva MK teljes nevével jelzett elbeszélésében, *A klubban* epizódfiguraként újból visszatér (ld. a Krk jelen kötetében 239 : 7—20 részben). Egy évvel később, a dzsentri-svihákságot leleplező *A dzsentri-fészkek* c. elbeszélésében szintén mellékmotívumként újból felbukkan a magát süketnek tettető kurtanemes figurája (ld. Jk 27. köt. *Kisebb*

elbeszélések 97. l.). De MK szerzőségére utal az írás bevezető soraiban a gyermek fogzására utaló kép is (ld. alább a 69 : 4—5 sorhoz fűzött tárgyi magyarázatunkat).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

69 : 3 *Tudós urak cikkeket, egész könyvet írtak a dzsentri pusztulásáról* — MK itt az 1880-as évek elején megindult és a karcolat megjelenésekor is még tartó sajtóvitára utal. A vitát három évtized múlva Concha Győző cikke összefoglalóan ismertette (A dzsentriről. Budapesti Szemle, 1910. 142. köt. 1—34., 173—199. l.). E vitáról újabban: Rejtő István: Iványi Ödön. Bp., 1955. 70—76. l. — MK-nak e vitával kapcsolatos álláspontjáról ld. Király István: MK. Bp., 1952. 75—76. l., és ugyancsak Király Istvánnak jegyzeteit a *Nemzetes uraimék* c. kötetben (Krk 2. köt. 338—339 l.).

4—5 *mert ez olyan, mint a fogzás...* — Hasonló képpel, hasonló gondolatot fejez ki MK a dzsentri-kérdésről 1881-ben írt *A magyar dzsentri* c. cikkében is (Hi 2. köt. 110. l.).

26—7 *a szebbnél szebb nótákat... ámbár azok se olyan szépek már mint azelőtt* — MK e fordulata hasonló az elmúlt idők iránti nosztalgia kifejezésére alkalmazott »a só is sósabb volt« gyakorta visszatérő szólásához.

„ 30 *elszakatöröz* — elbűvészkedi, eltünteti.

70 : 7—13 *a brácsás »ellenőrzése«* — az anekdotikus fordulat már az 1879-ben megjelent *Gilagó bandában* is felbukkan (Krk 30. köt. 133—138. l.). Hasonló formában átkerült az 1895-ben keletkezett *Ne okoskodj, Pista!* c. elbeszélésbe is (Krk 8. köt. 31—32. l.).

HOGY TEREM A KÉPVISELŐ?

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. április 20., 6. évf. 109. sz. (1., 2., 3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

II. Hi 11. köt. *Dekameron IV*. 1917. 13—19. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás kétségkívül MK alkotása. Azonkívül, hogy Rubinyi Mózes a Hi jelzett kötetében közreadta, a jellegzetes stílusfordulatok és a később visszatérő motívumok is MK szerzősége mellett szólnak.

Keletkezéséről

A jelen történetet az író korábbi élményeként eleveníti meg. Az első sorokban megjegyzi: »hat éve annak, hogy ott körmölgettem egy ellenzéki újság irodájában«. Az tény, hogy MK 1877 júniusá-

tól 1878. február 10-ig a Budapesti Napilap c. ellenzéki újság munkatársa volt. A napilapot akkor a fiatalon elhunyt Kakujay Gyula (1847—1882) szerkesztette, aki 1881—1882-ben a Pesti Hírlapnál újból szerkesztőségi kollégája lett MK-nak.

A közvetlen élménynek azonban két tény ellene szól. Az egyik az, hogy Kakujay nem volt országgyűlési képviselő sem akkor, sem később. A másik pedig az, hogy a Budapesti Napilap 1878. február 10-én megszűnt. Az 1878-as választások kora nyáron voltak, és ha még számításba is vesszük, hogy a választás előkészületei pár hónappal meg is előzték a választásokat, nem valószínű, hogy a jelen rajzban leírt történet a Budapesti Napilap szerkesztőségében 1878. február előtt lejátszódhatott.

Sokkal valószínűbb tehát, hogy az egyéni élményként előadott történetet MK másoktól hallhatta, vagy esetleg más, ma már ki nem deríthető alkalommal szerzett egyéni tapasztalata lehetett.

A választási kerületek jellemzése (72 : 1—8) hasonló ahhoz az útmutatóhoz, amelyet később *A Noszty fiú esete Tóth Mariával* c. regényében Kopereczky nyújtott át Noszty Ferinek a voglányi járásról (ld. Krk 21. köt. 61—62. l.).

A jelen elbeszélésben szereplő helységnevek — Gejte, Csipkány, Dárma, Kutyánd — egytől egyik az írói képzelet alkotásai.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 71 : 10 *Legalábbis akkora, mint a politikában a Baross Gábor karrierje* — célzás Baross Gábor (1848—1892) gyors emelkedésére. 1875-ben szabadelvűpárti képviselő, Tisza Kálmán közvetlen híve, majd a közlekedés-politikai ügyek országgyűlési elnöke, 1883-ban a közlekedésügyi minisztérium államtitkára.
- 72 : 32 *mint III. Napóleon, az újságírók is célzatosan mindig a hó másodikán csinálják az államcsínyeket.* — Utalás arra, hogy Charles-Louis Bonaparte mint a második francia köztársaság elnöke 1851. dec. 1—2. éjjelén államcsínyt hajtott végre, és III. Napóleon néven a franciák császárává proklamálta magát. — E fordulat MK *Mehádiai utam* c. karcolatában is felbukkan, ott meg is »magyarázza«: »Sokáig törtem rajta a fejemet, miért csinálta III. Napóleon az államcsínyt december másodikán? És rájöttem, hogy alkalmasint azért, mert december elsején még föl akarta venni az elnöki fizetést . . .« (Szegedi Napló 1881. 172. sz. — Kötetben: Hi 7. köt. *Szeged könyve II.* 223. l.).
- 73 : 5 *kékbéli ember* — ünnepi öltözetben levő parasztemberekre alkalmazott kifejezés.

A SEPRŰS TÓT

- M. I. *Vasárnapi Újság.* (Szerk. Nagy Miklós.) 1884. április 20., 31. évf. 16. sz. (254. l.) Névjelzés: M. K.
II. *Képes Néplap és Politikai Híradó.* (Szerk. Nagy Miklós.) 1884. április 27. 12. évf. 17. sz. (138—139. l.) Illusztrációval. Névjelzés: M—th K.
Kötetben itt először.

KI A GYILKOS?

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. április 22., 6. évf. 111. sz. (1., 2., 3. l.) A »Tárca« rovatban. Névjelzés nélkül.
II. Hi 11. köt. *Dekameron IV.* 1917. 37—44. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett elbeszélés kétségkívül MK-tól származik. Amellett, hogy Rubinyi Mózes közzétette a Hi jelzett kötetében, MK szerzőségét az elbeszélés alapmotívuma és jellegzetes stílusfordulatai is bizonyítják.

A választási történetek sorában megjelentetett írásban MK egy korábban már kidolgozott témát: az elveszett kutya körül támadt bonyodalmak motívumát elevenítette fel. A korábbi történetben az elveszett kutya tulajdonosa az újságban feladott hirdetések útján keresteti az elveszett Burkust, és a hirdetési díjjal ideig-óráig életre galvanizálta a tengődő vidéki lapot (*A tízforintos kutya*, Szegedi Napló, 1879. okt. 26. — Kötetben: Krk 30. köt. 158—161. l.). E motívumot később újra feldolgozta a *Burkus* c. elbeszélésében, ahol az elveszett kutya érdekében feladott újsághirdetésekből már a kutya nyakörve is szerepet kap (ld. Jk 28. köt. *Kisebb elbeszélések V.* 1910. 34—45. l.).

E motívumok arra utalnak, hogy a jelen választási történetben középponti helyet elfoglaló kutya-rajongás és az annak kapcsán kialakult bonyodalom MK ifjúkori élménye lehetett, amelyet a jelen történetben a választási atmoszféra érzékeltetésére átformált.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

80 : 17 *ingrata persona* — nem kívánatos személy

83 : 7 *A kutyák szerencsére nem tudnak beszélni Aesopus óta* — Utalás Aesopus állatmeséire, ahol az emberi tulajdonságokkal felruházott állatok emberi módon cselekszenek és beszélnek.

Lap Sor

84 : 30 *habarékpárt* — a szabadelvű pértből »elvi« vagy személyes okokból kivált politikusok 1878-ban Egyesült Ellenzék elnevezéssel pártot alakítottak. E tömörülésnek volt népies-ironikus elnevezése a *habarékpárt*.

RÓZSASZÍNŰ ROZSDA

- M. I. *Nemzet*. (Főszerk. Jókai Mór, fel. szerk. Visi Imre.) 1884. április 30., május 2., 4., 3. évf. 119., 121., 123. sz. A »Tárca« rovatban. Teljes névjelzéssel. Három folytatásban, alábbi részletezéssel:
1. ápr. 30. (119. sz. 1—2 l.) Elejétől az »Atyja nem is gyanította . . .« kezd. szakaszig.
 2. máj. 2. (121. sz. 1—2. l.) A jelzett szakasztól a »Hanem iszen nem is kellett egyéb . . .« kezd. szakaszig.
 3. máj. 4. (123. sz. 5. l.) A jelzett szakasztól végig.
- II. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. május 5., 6. évf. 125. sz. (9., 10., 11. l.) Rovaton kívül. Teljes névjelzéssel.
- III. *A tekintetes vármegye*. Igaz történetek. Mannheim Ágost rajzaival. Bp. 1885. Révai Testvérek kiad. 113—132. l.
- IV. *A tekintetes vármegye*. Igaz történetek. Második, bővített kiad. Mannheim Ágost rajzaival. Bp. 1889. MKm 1. 141—161. l.
- V. a) 3. kiad. [1892] 102—119. l.
b) 4. kiad. [1896] ua.
c) 5. kiad. [1900] ua.
d) 6. kiad. [1903] ua.
e) 7. kiad. [1907] ua.
- VI. Jk 14. köt. *A tekintetes vármegye*. 1910. 88—102. l.

Fordítások

- Cseh nyelven: *Tajná župni pečat*. Přeložil František Brábek. Praha, 1886. Maticе lidu. Ročník XX. Číslo 5. »Slavná zupa«. 22—35. p.
- Német nyelven: *Sigillum secretum*. *Budapester Tageblatt*. (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. május 2., [A fordító nevének feltüntetése nélkül] *Aus der Zopfzeit*. Aus dem Ungarischen Übersetzt von C. Langsch. Leipzig, o. J. »Gesammelte Erzählungen« von Koloman Mikszáth. I. Bändchen. 35—49. p. Universal Bibliothek Nr. 3463.

Keletkezéséről

A palóc-lázadásról szóló elbeszélésében MK egykorú krónikák tanúságára hivatkozik (80 : 20—21), azonban nem jelöli meg forrását, és így a kézikönyvekben e megmozdulásnak nem találtuk nyomát. Lehet, hogy csupán a szájhagyomány őrizte meg hírét. De sokkal valószínűbb, hogy MK a szülőföldjéről magával hozott hasonló tör-

ténetből formálta elbeszélését. Ti. a jelen elbeszélés fordulatai *A majornoki lázadás* (Jk 28. köt. 21–30. l.) alapmotívumára emlékeztetnek. Ott is — bár nem »közügy« miatt — a lakosság szembeszáll Petky Pál főszolgabíróval. 1897-ben Temesi Ferenc halála alkalmával írott megemlékezésében (*A temesi gróf*. Hi 5. köt. 109–205. l.) maga MK azonosítja *A majornoki lázadás* Petky Pálját az elhunyt Temesi Ferencel. Tehát az elbeszélésben átformált történet igazi hőse az Ebecken lakó Tihanyi Ferenc volt. A róla megőrzött történet egyik hajtását, a pap megütését, *A Krúdy Kálmán csínytevésében* MK Balassa Antalnak »ajándékozta« (ld. Krk 11. köt. 80. l. és Király István jegyzetét: 300. l.). Tehát az otthoni beszélgetések során hallott történet vagy annak egyik-másik mozzanata többször visszatért MK alkotásaiban. Így talán feltételezhető, hogy a romantikus szerelmi történettel átszőtt *Rózsaszínű rozsdába*, amelyet írónk a Jókai Mór szerkesztette Nemzet számára írt, a nagyobb hatás kedvéért szőtte e mozgalmasságot teremtő motívumot, és ez vált az író mesélőkedvében »palóc-lázadéssá«.

A bevezető rész, a Kapornoki János uram nagy gazdagságáról szóló történet, amely előkészíti a későbbi fejleményeket, az előző, 1883-as évben megjelentetett *Az istennek két krajcárja* c. rajznak alaphelyzetét idézi újból (l. Krk 34. köt. 118. l.). Úgy tűnik, hogy a korábbi, Szeged környékéről származó történet őrizte meg pontosabban a hallomás révén megismert történet főbb mozzanatait.

Az elbeszélésben szereplő családnevek közül néhányat Nógrád megyei törzsökös familiákként tartanak számon a kézikönyvek. Így az elbeszélésbeli egyik alispánt (akinek a történetben semmi szerepe sincs) Liberosey Adámnak (85 : 32) nevezi az író. A Libertsey-család a XVI–XVII. században jelentős szerepet töltött be Nógrád vármegyében, de a család a XVIII. század elején kihalt. Az elbeszélés egyik hőse az elcsapott Bory Mihály. Bory nevű nemesi családot forrásaink számon tartanak (Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vm. 592. l.). Míg a többi személynév — így a cselekményben jelentős szerepet betöltő Bükky István alispán neve is — az írói képzelet alkotása.

Hasonló a megoszlás a helységnevek között is: a korabeli Nógrád vármegyében létező Litke és Csalánka (eredeti alakja Csalányos) községnevek és a kékkői vár, ill. a karancsi hegynéven kívül a többi helynév (Gálos, Keszi, Selény és a talpadi pagony) az író helynév-alkotásai.

Szövegváltozatok

A Nemzetben (N) 1884-ben közzétett folytatásos közlés után a Pesti Hírlap is (PH) közölte az elbeszélést. *A tekintetes vármegye* 1885-ös kiadásának előkészítésekor MK gondosan átfésülte a szöveget, majd e szöveget minden további változtatás nélkül jelentette meg *A tekintetes vármegye* későbbi kiadásában is. A Jk-ban való közléskor négy sajtóhiba caúszott a szövegbe, ezt a felsorolásban feltüntetjük. A jelen Krk *A tekintetes vármegye* 1889-es kiadásának szövegét közve-títi.

Lap Sor

- 84 : 2 oktalan állatok már akkor is (N, PH: oktalan állatok (*habár nem voltak is olyan nevezetesek, mint most*) már akkor is)
,, 3 mikor egyszer — (N, PH: mikor az egyszer)
85 : 5 szolgálókkal, a falusi — (N, PH: szolgálókkal, *de a falusi*)
,, 11 többje. (N, PH: többje!)
- 86 : 20 »Német írása (E szavak a PH-ban ritkított szedéssel vannak kiemelve.)
,, 25 és a továbbiakban Bory (N: Bori)
,, 32 az történt (PH: azt történt)
- 88 : 3 Hagyj fel, Mihály, e népbolondítással! Meglásd (N, PH: Hagyd fel Mihály ezt a népbolondítást, *hagyd fel kérlek. Meglásd*)
7 letérdepelt magányos (N, PH: letérdepelt *egy-egy* magányos)
11 litkei (N: titkai)
11 lázadók (Jk: lázadók)
23 Kapornoki (N: Kapornoky)
,, 24 végezve (PH: végezze)
- 89 : 14 égtek (PH: égnek)
17 asszonyok. Körös-körül (N, PH: asszonyok. *Az erdő sűrűjéből, hol-hol belefűttenett a rigó a szavaikba. Körös-körül*)
18 gyülekeztek közeli (Jk: gyülekeztek a közeli)
24 összeverődött megyei urakból egy küldöttség (N, PH: összeverődött *egy főemberekből álló* küldöttség)
- 90 : 1 térti az új alispán-választásig (N, PH: térti, *kegyelmed az új alispán-választásig*)
,, 5 elgondolni (N, PH: elgondolnia)
,, 24 alispánját! (N: alispánját? PH: alispánját.)
,, 26 tajtékozó (PH: tajtékozó)
- 91 : 1 testén. Egy pillanat alatt (N, PH: testén. *Az alispánra hűszen is ráugrottak. Egy pillanat alatt*)
5 mozgalmat. Hiszen nincs itt már jóformán semmi tennivaló. Az alispán (N, PH: mozgalmat. Hiszen mindent megkaptunk, *amit óhajtottunk. Az alispán*)
14 Szélényből (Jk: Selényből)
19 Kapornoki (N: Kapornoky)
20 ha ráakad is, kulcsa a prófétánknál van. (N, PH: ha ráakad is, *kulcsa a mennyei szent virágnál van (így nevezték Bory Mihályt).*)
27 csak Litkén húzódott meg bevárni (N, PH: csak titkon húzódott meg *valahol, hogy* bevárja)
- ,, 33 dongájához (N, PH: dongáihoz)
,, 36 alispánnal (N, PH: vicispánnal)
- 92 : 17 Az alispán remegve, reménykedve botorkált (N, PH: alispán *csak nagy nehezen* botorkált)
,, 18 éjjeli (N, PH: óji)
- 93 : 2 futott le (N, PH: jutott le)
20 majd? Ejjnye (N, PH: majd? *Soha*)
21 — Még erősebben (N, PH: — *Úgyan, ne izéljen. Még erősebben*)

Lap Sor

- 93 : 22 Most már rám fog ismerni a fogai helyéről (Ez a mondat a PH-ban nincs ritkítva !)
- 94 : 13 üzenetet? (N, PH : üzenetet)
18 néhány napos (két napos)
22 aggastyán vitte magával (N, PH: aggastyán magával vitte)
25 a vak nem (N, PH : a bolond nem)
35 jó darabig. (N, PH: jó darabig, kivált a »mennyei virága.)
37 Kapornoki Judit. (N, PH : Kapornoki Judit. Istenem, milyen szép! Erre már nem gunynév a »mennyei virága.)
- 95 : 4 sugdosva. (N, PH : sugdosva, olyan arccal, mint valamely érdekes tárgyakat szokás.)
19 viceispán (Jk : vicispán)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 85 : 1–4 a pénz elvetése a földbe és
- 85 : 11 Az istennek is csak egy pár forinttal van többje — e két fordulattal jellemezte MK Az istennek két krajcárja c. rajzában alakja gazdagságát.
35–37 de akkor még nem volt kieszelve, mint most, hogy az olyan hivatalnokot, aki nem tetszik otthon, felküldik képviselőnek. — E fordulatot vö. Bihari Nagy Istvánnak az 8. sz. gyakorlatja c. elbeszélés mondatával (ld. Kvk jelen kötet 43 : 2–4 sorok).
- 87 2 Loyola Ignác — (1491?–1556) a Jézus Társaságának megalapítója.
- 90 22 mint hajdan Imre király, megfenyegette ujjával az ingerült tömeget. — Majd meglátom — kiáltá harsányan —, ki meri kezével érinteni a vármegye első alispánját! — Az Imre királyról szóló történelmi anekdotát Historia Salomitanában Tamás esperes jegyezte fel. Ezek szerint az ellene fellázadt Endre seregébe fegyvertelenül behatolt, csak egy pálcát tartva a kezében, lassan átment az ellenség hadán, harsányan kiáltva : — Majd meglátom, ki meri fölemelni kezét a királyi nemzetség vérének ontására! — E szavakra mindenki félreállott, tágas utat nyitott előtte. — Ma már nem tudjuk eldönteni, hogy ezt az anekdotát MK milyen forrásból merítette. Később, 1898-ban Tóth Béla A magyar anekdotakincs I. kötetébe beillesztette (36–37. l.).

Irodalom

Nagy Sándor (Mikszáth humora It 1914. 388. l.) szerint MK a közigazgatási figurák jellemzésének eszközeként a hasonlatok, összehasonlítások eszközével is fokozza a hatást. Bükkly alispánról szólva megjegyzi hogy MK az Imre királynak tulajdonított mondatot adja hőse szájába.

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp., 1941. 37—38., 125. l.) a *Nemzetes uraimékról* szólva, a nagy erejű Mácsik kisszerű hadakozásait számba véve megjegyzi, hogy MK hőseit beállíthatta volna »valamely tömegmozgalomba, mint néptribun kismenest«, aki a »tömegmozgalom sikere esetén megszerzi magának a vármegye fölötti uralmat«. E gondolat kapcsán említi meg a *Rózsaszínű rozsdát*, mint ilyen nagyobb arányú megyei megmozdulást. Az elbeszélés Bükkypánja Kráhl szerint hasonlít a *Farkas a Verhovinán* alispánjához, ill. *A fekete város* Görgeyéhez, mindhárman »a régi vármegyei élet erős gerincű, nagyhatalmú, világos értelmű, bár nagyobb tanultság nélküli alispánjai...«

AHOL A VÍZ IS VIRÁGZIK

K. OSzK Kézirattár. *Analecta*.

M. I. *Magyar Salon*. (Szerk. Fekete József és Hevesi József.) 1884. május 1., 1. évf. 1. sz. (44—50. l.) Dörre Tivadar illusztrációival. *Teljes névjelzéssel*.

II. *Pesti Hírlap* (szerk. Kenedi Géza.) 1884. május 1., 6. évf. 120. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül. — A Pesti Hírlap a keretes elbeszélésből csak az I. *Mire jó a dialektus* és II. *Rózsa Sándor redivivus* c. fejezeteket közölte.

III. Hi 7. köt. *Szeged könyve II*. 1914. 195—201. l. — A Pesti Hírlaphból véve a szöveget, csak az ott közöltek jelentek meg.

Az elbeszélés teljes szövege kötetben először a jelen Krk-ban lát napvilágot.

Keletkezéséről

MK e keretes történetet úgy adja elő, mintha egy alföldi embertől hallotta volna. Pedig valójában e történetkének saját szegedi élményeit elevenítik meg, vagy pedig szegedi tartózkodásakor az ottani ismerősöktől hallhatta azokat. Az itt csokorba kötött öt történet közül egyik-másik annyira megragadta figyelmét, hogy még többször visszatért hozzájuk.

Az első, *Mire jó a dialektus* c. történetet két év múlva újra elevenítette *A dialektus* c. önálló kis rajzában (Pesti Hírlap, 1886. ápr. 4., 94. sz. 6. l.). Az ekkor előadott történetre reflexiók jelentek meg. Erre reagált MK a Pesti Hírlapban (1886. ápr. 30. 119 sz.) napvilágot látott Szemere Miklós: Levél Mikszáth Kálmánhoz c. írásához azonnal hozzáfűzött soraival (Kötetben: *A saját ábrázatomról*. Hi 1. köt. 92. l.).

A jelen anekdotát később megemlíti MK *Az Osztrák-Magyar Monarchia* írásban és képben c. sorozat *Szeged* c. fejezetében is (i. h. *Magyarország* II. köt. 494., 496. l.), röviden felidézve a vámszedés e sajátos módját.

Végül *A kanál* c. elbeszélésében (Hi 11. köt. *Dekameron IV.* 188—196. l.) a jelen történetben előadott anekdota köré egy kis színező matériát is követ.

A *Rózsa Sándor redivivus* az 1867-ben amnesztiát kapott Rózsa Sándor újabb rablásainak »lélektani« motívumait magyarázó szegedi anekdota. A börtönben ülő haramiához hűtlenné váló feleség története már felmerült az *Egy rendőr zseni* c. elbeszélésben is (ld. Krk 34. köt. 96—100. l.). Rózsa Sándor különben az amnesztiát követő évben, 1868-ban rablóbandát szervezett, és megtámadott egy vonatot Szeged közelében.

A *községi bizonyítványban* elmondott történet magvát MK már korábban megírta *A hiteles bizonyítvány* c. anekdotában (ld. Pesti Hírlap 1881. 232. sz. — Kötetben Hi 12. köt. *Anekdoták I.* 54—55. l.). E motívum később *A majornoki lázadásban* (Jk 28. köt. 23—24. l.) és az 1899-ben írt *A mi örökös barátunkban* (Krk 11. köt. 146. l.) is felbukkan.

A *csökönyös macska* a szegedi árvíz alkalmával szerzett személyes tapasztalatból származik, Húsz év múlva *A klub alkonya* c. tárcájában (*Az én kortársaim.* Jk 20. köt. 55—56. l.) a bomló szabadelvű pártról szólva MK a következőket írta: »Egy régen látott kép szőkik emlékezetembe élém a szegedi árvíz korából...« És felidézi a vízben álló házak tetején kuporgó macskákat, amelyeknek »az egész otthonból csak a helyrajzi fekvése« maradt meg.

Hősök — az együgyűség köntösében c. történetke is még MK szegedi tartózkodás előtt való időből származó anekdota. Magvát MK már korábban a *Szeged fejlődése* c. 1882-ben írt cikkében előadta (ld. Hi 6. köt. *Szeged könyve I.* 126. l.). Sőt a vendég tisztelgetése a vicinális előtt lovagló huszárok figurája később — kissé ironikus hangvétellel — *A szurdokhelyi tanulmányú* c. elbeszélésében (ld. Jk 21. köt. 41—42. l.), és az *Új Zrínyiaszban* (Krk 10. köt. 78. l.) is felmerül.

Szövegváltozatok

A K tizennégy MK által megszámozott 21×16 cm nagyságú lapból áll. A K 1928-ban került az OSzK Kézirattárának birtokába, feltételezhetően a Magyar Salon-nal (MS) kapcsolatot tartó személy vagy annak leszármazottja lehetett az eladó.

A K szövegének és a MS-ben megjelent szövegnek összevetéséből kitűnik, hogy MK maga korigálhatta a nyomdai levonatot, több helyen (pl. 96 : 23, 100 : 5, 100 : 35 stb.) eltérés tapasztalható a két szöveg között. MK kezeírása gondos, jól olvasható, de az interpunkció tekintetében következetlen, sőt egy helyen (101 : 23) az író hanyag ékezet elhelyezése miatt az MS-ben hibásan jelent meg a szöveg.

A MS-sel egy napon közölte a Pesti Hírlap (PH) is a keretes történet első két darabját. Majd a PH szövegét közvetítette a Hi is. A jelen Krk a MS szövegét közvetíti, két helyen javítva a MS hibás közlését.

Lap Sor

- 96 2 kerültem össze (K: <akadtam> kerültem össze)
 96 5 úgy (K: *így*)
 „ 9 búslakodva. (K: búslakodva . . .)
 „ 16 koporsóját mossa (K: koporsóját <hőmpolygeti> mossa)
 „ 23 saját madarai (K: saját *külön* madarai)
 „ 32 művelni kívülről (K: művelni <felőlről? elkezd> kívülről)
 „ 36 poetikusabb. (K: poetikusabb?)
 97 5 oly történetek (K: olyan történetek)
 „ 13 históriákat tőlem (K: históriákat <kívánjon> tőlem)
 alcím Mire jó (K: Mire <való> jó)
 „ 27 *nemes* időkben (K: *nemesi* időkben)
 „ 32 nemesembernek (K: nemesembereknek)
 98 18 szerivel (K: szerivel)
 „ 30 Átmehet (K: El Átmehet)
 99 1 más-más, a szegeditől (K: más-más <dialek> a szegeditől)
 „ 8 ezzel a megszólítással (K: ezzel a <kérdéssel> megszólítással)
 „ 13 Krk, PH: Nagy István (K, MS: Tóth István [írói elírás])
 „ 28 rángatta helyre (K: rángatta <meg> helyre)
 100 : 4 illik a *heccelés* (K: illik a *hervadás* <kezdet>); PH: illik a *hervadás*)
 5 még a *hamisságnak* is volt valami nyoma (K: még <ott> a *fiatalos hamisságnak* is ott a nyoma)
 „ 11 férjével baj (K: férjével *valami* baj)
 „ 23 Pesten elment (K: Pesten <oda> elment)
 „ 34 körülötte (K: körölte)
 „ 35 neki, de (K: neki, *kikérdezte sorsa baját*, de)
 „ 39 »Hétválasztó«-ban (K: »Hétválasztó« <című kávéházba>-ban)
 101 : 1 lesz belőle (K: lesz <már ő> belőle)
 6 arcát tenyerére (K: arcát <. . . .> tenyerére)
 8 bámulná. Mogorvának (K: bámulná. <Egész lénye> Mogorvának)
 19 közönyösen felelte (K: közönyösen <mondta> felelte)
 23 PH, Krk: *ónszínű* (K: *ónszínű* [vesszőhiba!], MS: *ószszínű*)
 „ 30 gondolja az (K: gondolja <szólt> az)
 „ 35 s az előbbi (K: s <ugyanaz> az előbbi)
 102 : 1 akartam bemutatni (K: akartam *bizonyítani*)
 5 makói Kostyán (K: makói <embernek a tek> Kostyán)
 8 paraszt (K: paraszt<ot>)
 8 *csak úgy* gondolom (K: gondolom)
 9 illetőségű. Pedig (K: illetőségű. <De> Pedig)
 22 kiállítani. (K: kiállítani?)
 „ 22 eltelt méreggel (K: eltelt *csordultig* méreggel)
 „ 33 hörpöntgették (K: hörpöntgették)
 „ 36 mindig (K: mindig)
 103 : 6 szépen zsebre (K: szépen <szerivel> zsebre)
 9 pörben (K: perben)
 12 nemes *községtől* (K: nemes *helységtől*)
 22 pörben (K: perben)

- Lap Sor
- 103 29 nélkül, tehát (K: nélkül <tartozik> tehát)
alcím [Előszőr:] <A szegedi rendőrök.> [Majd:] <A macska se kutya
ám.> [S ebből a végleges szöveg:] A csökönyös macska
- 104 12 könnyhullással eveztek (K: könnyhullással <hagyta> evez-
tek)
- „ 15 észre. Fáj (K: észre. <Jobban> Fáj)
- „ 25 hagyjuk el. (K: hagyjuk el. <Tudod mit mondok>)
- „ 33 Természetes hogy (K: Természetes <tehát> hogy)
- 105 3 De (K: <Hanem> De)
- 4 tudtak mozogni (K: tudtak <már> mozogni)
- 5 ott járt egy miniszter (K: ott <volt József főherceg> járt egy
miniszter)
- 8 kérdé a miniszter (K: Kérdé a <főherceg> miniszter)
- 9 már teens uram (K: már <hadnagy> teens uram)
- 9 ugat ki (K: ugat <már> ki)
- 14 A miniszter elmosolyodott (K: A <főherceg> miniszter el-
mosolyodott)
- 22 magatartású legénység (K: magatartású <...> legénység)
- 37—38 sor között az alábbi törölt szöveg olvasható a K-ban:
<— Tudom — mondta a főkapitány szórakozottan. — Egy
kicsit soványok biz azok, de a hosszú pokróc majd eltakarja
a bordákat.>)
- 106 8 hogy a vonat (K: hogy a <miniszter> vonat)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 98 : 32 *karmazsin* — élénk, kissé kékes árnyalatú sötétpiros szín.
- 99 : 5 *Parva sapientia regitur mundus* — Kis bölcsességgel kormányozható a világ. III. Julius pápának tulajdonított mondás (ld. Tóth Béla : Szájru! szájra. 140. l.).
- 101 2 *Kék mándli van rajta, a »bon jours«-ok formájára* — blúzformájú kiskabát. Ld. MK *Még két szegedi eset. I. A bon jour* (Pesti Hírlap 1883. okt. 23. 292. sz. — Kötetben: Hi 7. köt. 107. l.).
- 3 *permutter* — a német Perlmutter, am. gyöngyház szó magyaros formája.

NEM IGAZ A KORRUPCIÓ!

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. május 7., 6. évf 126. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. »Kormány-
párti tárcsa« alcímmel. Névjelzés : *Scarron*.
- II. Hi 10. köt. *Dekameron III.* 1917. 63—67. l.

Német fordításban

Es gibt keine Korruption! *Budapester Tageblatt.* (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. máj 7., 1. évf. 7. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül]

A patriarchális megyei életre és különösen az ügyintézésre jellemző történetet MK a parlamentben hallhatta. A történet első két sorában burkoltan jelzett helyszín — »Egy erdélyi megye főispánja (ki a legnagyobb fejedelmük vezető- és keresztnevét viseli)» — a korabeli Nagy-Küküllő vármegye, a főispán gróf bethleni Bethlen Gábor (1837—1897), akinek a neve azonos az iktári Bethlen Gábor erdélyi fejedelmével. Az elbeszélésbeli tisztí ügyész személyének felderítése ma már szinte lehetetlen, mert feltehető, hogy amint a helyszín és a főispán személyét illetően MK homályosított, úgy a meggyanúsított megyei tisztségviselő történetében is változtatott az eredeti tényeken.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

LIKAVA VÁRA

- M. I. *Magyar Ijjság.* (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1884. május 11., 1. évf. 10. sz. (190—191. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 33—36. l.
- III. a) *Magyarország lovagvárai.* Bp. 1894. Révai Testvérek kiad. MKm 11. köt. 105—108. l. [Megelőzi *A kis prímás o. regény* 1—80. l.]
b) 3. kiad. 1901. ua.
- IV. a) *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1903. Révai Testvérek kiad. 25—28. l.
b) 5. kiad. 1905. ua.
- V. Hi 15. köt. *Magyarország lovagvárai regékben.* 1917. 18—21. l

Forrása

MK várregéi első darabjának, a *Osábrág vára* jegyzeteiben jeleztük (a kötet 280. lapján), hogy az írói munkamódszer jellemzésére a jelen *Likava vára* c. rege jegyzetei között teljes egészében közöljük a forrásként felhasznált munkát. Ez a cikk majd két évtizeddel a rege megírása előtt látott napvilágot »A likavai várom és a rózsahegyi várkastély» címmel a Vasárnapi Újság 1867. aug. 4., 31. számában a 384—385. lapokon. Szignóként F. E. betűjelet olvashatunk a cikk alatt, majd újból napvilágot látott a Nagy Miklós szerkesztette »Magyarország képekben. Honismertető album» c. kiadvány II. kötetében Fényes Elek teljes névalírásával (Pest, 1870. 241—244 l.).

MK csak a cikk első felét, a likavai várromot bemutató részeket használta fel, a rózsahegy-i kastélyról szóló leírást nem vette figyelembe. Az alább következő szövegközlésben *dölt* szedéssel jelezzük azokat a részeket, amelyek ténymegállapításaikkal vagy megfogalmazásaikkal támaszt és segítséget jelenthettek MK számára :

»Liptó hazánknak kétségenkívül egyik legszebb, legregényesebb megyéje. A megye közepe, melyet a Vág sebesen zúgó habjaival foly keresztül, Hradektól kezdve Rózsahegyig meglehetősen tágas völgyet képez, mely termékeny szántóföldeivel, sűrűn elhintett falvaival és kastélyaival, szép erdősegeivel annyival regényesebbnek tűnik fel, mert északról és délről messzelátszó havasok zárják be az igéző panorámát.

Különösen regényes fekvése van a hajdani likavai várnak, mely Rózsahegy-től északra egy óranegyednyire, magas, kiemelkedett szikladombra épült, úgy azonban, hogy *távolabbról még magasabb hegyek, a komor Čhots hegy ormai övezik örül.* Lerontatása idejéig Liptónak ez volt egyedüli vára, mely a tatárok, törökök s rablók pusztításai elől a lakosságnak menedéket, még pedig biztost nyújthatott, mert a hradeki vagy másképp liptóújvári vár a fegyveres ellenség ellen védelmet alig nyújthatott, *a rózsahegy-i várkastély pedig inkább úrilakul szolgált.*

Első építője a várnak legrégebb geographusunk, Bonbardi állítása szerint Corvin Mátyás királyunk volt. De Bonbardi hibázott, mert *a vár még I. Károly király korában épült.* Mint tudjuk, e királlyal számos főrangú olasz család jött be Magyarországra, például gróf Drugeth, ki később »Homonna« előnév mellett sokáig virágzó magyar családnak leve alapítója. Azután bizonyos gróf Douch vagy Kouch, ki I. Károly által terjedelmes jószágokkal ajándékozott meg. Egy ily adomány-levélből tudjuk meg azt is, hogy *Likava várát ugyanezen Douch gróf építette,* s hogy már ekkor a vár feje volt egy roppant uradalomnak, mely számos faluból és városból állván, mindenkor a vár birtokosát uralta. Azonban Douch, *a likavai vár első birtokosa mag nélkül halt el,* s már Zsigmond király idejében a királyi fiskus kezén találjuk *Likavát a hozzá tartozó uradalommal együtt.* Később Albert király özvegye, kiskorú fiának Lászlónak védelmére a cseheket behíván s ezeknek több felső-magyarországi várat átengedvén *Likavát is Giskra, a csehek vezére, bírta sokáig,* s ezek körmei közül csak akkor szabadulhatott ki a vár, midőn Corvin Mátyás királyunk a rabló cseheket összetörvén s Magyarországból kihajtván, a várat is maga részére visszafoglalta. Ez időben, valamint most is, *a várhoz tartozó uradalom vadakkal bővelkedő pompás erdősegekkel, különösen fenyvesekkel bírván, Mátyásnak kedves tanyája lón a likavai vár, s a vadászatban gyönyörködő király gyakran meglátogatta azt.*

A vár nyugati kapuja felett még sokáig látható volt a Hunyadiak címere: a holló ; valamint Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Oláhországok címereit is lehetett látni, de az évszám már ki nem vehető.

Mátyás után, ennek természetes fia János bírta a likavai uradalmat és várat mint liptói herceg. Ennek halálával a birtok ismét a királyi

fiskus kezére kerülvén, I. Ferdinánd Pekry Lajos magyar főurnak adományozta mind a várat, mind az uradalmat, ki 1534-ben az egész várat kijavíttatta és tetemes újabb építkezéseket tett. A belső vár kapuján e szavak valának olvashatók:

»Arma Magnifici Dni Ludovici Pekry de Petroma Supremi Capitanei Regiae Martis.« — »Arma Illustris Dominae Sophiae, Ducis Nasso viae Russiae.« Mind a két oldalon az évszám mellett MDXXXIV., a Dávid zsoltárából következő ének állott: »Nisi Dominus custodiverit civitatem, in vanum laborat, qui custodit eam.«

Pekry után Krusíth János bírta Likavát. Majd ennek özvegyét, Pálffy Katalint Illésházy István vette nőül, de ez magtalanul halván el, a várat egyik rokonának, Illésházy Gáspárnak hagyta, előbb fiának fogadván őt. A keleti várkaput és bástyát ez építette azon időben, midőn a svéd seregek a szomszéd Sziléziát és Morvaországot dúlták, mint ez a kapu feletti feliratról látható.

Illésházy Gáspárnak két fia maradt, u.m. György és Gábor. Ezek közül Gábor Likava várát Tököly Istvánnak zálogosította el. Ez időben Tököly István leggazdagabb főúr volt Felső-Magyarországban. A pompát igen szerette, építkezni nagyon szeretett, s mindig az akkor divatozó európai ízlés szerint. Likava felékesítésére sokat költött, s elmondhatjuk, hogy e várnak fénykora Tököly István idejére esik: akkoron a várat délre és északra kellemes kertek övezték körül.

Mily pazarul költhetett Tököly e várra, kiteszük onnan, hogy a külvárhoz egy gazdag forrást csatolt, odáig nyúló 3 ölnyi széles és boltozatos bástyák segédelmével. És e bástyasorozat oly erős volt, mintha csak természetes tömör sziklából állott volna, úgyhogy midőn a vár 1707-ben II. Rákóczi Ferenc parancsolatjából lerontaték, az egész bel- és külvárnak lerombolása kevesebb munkába és időbe került, mint a forrást tartalmazó bástyázat ledöntése. Ez okból a köznép maiglan beszéli, hogy az említett bástyázat építése alkalmával Tököly az egész környéken összeszedette a tojásokat s homok helyett tojásfehért használtatott, s a cement készítésére nem vizet, hanem bort fordított. Annyi bizonyos, hogy egykorú írók tanúsága szerint e bástya építése Tököly Istvánnak 80,000 rénes pénzébe került, mi akkor roppant értékű summa volt.

Tököly Istvánról Tököly Imrére szállott a vár és uradalom, hanem ez hüllenség vétkébe esvén, mind a kettőt elvette a fiskus, s egész a mai időkig a királyi kamara bírja a szépen jövedelmező uradalmat. Szántóföldje nem sok van ugyan, de annival szebbek kövér rétjei és legelő havasai, úgyhogy 1863-ban ezek és a regálék 19,319 forint tiszta jövedelmet adtak a kincstárnak, a fenyvesek pedig, de már a hradeki uradalommal együtt 126,000 forintot jövedelmeztek, szintén minden költség levonása után.»

A dőlt szavakkal kiemelt részeket összevetve MK regéjével világosan kitapintható írónk módszere: egyszerűsítette és áttekinthetőbbé tette a cikk felépítését, egynéhány általánosító megjegyzéssel olvasmányosabbá formálta a tömör történeti felsorolást, egy-két magya-

ráló megjegyzést fűzött a történelmi nevekhez, és végül megfogalmazásában gondosan ügyelt fiatal olvasói ízlésére. E mozzanatok figyelembevételével MK regéjét joggal tekinthetjük a szó igazi értelmében írói átköltésnek.

Szövegváltozatok

A Krk jelen kiadása a *Magyarország lovagvárai regékben* c. kötet 1890-ben megjelent első kiadásának szövegét közvetíti. E kötet sajtó alá rendezésekor MK a Magyar Ifjúságbeli első közlés szövegét néhány helyen módosította. Az első változat szövegét zárójelben közöljük.

Lap Sor

109 : 11 *magasan* (magasabban)

110 : 4 *Likava azonban jó menedék* (*Hanem Likava jó meredek*)

6 városkából (városkától)

30 a vár, *ki azt* Illésházy Istvánnak nyújtotta. (a vár is. Az özvegy Illésházy Istvánnak nyújtotta kezét.)

111 4 odáig nyúló (odáig nyúló)

17 forrást felvezető (forrás felvezető)

26 győzelmi útjában (győzelme útjában)

MI MINDEN KELL A JELŐLTNEK?

M. Pesti Hírlap. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. május 25., 6. évf. (10—11. l.) a Tárca rovatban. Névjelzés : *Scarron*.
Kötetben itt először.

Német fordításban

Was braucht ein Abgeordneter-Kandidat? Budapestes Tageblatt. (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. május 25., 1. évf. 25. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül].

MK ebben a kis történetben egy kormánypárti képviselőjelölttel való találkozása és beszélgetése kapcsán ironikus formában sorakoztatja fel a képviselőjelöltség elengedhetetlen »kellékeit« és a kortesfogás módozatait. A leírt fogások egyike-másika más, válaszással kapcsolatos írásában is előfordul.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

113 17 *Vizsolyi arcképe* — Vizsolyi Gusztáv (1822—) politikus, országgyűlési képviselő, 1884-ben a szabadelvű párt elnöke.

114 : 22 *Németh Albert* — (1820—1887) 1873-tól haláláig Hódmezővásárhely függetlenségi párti képviselője.

CZIROK MÁTYÁS ÉS SZOMOR MISKA

M. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. május 28., 6. évf. 147. sz. (2—3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A névjelzés nélkül megjelentett írás bizonyosan MK tollából származik. Már Rubinyi Mózes bibliográfiája is kötetben ki nem adott frásként tünteti fel (i. m. 119. l.). MK szerzősége mellett szól az a tény is, hogy a Pesti Hírlap egy évvel később egy ugyancsak névjelzés nélküli frást közölt *A tréfák királyai* címmel (Pesti Hírlap 1885. júl. 16. 193. sz. 1—2. l. — kötetben Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 227—232. l.). Ebben az 1885-ös írásban a jelen történetben bemutatott két esetet röviden megismétli Beöthy Aldzsiról szóló anekdota népi párhuzamaként. A napilap tárcarovatában a szerzőség feltüntetése nélkül közreadott két cikk feltétlenül arra utal, hogy az csak *belső munkatárstól* származhatott. A két írás külön nem említendő stílusfordulatai pedig azt jelzik, hogy szerzőjük csak MK lehet.

A jelen történet bevezető soraiban (114 : 3—4) MK megemlíti, hogy Czirok Mátyás és Szomor Miska »a két leghíresebb kortes a mi vármegyénkben«. Emellett a szülőföldről hozott emlékekre utal az a két helységnév is, amelyet MK beleszó a történetbe. Otrókócs (117 : 5) az író korában kisközség volt Gömör és Kishont vármegye tornaljai járásában, míg Zehere (117 : 34 ; pontosabban : Zehérje) a jelzett vármegye rimaszombati járásában levő helység volt.

A már említett *A tréfák királyai* c. írásában MK Szomor Miska és Rigó Dani néven említi a két elválaszthatatlan kortespárt. A Czirok, ill. Rigó változat esetleg arra utal, hogy MK nem eredeti nevükön nevezi alakjait. De a jelen esetben nem a név, hanem a történet azonosossága a lényeges. Az 1885-ös írásban hasonló fordulattal adja elő MK Szomor »veszettség«-imitálását és Czirok visszavágását a kalap alá helyezett tojással. A két anekdotát MK későbbi írásaiban is felhasználja. A veszettkutya-trükköt *A Krúdy Kálmán csínytevéseiben*, mint Filcsik által elkövetett tréfát (Krk 11. köt. 78—79. l. és Király István jegyzetét 299. l.). A tojás-vice pedig *Az eladó birtokokban* bukkan elő (Krk 5. köt. 81—82. l.). Itt még a hőst is Szomornak hívják.

Végül itt jegyezzük meg, hogy a bevezetőben említett »öreg Czincze« (115 : 25) híres korabeli kortes volt, neve MK más írásaiban is felmerül, így egy korábbi *A t. Házból* c. karcolatában is (ld. Pesti Hírlap 1883. jan. 27. 27. sz. 9. l.).

AZ ŐRÜLT SZOLGABÍRÓ

M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. május 31., 6. évf. 150. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

II. Hi 11. köt. *Dekameron IV.* 1917. 45—48. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás kétségtelenül MK-tól származik. Szerzőségét azonkívül, hogy Rubinyi Mózes a Hi jelzett kötetébe beiktatta, a kompozíció és a stílusfordulatok sajátosságai is bizonyítják.

Ez a portré MK újságírói tevékenységének jellegzetes terméke. Keletkezéséről a bevezető sorokban maga ír (118 : 1—4, 119 : 24—27). A riportszerű történetet a belőle áradó írói gondolat és töprengés emeli mélyebben ható zsánerképpé. Az elcsapott szolgabíróval folytatott párbeszéd részletei a választási korteskedés egy nem közismert formájára derítenek fényt : a megyei tisztségviselők kisebb-nagyobb szabálytalanságait tartalmazó pörös iratok birtokában bárki, bármilyen programmal megválasztathatja magát, a vétkes tisztviselők ki vannak szolgáltatva neki, és éppen ezért, hogy bőrüket mentse, mindent elkövetnek majd, hogy a terhelő iratok titokban tartása fejében mandátumhoz juttassák a jelentkezőt. Az itt fejtegetett konklúziót az író nem mondja ki, hanem a gondosan megformált beszélgetés fordulataival sugallja, amelyet a bevezető sorokban azzal készített elő, hogy az elcsapott szolgabírót mind a három párhelyiség előtt látta ácsorogni. A szuggertált gondolatot a berekesztő sorok csak hatványozottan aláhúzzák.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 118 : 2 *koporsós függetlenségi körben* — MK utalása ma már megfejtethetlen.
- 3 *hol a Lloydnál, hol a Kálvin téri kiellen magányban.* — A mai Roosevelt téren állt a Lloyd-palota, a szabadelvű párt klubja, a Kálvin téren volt az Egyesült Ellenzék, az ún. habarékpárt székhelye. A párt tagjai javarészt a kormány-pártból kivált politikusokból kerültek ki.
- 119 : 8 *nobile officium* — (lat.) nemes hivatás, itt : tiszteletbeli állás.
- 10 *Füzesséry és Dobránszky* — Füzesséry Sándor (1825—1880) katolikus pap, képviselő ; Dobránszky Péter (1846—1916) műegyetemi tanár, képviselő.
- 14 *Podmaniczky vagy Mocsáryék* — báró Podmaniczky Frigyes (1824—1907) író, politikus, országgyűlési képviselő, a szabadelvű párt egyik vezetőségi tagja ; — Mocsáry Lajos (1826—1916) a függetlenségi párt egyik vezető személyisége.
- 120 : 20 *Steinacker Ödön* — (1839—1930) közgazda, az 1881—1884. országgyűlési ciklusban parlamenti képviselő.

A KÖNYVEKRŐL

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. június 8., 6. évf. 157. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés Scarron.
II. Hí 1. köt. *Saját ábrázatomról*. 1914. 48—52. l.

Német fordításban

Über Bücher, Budapester Tageblatt. (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. június 8., 1. évf. 38. sz. Teljes névjelzéssel. [A fordító nevének feltüntetése nélkül.]

A könyvkiadással kapcsolatos történeteket MK feltehetően Révai Mór Jánostól hallhatta. Az ő személye rejtőzhet a meg nem nevezett »kiadóm« kifejezés mögött. A Révai Testvérek jelentették már meg *Az apró gentry és a nép* c. kötetet is. Az íróval való személyes kapcsolatáról nyilatkozik Révai Mór János is visszaemlékezéseiben, a szorosabb kapcsolat létrejöttének idejét az 1882-es évben jelöli meg (Révai Mór János: *Irók, könyvek, kiadók*. II. köt. Bp. 1920. 182—184. l.).

A bevezetőként előadott anekdota feltehetően MK szegedi emlékeiből származhat.

A jelen Krk a *Pesti Hírlap* szövegét közvetíti.

HOGY LETTEM ÉN MEG?

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. június 22., 6. évf. 171. sz. (2—3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. »(Egy képviselő előadása után)« alóímmel. Teljes névjelzéssel.
II. Hí 11. köt. *Dekameron IV*. 1917. 20—25. l.

Német fordításban

Wie ich Abgeordneter wurde. Budapester Tageblatt. (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. június 22., 1. évf. 52. sz. Teljes névjelzéssel. [A fordító nevének feltüntetése nélkül.]

Az új képviselő szájába adott történetet MK két nappal a választások után írta. Hőse jellegzetes figura: nincs se diplomája, se semmilyen képesítése, tehát úgy véli, hogy a képviselőházban boldogul. E vonások az ezekben a hónapokban írt választási történetekben állandóan felbukkannak. A *Hogy buktam én meg a kerületemben?* címűben az emberek által hangoztatott vélemény formájában (ld. a Krk jelen kötetében 55 13—56 : 10) a *Mi minden kell a jelöltnek?* c.

rajzban a jelölt számára szükséges olcsó kortesfogások felsorolásával (ld. a Krk jelen kötetében 111—114. l.), *Az örült szolgabíróban* a megvásorolható kompromittáló adatok révén az ismeretlen »vásárló» biztos kerülethez juthat, függetlenül politikai állásfoglalásától. E motívumok állandó visszatérése arra mutat, hogy MK igen szkeptikusan figyelte a választási küzdelmeket.

A történet felépítése és a végső csattanó éppen a hangoztatott elvek relativitását, a hangulati elemek domináns szerepét van hivatva nyomatékosan hangsúlyozni.

Az író korábban megírt történetei egy részét — ahogy erre maga is utal (124 : 7—8) — beleépíti a jelen elbeszélés bevezetőjébe. E motívumokra a Tárgyi magyarázatok között utalunk.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 125 : 22—33 E történetet két és fél hónappal korábban a *Hogyan buktam én meg a kerületemben?* címűben már megírta MK (ld. a Krk jelen kötet 55—60. lapján).
- 35 *Károlyi Tibor* — (1843—1904) politikus, egy ideig (1878—1884) szabadelvű párti képviselő, az 1884-es választásokkor kibukott, majd titkos tanácsos, a főrendiház elnöke.
- 36 *Suszerics Ignác* — a korabeli képviselőházi almanachokban e név nem található, feltehetően MK által alkotott képviselői név.
- „ 38 *loquamur latine* — beszéljünk latinul.
- 126 : 27 *Madarász Józsi bácsi* — (1814—1913) a szabadságharc idején az országgyűlésen a radikális ellenzék egyik főszereplője, majd 1867 után függetlenségi párti képviselő.
- „ 32 *richtig* — csakugyan, valóban.
- 127 : 13 *Fiume* — ismert budapesti kávéház, az 1930-as években szűnt meg.
- 14 *Nemzet* — a szabadelvű pártnak a »Hon« és az »Ellenőr« egyesüléséből Jókai Mór főszerkesztésében 1882. szept. 1-én keletkezett napilapja. Ebben az időben MK is helyezett el néhány írást az újságban.
- 128 19—24 a forma végett fellejtetett ellenjelölt — E motívum felmerül *A becsületbírák előtt* c. elbeszélésben és a *Nincs többé »egyhangúság«* c. rajzban is, mindkettő a Krk jelen kötetében.

NINCS TÖBBÉ »EGYHANGÚSÁG«

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. június 25., 6. évf. 174. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés : *Scarron*.
- II. Hi 12. köt. *Anekdóták I.* 1917. 178—182. l.

A korteskedés nélküli választás már a korábbi *A becsületbírák előtt* c. elbeszélés bevezető szakaszában is felmerül (ld. a Krk jelen kötetében a 19—21. lapon), ott is erőteljes színekkel ecsetelte MK az ivástól és a biztos jövedelemtől megfosztott kortesek forrongását. A jelen anekdota a költségmentes választást óhajtó urak eszén túljáró kortesvezérek turpiasságát eleveníti meg. Ugyanennek az évnek őszén MK a jelen történetet újból felhasználta *A klub* c. hosszabb elbeszélésének megírásakor. (Az azonos szöveget ld. a Krk jelen kötetének 230—32—232 : 20 sorában, az átvétel módjára vonatkozó megjegyzéseket pedig a 351. lapon.)

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

ÜGYVÉDSEGÉD KOROMBÓL

- M. I. *Ügyvédek Lapja*. (Szerk. Wolf Vilmos.) 1884. június 28., 1. évf. 14. sz. (1., 2., 3. l.) Teljes névjelzéssel.
- II. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. június 29., 6. évf. 178. sz. (1—2. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés : Scarron.
- III. Hi 10. köt. 1917. *Dekameron III. köt.* 110—115. l.

Német fordításban

Aus meiner Advokaturzeit. Budapester Tageblatt. (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. június 29., 1. évf. 59. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül]

Az elbeszélés motívumai arra utalnak, hogy MK ifjúkori élményeit vagy akkor hallott történetet elevenített meg. Az előadásmódja hasonló az 1882 végén megjelent *A csekk* c. karcolatéhoz (ld. Krk 34. köt. 5—8. l.). Az ifjúkorban szerzett élményekre figyelmeztet az a körülmény is, hogy a csattanó : a szülő akarata ellenére élettársat választó felnőtt gyermek kitagadását közlő hirdetés nyilvános publikálásáról való elfeledkezés és az abból származó »előnyök« MK egyik későbbi frásában, a *Még egy megyei történetben* újból visszatér (Jk 27. köt. 160—167. l.). Ott vármegyei emlékként idézi fel a történetet az író, és a kitagadott gyerek nem leány, hanem a család nagyreményű fia.

Szövegváltozatok

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti. Az *Ügyvédek Lapjában* megjelent első változatot MK a PH-ban való közlés előtt átjavította. Az első közlésben található eltéréseket zárójelben közöljük.

Lap Sor

- 131 : 3 nekem (nékem)
132 : 1 ember, *észerint* éppen megfordítva, sokat (ember, éppen megfordítva, *szerint*e, sokat)
30 közöttünk tisztességes nem lehet (e szavak kurziválva)
„ 38 mindig (mindég)
133 : 36 főnökömhöz (főnökömmek)
134 : 6 velők (velük)
35 Meg ne mondja a feleségemnek (Meg ne tudja a feleségem)

Irodalom

Kráhl Vilmos (Mikszát a jogász. Bp., 1941. 23. l.) az elbeszélésről szólva megjegyzi, hogy a »kis történet rokonságot tart a vármegyei gyakorlatból vett *Még egy megyei történet* o. novellával«. A cselekményváz rövid ismertetése után megállapítja: »Minden valószínűség szerint az elbeszélte történet megtörtént valamely formában, és Mikszáth — mint több más esetben is — több variációban írta meg.«

AZ INGYEN CSOKOR

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. július 7., 6. évf. 186. sz. (1—2. l.). »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: *Grachus*.
II. Hi 10. köt. *Dekameron III*. 1917. 213—217. l.

Az alkalmi színházi tudósító tollára adott történetet MK valószínűleg még Szegeden tapasztalhatta, ill. hallhatta. A kiöregedett rendőr alakját az *Ahol a víz is virágozik Hősök*, — az együgyűség köntösében c. történetében is megrajzolta (ld. Krk jelen kötetében 105. lapon). Az udvarlás céljából egy lakásból rendőrrel ellopított virágcsokor históriáját pedig MK később Sebők Zsigmondról írott *Szeged írói* c. karcolatában mint saját szegedi élményét mondja el (*Pesti Hírlap* 1887. febr. 12. 42. sz. — Kötetben Hi 6. köt. *Szeged könyve I*. 184—185. l.).

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 136 : 4 *Mihaszna* — rendőrök korabeli gúnyneve, sokszor Mihaszna András alakban is.
15 *Réthy Laura*... a kis fejlődő *Blaháné* — Réthy Laura (1866—?) operetténekesnő, 1881 óta játszott Pesten. Később Rudnyánszky Gyula felesége lett.

Lap Sor

- 136 : 20 *berne vagyok a gráciájában* — kegyeibe fogadta, elfogadta udvarlását.
„ 29 *Sapristi* — teringettét!
138 : 23 *Horváth kert* — a ma is meglévő Krisztina téri park. Az 1840-es években a Horváth családé volt a terület. 1849-ben a város tulajdonába került. Itt állt 1936-ig a Budai Szinkör.
139 : 5 *Thaisz Elek* — az elbeszélés megírásának idején a főváros rendőrkapitánya.

A FEKETE ASSZONY

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. július 13., 6. évf. 192. sz. (1—3. l.) »A Pesti Hírlap tárcója« rovatban. *Teljes névjelzéssel*.
II. *Képes Néplap és Politikai Híradó*. »Mulattató és tanulságos újság a magyar nép számára.« (Fel. szerk. Nagy Miklós.) 1884. július 20., 27., 12. évf. 29., 30. sz. *Teljes névjelzéssel*. Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. júl. 20. (29. sz. 238—239. l.) Elejétől »A hátulsó kis udvarból kellemetlen füstszag...« kezd. szakaszig. [Ez a szakasz a végleges szövegben, tehát a Krk szövegében is így kezdődik : »Hanem a hátulsó kis udvarból...« stb.]
2. júl. 27. (30. sz. 246. l.) az eml. szakasztól végig.
III. *Urak és parasztok*. Bp., 1885. [A borítólapon: 1886]. Révai Testvérek kiad. 148—155 l.
IV. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1886. szeptember 16., 8. évf. 257. sz. (3—4. l.) *Teljes névjelzéssel*.
V. *Tavaszi rügyek* c. elbeszélés-kötetben. MKM 5. köt. [1. kiad.] 1890. 191—199. l.
VI. 2. kiad. 1893. 194—202. l.
3. kiad. 1901. ua.
4. kiad. 1903. ua.
5. kiad. 1905. ua.
6. kiad. 1906. ua.
VII. Jk 26. köt. *Kisebb elbeszélések*. III. köt. 168—175. l.

Fordítások

Német nyelven : *Die schwarze Frau. Budapestes Tageblatt* (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. július 13., 1. évf. 73. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül]
Die schwarze Frau. Nach dem Ungarischen von Robert Tábori. Leipzig—Budapest, 1886. Verlag von Singer und Wolfner. »Zwischen einst und jetzt. Erzählung aus jüngster Vergangenheit.«

Die schwarze Frau. Übersetzt aus dem Ungarischen von Josephine Kaufmann. München, 1909. Münchener Neueste Nachrichten 62. Jahrgang, Nr 348.

Dán nyelven: *Den sorte Dame.* Oversat fra Ungarsk a Ulla Starcke. København, 1907. •Det Ny Aarhund-4 Aarg. 9—10 Hefte.

Keletkezése

Az elbeszélésnek két lényegesen különböző témaváltozatát ismerjük. Az egyik a Szegedi Napló 1879. febr. 2-i számában megjelent fogalmazás, a másik pedig a Pesti Hírlap 1884. júl. 13-i számában közölt újabb kidolgozás, amely az első kiadás alkalmával nyerte végleges formáját. Minthogy a kiadások szövege igen nagy mértékben különbözik az 1879. évi megfogalmazástól, ezt a Krk a 30. kötetben önálló darabként közölte.

A két elbeszélés tehát csak címében, de nem kidolgozásában azonos, a szörnyű esemény emléke köti össze a két írást, de a művészi ábrázolás módja eltérő. Az 1879-es változatban MK bevezetőben a kolera, »a fekete asszony« alattomoságáról elmélkedik, majd e részlet után az ábrázolás középpontjába a más elbeszélésekből ismert alaknak, Suska Mihály kocsisuknak haláltusáját írja le. Ez az utóbbi mozzanat a jelen elbeszélésbe is átkerült, de az új kidolgozás mellék-motívumaként. Az édesanya halála óta eltelt tizenegy esztendő (1873. július 13-án ragadta el a kolera özv. Mikszáth Jánosné) elmélyítette MK-ban a tragikus emlékeket, és az egykorú élmény legszemélyesebb mozzanatait, a halál kaszáta vidéken tett átutazást, édesanyja halálát és szegény öccse, Gyula szívszorongató árvaságát és elhagyatottságát helyezte írása középpontjába.

A *fekete asszony* önéletrajzi motívumaival Bisztray Gyula a Krk 30. kötetében, az első ismert változat, az 1879-es szöveghez kapcsolódó jegyzeteiben részletesen foglalkozik. Ugyanott fejti ki véleményét az elbeszélésnek Mikszáthné Visszaemlékezéseiben (Első könyv, XI. és XII. fejezet) leírt keletkezéstörténetéről is. Így e helyen ezekre a mozzanatokra nem térünk ki, csupán azt jegyezzük meg, hogy a Pesti Hírlapban megjelent első közlés özv. Mikszáth Jánosné halálának 11. évfordulója alkalmával látott napvilágot.

Szövegváltozatok

A szövegváltozatok alábbi jegyzékében a két Pesti Hírlap-beli közlés, az *Urak és parasztok* (Úép) első kiadása, valamint a Jk eltéréseire szorítkozunk. Megjegyezzük, hogy a Képes Néplap a Pesti Hírlap 1884. júl. 13-i számában megjelent szöveget adta második közlésben — néhány jelentéktelen módosítással, amelyek valószínű-

núleg nem is MK-tól, hanem a lap szerkesztőjétől vagy korrektorától származtak. Érdekes módon A Pesti Hírlap (PH) 1884. évi szövege és 1886. évi újraközlése majdnem teljesen egyezik, noha MK 1885-ben az *Urak és parasztok*ban való megjelentetésekor már átsimította, csiszolta az elbeszélés szövegét. Az MKm megindításakor az író az *Urak és parasztok* 1885-ös kiadásából néhány elbeszélést elhagyott, így *A fekete asszonyt* is. Ezt az elbeszélést az MKm sorozat *Tavaszi rügyek* kötetébe iktatta és ez alkalommal még néhány apróbb változtatást eszközölt az elbeszélés szövegén.

Kiadásunk tehát a *Tavaszi rügyek* c. kötet első kiadásának (1890) szövegét vette alapul, zárójelben felsoroljuk a Pesti Hírlap 1884. és 1886. évi szövegét (ahol a kettő egyezik, jelölésük csak PH), valamint a Jk sajtó alá rendezőinek egy-két önkényesen módosított kifejezését

Lap Sor

- 139 : 2 *vicsorgatta* (Jk: *csikorgatta* [!])
 5 *Szegény édesanyámat is ő vitte* (PH: *Szegény édesanyámat is az vitte*)
 8 *Ne jöjj haza.s* (PH, 1884: *Ne jöjj haza. Mindenki meghalt.s*)
 16 *aratatlanul* (PH, Uép: *aratatlan*)
 16 *völgyben,* (PH, Uép: *völgyekben,*)
 16 *alól* (PH 1886: *alul*)
 20 *csendesek* (PH 1886: *csendesek*)
 „ 20 *A kocsi kerekei* (PH: *A kocsik kerekei*)
 140 : 4 *ura is bezárkózott* (PH 1886: *ura bezárkózott*)
 4 *Hát még annak is* (PH: *Hát még ennek is*)
 15 *kísértetek, hosszú őles kaszákkal* (Jk: *kísértetek, hosszú őles kaszákkal* [értelemzavaró sajtóhiba!])
 16 *szedte fel szárnyaira* (PH: *szedte fel a szárnyaira*)
 23 *kísértetiesen* (PH: *kísértetesen*)
 27 *Krk: Naszay* (1890: itt: *Naszai,* de alább, 170 : 3 stb. *Naszay*)
 „ 29 *vissza sem köszönt* (UéP:) *vissza se köszönt*)
 „ 28 *pislogott rám,* (PH: *nézett rám,*)
 „ 35 *s mondd meg neki,* (PH: *mondd meg neki,*)
 141 : 7 *Naszayné halt meg.* (PH: *Naszayné meghalt.*)
 8 *Tavaszi rügyek 2–6. kiad,* Jk és Krk: *még gondolkozott,* (PH és 1890: *meg gondolkozott,*)
 9 *az egészen* (PH, UéP: *az egészben*)
 16 *nem néztek üvegszemeikkel nyájasan,* (PH: *nem néztek rám üvegszemeikkel nyájasan,*)
 24 *mondá ő fogai közül* (PH: *mondá ő a fogai közül*)
 25 *szemeit* (PH: *a szemeit*)
 „ 27 *Fel próbáltam nyitni* (PH: *Föl próbáltam nyitni*)
 „ 37 *egy tyúkot sütött nyárson,* (Jk: *egy tyúkot sütött a nyárson,*)
 142 : 7 *márványbőre megtepedt,* (PH: *márványbőre megrepedt,* [!])
 „ 12 *hová* (PH 1886: *hova*)
 „ 26 *nyársat* (Uép:) *nyársot*
 143 : 10 *kicsordultak a könnyek, s leperegtek* (Jk: *kicsordultak a könnyek, leperegtek*)

Lap Sor

- 143 : 18 csakugyan ott feküdt (PH: és csakugyan ott feküdt)
 23 hogy roppant erősen összekötözte zsineggel térdein felül a lábcombokot, (PH: hogy összekötözte térdein felül a lábcombokot, roppant erősen zsineggel,)
 28 és 31 Jk és Krk: megretírált... retirált (PH, UéP: és a Tavaszi rügyek összes kiadásában a 28. sorban megretírált, de a 31. sorban: reterált)
 37 s az egyik lábát rázni kezdte, (PH 1884: s az egyik lábát keservesen rázni kezdte,)
 144 : 25 Azóta sok, sok esztendő (PH: Azóta éppen tizenegy esztendő; UéP: Azóta éppen tizenkét esztendő)
 31 tudták (PH: tudják)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 139 : 7 a tizenkétéves Gyula öcsém — MK testvéröccse. 1860-ban született, a szülők halála után az író taníttatta (ld. Mikszáthné Visszaemlékezései, Első könyv, XII. fejezet). — Mikszáth Gyula később kistisztviselő volt Kápolnásnyéken, 1927-ben halt meg.
 140 : 21 koleracsöppes üveg — a kolera elleni védekezésre használt folyadék. Az egyik recept szerint a tiszta alkoholban egy napig érlelt, apróra tört zöld dió is a hatásos »koleracsöppek« közé tartozott.
 143 : 8 Klapka kocsis — a Mikszáth család kocsisa, Suska Mihály, aki a szabadságharcban Klapka katonája volt, ezért hívták őt a falubeliek és maga az író is »Klapka kocsis«-nak. MK több elbeszélésének kedvelt figurája, így *Az én öreg Miska kocsisom* (Krk 28. köt.), *Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály, Branyickót* (Az igazi humoristák, 1879.), *Nemzetes uraimék, A mi hőseink* (Krk 2. köt.), *Mikor a sírkövet hoztuk* (Jk 14. köt.) c. írásaiban is felbukkan. Suska Mihály alakjáról Bisztray Gyula jegyzetei szólnak részletesebben (Krk 28. köt. 213—215. l.).
 8 bevitte a kriptába — MK a szklabonyai temetőben levő, léckerítéssel körülvett sírkertjüket nevezi kriptának. (Fényképe a Krk 51. köt. V. sz. mellékletén található.)
 21—27 a kolera ellen népies védekezés — e gyógymódról MK többször írt elbeszéléseiben, cikkeiben (ld. Bisztray Gyula jegyzetét a Krk 28. köt. 224—225. l.).

A TÁLYAI SÖTÉT ERDŐBEN

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. július 21., 6. évf. 200. sz. (1., 2., 3. l.). »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: *Scorpió*.

II. Jk 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok II*. 1910. 135—144. l.

Fordítás

Orosz nyelven: ГОРОЦ ГЛУШИ 1891. «РУССКИЙ ВЕСТНИК» ПРНКЛ. АПР. НОМ.

Ez a korteskedési történet rekeszti be azoknak a rajzoknak és karcolatoknak sorát, amelyeket MK közvetlenül az 1884-es parlamenti választások előtt és után írt. A jelen elbeszélés fordulatai lényegében a korábbiak összefoglalása. A történetben a csattanó az új: a korteseitől kifosztott jelölt pánikszerű menekülése kudarca színhelyéről.

A címben és az elbeszélés szövegében szereplő helységnevek az író képzeletének alkotásai: Sopron környékén nem található sem Hagymád, Prikocs, Bogláros község, de nem található a tályai erdő sem.

Szövegváltozatok

A jelen Krk az író életében utoljára megjelent Jk szövegét közvetíti. A Pesti Hírlap 1884-es első közlése után MK nem iktatta gyűjteményes köteteibe, csak a Jk sajtó alá rendezésekor került újból kezébe. A szöveget gondosan átfésülve illesztette a kötetbe. A Pesti Hírlapbeli szövegvariánsokat zárójelben közöljük.

Lap Sor

- 145 : 9 9118/877 (911/878)
„ 32 forintomat (forintomot)
146 : 4, 146 : 32, 147 : 17 stb. Perbet (Perbete)
„ 20 addig a, előbb (addig a — csattanó rá végre — előbb)
„ 38 kellene adni (kellene talán adni)
147 : 3 néhány (nehány)
4 szaladt (szaladott)
7 szakajtó (szakasztó)
18 kezdet (e szó ritkítva)
„ 24 hangulatot (e szó ritkítva)
„ 38 mindenik kétszáz (mindenik két kétszáz)
148 : 6 hangulatot kireperálja (a két szó ritkítva)
149 : 1 igénybe fogom (igénybe is fogom)
7 kiáltá (kiálta)
28 kocsihoz ült (kocsis mellé ült)
29 magasan (magosan)
30 pénzért, amely fájdalom, csak a kortesek hitében existált.
(pénzért, amely csak az én pénztárcámban volt még.)
„ 33 kigondolva, hogy Sopronban (kigondolva. Mert Sopronban)
150 : 3 itt hangulatot (itt, Máté bácsi, hangulatot)
12 hogy vigyáz az úrra (hogy úgy vigyáz a nagyszájos úrra)
19 nemsokára Boglározt (nemsokára a kis Boglározt)
26 lehet, dehogy lehet. Nem (lehet, kérem alássan. Nem)
30 igyanak az (igyanak addig is az)

Lap Sor

- 151 8 Vitkey (Vittkey)
13 édes jelvénye (édes *ragyogó* jelvénye)
15 zsebet, kifutja-e (zsebet, *hogy* kifutja-e)

AZ ELFELEJTETT RAB

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. július 27., 6. évf. 206. sz. (1., 2., 3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
- II. *Aradi Hírlap*. (Szerk. dr. Hauser Mór.) 1884. augusztus 19., 1. évf. 191. sz. (1—2. l.) A Tárca rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
- III. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon: 1886.] Révai Testvérek kiad. 57—64. l.
- IV. a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. MKm 6. köt. 55—62. l.
b) 3. kiad. 1894. ua.
c) 4. kiad. 1900. ua.
d) 5. kiad. 1902. ua.
e) 6. kiad. 1904. ua.
- V. Jk. 27. köt. 1910. *Kisebb elbeszélések IV.* 36—42. l.

Fordítások

- Német nyelven: *Der vergessene Gefangene. Budapester Tageblatt* (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. július 27., 1. évf. 87. sz. *Teljes névjelzéssel*. [A fordító nevének feltüntetése nélkül.]
Der vergessene Arrestant. Aus dem Ungarischen Übersetzt von C. Langsch. Leipzig, o. J. Philipp Reclam jun. »Gesammelte Erzählungen von Koloman Mikszáth« 15—20 p. Universal Bibliothek Nr. 3664.
- Szlovák nyelven: *Zabudnutý väzeň*. Od. K. Mikszátha. Preložil Budinsky. Budapest, (1886), Rózsa Kálmán és neje. »Nový domový kalendár na rok 1887.« 117—124. p.

MK e rajzban feltehetően esküdt korában hallott történetet eleve feltehetően a személyben való előadásmód nem jelzi feltétlenül a személyes élményt, hanem inkább írók által gyakorta alkalmazott művészi fogásra utal: a szatirikus ábrázolásmód eszközeivé vált. Az előadó szenvtelensége, a történet lassú, tempós kibontakoztatása és az előadott eset között feszülő ellentét ezzel a módszerrel még erőteljesebben tudja érzékeltetni MK. A kis írás a

patriarchálisnak feltüntetett vármegyei igazságszolgáltatás görbétükre. — Az elfelejtett rab motívuma visszatér MK utolsó regényében, *A fekete városban* is (Krk 22. köt. 46—59. l.).

A meg nem nevezett főszolgabíróról elmondott jellegzetes történetek (153 : 12—21) közül az utolsót MK néhány év múlva Veres Pál volt nógrádi alispán halála alkalmával megjelentetett *Műlk a vármegye* c. visszaemlékezésében mint Veres Pálra jellemző esetet említi meg (ld. Hi 5. köt. *Az én halottaim* 124. l.).

Szövegváltozatok

A Pesti Hírlap (PH) 1884-es első közlésének szövegét átvette az Aradi Hírlap (AH) is, némi szövegrontással közölve az elbeszélést. Az *Urak és parasztok* első, 1885-ös kiadásának sajtó alá rendezésekor MK átfésülte az elbeszélés szövegét, és e javított változatot jelentette meg a későbbi kiadásokban is. A Jk-ban található sajtóhibát is feltüntetjük. A jelen Krk az *Urak és parasztok* 1891-es kiadásának szövegét közvetíti.

Lap Sor

- 151 3 gavalléros öt csattal (PH, AH: gavalléros öt lyukkal, öt csattal)
 4 boeskor *kunkorodik* a (PH, AH: boeskor *van* a)
 „ 10 huszonhárom (PH, AH: huszonegy)
 152 1 fölháborodásom (PH, AH: felláborodásom)
 20—21 a két mondat a PH-ban és az AH-ban nincs zárójel közé illesztve.
 20 Hiszen *megvan* (AH, Urak és parasztok 1885: Hiszen *megvolt*)
 22 Krk, PH, AH, Urak és parasztok 1885: Tanúnak *vagy* (Urak és parasztok 1891—Jk: Tanúnak *van* [sajtóhibából származó örökletes hiba!])
 „ 31 *amit* (Jk: *mit*)
 153 2 *italt, de hát* (AH: *italt, hát*)
 18 *bennök* (PH, AH: *bennük*)
 24 *híd.* (PH, AH: *híd?*)
 25—26 sorok hiányoznak az AH-ból.
 33 *se* (AH: *sem*)
 33 Gyurgyik-ügy (PH, AH: Gurgyik ügye)
 37 *azóta sem* nem evett, *sem nem ivott, tehát bizonyosan* (PH, AH: *azóta nem evett, bizonyosan*)
 „ 39 *székvárosba* (PH, AH: *székvárosba*)
 154 : 2 megüvegesedett *szemekkel*, *tétova* (AH: megüvegesedett *tétova*)
 „ 32 *András hajdúnál* volt (AH: *András kezében* volt)
 „ 39 *szólt félálmosan* (PH, AH: *szólt ő félálmosan*)
 155 : 1 *tegnapelőtt?* (PH, AH: *tegnapelőtt.*)
 11 *főlkázmálódott* (Jk: *felkázmélódott*)

Irodalom

Várdai Béla (MK. Bp., 1910. 119—120. l.) megjegyzi, hogy az elbeszélés témája »gazdagodott humorral *A fekete város* egyik epizódjává fog válni».

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogész. Bp., 1941. 12., 128. l.) az elbeszélést »mint [MK] joggyakorlatából való megtörtént esetet» említi meg, és utal arra, hogy a motívum később visszatér *A fekete városban*.

Király István (MK. Bp., 1952. 79—81. l.) ezt az elbeszélést az 1880-as évek MK-ja jellemző előadásmódjára idézi, témáját elemezve megállapítja: »Minden felszíni kedélyesség ellenére is az úri vezetés elaljasodásának nagyszerű, művészi rajza... A még jobbágytudatú Vranának a nemes vármegye igazságosságába vetett naiv hite és a tekintetes urak sviháksága között feszülő ellentét, amelyet számtalan módon hangsúlyoz az ábrázolás, gyújtó szikrákat vet az olvasó lelkébe...» Maga az író még nem jutott el azokhoz a következtetésekhöz, amelyeknek novellái művészi igazságában hangot adott. Ez magyarázza »kerülgető» stílusát, és ami ezzel szorosan összefügg: anekdotizmusát. Az elbeszélés »lényegében anekdota volt a megformálás és előadás módjában egyaránt».

ZBORÓ

- M. I. *Magyar Ifjúság*. (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1884. augusztus 3., 1. évf. 16. sz. (291—292. l.) *Teljes névjelzéssel*.
- II. *Magyarország lovagvárai regékben*. Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 27—32. l.
- III. a) *Magyarország lovagvárai*. Bp. 1894. Révai Testvérek kiad. MKm 11. köt. 101—104. l. [Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l.]
- III. b) 3. kiad. 1901. ua.
- IV. a) *Magyarország lovagvárai regékben*. Bp. 1903. Révai Testvérek kiad. 21—24. l. rek
- IV. b) 5. kiad. 1905. ua.
- V. Hi 15. köt. *Magyarország lovagvárai regékben*. 1917. 15—17. l.

Források

Előljáróban a várregék forrásairól szólva megemlítettük a Nagy Miklós, a Vasárnapi Újság szerkesztője gondozásában 1870-ben napvilágot látott honismertető kiadványt, a »Magyarország képekben» című két kötetes munkát (ld. a Krk jelen kötetének 280. lapját). Ebben a maga korában igen népszerű és közkezen forgó kiadványban Nagy Miklós igen sokrétű anyagot illesztett. A helytörténeti jellegű leírásokon kívül élet- és jellemrajzokat, néprajzi jellegű tárcákat is találhatunk a két kötet anyagában. A jelek szerint Nagy Miklós a közzétett írásokat a Vasárnapi Újság korábbi évfolyamaiban megjelent tárcákból válogatta és állította össze.

A jelen vártörténethez az anyagot MK kétségtelenül a »Magyarország képekben« című kiadványból merítette. A mű második kötetében a 298—310 lapokon található névalírás nélkül megjelentetett »Eperjes és környéke« c. leírás végén, a 308—310 lapokon található a zborói várról szóló részlet két illusztráció kíséretében, az egyik a »Zborói várom«-ot ábrázolja, a másik a Serédi-emlék-művecskét mutatja be.

MK forrás felhasználását az a tény bizonyítja, hogy a lehetséges források közül (»A zborói várom«, Vasárnapi Újság, 1856. aug. 24. 34. sz. 298. l., és Fényes Elek »Magyarország geographiai szótára«. IV. köt. Pest, 1851. 323—324. l.) egyik sem tartalmazza hiánytalanul azokat a mozzanatokot, amelyek a mákszáthi várregében megtalálhatók. Viszont a »Magyarország képekben« című kiadványban a zborói vár történetéről írott részletben a MK által említettek sokkal részletesebben megtalálhatók, a vár előtörténetére vonatkozó adatok éppen úgy, mint a Serédi György különös és teljesíthetetlennek tűnő váreladási feltételei.

Szövegváltozatok

A rege Magyar Ifjúságbeli és első kötetkiadásában MK saját szövege elé illesztette Bartók Lajos Zboró váráról szóló hangulatos költeményét. A verset ekkor MK még folyóiratbeli közléséből ismerhette, a költő csak az 1885-ben kiadott »Kárpáti emlékek« c. kötetében jelentette meg, »Zöldül az erdő...« címmel (i. h. 69—72. l.). MK a regék későbbi kiadása során elhagyta Bartók Lajos versét, de mivel első megjelenésekor a vers és a rege hangulata összecsengett, az alábbiakban (természetesen nem szövegváltozat formájában) közöljük Bartók Lajos költeményét:

Zöldül az erdő, zöldek a hegyormok,
S virágnak Rákóczy hársai
De haj! Fejedelmünk vára összeomlott,
Zsarnok idő dühét nem állja ki.
Úgy zúgtak egykor innen ök csatára,
Hogy rá megálltál, megdőbbsz idő!
Légy áldva, rom, szabadság és oltára,
Kevély bérc homlokán szép drágakő!

Komor keretbe foglalván a fenyvek,
Föltűnsz, mint égre festett büszke kép, —
Dúlt fészek, melyből a sasok kivesztek,
De helyükön nem költ silány veréb!
Vegyülve itt fényük gyász illatába,
A hársvirágok lelke leng elő...
Légy áldva, rom, szabadság és oltára,
Kevély bérc homlokán szép drágakő!

E hársfasorban szívta béke napján
 Szezelem illatát a fejedelem,
 Hölgyével itt pihent, hol fíi lombján
 Halvány virág, a boldogság terem,
 De ha fölpillant: ott áll intve vára,
 S úzi, hol a hír vérrózsája nő! . .
 Légy áldva, rom, szabadság és oltára,
 Kevély bérc homlokán szép drágakő!

S e hársakhoz kötötte paripáját
 A fejedelem s toborzó bajnoki,
 Zászlóit e lombok közé plántálák,
 S tépték virágát, harcra szállva ki.
 Ez elláthatlan völgy volt tartománya,
 Melyből kivágtat, — s vissza sose jó! . . .
 Légy áldva, rom, szabadság és oltára!
 Kevély bérc homlokán szép drágakő

Már csöndes az ő völgye, bércé hallgat,
 Kastélya lenn kihalt, s fenn vára rom;
 S az édes illatot hozó fuvalmak:
 Csak lelke, melybe bujdos tengerhabon,
 S szabadságot lehel vesztett honára,
 S rajtad pihen meg, gyászoló tető!
 Légy áldva, rom, szabadság és oltára,
 Kevély bérc homlokán szép drágakő!

A Krk jelen kiadása a *Magyarország lovagvárai regékben* c. kötet 1890-ben megjelent első kiadásának szövegét közvetíti. E kötet sajtó alá rendezésekor MK a Magyar Ifjúságbeli első közlés szövegét néhány helyen módosította. Az első változat szövegét zárójelben közöljük.

Lap Sor

156 : 4 Makovicza várnak is (Mikrovicza várnak és)
 157 1 Serédi (Serédy)
 3 Serédi György (Serédi Gáspár)
 6 ment oda látogatóba (ment vele látogatóba)
 34 Nalácz (Nataci)
 „ 37 se jár (sem jár)
 158 6 hja sem (hja sem)

HOL FEKSZIK A GÁLY?

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. augusztus 3.,
 6. évf. 213. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban.
 Névjelzés: Scarron.

II. Hi 10. köt. *Dekameron III*. 1917. 92—97. l.

Német fordításban

Wo liegt der Gály? Budapesti Tageblatt. (Szerk. Greccák Károly.) 1884. augusztus 3., 1. évf. 94. sz. *Teljes névjelzéssel.* [A fordító nevének feltüntetése nélkül.]

A címben szereplő Gály a Galyatető népies elnevezése. A humoros formában előadott történet mögött komolyabb írói szándék húzódott meg: a külföldi nyaralóhelyekre igyekvők figyelmét óhajtották MK felhívni a hazai tájak ismeretlen szépségeire, és ezzel együtt ráirányítani a figyelmet az utazási és nyaralási lehetőségek megteremtésére. Az említett Bátor (159 : 22) Nagybátor néven kisközség volt a korabeli Heves vármegye pétervásári járásában.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti. Itt említjük meg, hogy a Hi jelzett kötete a történet bevezető sorait (158 : 1—7) elhagyta.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 158 : 3 *Gmundeni tó* — felső Ausztriában levő kedvelt nyaralóhely és gyógyfürdő.
4 *Mont-Blanc* — Európa legmagasabb hegytömege (4810 m) az Alpokban.
„ 4 *Rigi* — a svájci Mészkió-Alpoknak egyik hegycsoportja.
160 : 8 *Papszász György* — (1845—?) függetlenségi párti képviselő.
23 *Almásy Sándor* — függetlenségi párti képviselő, az ország-házban 1861-től a fügedi kerületet képviselte.
39 *Németh Albert* — (1820—1887) 1873-tól haláláig Hódmezővásárhely függetlenségi párti képviselője.
161 : 32 *Herman Ottó* — (1835—1914) természettudós, függetlenségi párti képviselő.

MEGVAN MÁR A GÁLY !

M. I. *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. augusztus 5., 6. évf. 215. sz. (9. l.) Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.

II. Hi 10. köt. *Dekameron III.* 1917. 98—100. l.

A két nappal korábban megjelent *Hol jekszik a Gály?* c. karcolat folytatása és feleleteként keletkezett írás kétségtelenül MK-tól származik. Rubinyi Mózes is annak tekintette, mivel a Hi jelzett kötetében közreadta. De ezt bizonyítja felépítése is, a csattanója is — amely egyben kulcs is az előző történet keletkezéséhez. Vámosgyörk (163 : 5) nagyközség volt a korabeli Heves vármegye gyöngyösi járásában, ma vasúti elágazási pont.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 162 : 3 *caevice* — népnyelvi szó, savanyúvízes forrás. MK több írásában előfordul (ld. Rubinyi Mózes: *MK stílusa és nyelve*. 1910. 125. l.).
- 163 15 *Baedecker, Karl* — (1801—1859) német könyvkereskedő, szinte kizárólag utazási könyvek szerkesztésével és kiadásával foglalkozott.

A FEHÉR KAKASUNK

JOHANKA NÉNI, FRANCKA NÉNI ÉS KERESZTAPÁM

MK ezt a két rajzot a Pesti Hírlapban 1884. augusztus 8-án *A kakas, a nénik meg a bácsi* címmel megjelentetett visszaemlékezés szövegéből alakította ki, az *Urak és parasztok* c. kötet sajtó alá rendezésekor elhagyva az alkalmi jellegű megjegyzéseket. A jelen Krk az írói alkotómódszert tiszteletben tartva a megfelelő kronológiai sorrendben a később átformált szövegeket közli alapszöveggként, de itt a jegyzetek között együttesen tárgyalja a két írást, és a Szövegváltozatok között veszi számba az átalakítás során elhagyott, ill. megváltoztatott helyeket.

A FEHÉR KAKASUNK

- M. I. a) *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. augusztus 8. 6. évf. 218. sz. (9. l.) *A kakas, a nénik meg a bácsi* címmel Rovaton kívül. Teljes névjelzéssel.
- II. *Urak és parasztok*. Bp. 1885. [A borítólapon: 1886]. Révai Testvérek kiad. 168. l.
- III. a) *Urak és parasztok*. [Második kiad.]. Bp. 1891. Révai Testvérek kiad. MKm 6. köt. 162. l.
- b) 3. kiad. 1894. ua.
- c) 4. kiad. 1900. ua.
- d) 5. kiad. 1902. ua.
- e) 6. kiad. 1904. ua.
- IV. Jk 27. köt. 1910. *Kisebb elbeszélések IV*. 120. l.
- I. b) Hi 1. köt. *Saját ábrázatomról*. 1914. 57—62. l.

Német fordításban

Unser weisser Hahn. Budapester Tageblatt. (Szerk. Grecsák Károly.) 1885. december 25., 2. évf. 354. sz. [A fordító nevének felüntetése nélkül]

JOHANKA NÉNI, FRANCKA NÉNI ÉS KERESZTAPÁM

- I. a) *Pesti Hírlap.* (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. augusztus 8., 6. évf. 218. sz. (9. l.) *A kakas, a nénik meg a bácsi* címmel. Rovaton kívül. Teljes névjelzéssel
- II. *Urak és parasztok.* Bp. 1885. [A borítólapon: 1886.] Révai Testvérek kiad. 65–68. l.
- III. a) *Tavaszi rügyek.* [Első kiad.] Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. MKM 5. köt. 188–191. l.
- b) 2. kiad. 1893. 190–193. l.
- c) 3. kiad. 1901. ua.
- d) 4. kiad. 1903. ua.
- e) 5. kiad. 1905. ua.
- f) 6. kiad. 1906. ua.
- IV. Jk 26. köt. *Kisebb elbeszélések III.* 1910. 164–167. l.
- I. b) Hi 1. köt. *Saját ábrázatomról.* 1914. 57–62. l.

Német fordításban

Jugenderinnerungen. Budapester Tageblatt (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. augusztus 8., 1. évf. 99. sz. *Teljes névjelzéssel.* [A fordító nevének feltüntetése nélkül.] — Ez a fordítás a Pesti Hírlap szövegét követte.

Kolotkezéséről

A megírás indítóokáról a Pesti Hírlapbeli közlés lapalji jegyzete tudósít. Ehhez még hozzá kívánjuk fűzni, hogy a Budapester Tageblatt-ban 1884. aug. 6. (97. sz.) Tankréd szignóval jelent meg a »Borka néni« c. közlemény. A Tankréd szignó feloldására álnévjeliksaink nem adnak útbaigazítást. E szignó az 1884. máj. 1-én megindult német nyelvű napilapban igen gyakran szerepelt a könnyed csevegéseket tartalmazó tárcs-rovatban. A jelen írásban Tankréd a Borka néni történetének előadása után a téma forrásáról a következőket írta: »Damit die freundliche Leserin nicht etwa glaube, ich habe ihr hier ein Kapitel aus einem Roman erzählt, will ich mitteilen, wie ich zu dieser Geschichte kam. Eine liebenswürdige und geistreiche Dame erzählte mir dieselbe gestern Nachts im Kios Hangl. „Ich begreife nicht, dass Koloman Mikszáth, der doch diese Geschichte, samt allen ihren in ihr spielenden Persönlichkeiten, bis auf den Hahn Lukács herab, kannte, dieselbe so ganz vergessen konnte, dass er noch kein Wort darüber geschrieben. . .“ Die Dame war eine Jugendspielin des Dichters und scheint sich zu ärgern, dass er an sie so ganz vergessen hat.«

A visszaemlékezés bevezető soraiban a gyermekkori, szklabonyai emlékek villannak fel: a falusi harang, a temető nagy »kőrösfája«, a gyermekkori játszópajtások. E motívumok MK más, a gyermekkort

idézõ írásaiban is megjelennek. A fehér kakas, amelynek farktollára ráírták, hogy »Éljen Kossuth Lajos«, késõbb némi módosulással a *Különös házasság* c. regényben újból felbukkan. Ott »Vivat Napoleon Bonaparte« felírat van a fécánszíntû kakas tollán (ld. Krk 13. köt. 7 : 19—26 sorok, Bisztray Gyula jegyzetei: ih. 298., ill. 310. l.).

Az emlékezés három hõsérõl, Francka nénirõl, Johanka nénirõl és a keresztapáról nem áll közvetlen adat rendelkezésünkre. MK *A Száldobosi Papp-família* c. elbeszélésében a fõhõs Francka néni, akit édesanyja »jól õsmerhetett, mert csak „Francka néni“-nek szólítottta. (Som Franciska volt a családi neve)«. (Ld. Krk 34. köt. 149. l. és a hozzá fûzött jegyzetünket 326. lapon.) De a jelek szerint ez a Francka néni nem lehet azonos a jelen történetbeli Francka nénnel, akinek Johanka néni testvére volt, és a történetben szereplõ bátyjuk volt az írõ keresztapja.

Háromjuk személyére Bisztray Gyula legújabb kutatásai vetnek fényt. Ezek szerint a keresztapa Kiss János volt, aki elõbb Kékkõn, a Balassák gazdatisztje volt, majd Szklabonyán, kis birtokán élt. Johanka néni és Francka néni Kiss Jánosnak nem testvére volt, hanem sógornõje (ld. Krk 51. köt. 241. l.).

A jelen történetben különben is a két néni alakja csak éppen felvillan, lényegesebb szerepet tölt be a keresztapa, Kiss János. Az õ alakjával kapcsolatban idézi fel MK a gyerekkorában elevenen élõ I. Napóleon személyéhez fûzõdõ reményeket (165 : 15—22). E Napóleon »kultusz« *A különös házasság* lapjain is felbukkan, ott Tóth György szájába adja az írõ e hiedelmeket (ld. Krk 14. köt. 170—171. l. és Bisztray Gyula jegyzeteit Krk 13. köt. 298. l.).

A pályaválasztási történettel kapcsolatban Kiss Jánosnak az elbeszélés szerint elhunyt két fiáról nem áll rendelkezésünkre adat. De maga a pálya kiválasztása jellegzetes volt az 1850-es évekre: a nemesi családok fiaikat a zsugorodó birtokaikról értelmiségi pályák felé, elsõsorban a mérnöki (ekkor voltak a nagy tagosítások, szükség volt a földmérõ mérnökökre !) és az orvosi pálya felé irányították. A dzsentrinek e két pálya felé való fordulásáról MK több helyen ír, így a *Két választás Magyarországon* bevezetõ részében is Katánghy Menyus pályaválasztásának körülményeit ecsetelve (ld. Krk 9. köt. 14—16. l.).

A történetben a Johanka néni által emlegetett Tusnay András valódi nevén szerepel, és valójában MK szklabonyai tanítója volt. Személyét más írásában is felidézi az írõ (így pl. *A kemény koponyák, Az õregek, Az ebekzi délutánok és a Fábry János* c. írásaiban).

Szövegváltozatok

Mint elõljáróban már jeleztük, a jelen Krk az *Urak és parasztok* elsõ, 1885-ös kiadásának szövegét közvetíti. E helyen közöljük a végleges átalakításkor a Pesti Hírlapból (PH) elhagyott aktuális vonatkozásokat. A PH-beli közlésben *A kakas, a néni, meg a bácsi* cím után jegyzetre utaló csillag található, amely az alábbi — feltehetően nem

MK megfogalmazásában — előzmény-feltáró megjegyzéseket tartalmazza:

»Borka néni« címmel a budapesti *Tagblatt* [sic] Tankrédja csinos történetet közöl egy Palócországból való öreg hű cseléd-ről, aki — mikor a gazdját, egy budapesti gyárost, üzleti vesztességek a bukás szélére juttatták — felajánlotta neki egész megtakarított vagyonkáját, 2300 frtot, egy félreeső kis majorságrért, s mikor a becsülete már meg volt mentve és a gyáros Angliába utazott szerencsét keresni, kétévi távolléte alatt gondját viselte a családnak, melyhez szíve úgy hozzá nőtt, hogy sohasem kívánt megválni tőle; gondját viselte pedig úgy, hogy a kis majorságot keze munkájával jövedelmező kis gazdasággá alakította át, odavitte lakni a boldogtalan családot, gondoskodott, hogy semmiben hiányt ne szenvedjenek, a gyermekeket ruházta, neveltette. S mikor aztán a gyáros ismét gazdagon tért haza övéi körébe, Borka néni mindent vissza akart neki adni; majd beleegyezett, hogy a 2300 frtot tegyék számára takarékpénztárba, de kikötötte, hogy őt, ki a gyermekek nélkül már élni sem tudna, tartsák meg a háznál. Amint rendbe volt minden, Borka néni bemutatott gazdájának egy »Lukács« nevű kakast, melyet a házőrző eb szerepére tanított ki, s mely éberségével meg is védelte a házat mindig a koldusok- és csavargóktól. A jámbor Borka néni büszkébb volt az ő tanulmányos »Lukácsára«, mint arra a sok jótéteményre, melyet a gyáros és családja köszönhetett neki.

Eddig a történet, melyet Tankrédnek — mint mondja — minap este a Hangl kioszkban egy szellemes és szeretetreméltó hölgy beszélt el, e szavakkal toldva meg történetét:

Meg nem foghatom, hogy *Mikszáth Kálmán*, aki ezt a történetet a benne szereplőkkel együtt — még a Lukács kakast sem véve ki — oly jól ismerte, mint felejthette el annyira, hogy még sehol egy szót sem írt felőle. Úgy látszik, már a két öreg kisasszonyra, a Franckára és Johankára sem emlékszik, sem pedig a Stéfi bácsira, pedig ezek mind pompás zsáner alakok volnának az ő ragyogó tolla alá.

A hölgy egykor játszótársnője volt Mikszáthnak, aki — úgy látszik — róla is egészen megfélekezett, s azért Tankréd büntetésül halászta el előle Lukács kakas történetét s fenyegeti, hogyha nem siet, ugyanezt teszi a Francka és Johanka kisasszonyok históriájával is.

Mindezeket azért kellett röviden fölemlíteni, hogy az olvasó megértse Mikszáth levelét, melyet ma mintegy feleletül az illető lap szerkesztőjéhez intézett a fentebbi címen.

A PH-ban a két történetet a következő — az átdolgozás során elhagyott — bevezető részlet előzi meg:

Tisztelt szerkesztő úr! Az ön lapjában tegnap »Borka néni« című kis történetet mesél el egy igen sima kellemes toll,

a Tankrédé. A történetke vége olyan benyomást tesz rám, mintha kis szülőfalum képe ugranék ki az önök fekete betűiből.

Hallani vélem falusi harangunkat, melyet Besztercéről hozatott a tisztelendő úr. (Istenem, de szép nagy város lehet az a Beszterce!) Látom azokat az öreg parasztokat sorba, kik kasszákkal, gereblyékkel jönnek a mezőről, s akik azóta mind ott fektüsznek a temetőnkben a nagy körösfű alatt. Az egész temetőnek árnyékot tart az óriás vén fa, melynek gyökerei betolakodnak a sírokba, s melynek leveleiben újra meg újra visszatérnek a szklabonyai halottak, hogy az élőkhez suttogjanak...

Látom gyermekkori játszópajtásaimat is, akiket hol én ütöttem földhöz, hol ők engem. (Ne megállj, gondoltam olyankor, ha én voltam gyengébb, majd megkeserülöd ezt szolgabíró koromban.) Elvonul előttem az egész falu, de a derék Borkára bizony igazán nem emlékszem.

Azért hát nem igazságos a szemrehányás. Az emlékeimre érzékeny vagyok. Nekünk írónak úgyszíves más vagyunk, csak emlékeink és álmaink. Mire való hát rámfogni, hogy eltagadom a vagyonom egy részét? Hiszen nem kell tőle adót fizetni!

Nem csoda különben, hogy elfeledtem a szegény asszonyt. Mert annyi Borkát leírtam én már, hogy lehetetlen azt tudni, melyik élt igazán, és melyiket gondoltam ki én magam?

Persze Lukács kakast is az a sors érte. De hiszen kérem, mi sorsa lehet egy kakasnak, mint hogy megegyék és elfelejtsek!

En kevesebbet tettem. Én csak elfelejtettem, de meg nem ettem.

A PH-ban e bevezető sorok után meséli el MK a fehér kakas történetét. De e részletet az önálló rajzzá való alakítás során természetesen kibővítette. A jelen Krk 164 : 1—8 sora helyett a PH-ban a következők olvashatók:

Mindössze egy kakasra emlékszem abból a gyermekkorból, amikor még az állat is szárnyas személy volt; egyetlen kakasnak hoztam el a képét egészen idáig, amikor már az emberi személy is csak egy szárnyatlan állat, ez egy fehér nagy kakas, édesanyámnak kedvence, kinek az egyik felkunkorodó tollára rá volt írva kalligrafice: Éljen Kossuth Lajos.

A visszaemlékezésből önállóított második történetet, a későbbi *Johanka néni*, *Francka néni és keresztapám* c. rajzot MK az első változatban az alábbi két sorral kötötte a fehér kakas történetéhez:

De ha nem emlékszem sem Borkára, sem Lukács kakasra, annál élénkebben ragyog felém a Johanka és a Francka néni áldott arca.

Egyéb apróbb szövegváltoztatások:

Lap Sor

165 : 39 Most nem (PH: Most már nem)

166 : 3 mindig (PH: mindég)

5 lehet (PH: lehetne)

13 gyermek (PH: gyerek)

VILÁGOS

- M. I. *Magyar Ifjúság.* (Fel. szerk. Kürthy Emil.) 1884. augusztus 17., 1. évf. 17. sz. (308—309. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1890. Révai Testvérek kiad. 22—26. l.
- III. a) *Magyarország lovagvárai.* Bp. 1894. Révai Testvérek kiad. MKM 11. köt. 96—100. l. [Megelőzi *A kis prímás* c. regény 1—80. l.]
- III. b) 3. kiad. 1901. ua.
- IV. a) *Magyarország lovagvárai regékben.* Bp. 1903. Révai Testvérek kiad. 16—20. l.
- IV. b) 5. kiad. 1905. ua.
- V. Hi 15. köt. *Magyarország lovagvárai regékben.* 1917. 11—14. l.

Források

Ma már nem tudjuk megnyugtatóan eldönteni, hogy e rege megírásakor MK milyen forrásmunkákat használhatott. Lehetséges, hogy ismerte Kallós Kálmánnak a Vasárnapi Újságban majd harminc évvel korábban megjelent »Világosvár« c. cikkét (i. h. 1858. 42. sz. okt. 17. 498—499. l.). De e kérdés eldöntését bizonytalanná teszi az a körülmény, hogy MK várregéjének középpontjában a Mátyás király által fogságba vetett Szilágyi Mihály kiszabadulása áll, míg viszont e mozzanatról Kallós említett cikkében a következőket olvashatjuk: »Mint szabadult ki nemsokára [Szilágyi Mihály] a fogságból hív szakácsának s a várkapitányának, Lábatlan Gergelynek segítségével által, mint békélt meg Mátyással . . . mind ezek hazai történetiróinknál bőven előadva találtak; azért is olvasóinkat azokhoz utasítjuk . . .« (i. h. 498. l.). A mikszáthi várregében előforduló egyéb adatok — a világosi fegyverletételről szóló passzusokat kivéve (169 : 27—37) — természetesen meg találhatók Kallós cikkében. De minthogy a történeti adatok ebben a várregében igen gyér számúak, az is feltételezhető, hogy MK adatigényét a közkezen forgó lexikonok is kielégíthették.

Ami viszont Szilágyi Mihály fogságból való kiszabadulását illeti, történelmi forrásokból áthagyományozva valóban a köztudatban élt. Magát a mozzanatokat Bonfini jegyezte fel, tőle Heltai Gáspár is átvette a »Magyar króniká«-jába, de a XIX. századi feldolgozások közül szerepel Horváth Mihály »Magyarország történelme« c. munkájában is. MK korában újabb feldolgozásban, Teleki József a »Hunyadiak kora Magyarországon« c. munkája harmadik kötetében (Pest, 1853.

165—186. l.) emlékezik meg e mozzanatról. De a történelmi műveken kívül az anekdoták sorában is élt, sőt Kisfaludy Károly »Szilágyi Mihály szabadulása« c., 1822-ben elkészült egyfelvonásos színművének megjelenése óta a történet az irodalom vérkeringésébe is bejutott. Így nehéz eldönteni, hogy e mozzanatot MK közvetlenül melyik forrásból merítette.

Megemlíttjük, hogy MK írói képzeletét a későbbiekben is foglalkoztatta Mátyás király alakja és uralkodásának korszaka. Két kisregényében, az 1891-ben írt *A kis primásban* és az 1901-ben keletkezett *A szelistyei asszonyokban* újból visszatér e korhoz. Mindkét művében érinti Szilágyi Mihály elfogatását, és a jelen várrege bevezető soraihoz hasonlóan (167 : 1—3) a későbbi művekben is hasonlóképpen elmélkedik az igazságos Mátyás igazságtalan tettén (*A kis primásban*, Krk 4. köt. 76 : 16—21, *A szelistyei asszonyokban*, Krk 12. köt. 114 : 11—16.) A történelmi tények felhasználására ld. Bisztray Gyula (Krk 4. köt. 200—204.) és Király István (Krk 12. köt. 266—271.) jegyzeteit.

Szövegváltozatok

A Krk jelen kiadása a *Magyarország lovagvárai regékben* c. kötet 1890-ben megjelent első kiadásának szövegét közvetíti. E kötet sajtó alá rendezésekor MK a Magyar Ifjúságbeli első közlés szövegét néhány helyen módosította. Az első változat szövegét zárójelben közöljük

Lap Sor

167 : 24 kirohan veszett (kirohan *örségével* veszett)

„ 27 benn (bent)

168 : 5 felszalad (felszaladt)

AKINEK NEM KELL »ELÁLLNI« A

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. szeptember 2., 6. évf. 243. sz. (9. l.) A »Tárca« rovatban. Névjelzés nélkül.

II. Hi 11. köt. *Dekameron IV*. 1917. 79—82. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett rajz szerzője kétségtelenül MK. Szerzőségét nemcsak az bizonyítja, hogy Rubinyi Mózes a Hi jelzett kötetébe megjelentette a jelen írást, hanem a téma megragadása és kifejtése is MK keze nyomát őrzi.

A szólásra mindig készen álló, de a beszéd elmondásától könnyen eltántorítható szónok típusát az 1886-ban megjelentetett *A tisztelt Ház* c. kötet *A majdnem szónokok* c. karcolatában is megörökítette (ld. Hi 16. köt. 59—60. l.). A jelen történetben leírt tréfa a jelzett helyzet további következménye. MK minden bizonnyal megtörtént esetet formálhatott meg. A történetben szereplő *Rutka* helységnev (170 : 3) a korabeli Turóc vármegye turócszentmártoni járásában fekvő kisközség.

A jelen Krk a *Pesti Hírlap* szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

170 : 5 *Sheridan* — Sheridan, Richard Brinsley (1751—1816) kiváló angol parlamenti szónok, színpadi szerző.

5 *Kazinczy Gábor* — (1818—1864) politikus és író. A reformkori országgyűlések híres szónoka, 1848/49-ben békepárti politikus.

ÚJKORI VÖLEGÉNY

M. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. szeptember 14., 6. évf. 254. sz. (1., 2., 3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés helyett: »*Irtó: maga a vőfély*«. Kötetben itt először.

Német fordításban

Ein moderner Bräutigam. Budapester Tageblatt. (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. szeptember 14., 1. évf. 135. sz. Teljes névjelzéssel. [A fordító nevének feltüntetése nélkül.]

A névjelzés nélkül megjelentetett történet szerzője kétségtelenül MK. Rubinyi Mózes bibliográfiája is kötetben közre nem adott írásként tartja számon (i. h. 119. l.). De végérvényesen MK szerzőségét bizonyítja, hogy a Pesti Hírlapban való megjelenésével egy időben a Budapester Tageblatt-ban teljes névjelzésével közölték az elbeszélés német fordítását.

A dőlcegnek tűnő völegényt leleplező ironikus hangú történet és a kalandos utazást MK a kísérő vőfély szemszögéből írja le. A fiatalító »szerek« : a műfogsor és a hajfestés a múlt század nyolcvanas éveiben még nem volt annyira általános, mint századunkban, különösen nem férfiak esetében. Ezért fogadja megdöbbenéssel a vőfély a kettős lelepleződést. MK már a korai *A batyus zsidó lánya* c. elbeszélésében is rosszállással ír Stofi fiskális hajfestéséről (ld. Krk 1. köt. 37. l.). — Az éjjeliszekrényről levett műfogsor motívuma az *Új Zrínyiaszban* is felbukkan (Krk 10. köt. 126. l.), ott Zrínyi egyik katonája emiatt távolodik el ifjú feleségétől, akit éppen szép fogai miatt szeretett meg.

Az elbeszélés alaphangulatához igazodik a személyek elnevezése is : MK ritkán alkalmaz ún. beszélő nevet, itt azonban stílszerűnek tartotta. Ezért nevezte a pórul járt völegényt Bajjom Marcinak, a választott menyasszonyt Remete Birinek.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 173 : 12 *Visontai Kovách László* — (1827—1889) élénk mezőgazdasági szakirodalmi tevékenységet folytatott. Önálló munkája : *Értekezés a szántás-vetésről*. Országgyűlési képviselő, a parlament háznagya volt. Birtokainak a Budapest—Miskolc vasútvonal mellett Vámosgyörk volt a székhelye.
- 26 *Holzwart* — a Nádor u. 22. sz. alatt volt Continentál szálló egyik tulajdonosa.
- 26 *Marschall* — az Angol Királynő (Deák Ferenc u. 1.) tulajdonosa volt.
- 174 : 14 »*Éljen Vadnay*« — Vadnay Károly [gyakoribb névhasználat: Vadnai] (1832—1902) író, a Fővárosi Lapok szerkesztője (1864—1893). 1884-ben lett Miskolc déli kerületének szabadelvű párti képviselője. — MK ezzel az aktuális utalással tette elevenebbé a történetet.
- „ 29 *lajsznyi* — az ágy két végét összekötő deszka.
- 176 : 2 *Avas alatt* — Miskolc területén levő hegység.

AZ ÖREG SZEDŐ

M. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. szeptember 14., 6. évf. 254. sz. (9—10. l.) A »Tárca« rovatban. Névjelzés nélkül. Kötetben itt először.

A névjelzés nélkül közölt rajz kétségtelenül MK-tól származik. Kötetben meg nem jelentetett írásként tartja számon Rubinyi Mózes bibliográfiája is (i. m. 119. l. »Grubics szedő életéből« tartalmi utalással). Emellett MK szerzőségét bizonyítja a stílusfordulatokon kívül a karcolat szövegében levő két önéletrajzi utalás is : »Én egy betűszedőről akarok írni, akit már ezelőtt kilenc évvel ösmertem.« (177 : 3—4.) MK 1873 nyarán Pestre költözött, 1873 végétől szerkesztette a Magyar Néplapot és annak társalapját, a Mulattatót. A jelen rajz írásakor éppen *kilenc* év telt el az első pesti tartózkodása óta. A másik önéletrajzi utalás : »A hetvenes évek vége felé két évre távoztam Budapestről...« (180 : 3) Ez a két év pedig a Szegeden eltöltött időre vonatkozik (1878. július—1880. december).

Bár az eddig elmondottak arra utalnak, hogy MK személyes élményét adta elő, mégis egy tény nem a szerzőséget, hanem a közvetlen élmény voltát teszi kétségesse. MK 1877-ben *Egy unalmas fickó* címmel megjelentetett egy elbeszélést, amelynek alapötlete : egy nyomorúságos körülmények között élő ember váratlanul kézhez kapott pénzt Párizsban elherdálja, majd visszatér régi életkörülményeibe, és ott próbálja folytatni, ahol abbahagyta. (Szövegét ld. Krk 29. köt. 124—142. l.) Az azonosság mellett a kidolgozásban és különösen az írói szemléletben igen nagy az eltérés. Az 1877-es elbeszélés nem hazai, hanem angliai miliőbe helyezi hőst, a kis pénzből élő

hivatalnokot. (Ld. ezzel kapcsolatban Bisztray Gyula fejtegetéseit Krk 29. köt. 282—283. l.) A bemutatott helyzet romantikus, a megoldás még inkább az: az elbeszélés hőse — amikor vagyonának elpazarlója, a könnyűvérű leány, újból megjelenik — öngyilkossá lesz. Az alap-történet két megoldása minden további részletesebb fejtegetésnél is jobban érzékelteti MK művészi szemléletének fejlődését és kibontakozását.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

178 : 34 *Hatvani utca* — a mai Kossuth Lajos utca.

179 : 17 *Frohner* — a Continentál szálló régebbi tulajdonosa.

180 : 1 *boulognei erdő* — Párizs nyugati részén, a Szajna és a párizsi erdődtmények közt fekvő nagy kiterjedésű park.

8 *Gutenberg-rokk* — sötét színű, vászonból készült munkazubony.

14 *Beksics úr* — Beksics Gusztáv (1847—1906) publicista, a Kemény Zsigmond szerkesztette Pesti Napló munkatársa. Majd más napilapoknál is dolgozott, egy ideig a Pesti Hírlap belső munkatársa is volt, MK szerkesztőségi kollégája.

CÍM NÉLKÜL — ÉS CÍMMEL

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. szeptember 16., 6. évf. 256. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés : *Scorpió*.

II. Hi 11. köt. *Dekameron IV*. 1917. 83—86. l.

Német fordításban

Alte und neue Adelige. Budapester Tageblatt. (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. szeptember 17., 1. évf. 129. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül]

A kamarási címet elnyerő dzsentriről rajzolt ironikus hangvételű rajzzal MK a címkórságot és annak »tudat«-átalakító hatását érzékelteti. A satirikus jellegből következik, hogy a főhős, kisbolyvai és merényfalusi Bolyó János neve az író alkotása, úgyszintén a kisbolyvai helységnév is. Viszont a rajz hőse által felfedezett nagyanya, a »de genere Gyurcsányi« (181 : 25) valódi családnév: Trencsényből elszármazott nemesi család, amelynek a XIX. század elején már birtokai voltak Nógrád megyében, sőt a család tagjai közül alispán és főszolgabíró is kikerült (ld. Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. 597. l.).

A történet csattanója: a királyi udvartól érkező parte-cédulák és az ismeretlen halottakon búsuló újdonsült kamarás eszmefuttatása később *A gavalérok* c. nagyobb elbeszélésben újból visszatér (Krk 8. köt. 207—208. l.). De itt már sokkal mélyebb összefüggésbe illeszti MK. E motívum csak egyik komponense a későbbi figura, a Lazsányi, a Königrätz apó jellemének ábrázolásában. A dszentrihez fűzött illúziók foszladozása keserűbbé és maróbbá tették szatirikus vénáját.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 181 6 *Házi naptár* — a Légrády Testvérek kiadásában megjelenő naptár, amelyben MK is jelentetett meg karcolatokat.
- 182 : 1 *bárá Nopcsa* — MK feltehetően bárá Nopcsa Ferencre utalhatott (1815—1904), aki 1867-ben a király személye körüli minisztérium államtitkára, majd Erzsébet királyné főudvarmestere lett.
- 2 *Neue Freie Presse* — 1864-ben alapított német nyelvű, naponta kétszer megjelenő bécsi politikai újság.
- 34 *Larisch-Moemich grófné* — Elöljáróban jeleztük, MK *A gavalérok*ba beleszötte az új kamarásnak megküldött udvari gyászjelentéseket. Ott is a legfrissebb parte-cédula egy Larisch-Moemich grófnő halálát jelentette (Krk 8. köt. 208. l.). E névhez Bisztray Gyula az alábbi magyarázatot fűzte : »A gothai almanach szerint: a Larisch von Moemich család felső-sziléziai eredetű, régi német, ill. osztrák főúri familia. Számos udvarhölgy került ki közülök.« (I. h. 322. l.)

A KIRÁLY ÉS A PLÉBÁNOS

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. szeptember 18., 6. évf. 258. sz. (9. l.) A »Tárca« rovatban. Névjelzés nélkül.
- II. Hi 11. köt. *Dekameron IV.* 1917. 77—79. l.

A névjelzés nélkül közölt anekdota kétségtelenül MK írása. Szerzősége mellett nemcsak az bizonyít, hogy Rubinyi Mózes is megjelentette a Hi jelzett kötetében, hanem a történet bevezető részének jellegzetes stílusfordulatai is.

*

Az anekdota magvában — a királyi visszautasítást jelentő semmitmondó szavakra az 1848/49-es forradalomban elért huszár-főhadnagy fokozattal való érvelésben — több a komikus, mint a komoly elem. Inkább az egyszerű emberek bizalmának érzékeltetésére,

mint a király »népszerűsítésére« szolgálhatott ez a csattanó. E történet a maga naivitásával közel áll a három héttel korábban írt *Királylátogatások a vidéken* c. karcolatban (Pesti Hírlap, 1884. aug. 31. — Kötetben: *Hi 12. köt. Anekdóták I.* 168—172. l.) megörökített korábbi és egykorú, a királlyal való találkozásakor elhangzott, anekdotává vált történetekkel.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

183 : 19 *kasszázás* — itt : rangjától való megfosztás, elbocsátás (a kassieren német katonai műszó magyarosított formája).

A STATISZTIKA

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. szeptember 21., 6. évf. 261. sz. (2—3. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. »Igaz történet« alcímmel. Névjelzés: *Scarron*.
II. Jk 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok. II.* 1910. 75—80. l.

Keletkezéséről

Német fordításban

Die sogenannte »waterländische Statistika. Budapester Tagblatt (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. szeptember 21., 1. évf. 142. sz. [A fordító nevének feltüntetése nélkül]

Az előző, 1883-as évben keletkezett a *Királylátogató parasztok* c. elbeszélésben mellékmotívumként felbukkan a jelen elbeszélésben középpontban álló statisztika-»készítés« történet (ld. Krk 34. köt. 106—107. l.) E téma öt év múlva *A mai ülés* c. képviselőházi karcolatában újból visszatér (Pesti Hírlap, 1889. márc. 31. 89. sz.). Az aznapi ülés színtelen egyhangúságát óhajtotta ellensúlyozni MK, ezért olvasóit kivezette a folyosóra. Ott a képviselők — MK leírása szerint — a statisztikáról beszélgettek. Az író »egy aljegyzőből lett mamehuk képviselő«-nek »ajándékozva« saját ifjúkori élményét, az alábbi szöveget mondatta el alakjával :

— A földművelési miniszter rendeletet bocsátott ki néhány év előtt, hogy a selyemtenyésztés szempontjából írja össze a megye a területén található eperfákat. Engem bízott meg vele az alispán. Kibocsátottam a rendeletet a községeknek, s lassan beérkeztek az adatok. Rettentő unalmas számítási munka volt és még hetekre volt kilátás, midőn benyitott hozzám a főjegyző: »Gyere vadászni, öcsém«. Nem lehet, kedves bátyám — feleltem —, hosszú és sürgős

munkám van. »Micsoda?» — Statisztikát kell csinálnom az összes megyei eperfákról a minisztérium számára. — »Mutasd csak, öcsém«. Odamutattam neki a halom aktát, a beküldött kimutatásokat. A főjegyző beletekintett vagy kettőbe, aztán így szólt: »Irjad hamar, lediktálom. Van ugyanis a megye területén 785.903 eperfa, punktum.« — Hogy tudja? — kérdém elcsodálkozva. Mosolyogva felelte: »Hja, öcsém, a hivatalos praxis! De most már vedd a puskádat, menjünk!«

Az 1883-as *Királylátogató parasztok* jelzett részlete és a fent idézett képviselőházi karcolatból vett szövegrészlet a jelek szerint az eredeti élményt közvetíti. Erre utal az a körülmény, hogy a principális mindkét esetben vadászni hívja a hőst. A jelen elbeszélés viszont az élmény művészi feldolgozását adja.

A vármegyei atmoszférát a téma köre csoportosított apró mozzanatok és hangulatteremtő fordulatok idézik fel. Ilyen szerepet tölt be a főjegyző és a rendeletet kiadó alispán alakjának a beszélgetés oszkozéval való megelevenítése (185 : 20—186 : 4, 186 : 14—21, ill. 186 : 25—187 : 9). Hasonló szerepe van az összeírási rendelet kibocsátása után a falvakban elterjedt rémhírek felsorakoztatásának is (187 : 11—27). A vármegyei stílus (186 : 7—13) sajátosságait már korábbi elbeszéléseiben is jellemezte MK (ld. pl. *Humor az aktákban*, *Az igazi humoristák*, 1879. 23—31. l., *Az én első principálisom* Krk 34. köt. 172—174. l.).

Az elbeszélésben előforduló helységnevek az író szűkebb páttriájából valók: *Kisújfalu* (187 : 20) MK szülőfalujához közel eső Kürtösújfalu kisközség, amelyet a környékbeliek Kisújfalunak is neveztek. *Litke* (187 : 22), *Ebeck* (187 : 24) kisközségek az egykorú Nógrád vármegye Szécsény, ill. balassagyarmati járásában.

Szövegváltozatok

A jelen Krk az író életében utoljára megjelent Jk szövegét közvetíti. A Pesti Hírlap 1884-es első közlése után nem vette fel gyűjteményes köteteibe, csak a Jk sajtó alá rendezésekor került újból kezébe. Néhány apróbb, alább felsorolt módosítással illesztette a kötetbe. A Pesti Hírlapbeli szöveget zárójelben közöljük.

Lap Sor

- Cím: (Az úgynevezett »hazai statisztika«)
- 185 : 17 azt felelte (azt mondia)
- 186 : 9 és a »mert (és »mert)
- „ 34 Hogy azt mondja, állítsuk (Hogy állítsuk)
- 187 13 barát járt (Jk: barátjárt [sajtóhiba!])
- 17 verzió ezenkívül, de ez lévén a legvalószínűtlenebb (verzió, hanem ez volt a legvalószínűtlenebb)
- „ 19 volt, eltagadta (volt, az eltagadta)
- „ 29 adatokat (adatot)
- 188 : 23 — Hm... nem bánom no (— Hm... meglehet... nem bánom no)

Lap Sor

- 188:25 herkentyű az (herkentyű lehet az)
28 segíték én. Add (segíték neked egy kicsit. Add)
36 Fogd azt (Fogjad azt)

Irodalom

Nagy Sándor (Mikszáth humora. It, 1914. 387, 392, 444. l.) szerint MK elbeszéléseiben »apró humoros adatokban nyer kifejezést a paraszt naív, saját életviszonya szerint alkotott felfogása az ország dolgairól«. Erre példaként az elbeszélésből az eperfák statisztikai összeírásával kapcsolatos népi vélekedéseket idézi a szerző. Máshol megállapítja, hogy »a könnyű hivatali lelkiismeretességet« ez az elbeszélés »humorizálja«. Továbbá az író »csipkedti a megye hivatalos stílusát«

A LEGNAGYOBB BOLOND A VILÁGON

- M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. szeptember 21., 6. évf. 261. sz. (3—4. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. [Az úgynevezett »hazai statisztika« c. MK elbeszélés után]. »Nem igaz történet« alcímmel. Névjelzés: *Scarron*.
II. Hí 12. köt. *Anekdóták I.* 1917. 176—178. l.

A halálos ágyán végrendelkező apa népmesei motívumát MK az oroszországi belpolitikai mozgolódások legújabb híreivel fonta össze jellegzetes anekdotává.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

A MAGYAR ÖRDÖG

- M. *Gondúzó*. (Szerk. Mártonffy Frigyes.) 1884. szeptember 21., 28., 1. évf. 1., 2. sz. *Teljes névjelzéssel*. Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. szept. 21. (1. sz. 9—12. l.) Elejétől »Fruzinka sóhajtott s félénken rebegte:« kezd. szakaszig.
2. szept. 28. (2. sz. 39—40. l.) a jelzett szakasztól végig.
Kötetben itt először.

Keletkezéséről

MK elbeszélése a Hatvani István debreceni professzor személyéhez fűződő mondakört dolgozza fel. Ez a mondakör a XIX. század derekán lépett túl keletkezési helye, Debrecen határain. A szépirodalom és a ponyva révén országosan elterjedt. A mondakör forrása

Kazinczy Sámuel hajdúkerületi főorvosnak (1802—1855) tulajdonított »Debreceni Professor Hatvani István életéből töredékek« c. kéziratosa munkája.

Az újabb kutatások, Lósy-Schmidt Ede »Hatvani István élete és művei« c. munkája (Debrecen 1931.) elsősorban az előkerült 34 lap terjedelmű Hatvani-önéletrajz alapján a tényeknek megfelelő megvilágításba helyezte Hatvani István személyét, tudósi és oktatói tevékenységét. Ezek szerint Hatvani 1745-ben lett a debreceni kollégium filozófiai és matematikai tanszékének professzora. Hosszú, harminchétféves tanári tevékenysége során a két szorosabban vett szakterületén kívül fizikát és kísérleti fizikát, kémiát, kozmológiát és teológia naturalist adott elő (ld. Lósy-Schmidt: i. m. 86—89. l.). Hatvani tudománytörténeti szerepének és jelentőségének feldolgozása még megoldásra vár, az első lépést Horváth Róbert: »Hatvani István professzor (1718—1786) és a magyar statisztikai tudomány kezdetei« c. munkája (Bp. 1963.) tette meg.

A Hatvani-mondakör a debreceni kollégiumban őrzött kéziratosa példányokból került nyilvánosságra. Szilágyi István a Vasárnapi Újság 1872. évfolyamában Szikszai Lajos tanuló 1828-ban készült másolata nyomán közzétette a Kazinczy Sámuelnek tulajdonított munkát (Vasárnapi Újság, 1872. 16. sz.). E szöveget újból megjelentette Tóth Béla »Magyar ritkaságok« c. kötetében (Bp., 1899. 37—55. l.). Legújabban Bán Imre—Julow Viktor gondozásában kiadott gyűjteményben látott napvilágot a Hatvani-monda szövege *Hatvani életéből fennmaradt töredékek* címmel. (Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában. Bp., 1964. 28—47. l.) A sajtó alá rendezők szövegüket a debreceni Déri Múzeum Néprajzi Adattára 342. gyűjteményében őrzött kéziratból vették, ezt kiegészítették a Tiszántúli Református Egyházkerület Debreceni Nagykönyvtára (korábban a debreceni Ref. Kollégium Anyakönyvtára) 607b jelzetű gyűjteményének kéziratosa szövegével. Ez a filológiai igénnyel gondozott szöveg lényegében a korábbiról ránk maradt szövegkiadásokkal megegyezik, az eltérések csupán a másolások során támadt stiláris javításokra utalnak. Annak ellenére, hogy ez a legfrissebb kiadás a leghitelesebb, az alábbi összevetések során nem ezt, hanem az 1872-ben megjelentetett szöveget, ill. annak Tóth Béla által újra közrebocsátott szövegét vesszük alapul, mivel MK számára ez a kiadás volt hozzáférhető.

Lósy-Schmidt említett művében beszámol arról, hogy beható kutatások után a debreceni Déri-múzeumban talált egy 1836-ban készült másolatot, amelyet az »aláírás szerint B. F. I., a keresztyén kálvinista diákok egyike írt vagy másolt le 1796-ban Debrecenben« (i. m. 157. l.). E szöveget összevetve a Kazinczy Sámuel-félel, arra a megállapításra jut, hogy »Kazinczy is erről az 1796. évi példányról készíthette újabb másolatát, amelynek utóbb szerzőségét is neki tulajdonították« (i. m. 158. l.). Az 1796-os »ősforrás«-ról Lósy-Schmidt nem tudott érdemlegesen megállapítani, feltételezései azonban megközelíthetik a lehetséges igazságot: a szerzők »valószínűleg ismeretlenek voltak akkor is, amikor e mondák először kerültek forgalomba, talán még abban az időben, amidőn a debreceni egyházban a hatalomért

való versengés a papi párt és a világiak között 1780 körül megindult, s amely — mint tudjuk — Hatvanit annyira elkésesíttette, hogy utóbb állásáról is lemondott. Nem tartom kizártnak, hogy a mondák keletkezésének időpontja ebbe a korszakba esik, s hogy a világi párt talán ilymódon akarta Hatvani nagy tekintélyét és befolyását csorbítani, bár ez ma már határozottsággal meg nem állapítható... (i. m. 161. l.).

Révész Imre egyháztörténeti kutatásai során a Hatvani-legenda keletkezésével kapcsolatban szintén erre az eredményre jut: »Valószínű, hogy először nem is diákok, hanem Domokos Lajos és társai indították el a csufolódást Hatvani ellen, mint akinek 'hierarcha tógája' alól kilátszik a 'lóláb' még akkor is, midőn fizikai mutatónyelveivel 'szédíti' a diákokat.« (Sinai Miklós és kora. Bp., 1959. 55. l.) Legújabbban Bán Imre érinti a legenda kialakulásának kérdését, megítélése szerint a Hatvani-monda »a debreceni kollégium felvilágosított légkörében termett még Csokonai idejében... s nem egyéb, mint az ugrató tréfára mindig kész diáksereg anekdotázása, a babonás hiedelmek kifigurázása«. Bán Imre Lósy-Schmidt és Révész Imre keletkezés-értelmezésével kapcsolatban megjegyzi, hogy e feltevések »az látszik ellentmondani, hogy... Hatvani professzort jóindulatú, nyájas, segíteni mindig kész embernek jellemzik, személyével szemben semmi ellenérzést nem táplálnak«. (Bevezetés a »Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában« c. kötethez. Bp. 1954. 13. l.)

Lósy-Schmidt a Hatvani-mondakör keletkezésével kapcsolatos vizsgálatain kívül nyomon kíséri a ponyvára került monda további sorsát is. Debrecenben 1885-ben megjelent egy 32 lapos kis füzet. A fedőlapja a következő: »Adomák Hatvani István életéből. Népszámára összeállította Erdélyi István. Kiadja Kutasi Imre nyomdájára.« Belső címlapja viszont: »A híres Hatvani István debreceni professzor tudákos cselekedetei. (Második kiadás.) Debrecen. Nyomatott Kutasi Imre könyvnyomdájában. 1885.« A ponyvakiadvány első kiadását a fővárosi nagy könyvtárak nem őrizték meg. Ezt az első kiadást Lósy-Schmidt sem találta meg, az általa használt 1885-ös példánynak a borítólapja elveszhetett, mert a címleírásban »névteletlenül« megjelentnek tünteti fel (i. m. 166. l.). Ez a ponyvapéldány lényegében a Kazinczy Sámuelnek tulajdonított szöveget közvetíti kisebb bővítésekkel.

A Hatvani-mondakör a debreceni kollégiumból kiágazó szálain kívül az irodalom vérkeringésén is eljutott a szélesebb nyilvánosság elé. Elsőnek Arany János írt egy hosszabb költeményt *Hatvani* címmel 1855 áprilisában. A vers az év őszén a Protestáns Képes Naptár 1856-os kötetében, majd a Kisebb költemények 1856-os kiadásában látott napvilágot. Arany a Hatvani-mondakör egyik mozzanatát, az éjszaka tartott leckeórákat állította költeménye középpontjába, de egy-két más motívumot is beleszórt a versbe. (A szöveget ld. Arany János Összes Művei I. köt. 232—234. l. [Bp., 1951. Akadémiai Kiadó], a hozzáfűzött magyarázatokat uo. 484—485. l.)

A következő, 1856-os évben Jókai Mór *A magyar nép adomái* c. gyűjteményében négy anekdotát mond el Hatvani életéből: 1. Az

ördög és a diák, II. Az éjféλι locke és lúdláb, III. A szolgáló szellemek, IV. A szultáni ebéd. Az első történet nem szerepel a kollégiumi hagyományok között, a következő három azoknak feldolgozása. Ez a szöveg az adomagyűjtemény további kiadásaiiban változtatás nélkül szerepel. Tizenöt év múlva, 1871-ben Jókai a Kisfaludy-Társaság XXI. közgyűlésén »A magyar Faust. Népmonda Hatvani István debreceni professzorról« címmel elbeszélést olvasott fel (ld. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam VI. köt. 1870—71. 140—163. l.). Jókai ebbe az újabb írásába beleolvasztja *A magyar nép adomái* c. gyűjteményében előadott négy Hatvani-anekdótát, és ezekhez hozzáfűzött a Kazinczy Sámuelről közvetített történetekből is néhányat. Jókai nem követi a debreceni hagyomány szerinti csoportosítást, hanem a témát szuverén módon, szabadon dolgozza fel.

MK éppen úgy mint író elődei, maga is a közvetlen forráshoz, a debreceni hagyományhoz nyúlt. Hogy a szóbeli hagyományon kívül a Kazinczy Sámuelnek tulajdonított szöveget vagy az Erdélyi István ponyva-feldolgozását használta-e, azt ma már nehéz eldönteni. Éppen ezért az alábbi forrás-összevetésben alapként a mai olvasó számára legkönnyebben hozzáférhető szöveget, a Tóth Béla által újra kiadott Kazinczy Sámuel-féle szöveget említjük meg első helyen. Ha MK olyan motívumot használt fel, amelyet csak az Erdélyi-féle szöveg orzött meg, akkor arra hivatkozunk. (Itt újölag megemlítjük, hogy könyvtáraink nem őrizték meg az Erdélyi István szövegének első kiadását — azt sem tudjuk, hogy az mikor jelent meg —, csak a második, 1885-ös kiadás áll rendelkezésünkre.)

MK jelen elbeszélésének szövege.

A Kazinczy Sámuel-féle szöveg Tóth Béla kiadásában, ill. az Erdélyi István ponyva-feldolgozása

190 : 1—191 : 16 MK bevezetője (az itt érintett kérdésekről ld. alább).

— —

191 : 17—193 : 20 Hatvani az ablak előtt beszélgető hollótól és seregélytől hallott a Mágycikáról, tölük tudja meg megszerzésének módját, majd a két madár által előadott feltételeket teljesítve, a Mágycika birtokába jut.

E motívumok az általunk ismert változatokban nem szerepelnek.

193 : 21—38 A Mágycika végleges birtokbavételekor olyan feladatok elé állítja a szellemeket, amelyeket azok nem tudnak teljesíteni.

II. történet. A három feladat, amelyet Hatvani a szellemek elé tűz, meg egyezik az MK által előadottal. (Tóth : i. h. 40. l.)

193 : 39—194 11 MK összekötő szövege.

— —

194 : 12—30 A kollégium igazgatója homlokára növesztett ökörszarv.

194 : 31—195 : 7 A famulus megtréfálása.

195 : 8—39 A debreceni piacon vásárolt három tojásból körmőci aranyat hullajtott ki Hatvani.

196 : 1—197 : 19 Az éjszaka kísértő családtag holttestéből kiűzött ördög.

197 : 20—30 Áthidaló történet

197 : 31—202 : 17 a) a csodálatos ebéd, a falak mentén nőtt gyümölcsfák ;

b) a bor-fakasztás ;

c) az árvíz a teremben ;

d) a vendégek szánkáztatása.

202 : 20—203 : 22 A hozzá nem értő famulus a Mágyika segítségével szét akarta zúzatni Hatvani lakását, de őt magát tépték szét az ördögök.

203 : 23— végéig Hatvani halála, a fekete holló és a fehér galamb párviadala.

A fenti szövegvizsgálatból kitűnik, hogy MK is író-elődeihez hasonlóan teremtő-fantáziájával színezte a Hatvani-mondakör motí-

VI. történet. A vörös barát homlokára varázsolja Hatvani a szarvakat. (Tóth : i. h. 43—44. l.)

Nem szerepel az általunk ismert változatokban.

E motívumot csak az Erdélyi-féle ponyvafeldolgozásból ismerjük, az ottani 15. történetként, de nem tojásból, hanem kaj-szi barackból varázsolja Hatvani a körmőci aranyakat.

VII. történet. Az ördög itt nem kutya, hanem veres vaddisznó alakjában jelentkezik. (Tóth : i. h. 44—47. l.)

A mikszáthi előadás rendjében a következő történetek összevonása :

a) III. történet. (Tóth i. h. 40—42.)

b) csak az Erdélyi István-féle feldolgozásból ismert. Ott a 10. történet.

c) IX. történet. A könnyen véleményt alkotó asszonyok megleckéztetésére Hatvani árvizet fakaszt a szobában (Tóth i. h. 48—49. l.)

d) Csak az Erdélyi István-féle feldolgozásban a 10. történet befejezése.

XI. történet. Füzesi története. MK elhagyta a feltámasztást és az azt követő bonyodalmakat (Tóth : i. h. 50—53. l.)

XIII. történet. Azonos motívumok. (Tóth i. h. 54. l.)

vumait. Két ponton jelentősen változtat a hagyományon : a Mágyka birtokbavételének történeténél (191 : 17—193 : 20), az itt végrehajtott változtatás színesebbé, elevenebbé tette a történetet, míg a csodálatos ebédről szóló részben (197 : 31—202 : 17) MK azonkívül, hogy a debreceni mondakör motívumát összevonta, egy kis szerelmi idillt is beleszótt : Hatvani szerelmét a főbíró Fruzinka leánya iránt. E szerelem készíteti Hatvanit a leírt csodálatos körülmények elővárásolására. A Fruzinka-motívum átszövi a hozzá nem értő tanítvány rombolását is, MK-nál Butykai szerelemfáltésból kívánja a professzor lakásának szétzúzását, amelynek nemcsak maga, hanem az odavárásolt Fruzinka is áldozata lesz. E motívummal készíti elő MK Hatvani búskomorságát és halálát.

Tehát az eddig elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy Arany János »Hatvani« c. költeménye, Jókai Mór »A magyar Faust« c. elbeszélése mellett MK *A magyar ördög* c. elbeszélése a korban elevenen élő Hatvani-monda önálló, művészi feldolgozása. —Itt említjük meg, hogy Bán Imre és Julow Viktor gondozásában megjelent »Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában« c. gyűjteményes kiadvány a Hatvani Törödékek szövegéhez fűzött jegyzetanyagban számba veszi az irodalmi feldolgozásokat. Arany János és Jókai két feldolgozása mellett — a szöveg ismeretlensége miatt — nem tesz említést MK *A magyar ördög* c. elbeszéléseről. Viszont a későbbi időkbeli megemlíti Torkos László : Hatvani. Humoros éposz 12 énekben c. művét (Bp. 1901.) és Szombati Szabó István : Professor Hatvani István c. elbeszélőkölteményét (a szerzőnek »Halál parkja« c. kötetében, Bp. 1915.). E két mű szorosabban kapcsolódik a monda írásos formában megmaradt fordulataihoz, míg Makai Emil : Tudós professor Hatvani c. műve (Bp. 1900.) alig van kapcsolatban a Hatvani-monda motívumaival. (Ld. Bán I.—Julow V. : i. m. 232. l.)

Még csupán az a kérdés vár feleletre : miként ítélte meg maga MK a Hatvani István professzor személyéhez fűződő mondakört. Írói képzeletét megragadták a csodálatos történetek, de mint a bevezető sorokban olvashatjuk, maga is érezte a dilemmát : »Igazi ördög volt-e Hatvani, vagy hogy csak nagyon tudományos ember? Ezen nem bírtak sehogy eligazodni a mai debreceni civisek apái és nagyapái.« Egy évvel később, a Pesti Hírlap 1885. június 23-i számában MK *A magyar Faust* címmel karcolatot írt Hatvani Istvánról abból az alkalomból, hogy kezébe került Naszályi Jánosnak, a kollégiumi tanártársnak 1786-ban, Hatvani temetésekor elmondott verses halotti beszéde. MK ebben az írásában ezt a verszetetet mutatja be, amely egyúttal megnyugtató választ is adott neki a fent idézett kérdéseire. A szöveget interpretálva e problémáról MK a következőket írta : »Hatvani boszorkánymesterségéről semmi említés sincs e helyen, még célzás sem, amiből nyilván látszik, hogy a híres Hatvani-mondakör csak későbbi időkben keletkezett...« Majd berekesztve a halotti búcsúztatóból kihámozható életrajzi mozzanatokot, MK a következőket írta : »... Íme, ez a Hatvani István uram élete, úgy ahogy volt ! Ezt nem igen ismeri a publikum. De ismeri azt — amelyik

nem úgy volt. Ismeri a csodálatos, ördögös regéket, ismeri a sírok felbontóját, a szellemek és kísértetek parancsolóját, az ördögnek imboráját, és a híres „Mágyika” birtokosát, aki akkor csinált árvizet, amikor neki tetszett, megcsapolta az asztallábat, s abból tokaji bor csurgott a kannákba, megszánkázta a vendégeit, s reggel mindenkinek meg volt kopva hátul a ruhája, amin a hóba csúszott. Az igazi ember az istennek élt. A költött ember az ördögnek. Az ördög embere — túlélte az istenét...»

MK későbbi írásaiban meg-megemlíti a Hatvani-mondakör-egy-egy epizódját, így a *Szent Péter esernyőjében* (Krk 7. köt. 165. l.), a *Különös házasság* (Krk 14. köt. 102. l.) és *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényben is (Krk 21. köt. 73. l.).

OKOS AZ ÉN KÁROLY FIAM!

M. Pesti Hírlap. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. október 4., 6. évf. 274. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A névjelzés nélkül megjelentetett írás kétséggkívül MK tollából származik. MK szerzősége mellett szól »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban szerzői szignó nélkül való közlés (ami csak belső munkatársat illetett meg), de még inkább az elbeszélő remekül megrajzolt karakterfigurája. Az előadott szövegen keresztül való önjellemzése határozottan MK szerzőségét igazolja.

A fia megválasztását elbeszélő apa a kor jellegzetes figurája, de a felsorakoztatott ismertetőjegyek arra utalnak, hogy élő személyt szólaltatott meg az író. A választási sikerrel dicsekvő apa : Pulszky Ferenc, a megválasztott fiú : Pulszky Károly. Az azonosság mellett az alábbi tények szólnak : az elbeszélés hőse száműzetésével, florencei és londoni élményeivel dicsekszik (204 : 19, ill. 205 : 16—17) ; Pulszky Ferenc emigrációja idején megfordult mind a két városban. Az elbeszélésbeli apa egy történet elmondását memoárjai pótkötetére tartogatja (205 : 18) ; Pulszky Ferenc 1880—1882-ben jelentette meg visszaemlékezéseit »Életem és korom« címmel négy kötetben. Végezetül az elbeszélés hőse önmagáról megjegyzi : »most már nekem csak a régészet maradt« (205 : 33.) Pulszky Ferenc tudományos tevékenységét a régészet területén fejtette ki. De az azonosságot az is bizonyítja, hogy Pulszky Károlyt (1853—1899) 1884-ben választották meg kormánypárti programmal a szepes-szombati kerület képviselőjévé.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

204 : 1 *Róth Pál* — (1827—1893) 1871—1884 között a főváros polgármestere, 1884-től országgyűlési képviselő. Országos

Lap

feltűnést keltett, hogy a képviselői megbízólevelével együtt tévedésből választási számláit is benyújtotta a Ház elnökségének. MK *A tisztelt Házból* c. kötetben meg is említi ezt az esetet (Hi 16. köt. 10. l.).

- 205 : 34 *spuriusz* — feltehetően Pulszky Ferenc beszédmodorát utánzó, a spuri szó ellatinosított alakja, am. szellem, ész.
206 : 22 *habaréki jelölt* — az 1867-es alapon álló, a kormányból elvált vagy személyi okból kivált politikusok 1878 áprilisában megalakították az Egyesült Ellenzék elnevezésű pártot. Ennek népies-ironikus elnevezése a habarék párt.

ERESZD EL A SZOKNYÁMAT!

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. október 12., 6. évf. 282. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. Névjelzés : *Scarron*.

II. Hi 10. köt. *Dekameron III*. 1917. 58—63. l.

Német fordítása

Lass mein Kleid los! Budapesters Tageblatt. (Szerk. Grecsák Károly.) 1884. október 12., 1. évf. 163. sz. [A fordító nevének fel-tüntetése nélkül]

A meghiusult légyott története, az anyját és önmagát féltő gyermek kétségbeesett közbelépése képezi a helyzetkép magvát. A beteg nagybácsival való párbeszéddel az író csak erőteljesebben húzza alá a helyzet tragikomikusságát.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

207 : 9 *vörnyeges* — élénken vörös színű, vörös foltos. A szó MK más munkájában is előfordul (ld. Rubinyi Mózes : *MK stílusa és nyelve*. Bp. 1910. 245. l.).

12 *Lövész utca* — a mai Királyi Pál utca Budapesten.

12 *Zöldfa utca* — a mai Veres Pálné utca Budapesten.

AZ ELBÚSULT MAMELUK

M. I. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1884. október 29., 6. évf. 299. sz. (1—2. l.) »A Pesti Hírlap tárcája« rovatban. »Történeti korrajz« alcímmel. Névjelzés nélkül.

II. Hi 11. köt. *Dekameron IV*. 106—108. l.

A névjelzés nélkül megjelentetett történet kétségtelenül MK írása. Azonkívül, hogy Rubinyi Mózes közreadta a Hi jelzett kötetében, MK szerzőségét bizonyítja az utolsó sorokban elcsattanó poén »Azóta Zs-y dühösen keresi a telegram Kálmánját. De egyik Kálmán se vállalja. Tehát én sem...«

Az anekdotikus történet a parlament folyosóján keringhetett. A Zs-y betűjellel elrejtőztetett kormánypárti képviselő vagy Zsám-bokrétly József Nyitra megyei, vagy Zsigmondy Vilmos selmecbélábányai képviselő lehetett, ők ketten származtak felvidékről és beszélhettek palócos dialektussal. A táviratot küldő K-ny Kálmán: báró Kemény Kálmán, Maros-Torda megyei képviselő. Mindhárman a szabadelvű pártot képviselték a parlamentben.

A képviselőházi anekdotába szőtt Herman Ottó-történet — mint az alábbi Tárgyi magyarázatokból kitűnik — jóval korábbi eredetű.

A jelen Krk a Pesti Hírlap szövegét közvetíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

210 : 6—12 Tisza Kálmán és a mamelukok viszonya. — Hasonló módon jellemzi később MK Tisza magatartását *A klub* c. parlamentről szóló írásában is (ld. Jk 20. köt. *Az én kortársaim* I. 24. l.).

- 18 *Mikor még Herman pökkönyve legjelzebb valahol az asztal-fiókban hevert.* — Szinnyi József »Magyar írók élete és munkái« c. művében megjegyzi, hogy Herman »Magyarország pök-faunája« c. munkájánál »a kutatás és írás eltartott 1874-től 1879-ig« (IV. köt. 792. hasáb).
- 19 (*mint most a halakról írt könyve*) — Herman Ottó »A magyar halászat könyve« c. munkája — három évvel e korolát megírása után — 1887-ben jelent meg.

FÜGGELÉK

A KLUB

M. Gondzó. (Fel. szerk. Mártonffy Frigyes.) 1884. október 12.—december 21., 1. évf. 4—14. sz. »Regényes korrajz« alcímmel. *Teljes névalírással.* Tizenegy folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

1. okt. 12. (4. sz. 81—83. l.) Elejétől »Az előjáróság sem vette a pasquillust komolyan...« kezd. szakaszig.
2. okt. 19. (5. sz. 105—106. l.) Az eml. szakasztól »Bölcsen volt az kiokoskodva«. kezd. szakaszig.

3. okt. 26. (6. sz. 129—130. l.) Az eml. szakasztól »Főispánnak! Hallatlan!« kezd. szakaszig.
 4. nov. 2. (7. sz. 153—154. l.) Az eml. szakasztól »Mikor előadták neki a dolgot, Apczy Ágnes...« kezd. szakaszig.
 5. nov. 9. (8. sz. 175—176. l.) Az eml. szakasztól »Olyan méregbe jött a szépasszony a nép tirannusai ellen...« kezd. szakaszig.
 6. nov. 16. (9. sz. 201—202. l.) Az eml. szakasztól »— Kiküszöböltek! Kiátkoztak! Megvan a szörnyű széken!« kezd. szakaszig.
 7. nov. 23. (10. sz. 225—226. l.) Az eml. szakasztól »Ágnes havasi virágokat keresett« kezd. szakaszig.
 8. nov. 30. (11. sz. 249—250. l.) Az eml. szakasztól »Előhozta, hogy legalább az okot mondja meg...« kezd. szakaszig.
 9. dec. 7. (12. sz. 273—274. l.) Az eml. szakasztól »—Hát mármost mi lesz? — kérdé elsápadva Timár« kezd. szakaszig.
 10. dec. 14. (13. sz. 307—308. l.) Az eml. szakasztól »A másik szekrényben kordován csizma volt...« kezd. szakaszig.
 11. dec. 21. (14. sz. 321—322. l.) Az eml. szakasztól az elbeszélés végéig.
- Kötetben itt először.

Keletkezéséről

MK-nak ez a hosszabb elbeszélése, mint az alábbi fejtegetésekből kiténik, a korábbi időkben keletkezett írásaiból összeállított történet. Éppen ezért, míg a felhasznált karcolatokat a megfelelő kronológiai rendben közöltük, addig a jelen elbeszélést itt, a Függelékben tesszük közzé. Ezzel is jelezni kívánjuk, hogy MK kompozíciójában sem alkotott új írást, hanem feltehetően idő hiányában, az új képes hetilap szerkesztője, Mártonffy Frigyes sürgető kívánságának eleget téve gyúrta össze korábbi történetei anyagából e hosszabb elbeszélést. E feltételezésünket alátámasztja az a tény is, hogy alig két héttel az első folytatás megjelenése előtt a Gondúzó hirdetést tett közzé több napilapban, amelyben a következő ígéretet tette: »A negyedik számban [abban a számban, amelyben a jelen elbeszélés közlése valóban megkezdődött] Mikszáth Kálmán, fiatal íróink e matadorja szokott kedélyes és megragadó modorával kisebb regényt fog közölni a fővárosi életből...« (Aradi Hírlap 1884. szept. 30. 225. sz.). Tehát MK szándéka az volt, hogy egy olyan témájú művet ad át a folyóirat szerkesztőjének, amely újdonság lett volna írói horizontján. Feltételezhető, hogy amikor a kivitelezésre került sor, MK nem tudta a rendelkezésére álló rövid idő alatt a témára vonatkozó ígéretét teljesíteni, közben az idő telt-múlt, a kiadó is sürgethette, és így kényserúségból mást már nem tehetett, mint azt, amit tett, többszörös önméltatlansággal töltötte ki a vállalt terjedelmet.

A klub gerincét — mint a Krk előző kötetének jegyzetében jeleztük (Krk 34. 350. l.) — a Pesti Hírlap 1883. dec. 27. 355. számában megjelentetett, *Az asszony hajánál csak az esze hosszabb* o. elbeszélés-

lés alkotja. Ez az a mag, amely köré MK a több mint hatszor terjedelmesebb új elbeszélés anyagát kiépíti.

De ezt a kibővítést megelőzi az elbeszélésbeli Kátány község felgyújtásáról szóló bevezető rész (215 : 1—222 : 27), ennek azonban semmi kapcsolata sincs a későbbi választási történettel, és a tűzvészre a cselekmény további alakulásában semmi utalás sem esik. Viszont a fenyegető pasquillusok megjelenése és azok feltételeinek nem teljesítése után bekövetkező falufelgyújtás az egy évvel később, 1885-ben megírt *A lohinai fű* c. nagyobb elbeszélés alapmotívuma. A jelen történetében minden további kapcsolat nélküli rész a későbbi elbeszélés kiindulópontja. Király István *A lohinai fű* jegyzeteiben (Krk 3. köt. 268. l.) Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezéseit felidézve 1885 nyárvégére helyesbíti az író özvegye által megjelölt 1887-es évszámot. De a jelen *A klub* c. elbeszélés alapján még további módosítás válik szükségessé: ha nem is a teljes történetet, de annak elindító magvát, a pasquillus által előre bejelentett falugyújtogató történetét nem 1885 nyárvégén, hanem már legalább *A klub* c. elbeszélés megírásakor, tehát 1884 őszén hallhatta MK. *A lohinai fű* egy másik, jelen elbeszélésünkkel közös motívumot is tartalmaz: a hosszú életű paraszttal való találkozást. Mint Király István *A lohinai fű* jegyzeteiben jelezte (i. h. 289. l.) MK korábbi műveiben is több helyütt előfordulnak ezek az anekdotikus figurák. Így *Az apám ismerőseiben* (Krk 2. köt. 20—22. l.), *Rajzok a régi vármegyéből* c. elbeszélésében (Krk 2. köt. 293—295. l.), *A mi hőseinkben* (Krk 2. köt. 315—317. l.), valamint az önállóított történetben, *A hosszú életűekben* (Jk 29. köt. 47—49. l.) is. (A figurák irodalmi forrás-vidékére is utal Király István a jelzett helyen.) *A klub* c. elbeszélésében MK Dorogi Ferencnek a hegylakók közötti kortesújtját ábrázolva eleveníti fel e korábban megkedvelt motívumot és fordulatait, de azokat természetesen hozzáillesztette a jelen elbeszélés körülményeihez.

A tulajdonképpeni választási történet a *II. Mikor az urak esze kezdett megjönni* c. fejezettel kezdődik (222 : 28 sortól). E résztől használja fel MK *Az asszony hajánál csak az esze hosszabb* c. korábbi elbeszélését. Nemcsak a cselekmény fordulatai azonosak, hanem a szereplő személyek nevei is ugyanazok. A fontosabb alakok közül csupán a választási játékba beugratott polgári származású fiatalember nevét változtatta meg az író. Az 1883-as elbeszélésben Béler Ferenc névvel ruházta fel, itt először Bélyei Ferencnek keresztelti (amíg még semmi szerepe sincs), amikor viszont belépteti az elbeszélés cselekményébe, Dorogi Ferencnek nevezi. (E kettőséget nem annyira tollibának, mint inkább a laza kompozíció eredményének tekintettük, ezért nem is javítottuk.)

Az írói őniszmélés azonban nem áll meg a cselekmény fordulatok, ill. a személyek újra felélesztésénél, hanem szinte szó szerint átveszi az 1883-as elbeszélésnek szövegét is. Ennek módját és jellegét minden fejtegetésnél jobban érzékelteti az alábbi felsorolás:

A jelen elbeszélés

222 : 28—223 : 23	némi változtatással
223 : 36—225 : 3	némi változtatással
225 : 4—225 : 32	némi változtatással
226 : 15—227 : 3	némi változtatással
229 : 1—229 : 16	némi változtatással
229 : 34—230 : 3	némi változtatással
236 : 26—237 : 37	némi változtatással
239 : 24—241 : 6	kibővítve
242 : 3—242 : 19	kibővítve
244 : 1—245 : 29	kibővítve
258 : 5—258 : 29	kibővítve
263 : 7—264 : 4	kibővítve

Az asszony hajánál csak az esze hosszabb c. elb. (Krk 34. köt. 213—220. l.)

213 : 1—213 : 25
213 : 26—214 : 22
214 : 23—215 : 13
215 : 16—215 : 35
215 : 39—216 : 9
216 : 10—216 : 18
216 : 24—217 : 7
217 : 17—217 : 37
217 : 38—218 : 15
218 : 16—219 : 13
219 : 21—219 : 36
219 : 37—végig

A terjedelem növelése érdekében két helyen tér el MK az 1883-as elbeszélés cselekményvonalától. A jelen elbeszélés 245 : 30—258 : 4 részében részletezően írja le Dorogi Ferenc elfogatását. Erre a korábbi elbeszélésben néhány sort fordított (ld. ott 219 : 14—20 sorokat). Továbbá a befejezésnél 259. laptól az elb. végéig újabb motívumokat alkalmaz: álrühában Dorogi elé vezeti a kacér Apczy Ágnest, és a megyei közigazgatás erőteljesebb jellemzése érdekében Dorogit végezetül a bolondok házába zárattatja.

A fenti felsorolásban jelzett részletezőbb leírások, színesebb, fordulatosabb párbeszédteken kívül MK még öt korábbi, más jellegű karcolatát is beleolvasztotta a jelen elbeszélés szövegébe. Azt öt írás felhasználása különböző mértékű. Ezeket előfordulásuk rendjében soroljuk fel.

1. A fiatal Bolykai Pált bemutatva MK az apáról is szót ejt. A babókos báróról szóló részletben 227 : 14—37 tömören megismétli *A két szekér öregasszony* c. anekdotájának (ld. a Krk előző 34 kötetében 141—144. l.) a különöc öreg Balassa grófról írott részét.

2. Az ivástól és a jelentős jövedelemtől megfosztott kortések csalafintaságának leírásakor (230 : 35—232 : 35) átveszi az 1884-es év derekán megírt *Nincs többé egyhangúság* c. karcolatának szövegét (ld. a Krk jelen kötetének 129—131. lapján), még az ott szereplő kortések nevét sem változtatva meg. Az onnan áttünetett szövegrész a következő: 130 : 1—3 (az antiszemita jelöltről szóló párbeszéd szövegét MK itt elhagyta) 130 : 3—131 : 10, végül a korábbi írás poénjét (131 : 12—19) a jelen elbeszélésben egy újabb anekdotával tetézte.

3. Az elszegényedett kurtanemes Csapó Gergely, a függetlenségi párt elnökének történetében (239 : 7—18) tömören megismétli az év elején írott *Urak és cigányok* c. történetet (ld. a jelen Krk kötetben a 69—71. lapon). A személyneveket MK e helyütt megváltoztatta.

4. Dorogi Ferenc titokzatos eltűnése után pártja új képviselő-jelöltet léptet fel. Az új jelölt felsülésének története (255 : 18—257 : 27) szövegszerűen is azonos az 1884-es év elején megjelentetett *Hogy buktam én meg a kerületemben?* c. elbeszélés csattanójával (szö-

vegét ld. a Krk jelen kötetében az 55—60, lapon, az azonos részlet 59 : 1—60 : 8).

5. Dorogi Ferenc váratlan felbukkanásán elcsodélkozó szolga azzal érvel ura feltételezett halála mellett, hogy egy mennylátó asszony látta Dorogit az égben (259 : 20—26). E sorokkal MK az 1883-ban írt *A menny belseje* c. elbeszélésének (ld. Krk 34. 100—104. l.) alapmotívumát idézi fel.

Az itt felsoroltakon kívül MK még több anekdotát, motívumot is beleszőtt az elbeszélés szövegébe, ezekre alább, a Tárgyi magyarázatok között utalunk.

Az elbeszélésben előforduló helységnevek — Kátány, Alsóérd — MK képzeletének alkotásai, ugyancsak az írói invenció terméke a meg nem nevezett vármegyét átszelő Erke folyócska neve is.

Az elbeszélés időpontját illetően az író megtartotta *Az asszony hajánál csak az esze hosszabb* c. novella cselekményének időpontját: közelebbi meghatározás nélkül az 1875-ös fúzió előtti időszakot.

A szövegről

A klub c. elbeszélést a Gondúzó meglehetősen hibás szöveggel jelentette meg. A félreértésre alkalmat nem adó hibákat (pl. 216 : 17 fehéreké hibásan: fekéreké; 230 : 12 pipácskám hibásan: pipacsokám) nem soroljuk fel, de az értelemzavarókat itt megemlítiük: 220 : 21 eszterhajak hibásan: eszterhajak; 221 : 10 lilával hibásan: lillával; 221 : 14 fönn hibásan: fön; 225 : 24 megnyalja a sót hibásan: megnyalja sőt; 228 : 7 ország hibásan: országos; 230 : 19 guardia hibásan: guardia; 232 : 10 felelte hibásan: felett; 235 : 21 Elkel hibásan: Elkel; 242 : 28 neveztek hibásan: nevezetek; 252 : 11 ez hibásan: az.

Kátány helységnév írása két helyen Kátány, ezt Kátányra egységesítettük. Ugyancsak egységesen plébános-nak írjuk a helyelkőzzel nem stílusfunkciót betöltő plébános szót is.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 216 : 13 *makkuz* — makkász (ld. Rubinyi Mózes: MK stílusa és nyelve. Bp. 1910. 189 l.)
- 217 13 *salvavi animam meam* — a latin *dixi et salvavi animam meam* mondásból elvonatkoztatva, am. megmentettem a lelkemet, megnyugtattam a lelkiismeretemet.
- 218 29—219 : 30 *van-e másvilág, s mi van a másvilágon* — E motívum a későbbiekben többször előfordul MK műveiben. Az itt előadottakhoz legközelebb áll *A két koldusdiák*beli forma, ahol egy katolikus és egy protestáns pap vitázik életében a másvilág berendezéséről, és a szakadékba zuhant protestáns pap a jelen elbeszélésben előforduló (216 : 29) mondatnál tudósítja a katolikus papot (Krk 3. köt. 93—95. l.). A más-

- világról való híradás a *Különös házasságban* is visszatér (Krk 13. köt. 53—54. l.; ld. még e motívummal kapcsolatban Bisztray Gyula jegyzetét uo. 310. l.).
- 220 : 21 *eszterhaj* — nádból vagy szalmából készült húztető.
- 221 31 *skelet* — eredetileg: csontváz; itt: tetőváz.
- 222 : 27 *inkvirál* — vallat, faggat.
- 30 *Deák-klub* — utalás a Lloyd-palotára, amely 1875, a fúzió után szabadelvű párt klubhelyisége lett.
- 224 21 *kisafa* — egyes vagy kettős fogat hámjja (ld. Rubinyi Mózes: MK stílusa és nyelve. Bp. 1910. 175. l.).
- 226 1—5 az országbíró ezüst kalodája — az anekdotát MK már korábban megírta kissé részletezőbben *Az arany kaloda* c. írásában (Pesti Hírlap, 1881. 206. sz. — Kötetben: Hi 12. köt. *Anekdoták I.* 50—51. l.).
- 230 : 19 *salva guardia* — itt: a nemesi otthonok sórthetelensége.
- 232 14 *szilenciárius* — a latin silentium szóból, am. ügyvédi működési tilalom.
- 235 3—236 : 8 a kátányiak adófelajánlása — Hasonló fordulattal írta meg MK a *Kölcson a királynak* c. karcolatát (Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok II. 23—25. l.).
- 15 *Ne hagyjuk a királyt!* (*Aki azonban akkor még csak császár volt*) — Utalás a történet időpontjára, az 1860-as évekre, amikor Ferenc József még koronázatlanul uralkodott Magyarországon. E fordulat visszatér a későbbi *Prakovszky, a siket kovács* c. kisregényben is (ld. Krk 8. köt. 155. l.).
- 238 : 18—39 A jelölt helyett a titkár mondja el a beszédet — MK Emich Gusztávról feljegyzett anekdotaként említi meg e fordulatot (ld. *A tisztelt Házból A kaosz* c. fejezet. Hi 16. köt. 9. l.).
- 239 23 *circumspektusság* — valakinek körültekintő volta.
- 242 5—25 Kossuth—Nyáry anekdota — E témát később, 1887-ben önálló rajzzá kerekítette MK *Az álmodozók folyója* címmel (Jk 30. köt. 56—59. l.).
- 242 : 30—243 : 4 eszmefuttatás a liberalizmusról — e gondolatsort MK először 1877-ben *A vármegye rókája* c. elbeszélésében fogalmazta meg (ld. Krk 1. köt. 120—122 l.).
- 244 : 25 *ráfólt kerék* — vasabronccsal megerősített kocsikerék.
- 253 : 33 *Türr István* — (1825—1908) a magyar szabadságharc leverése után Garibaldi seregében altábornagyi rangot ért el. 1867 után tért haza Magyarországra.
- 260 : 33 *garaboly* — kerek vagy tojásdad alakú, gömbölyű fenekű, füles kosár (ld. Rubinyi Mózes: MK stílusa és nyelve. Bp. 1910. 150. l.).
- 264 21 *vitulus* — (lat.) borjú; itt: anyagiak, vagyon.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Mannheimer Ágost illusztrációja A becsületbírák előtt c. elbeszéléshez. MK A tekintetes vármegye, 1885. 153. l.
- II. Ismeretlen szerzőtől származó illusztráció a Csábrág vára c. várregéhez. Magyar Ifjúság, 1884. márc. 2. 90. l.
- III. Mannheimer Ágost illusztrációja a Rózsaszínű rozda c. elbeszéléshez. MK A tekintetes vármegye, 1885. 113. l.
- IV. Mikszáth Kálmán arcképe 1884-ből. Paczka Ferenc műve. Magyar Salon, 1884. 1. sz. máj. 1. 67. l.
- V. A Magyar Salon I. kötetének címlapja (1884).
- VI. Dörre Tivadar két illusztrációja az Ahol a víz is virágzik c. elbeszéléshez. Magyar Salon, 1884. 1. sz. máj. 1. 47., 49. l.
- VII. A Gondúzó I. évfolyamának címlapja (1884).
- VIII. A Klub c. elbeszélés folytatása a Gondúzó 1884. okt. 12. 4. sz. 81. lapján.

E KÖTET NOVELLÁINAK CÍMVÁLTOZATAI

(A lapszám említésük helyét jelöli)

- A BECSÜLETBÍRÓSÁG ELŐTT (274. l.) ld. A becsületbírák előtt.
A KAKAS, A NÉNIK MEG A BÁCSI (327. l.) ld. A fehér kakasunk,
ill. Johanka néni, Francka néni és keresztapám.
AZ ÚGYNEVEZETT »HAZAI STATISZTIKA« (339. l.) ld. A
statisztika.

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal)

1884

A litavai erdő	5	269
A nagyapa	9	270
Ősök és unokák	14	271
A becsületbírák előtt	16	271
Csábrág vára	31	276
Az isten hóna alatt	34	282
Magyar virtus-cselekedetek	37	284
A felsőkabátok esete	40	284
Bihari Nagy Istvánnak az ő gonosz praktikája	43	286
A Kürthyné uborkái	46	287
Hogy buktam én meg a kerületemben?	55	291
A ravasz öregek	60	292
Urak és cigányok	69	294
Hogy terem a képviselő?	71	295
A seprűs tót	76	297
Ki a gyilkos?	79	297
Rózsaszínű rozsa	84	298
Ahol a víz is virágozik	95	302
Nem igaz a korrupció!	106	305
Likava vára	109	306
Mi minden kell a jelöltnek?	111	309
Czirok Mátyás és Szomor Miska	114	310
Az örült szolgabíró	118	310
A könyvekről	121	312
Hogy lettem én meg?	124	312

Nincs többé »egyhangúság«	129	313
Ügyvéd-segéd koromból	131	314
Az ingyen csokor	136	315
A fekete asszony	139	316
A tályai sötét erdőben	144	319
Az elfelejtett rab	151	321
Zboró	156	323
Hol fekszik a Gály?	158	325
Megvan már a Gály!	162	326
A fehér kakasunk	164	327
Johanka néni, Francka néni és keresztapám	164	327
Világos	167	332
Akinek nem kell »elállni«-a	170	333
Újkori vőlegény	172	334
Az öreg szedő	177	335
Cím nélkül — és címmel	180	336
A király és a plébános	183	337
A statisztika	185	338
A legnagyobb bolond a világon	189	340
A magyar ördög	190	340
Okos az én Károly fiam	204	346
Ereszd el a szoknyámat!	206	347
Az elbusult mameluk	210	347

Függelék

A klub	215	348
--------	-----	-----

JEGYZETEK

Rövidítések	268
Tudnivaló	268
Az elbeszélések jegyzetei	269
A képmelléletekről	354
E kötet novelláinak címváltozatai	354

